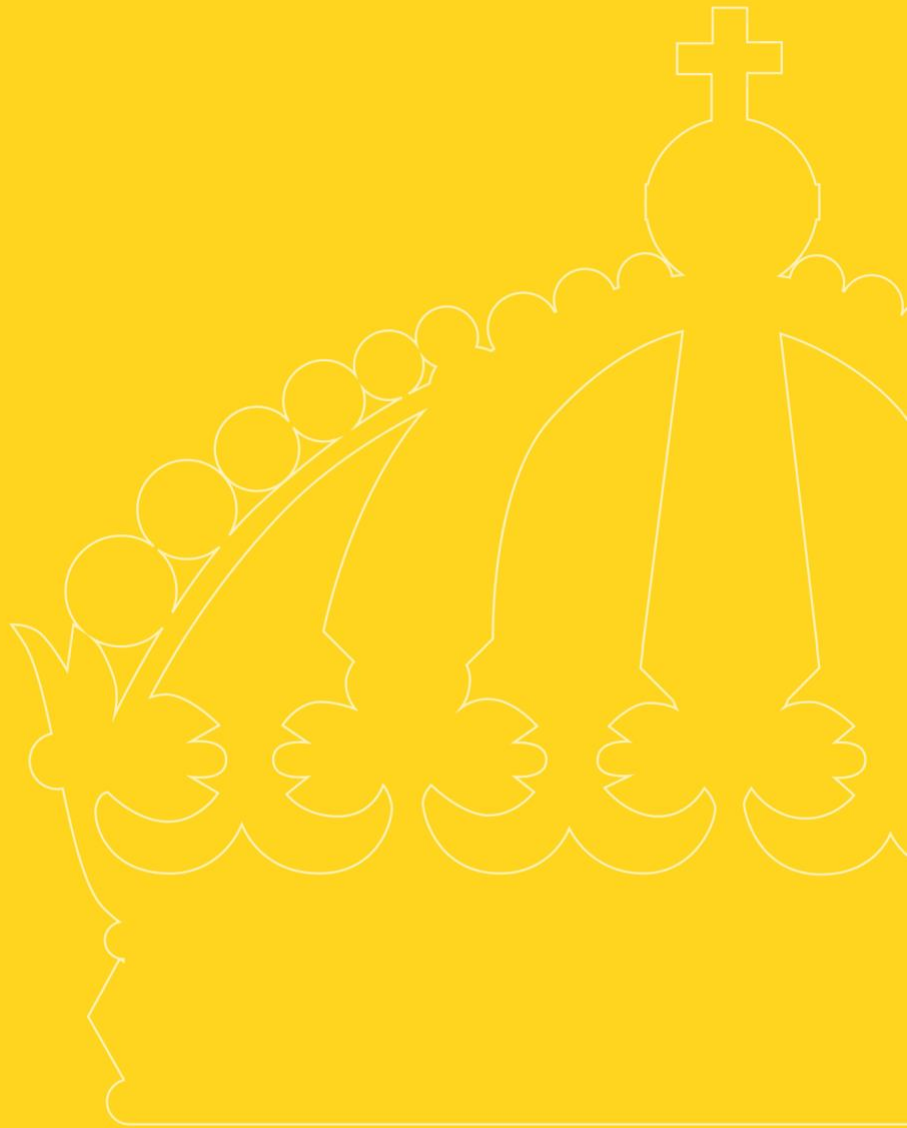

Jämställdhet i Jämtlands län: Geografiska avstånd, mänsklig närhet

En nulägesanalys av jämställdhet och jämlikhet i Jämtlands län

UTGIVEN AV: Länsstyrelsen i Jämtlands län, januari 2023

TEXT: Christina Ahlzén (Medida) & Charlotte Ovesson konsult

FOTO OMSLAG: Vadim Arzyukov/Mostphotos

LÖPNUMMER: 2023:2

DIARIENUMMER: 800-9295-22

PUBLIKATIONEN KAN LADDAS NER FRÅN VÅR HEMSIDA: www.lansstyrelsen.se/jamtland

Innehållsförteckning

INTRODUKTION	6
Inledning.....	6
Metod	6
Regeringens jämställdhetsmål	6
Statistikurval, insamling och analys	7
Lokal förankring	9
Etiska avgöranden och tolkningsföretråde	10
Rapportens upplägg	10
Begrepp och definitioner.....	11
JÄMSTÄLLDHET I JÄMTLANDS LÄN: GEOGRAFISKA AVSTÅND, MÄNSKLIG NÄRHET.....	13
EKONOMI OCH ARBETSMARKNAD	16
Glesbygd: stor offentlig sektor och små arbetsplatser	16
En kvinnligt kodad arbetsmarknad.....	19
Låg arbetslöshet	21
En stark småföretagarkultur.....	25
Hur mår jämtlänningar på jobbet?.....	28
Samiskt arbets- och näringsliv.....	30
Renskötsel – ett yrke att leva på?	31
Få rika män – men fortsatt ojämställda löner.....	33
Hemmet påverkar yrkeslivet	36
Mindre pengar i plånboken	37
Om något händer	40
Fler bor i hus.....	41
UTBILDNING	45
Utbildningsnivån i Jämtlands län.....	45
Bra grundskolor!.....	47
Gymnasiet lägger grunden till arbetslivet.....	49
En segregerad utbildning.....	51
Maskulinitet, femininitet och valen för livet.....	52

Samernas utbildning.....	55
Studera som vuxen.....	57
Lära för nöjes skull.....	59
DET OBETALDA HEM- OCH OMSORGSARBETET.....	62
Fördelning av hushållssysslor.....	62
Hushållsarbete – valfritt för män?	64
Familjeliv i Jämtlands län.....	65
Föräldraledighet	67
Normbrytande föräldraskap.....	69
Omsorgsrollen – kvinnans roll?	71
Den norrländska maskuliniteten	72
Hem- och omsorgsarbete hos samer	73
VÅLD OCH UTSATTHET	74
Gärningspersonerna	74
Misshandel – olika för kvinnor och män?	76
Våld i nära relation	78
Osynliggjort våld.....	80
Våld mot samiska kvinnor	81
Sexualbrott	82
Vilka är särskilt utsatta?	84
Personer med utrikesfödda föräldrar	87
Barns utsatthet.....	88
Oro att utsättas för brott.....	89
Trygghet och otrygghet i norr	91
HÄLSA	93
Hur mår jämtlänningen?	93
Det psykiska välbefinnandet	96
De goda vanorna.....	97
... och de mindre goda	99
Varför följer vissa rekommendationer men inte andra?	101
Samspelet mellan kön och hälsa	102
De duktiga flickorna.....	102
Barns och ungdomars idrottande.....	103
Kroppsstorlek och hälsa	105
Ryggvärk	107
Kvinnor med förgymnasial utbildning – en utsatt grupp	108
Att bryta mot hetero- och cisnormen	109

Att leva med en funktionsnedsättning.....	110
Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter	112
Livets höst.....	115
Döden i Jämtlands län	117
Hälsa hos samer.....	119
God hälsa – en klassfråga	120
INFLYTANDE OCH DELAKTIGHET.....	122
Politiskt deltagande och representation	122
Engagemang – första steget mot deltagande	125
Att lita på andra.....	127
Den jämtska gemenskapen	129
Makten över näringslivet	129
Nätverkande, samverkan och dummig makt	130
Samernas särskilda rättigheter.....	132
Exkluderingens konsekvenser	134
KÄLLOR	136
Statistikkällor.....	145

Introduktion

Inledning

2021 beslöt regeringen om "Jämställdhetslyftet" - en satsning där länsstyrelserna tilldelas medel för att stärka länets måluppfyllnad av Regeringens jämställdhetsmål. Inom ramen för denna satsning genomför Jämtlands län, i samarbete med Västernorrlands län, en kartläggning av livsvillkoren i länet, med utgångspunkt i regeringens jämställdhetsmål. Syftet med kartläggningen är att skapa en nulägesbild som synliggör människors livssituation och som underlättar byggandet av framtida strategier för arbete med jämställdhet och jämlikhet i länet.

Kartläggningen bygger på statistik, som analyseras ur ett orsak-konsekvensperspektiv med hjälp av kunskap både kring ämnesområden och kring förhållandena i Jämtlands län. Därför har ett analysarbete skett i nära samverkan med sakkunnig i jämställdhet vid Länsstyrelsen Jämtlands län och annan lokal kompetens.

Kartläggningen ska också förbättra möjligheterna att följa utvecklingen framåt. Till kartläggningen bifogas därför den statistik som legat till grund för rapporten, tillsammans med information som underlättar att uppdatera statistiken i framtiden.

Projektet genomförs i samverkan med konsultbolagen Medida (Christina Ahlzén) och Charlotte Ovesson konsult.

Metod

Regeringens jämställdhetsmål

Regeringens jämställdhetsmål upprättades på 1990-talet och har sedan dess utgjort en grund för den offentliga sektorns jämställdhetsarbete.

Det övergripande målet för jämställdheten lyder:

Målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.

Det finns också sex jämställdhetspolitiska delmål:

- En jämn fördelning av makt och inflytande. Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet i samhällets alla sektorer.
- Ekonomisk jämställdhet. Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.
- Jämställd utbildning. Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling.

- Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjligheter att ge och få omsorg på lika villkor.
- Jämställd hälsa. Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma förutsättningar för en god hälsa samt erbjudas vård och omsorg på lika villkor.
- Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.

De jämställdhetspolitiska målen har kritiserats, bland annat för att utgå ifrån en heterosexuell tvåkönsnorm. Denna kritik till trots har målen legat fast över tid och oberoende av politiska majoriteter och utgör på så sätt en gemensam startpunkt för det långsiktiga jämställdhetsarbetet. 2016 uppdaterades målen, men utöver detta har de varit oförändrade över tid och det har rått en relativ politisk enighet om dem.

Att stötta länens arbete med att uppfylla de jämställdhetspolitiska målen är det uttalade syftet med jämställdhetslyftet, och därför också den självklara utgångspunkten för den här rapporten. Uppdraget har varit att kartlägga nuläget utifrån de jämställdhetspolitiska målen och de har därför legat till grund för både urval av statistik, analys och rapportens upplägg.

Statistikurval, insamling och analys

Utgångspunkten för arbetet har varit Statistiska Centralbyråns (SCB) indikatorer för jämställdhet¹. Dessa är indelade utifrån regeringens jämställdhetsmål och är avsedda att beskriva samhällsutvecklingen ur ett jämställdhetsperspektiv. Den visar situationen för kvinnor och män, flickor och pojkar, inom ett stort antal områden.

Många av SCB:s indikatorer finns redovisade på regional nivå och har använts i denna rapport. I de fall de inte finns regionalt har vi sökt efter motsvarande där regional statistik finns. I vissa fall har detta inneburit att vi bytt eller modifierat källa. Ett exempel är betygsstatistik för niondeklassare. SCB: indikator är "genomsnittligt meritvärde för elever som avslutat åk 9". Eftersom de ämnen som niondeklassare läser varierar mellan skolor blir den uppgiften inte jämförbar mellan olika kommuner och vi har därför bytt den till "andel av niondeklassare som uppnått kunskapskraven i alla ämnen".

I några fall har vi bytt ut indikatorerna även då regional statistik finns, eftersom vi sett bättre alternativ. Ett exempel är att flera av SCB:s indikatorer kring ekonomi och arbetsmarknad hämtats från "Undersökningen av levnadsförhållanden" (ULF) som vi i flera fall ersatt med andra källor för motsvarande uppgifter. Statistiken från ULF är inte redovisad på länsnivå utan utifrån NUTS32, där Jämtlands län redovisas tillsammans med Västernorrland som Mellersta Norrland. ULF är också en enkätundersökning och har därför lägre reliabilitet än registerstatistik. Det är också oftast registerstatistik, i första hand registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS) som oftast används i utvecklingsarbete i länsstyrelserna, regionerna och kommunerna.

Ett annat exempel på när vi har valt helt andra indikatorer än SCB är området SRHR (sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter). SCB har valt indikatorerna "andel unga i åldern 16–29 år som uppger att de, i skolan, fått de kunskaper de behöver för att ta hand om sin egen

---

¹ SCB 2022b

sexuella hälsa” och “andel unga i åldern 16–29 år som upplever att de i skolan fått tillräckliga kunskaper om sex och samlevnad, uppdelat på olika frågor”. Båda dessa är resultatet av enkätfrågor i undersökningen UngKAB15. Detta finns inte på länsnivå. Dessutom genomfördes undersökningen 2015, vilket är ganska länge sedan. Vi har i stället valt indikatorn “antal fall av klamydia per 100 000 invånare”, som är ett välanvänt mått på kondomanvändning. Kondomanvändning är i sin tur ett mått på människors kunskapsnivå på området sexualitet och hälsa, och även deras vilja och förmåga att följa rekommendationer kopplade till detta.

Vi har också gjort en samlad bedömning av helheten: när texterna skrivs har det blivit tydligt att vissa uppgifter behövs för att ge en god helhet av människors livssituation, och för att skapa en sammanhängande berättelse. Av denna anledning har vi exempelvis lagt till boendeform och trångboddhet: en tydlig konsekvens av ekonomiska villkor och viktig bidragande förklaring till hur ekonomi påverkar bland annat familjens hälsa, utsatthet i hemmet och barnens skolresultat. För att undvika allt för mycket statistik har vi på motsvarande sätt tagit bort indikatorer där vi bedömt att de tillfört mindre till helheten, och för att hålla nere det samlade antalet indikatorer.

En sista faktor som påverkat valet av indikatorer är tillgången till statistik som synliggör olika grupper. I några fall har vi kompletterat statistik från exempelvis RAMS eller Arbetsförmedlingen med statistik från ULF eller Folkhälsomyndighetens enkäter “Hälsa på lika villkor”. Många indikatorer i ULF synliggör livsvillkoren utifrån utbildning och funktionsförmåga. “Hälsa på lika villkor” gjorde enkäter riktade specifikt till homo- och bisexuella respektive transpersoner runt 2015. När vi använt sådan statistik blir den inte jämförbar, och särskilt vad gäller de riktade kartläggningarna är uppgifterna gamla, och därmed inaktuella, men ger en uppfattning om gruppens livsvillkor jämfört med andra grupper och det tillför viktig information till analysen.

När statistiken presenteras har vi fortlöpande tolkat den och utifrån bästa förmåga försökt framställa den på ett både illustrerande och intresseväckande sätt. Stor kraft har lagts vid att skapa “berättelser” utifrån statistiken, att levandegöra den för att möjliggöra förståelse och insikt i samhällsstrukturer och maktförhållanden. Vi är medvetna om att detta skapar ett avsteg ifrån en “neutralitetsprincip” – vi låter inte siffrorna tala för sig själva utan fyller dem med innebörd. Även om detta har legat i linje med vårt uppdrag har det inneburit en svår balansgång: å ena sidan att sätta statistiken i ett sammanhang, å andra att vara statistiken trogen och inte fylla siffrorna med en innebörd de inte kan bära. Våra främsta redskap i detta har varit:

- **Förankring av analyser:** De analyser vi gör är väl förankrade, dels i aktuell forskning, teorier och rapporter från myndigheter och andra instanser, dels lokalt hos sakkunniga och intressenter i Jämtlands län. I de fall vi inte kunnat hitta forskningsstöd eller motsvarande har vi tydligt markerat i skrift att det vi skriver är en hypotes eller spekulation.
- **Rimlighetsprövning:** Under arbetets gång har vi dels prövat varandras bedömningar och uttryck om statistik: “Är det där verkligen en ‘stor’ skillnad?”, “Är skillnaden stor nog att gå utanför vad som kan vara ren slump?” och “Skillnaden är inte stor, men små skillnader inom ett antal olika områden pekar åt samma håll” är typexempel på

hur vi resonerat var för sig och tillsammans för att säkerställa analysernas rimlighet. På samma sätt har vi resonerat när vi saknat lokal och statistik, exempelvis vad gäller diskriminerade grupper: givet vad vi vet om Jämtlands län, är det sannolikt att detta är giltigt även här?

- **Sambandssökning och jämförelser:** Vad ser vi för mönster i statistiken? Genom att synliggöra gemensamma drag i olika grupper eller hos olika indikatorer kan vi ta hjälp av vår kunskap kring olika gruppers livsvillkor får vi hjälp i våra analyser. Ser vi exempelvis på arbetslöshet i olika grupper är diskriminering något gemensamt för både HBT-personer, personer med funktionsnedsättning, och utrikes födda (i synnerhet de som inte är vita). För främst personer med funktionsnedsättning och nyanlända utrikes födda kan det också finnas praktiska svårigheter som begränsar arbetsmarknaden och ökar arbetslösheten. Genom att titta på arbetslöshet i olika grupper utifrån denna typ av kunskap kan vi avgöra om diskriminering är en sannolik orsak till högre arbetslöshet, och i vilken mån vi behöver söka kompletterande förklaringar.

Vårt mål med rapporten har varit att skapa en berättelse utifrån den statistik och de fakta vi haft att utgå ifrån. Det har inneburit en balansgång på flera sätt. Ett ständigt övervägande har varit mellan tydlighet och nyansering: vi har velat lyfta fram det specifika med Jämtlands län, men samtidigt skapa en nyanserad berättelse utan allt för mycket stereotyper. Att framställa invånarna i Jämtlands län som annorlunda än svenskar i övrigt bidrar till exotifiering, samtidigt som det inte helt går att bortse från vissa fenomen och berättelser. "Mannen på skotern" är en sådan bild vi återkommit till vid flera tillfällen, en annan är kvinnan som stöttar mannens företag ekonomiskt. Vi hoppas att vi i de flesta fall lyckats använda denna typ av bilder på ett rimligt sätt.

På motsvarande sätt måste läsaren vara medveten om att alla skillnader vi skriver om är på gruppnivå och att inom varje grupp finns stora variationer. Vårt fokus på att resonera kring och förklara skillnader är ett försök att minska risken att denna rapport ska bidra till stereotypisering av redan utsatta grupper.

En annan balans är mellan tillgänglig och tydlig text. Det gäller i synnerhet i redovisningen av statistik: ju mer siffror vi använder, desto tydligare är vi, och vi undviker svepande och otydliga formuleringar som "mycket mer" eller "något mindre". För mycket siffror skapar dock en text som är tung att läsa. På motsvarande sätt har vi inte redovisat statistik vi har insamlad men som vi inte uppfattar tillför något till helheten. Exempel på detta är när vi har tillgång till statistik på kommunnivå men det inte finns några större skillnader mellan kommunerna, eller när vi inte kunnat se något mönster bakom de skillnader som finns.

Lokal förankring

Rapporten är en beskrivning av läget avseende jämställdhet och jämlikhet i Jämtlands län, och syftet är att synliggöra de lokala förhållandena, inte nationella. Vi har därför genom hela analysen, tillsammans med Länsstyrelsens sakkunniga i jämställdhet, skapat förutsättningar för lokal kompetens att komma med input i analysen: sakkunskaper, nyanseringar och reflektioner.

I ett första skede gjordes detta i ett analysseminarium när den mesta statistiken var sammanställd. På små papperskort sammanfattades huvudsakliga drag i statistiken, med särskilt fokus på det som skiljer ut Jämtlands län. Deltagarna i seminariet fick sedan koppla samman korten i orsaker och konsekvenser och komplettera med egna reflektioner på en stor pappersduk. Detta material samlades in och låg till grund för den fortsatta analysen.

Den första versionen av rapporten fick sedan läsas av nyckelpersoner i Jämtlands län som kan ha intresse av slutresultatet och kunskap och kompetens som kan bidra till slutresultatet. Efter denna remissrunda gjordes ytterligare förändringar innan rapporten färdigställdes.

Etiska avgöranden och tolkningsföreträde

Att som utanförstående skriva om andra grupper, i synnerhet om grupperna är utsatta för förtryck, innebär ett stort ansvar. Risken är stor att vi ägnar oss åt "...splaining" – alltså åt att tolka och beskriva en grups förtryck utifrån vårt privilegierade perspektiv, oavsett om den som utsätts själv instämmer i analysen eller inte. Att gruppen själv får formulera vad som händer i en situation och hur förtrycket ser ut är en grundläggande förutsättning för kampen för lika rättigheter.

Vi som skrivit denna rapport har många års erfarenhet av liknande analyser där vi läst och tagit till oss berättelser från de grupper vi skriver om. Vi tillhör själva vissa diskriminerade grupper och har nära kontakt med många andra. Tidigare arbeten har också lästs och kommenterats av representanter för de grupper vi skriver om, och våra analyser förankras i publikationer och berättelser från dessa. Vi känner oss därmed hyfsat trygga med de flesta tolkningar av livssituationen även för grupper vi inte själva tillhör, och har avhållit oss från analyser där vi är osäkra på om den delas av den utsatta gruppen.

Ett undantag finns och det är samer. Tillgången till berättelser om jämställdhet och jämlikhet i det samiska samhället är begränsad, och detsamma gäller vår förkunskap. För att förankra analysen i samisk kompetens har vi aktivt bjudit in ett antal personer ur det samiska samhället och med stor kompetens i samiska frågor för att läsa och kommentera texten, och uppdaterat och justerat utifrån dessa kommentarer.

Rapportens upplägg

Rapporten är uppbyggd utifrån de jämställdhetspolitiska målen, även om vissa indikatorer berörs under flera rubriker. Varje avsnitt inleds med målet och en kort introduktion till det. Därefter följer en redogörelse för statistik och analys.

Kapitlen följer inte samma ordning som målen. Det beror på vår vilja att skapa en förståelse, en berättelse, där skillnader mellan olika grupper sätts i ett sammanhang. Utifrån statistiken blir det tydligt att frågor om arbetsmarknad och ekonomi har en avgörande betydelse både för ojämlikhet generellt och för att förstå Jämtlands län som livsplats. Delmål 2, jämställd ekonomi, inleder därför rapporten. Det delmålet är i sin tur nära sammanbundet med delmål 3, jämställd utbildning, som alltså kommer därefter. Nästa kapitel är mål 4 det om obetalt hem- och omsorgsarbete, som på många sätt speglar arbetsliv och ekonomi. Vidare följer mål 6, stoppa mäns våld mot kvinnor, som ger en annan dimension av förtryck och exkludering. Mål 5, jämställd hälsa, knyter ihop de övriga målen på individnivå: hur påverkas

vi och vår hälsa av det vi sett i tidigare kapitel. Sist redogörs för delmål 1: jämn fördelning av makt och inflytande. Det målet binder ihop rapporten genom att visa hur makten är fördelad, och därmed hur vi kan – eller inte kan – påverka vår gemensamma framtid.

Statistiken i texten illustreras i tabeller och diagram som lyfter fram de huvudsakliga slutsatserna. Fortlöpande i texten hänvisar vi till statistikfilen, där statistiken redovisas i sin helhet. Läsaren kan där hitta samtlig statistik vi samlat in för indikatorn, exempelvis utifrån ett kommunalt perspektiv eller för att enbart fördjupa sig i denna indikator.

Begrepp och definitioner

Ord och begrepp spelar roll, i synnerhet när vi talar om diskriminerade grupper. Hur vi benämner en grupp säger något om hur vi ser på den, och grupperns kamp för att få benämnas sig själva ska inte underskattas. Begrepp är dock omtvistade, och att använda ett ord innebär i många fall ett ställningstagande långt utöver ordvalet.

Eftersom den här rapporten så långt som möjligt utgår ifrån statistik är vi i många fall utlämnade till vilken statistik som finns tillgänglig och de definitioner den använder. När vi skriver om personer som bryter mot normer för kön och sexualitet begränsar sig den statistik vi använt till homo- och bisexuella samt transpersoner. Det begrepp vi använder när vi skriver om statistiken är därför **HBT-personer**. Statistiken omfattar inte personer som definierar sig som exempelvis queer eller asexuella, eller som är intersexuella, och dessa grupper omfattas därför inte heller av den akronym vi använder. I de fall vi hänvisar till kvalitativ forskning använder vi det begrepp som använts i den studie vi refererar till.

Personer med funktionsnedsättning är på samma sätt det officiella begreppet för denna grupp. Vi är medvetna om att det finns alternativ och att delar av rörelsen föredrar exempelvis “normbrytande funktionalitet” eller “funktionsvariation”, men eftersom det inte finns någon enighet om begreppen använder vi det begrepp som används i lagtexter och utredningar om gruppen.

Den mesta statistiken om **personer med funktionsnedsättning** kommer från SCB:s undersökning av levnadsförhållanden (ULF). Vi har där använt deras definition 2 där personen dels ska ha svarat ja på minst en av ett antal frågor om svårigheter i vardagen (tex att se, höra, gå, koncentrera sig eller ta hand om sig själv), dels svarat ja på frågan om den har någon fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning².

Rapporten är till största delen baserad på statistik, vilket utelämnar oss till de definitioner som statistiken använder. Vi har exempelvis i Sverige dålig tillgång till statistik som baseras på hudfärg, vilket försvårar kartläggning av rasism. SCB:s definitioner av **utrikes född** rymmer flera olika definitioner, förutom den binära född/inte född i Sverige. Dels finns en indelning som synliggör hur långt ifrån Sverige personen är född: Sverige, Norden förutom Sverige, Europa förutom Norden och övriga världen. Det finns också ibland möjlighet att dela in statistiken efter länder och världsdelar, där landsindelningen oftast ger för små grupper för att användas i andra sammanhang än rent deskriptivt. I några fall synliggörs också andra generationens invandrare – om de har en eller två föräldrar födda utanför Sverige.

---

² SCB 2022c, s. 52

Begreppet **utländsk/utrikes bakgrund** omfattar personer som själva är födda utanför Sverige, eller har två föräldrar födda utanför Sverige.

Socioekonomi är ett komplext begrepp som omfattar många olika faktorer – både ekonomiska och sociala. Inkomst och ekonomiska tillgångar är en viktig faktor i de skillnader som finns i levnadsvillkor mellan olika sociala grupper. Vi har dock valt att i första hand använda utbildningsnivå, eftersom det dels har ett tydligt samband med ekonomi, dels fångar fler dimensioner av socioekonomi än ekonomiska resurser, exempelvis informationstillgång och sociokulturella mönster.

Flera av de undersökningar vi använt rymmer en mängd olika indelningar, och vi har använt oss av möjligheten att komplettera med de perspektiv vi tror vara mest relevanta i sammanhanget. Vilka dessa varit har varierat – exempelvis familjetyp eller stad- och landsbygdsperspektivet.

Jämställdhet i Jämtlands län: Geografiska avstånd, mänsklig närhet

Jämtlands län är en till ytan stor region men glest befolkat och med bara en större stad. Totalt bor ungefär 132 000 i länet, varav hälften i Östersund. De övriga kommunerna är (i storleksordning) Krokom, Åre, Strömsund, Härjedalen, Berg, Bräcke och Ragunda. Befolkningstätheten är 2,7 personer per kvadratkilometer vilket gör att länet tillsammans med Norrbotten (2,6 personer) är det mest glesbefolkade i landet³.

Länet sträcker sig från norska gränsen och fjällen i väster, till Västernorrlands län i öster, från Västerbottens län i norr, och till Dalarna i Söder. Västra delen av Jämtlands län: Krokom, Åre, Härjedalen och delar av Bergs kommuner är fjällmiljö. Österut finns täta skogar i Berg, Bräcke och Ragunda. Runt Storsjön ligger ett något mer tätbefolkat område med Östersund i centrum, och ett stråk utefter E14 mot turistnavet i Åre.

Befolkningen i Jämtlands län har vuxit under de senaste decennierna, men ökningen är liten och har framför allt skett i Östersund och Åre. Många lämnar Jämtlands län i ungdomen för studier eller arbete på annan ort men det kompenseras av ungefär lika många inflyttande. Bara i gruppen kvinnor i åldern 15-24 år flyttar fler ut än in. Störst är både in- och utflyttning bland unga personer: 15-34 år. I barnafödande åldrar, 25-44 år, är inflyttningsnettot högst. Flest flyttar till Jämtlands län från storstadsregionerna eller från geografiskt närliggande regioner. Många flyttar till Östersund eller Åre, medan befolkningstillväxten i övriga kommuner är lägre. Runt en fjärdedel av de inflyttade är utrikes födda.⁴

Befolkningen i Jämtlands län är jämförelsevis gammal. 25% av kvinnorna och 23% av männen är över 65, jämfört med 22% av kvinnorna och 19% av männen i riket. Skillnaderna är också stora inom länet: i Strömsund är andelen kvinnor över 65 år 31% och andelen män 29%, och i Ragunda är samma siffror 30% för kvinnor och för män 29%. Detta jämfört med Åre där andelen är 17-18% oberoende av kön och i Östersund: 24% av kvinnorna och 20% av männen.⁵

Andelen utrikes födda är ungefär hälften av i landet som helhet: totalt runt 10%, jämfört med 20% i riket. Många kom till länet under invandringsvågen 2013-2017. 2% av inrikes födda barn i Jämtlands län har två utrikes födda föräldrar, 6% har en utrikes född förälder. Motsvarande siffror i riket är 8% respektive 10%. Det finns en viss variation mellan andelen utrikes födda i kommunen. Lägst är den i Krokom: 7,9% och i Berg: 8,5%. Den högsta andelen finns i de övriga glesbygdskommunerna: Bräcke, Härjedalen, Ragunda, Strömsund och Åre, där andelen är runt 12%. Vanligt är att de större städerna samlar fler utrikes födda, men Östersund bryter detta mönster med 9,9% utrikes födda⁶

---

³ SCB statistikdatabas 2021

⁴ SCB statistikdatabas 2021

⁵ SCB statistikdatabas 2021

⁶ SCB statistikdatabas 2021

I Sverige görs inte kartläggningar utifrån hudfärg, och den bästa indikation vi har på utsatthet för rasism är vilket land människor har sitt ursprung i. De flesta utrikes födda i Jämtlands län hör till de grupper som kom till Sverige under 2013-17. Nära 30% har sitt ursprung i Eritrea, Syrien eller Afghanistan. I dessa grupper dominerar män tydligt. Det finns också en stor grupp nordbor: runt 8% av invandrarna har flyttat över gränsen från Norge, och runt 5% har sitt ursprung i Finland, varav de flesta troligen kom som arbetskraftsinvandrare på 60- och 70-talen. 4%, en stor majoritet kvinnor, har också kommit från Thailand, förmodligen genom äktenskap. Ytterligare 4% har sitt ursprung i Tyskland, och har troligen i många fall sökt upp länet för dess vackra natur.

Andelen personer med funktionsnedsättning i befolkningen är inte uppskattad på regional nivå. Hur stor andel av befolkningen som har en funktionsnedsättning beror i hög grad på vilken definition som används och hur frågorna ställs i kartläggningarna. En nationell uppskattning gjordes av SCB:s undersökning av levnadsvillkor (ULF) 2018-19. I den uppgav en dryg tredjedel att de hade någon form av funktionsnedsättning, högst i de äldre årsgrupperna. Vanligast var hörselnedsättning (18%) följt av svåra besvär av ängslan, oro eller ångest (7%) och svåra besvär av astma och allergi (7%). 5% hade synsvårigheter, 5% hade nedsatt aktivitetsförmåga, 3% nedsatt rörelseförmåga, 2% (nästan enbart män) en neuropsykiatrisk diagnos och 1% dyslexi eller dyskalkyli⁷. Viktigt att minnas är att detta är vad personer själva angett i undersökningen. Uppskattningar gjorda utifrån diagnosregister eller liknande kan avvika mycket från denna statistik. Exempelvis vet vi att många, särskilt kvinnor, med neuropsykiatriska svårigheter är odiagnostiserade. Dessa siffror bör alltså läsas med stor försiktighet.

Andelen med normbrytande sexuell läggning eller könsidentitet är också den mycket svår att uppskatta, och varierar beroende på hur frågan ställs. 2017 uppskattade folkhälsomyndigheten, med stöd i nationella och internationella studier, att andelen homo- och bisexuella var mellan 2 och 5%, fler i den yngre befolkningsgruppen. Andelen transpersoner i befolkningen uppskattas till allt mellan någon procent till nästan 5% i olika studier, åter beroende på hur begreppet definieras.⁸ Personer som bryter mot normen tenderar söka sig till varandra och forma communities. Dessa finns oftast i de större städerna – helt enkelt för att befolkningsunderlaget är större där. Därför finns det anledning att tro att andelen HBTQ-personer i Jämtlands län är lägre än i Sveriges befolkning som helhet.

Jämtlands län är också samiskt förvaltningsområde och har som sådant ett särskilt ansvar för att skydda och främja samiskt språk och kultur. Hur många samer som lever i Jämtlands län är svårt att uppskatta. På grund av det koloniala arvet och rädslan att register ska missbrukas finns det samer som avstår från att registrera sig i Sametinget⁹. De samer som äger och sköter renar är bättre dokumenterade: i Jämtlands län finns 12 registrerade samebyar, med totalt ungefär 400 renägare, varav ungefär 120 är renskötare. Det utgör en knapp tiondel av det totala antalet renskötare i Sverige, och en fjärdedel av samebyarna. Förutom inom

---

⁷ SCB ULF/SILC (funktionsnedsättning) 2018-19

⁸ Folkhälsomyndigheten 2020, s. 10

⁹ Sametinget 2021, s. 17

rennäringen är traditionella samiska näringsgrenar jakt, fiske och duodji (slöjd och konsthantverk).¹⁰

En liten, gles, svenskfödd och förhållandevis gammal befolkning är något som präglar livsvillkoren i länet, och det påverkar, som vi ska se, också när det gäller maktförhållanden i länet.

---

¹⁰ Sametinget 2022

Ekonomi och arbetsmarknad

Delmål 2: Ekonomisk jämställdhet

Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.

Ekonomisk jämställdhet handlar om möjligheter att försörja sig själv och sin familj och att ha möjligheter till en skälig levnadsstandard både som ensamstående och i en relation. Ekonomi är en nyckel till mycket av livets nödvändigheter: mat, boende, kläder på kroppen och resor (till jobb eller familj) förutsätter pengar. Ekonomiskt beroende innebär därför minskade möjligheter att styra sitt eget liv. Vår ekonomi är nära sammanlänkad med vårt yrkesliv, som därför är inkluderat i detta delmål.

Glesbygd: stor offentlig sektor och små arbetsplatser

Jämtlands läns ekonomi är en glesbygdsekonomi: areala näringar (skog och lantbruk) är betydligt större än i riket. Länet genomgick aldrig industrialiseringen fullt ut, och de traditionella bruksorterna på landsbygden är få¹¹. Tillverkning och utvinning av råvaror har en betydande andel av de anställda i länet (7%), men mindre än i riket (11%). Istället är näringslivet uppbyggt kring råvaru- och livsmedelsproduktion i små företag i näringar som utgår ifrån geografin: skogsbruk, jordbruk och näringsgrenar som drivs av turismen i fjällen (Tabell 2:9).

Den offentliga sektorn är stor: 39% av befolkningen arbetar i de tre näringsgrenarna vård och omsorg, utbildning och offentlig förvaltning, jämfört med 33% i riket (Tabell 2:9). Det beror förmodligen på att avstånden mellan tätorter är långa vilket gör att skolor, förskolor, äldreboenden, vårdcentraler och liknande i många fall existerar med ett lägre befolkningsunderlag än i tätare områden. Det krävs, för att ta ett exempel, färre barn på orten för att motivera en skola när avståndet till nästa tätort är flera mil, än när det är några kilometer. Det svaga befolkningsunderlaget innebär dock samtidigt ett ständigt närvarande

---

¹¹ Lillemor Sahlberg 2000, s. 124

hot om nedläggning mot både offentlig och privat service utanför tätorterna. I flera fall har lokala kooperativ bildats för att ta över eller ersätta livsmedelsbutiker, förskolor och annat som hotas av nedläggning.¹²

Näringsgrenar som sysselsätter >10% av männen per kommun								
	Ragunda	Bräcke	Krokom	Ström- sund	Åre	Berg	Härje- dalen	Öster- sund
A jordbruk, skogsbruk och fiske								
B+C tillverkning och utvinning								
D+E energiförsörjning; miljöverksamhet								
F byggverksamhet								
G handel								
H transport och magasinering								
I hotell- och restaurangverksamhet								
J information och kommunikation								
K finans- och försäkringsverksamhet								
L fastighetsverksamhet								
M+N företagstjänster								
O offentlig förvaltning och försvar								
P utbildning								
Q vård och omsorg; sociala tjänster								
R+S+T+U kulturella och personliga tjänster m.m.								
00 okänd verksamhet								

Figur 1. Näringsgrenar som sysselsätter mer än 10% av männen per kommun i Jämtlands län. Källa SCB/RAMS. Tabell 2:9.

¹² Region Västernorrland m.fl. 2020, s. 9

Andra näringsgrenar, exempelvis industri och utvinning, har också minskat de senaste åren, vilket gör att den offentliga sektorns relativa storlek ökar.

Näringsgrenar som sysselsätter >10% av kvinnorna per kommun								
	Ragunda	Bräcke	Krokom	Ström-sund	Åre	Berg	Härje-dalen	Öster-sund
A jordbruk, skogsbruk och fiske								
B+C tillverkning och utvinning								
D+E energiförsörjning; miljöverksamhet								
F byggverksamhet								
G handel								
H transport och magasinering								
I hotell- och restaurangverksamhet								
J information och kommunikation								
K finans- och försäkringsverksamhet								
L fastighetsverksamhet								
M+N företagstjänster								
O offentlig förvaltning och försvar								
P utbildning								
Q vård och omsorg; sociala tjänster								
R+S+T+U kulturella och personliga tjänster m.m.								
00 okänd verksamhet								

Figur 2. Näringsgrenar som sysselsätter mer än 10% av kvinnorna per kommun i Jämtlands län. Källa: SCB/AKU. Tabell 2:9.

I de flesta av Jämtlands läns kommuner arbetar männen främst inom näringsgrenarna areala näringar (jordbruk, skogsbruk och fiske), tillverkning och utvinning och byggverksamhet. Kvinnorna arbetar inom offentlig förvaltning, utbildning och vård och omsorg. I främst Åre och i lägre grad även i Härjedalen och Berg där turismen är stor är också handel samt hotell

och restaurang stora näringsgrenar. Östersund som enda större stad skiljer ut sig: bygg och handel är de största näringsgrenarna, och även män arbetar i hög grad inom vård och omsorg (Tabell 2:9). Varför det är så är svårt att veta. Ofta har gruppen män som arbetar inom vård och omsorg utländsk bakgrund, men andelen utrikes födda i Östersund är inte högre än i övriga länet, och arbetslösheten bland utrikes födda är inte heller den högre. En möjlig orsak kan vara att normer och traditioner kring kön skiljer sig mellan större städer och landsbygd. Östersund är länets enda större stad, en universitetsstad och residensstad där människor har högre utbildningsnivå än i övriga länet, vilket tenderar hänga samman med en mer progressiv syn på kön och könsroller.

En kvinnligt kodad arbetsmarknad

Offentlig sektor och servicetjänster är utpräglade kvinnodominerade yrken, och en stor del, nära 60%, av Jämtlands läns kvinnliga befolkning arbetar inom näringsgrenarna offentlig förvaltning, utbildning och vård och omsorg. Männerna är mer utspridda mellan olika näringsgrenar. De största är tillverkning och utvinning, byggverksamhet, handel och företagstjänster. I vardera av dessa branscher arbetar mellan 10% och 15% av männen (Tabell 2:9). Att männen finns i fler olika yrken ligger i linje med Delegationen för Jämställdhet i arbetets slutsats att det finns en obalans i yrkesklassificeringen: SSYK har en mer detaljerad indelning med fler specifika yrkestitlar för manligt dominerade yrken än för kvinnligt dominerade. De tar exemplet att det finns 27 olika yrkeskoder för maskinoperatörer, men endast en för undersköterska. Det behöver alltså inte vara så att män har en större variation i sitt yrkesutövande än kvinnor, utan kan snarare bero på klassificeringen¹³.

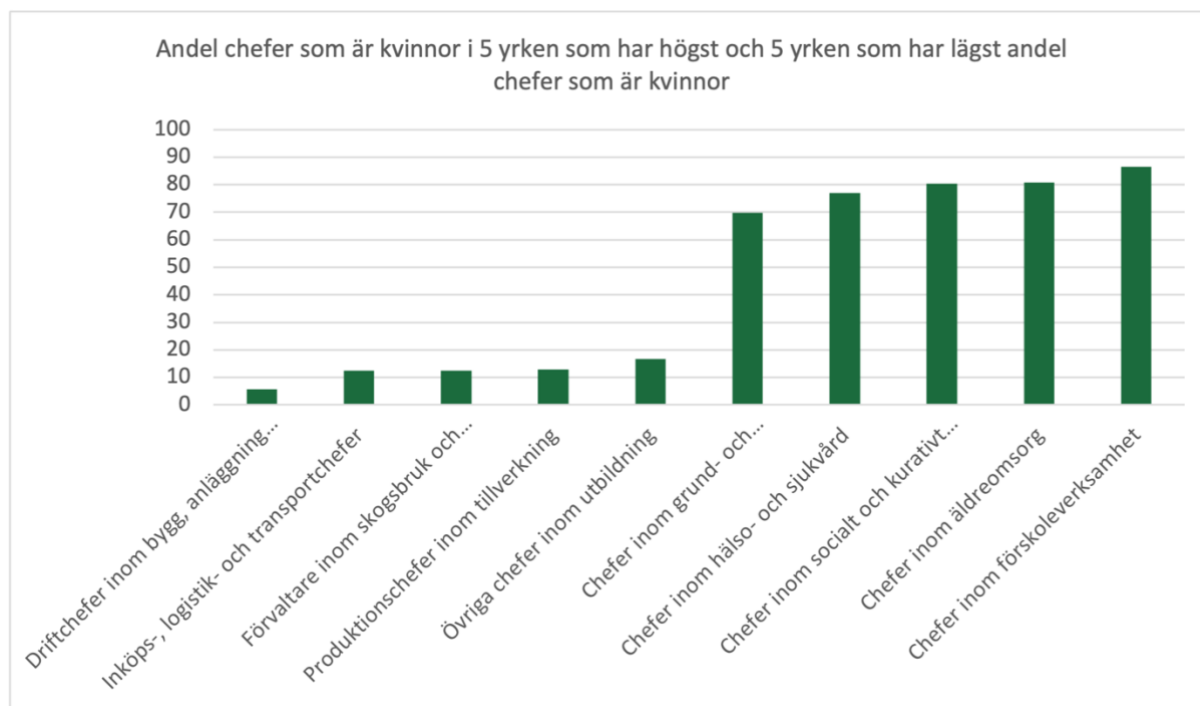
Att den offentliga sektorn är så stor innebär att andelen kvinnor som söker sig till mansdominerade yrken är lägre. Historiskt har kvinnor utgjort "reservarbetskraft" i mansdominerade sektorer, och gjort sitt inträde i expansiva perioder, men försvunnit till andra yrken när det är ont om jobb. I nästan alla näringsgrenar är andelen kvinnor ungefär densamma¹⁴ eller några procentenheter lägre än i riket (Tabell 2:9).

I den offentliga verksamheten finns också majoriteten av kvinnliga chefer. Totalt är 41% av cheferna i Jämtlands län kvinnor, vilket är ungefär som i riket, men de flesta återfinns inom utbildning, vård, omsorg och socialt arbete. Inom manligt kodade branscher som bygg, produktion och jord och skogsbruk är över 90% av cheferna män. På den högsta nivån, bland verkställande direktörer, är bara 22% kvinnor. Det totala antalet chefer i varje yrkesgrupp är för litet för att dra säkra slutsatser, men tendensen är att när majoriteten chefer är män, så är andelen män högre i Jämtlands län än i riket. (tabell 1:5)

---

¹³ SOU 2014:81, s. 30

¹⁴ +/- maximalt 2 procentenheters skillnad

Figur 3. Andel chefer som är kvinnor i de 5 yrken som har högst och 5 yrken som har lägst andel kvinnor. Källa: SCB yrkesregister. Tabell 1:5.

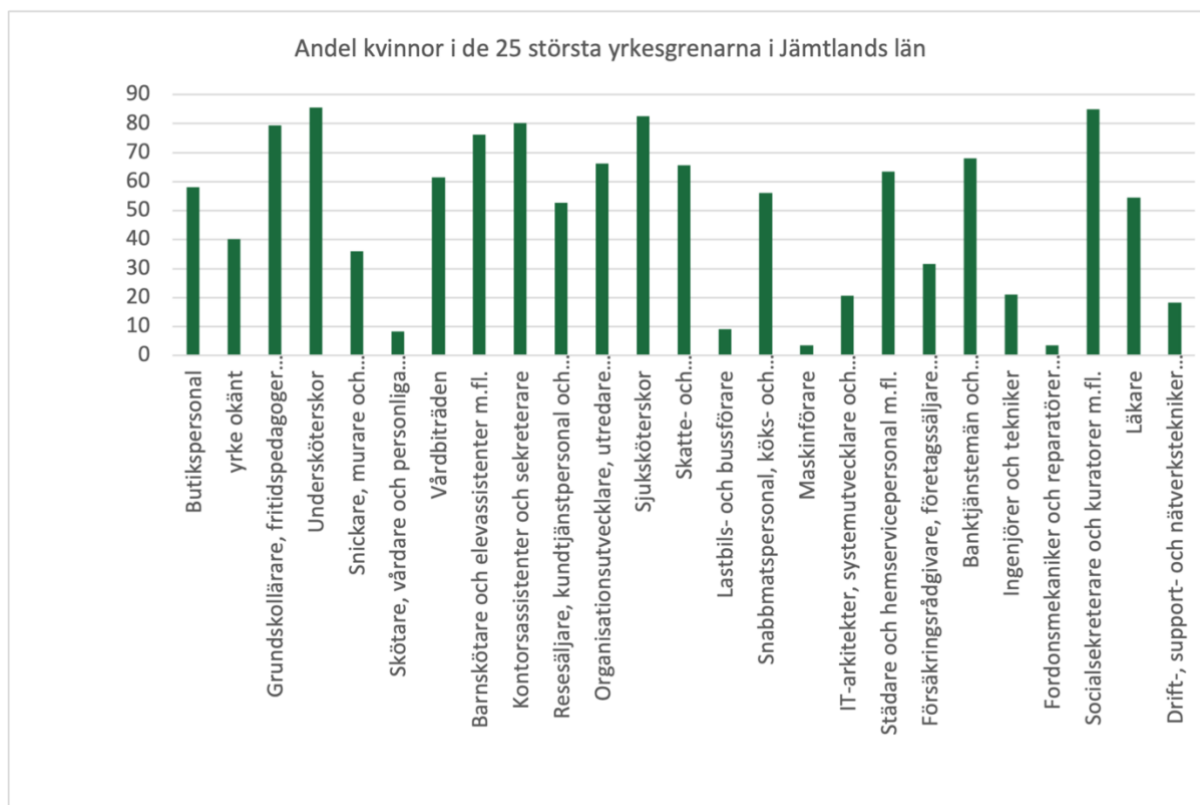
Den stora offentliga sektorn ökar alltså könsbalansen¹⁵ i chefsleden, men det är ett resultat av arbetsmarknadens struktur snarare än av större jämställdhet. Icke desto mindre förefaller kvinnor ha något bättre karriärmöjligheter i Jämtlands län än i riket.

Vi ser alltså en arbetsdelning mellan könen, både horisontell och vertikalt¹⁶. Den vertikala uppdelningen innebär att kvinnor finns på lägre nivåer i organisationer, de har svårare att göra karriär och får därför lägre löner. Den horisontella uppdelningen innebär att män och kvinnor finns i olika sektorer och i olika yrkesgrupper. Som vi sett ovan arbetar kvinnor oftare i den offentliga sektorn (Tabell 2:9), där lönerna i många fall är lägre än i privat sektor.

Kvinnor och män finns också i olika yrken. Bara i fem yrken i Jämtlands län är andelen anställda kvinnor mellan 40% och 60%: butikspersonal; snickare, murare och anläggningsarbetare; resesäljare kundtjänstpersonal och receptionister; snabbmatspersonal, köks- och restaurangbiträden; läkare; och den diffusa kategorin "yrke okänt". Uppdelningen mellan yrken följer i övrigt den traditionella könsuppdelningen: kvinnor finns i människonära yrken och i administrativa roller, män finns inom produktion, bygg, transport och fordon samt som ingenjörer (Tabell 2:14).

¹⁵ Könsbalans = lika antal kvinnor och män på en viss position

¹⁶ SOU 2004:43, s. 41

Figur 4. Andel kvinnor i de 25 största yrkesgrupperna i Jämtlands län. Källa: SCB yrkesregister. Tabell 1:14.

Låg arbetslöshet

Arbetslösheten är låg i Jämtlands län jämfört med riket: 4,7% i juni 2022, jämfört med 6,6% i riket. Kvinnor är något oftare arbetslösa än män, men skillnaden är liten. På kommunnivå finns stora skillnader både vad gäller totala nivåer och skillnad mellan könen: lägst är arbetslösheten i Krokom, 3,1% för kvinnor och 2,9% för män. Högst är den i Bräcke, 5,8% för kvinnor och 6,3% för män. Det är svårt att dra säkra slutsatser om både totala nivåer och könsskillnad eftersom antalet invånare i kommunerna är så litet, och bara i Östersund är mer än ett par hundra arbetslösa. (Tabell 2:12)

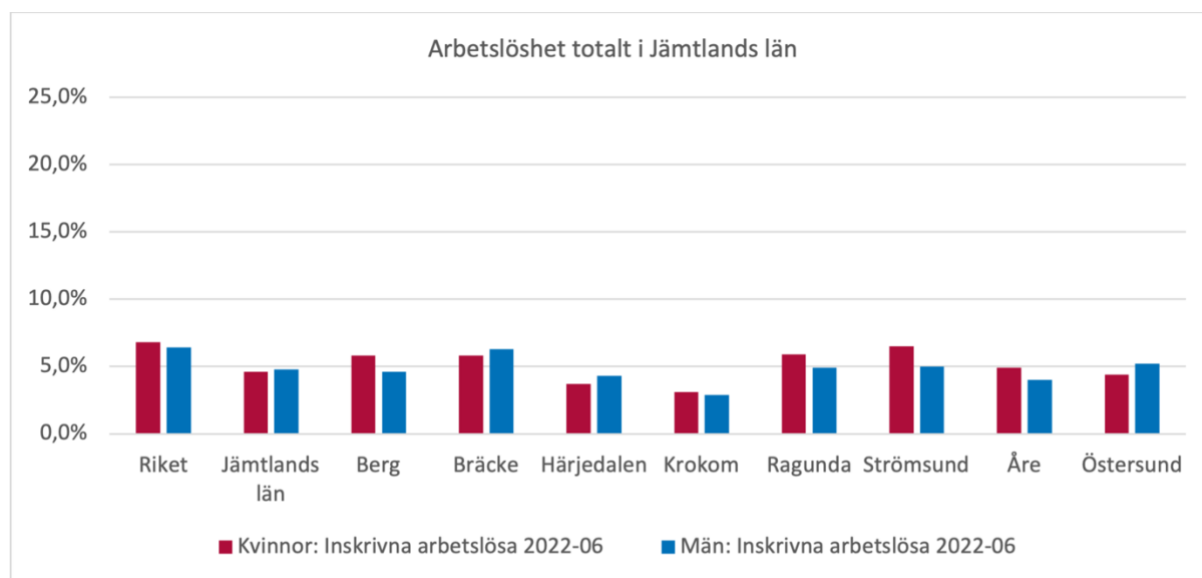
Att arbetslösheten är låg trots avsaknad av större arbetsgivare skulle kunna bero på att den som inte får jobb helt enkelt flyttar från länet, men också på en stark småföretagarkultur: många driver egna företag och skapar därmed sina egna arbetstillfällen. Före pandemin uttryckte företagen snarare att

de hade svårt att hitta arbetskraft än motsatsen¹⁷. Det visar att det snarare är fråga om bristande matchning mellan arbetskraftens kompetens och arbetstillfällena, än på en svag arbetsmarknadsutveckling. Det är svårt att bedöma hur läget är idag givet dels pandemin, dels kriget i Ukraina och de höga energipriserna och den förväntade lågkonjunkturen.

Bräcke och Ragunda är de två jämtländska kommuner av trettio nationellt som regeringen erbjudit extra stöd för att möta socioekonomiska utmaningar. Bedömningen är förutom hög

¹⁷ Arbetsförmedlingen 2019, s. 7

arbetslöshet baserad på låg sysselsättningsgrad, lågt valdeltagande och låg utbildningsnivå och hänsyn till invånarnas avstånd till tätort¹⁸.

Figur 5. Andelen arbetslösa i juni 2022. Källa: Arbetsförmedlingen. Tabell 2:12.

Bland unga (18-24 år) är arbetslösheten högre, men fortfarande något lägre än i riket: 7,9% jämfört med 8,1% i riket. Till skillnad från i riket där unga män har över 2,5 procentenheter högre arbetslöshet (9,4% jämfört med 6,7% bland unga kvinnor) finns ingen könsskillnad i Jämtlands län¹⁹. Variationen inom länet är stor: högst är ungdomsarbetslösheten i Bräcke, Berg och Strömsund, följt av Ragunda. Lägst är den i Krokoms och Åre. Det finns alltså ett tydligt socioekonomiskt mönster. En möjlig anledning till att fler unga kvinnor är arbetslösa i Jämtlands län kan vara att färre läser vidare. Betydligt färre ungdomar än i riket läste vidare de första åren efter gymnasiet (efter fem år jämnar det ut sig) (Tabell 3:8). Vår statistik saknar könsuppdelning men den socioekonomiska analys som togs fram av regionerna Västernorrland och Jämtland-Härjedalen 2019 visar att Jämtlands län har låg andel kvinnor som läser vidare före 24 års ålder²⁰. Unga mäns lägre grad av arbetslöshet jämfört med riket ligger i linje med arbetslöshetssiffrorna generellt i Jämtlands län.

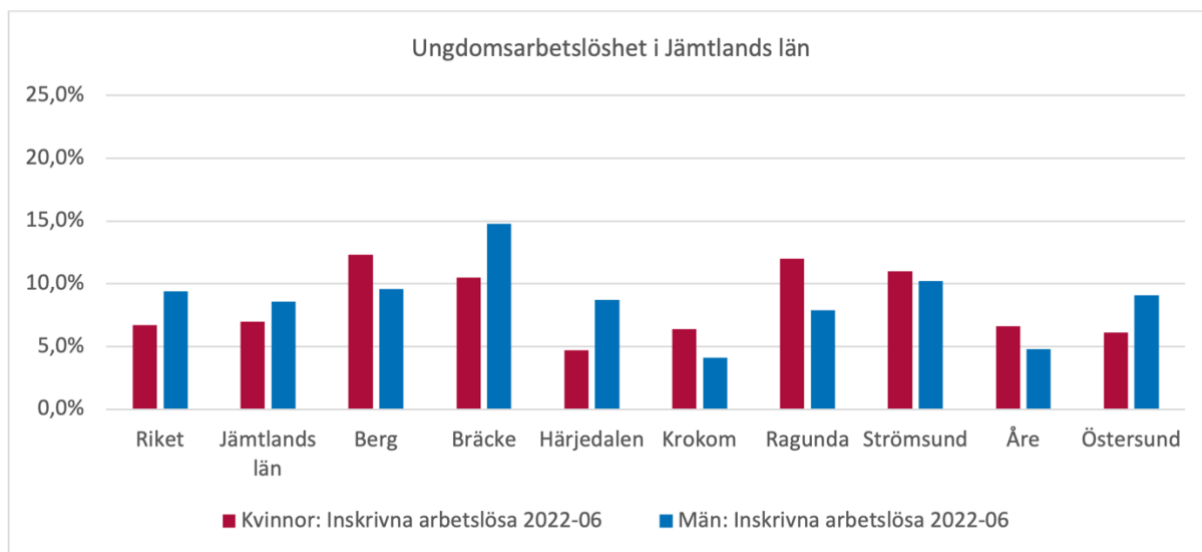
Högst är arbetslösheten bland utrikes födda: 14,8% i Jämtlands län jämfört med 16,5% i riket. Könsskillnaden är större bland utrikes födda än i totalbefolkningen: 16,2% av kvinnorna och 13,4% av männen är arbetslösa. Kvinnors integrationsprocess försenas ofta av barnafödande och barnansvar, och de saknar oftare än män grundläggande utbildning och arbetslivserfarenhet från ursprungslandet. Samtidigt prioriterar männen sitt ansvar som familjeförsörjare, vilket förkortar deras väg in på arbetsmarknaden. Det kan också finnas en oförmåga hos stödsystemen att stötta kvinnor i de utmaningar de möter i integrationen på

¹⁸ Region Västernorrland m.fl. 2020, s. 12

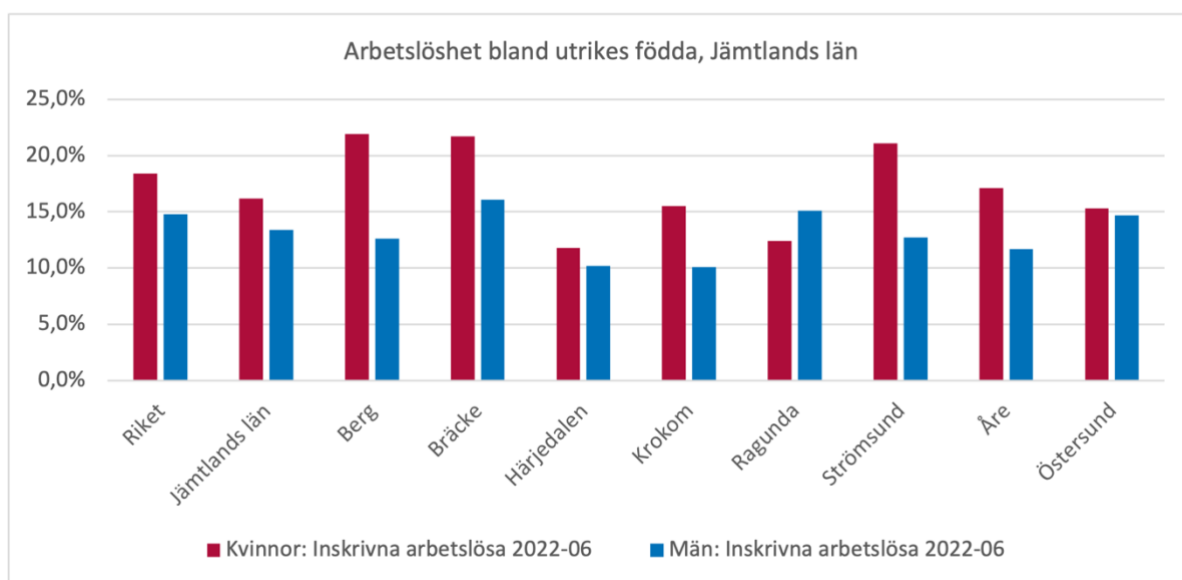
¹⁹ 0,9 procentenheter, vilket är försumbart eftersom det totala antalet är lågt, under 500. Av samma anledning är det inte rimligt att dra några slutsatser om variation mellan kommuner.

²⁰ Region Västernorrland m.fl. 2020, s. 32

arbetsmarknaden, i form av oförståelse inför deras situation, fördomar och rasism som leder till dåligt anpassade åtgärder.

Figur 6. Andelen arbetslösa ungdomar i juni 2022. Källa: Arbetsförmedlingen. Tabell 2:12.

Figur 7. Andelen arbetslösa utrikes födda i juni 2022. Källa: Arbetsförmedlingen. Tabell 2:12.

En stor anledning till den höga arbetslösheten bland utrikes födda är troligen att de relativt nyligen kommit till Sverige och ännu inte hunnit etablera sig. Tillgänglig forskning förklarar utrikes föddas lägre sysselsättning med tre huvudsakliga faktorer. För det första är deras humankapital, alltså utbildning, språkkunskaper och arbetslivserfarenheter, lägre värderat. För det andra utsätts de för diskriminering på arbetsmarknaden. För de tredje är deras sociala nätverk mindre effektiva: personer i deras sociala nätverk har inte heller anställningar, och kan därför inte hjälpa dem till jobb.²¹

²¹ Region Halland 2015, s. 16-18

I många fall tar det längre tid för nyanlända kvinnor att etablera sig på arbetsmarknaden än för män. En utredning från riksdagen 2022 visar att det beror på en rad olika faktorer. Många får barn och pausar därmed sin etableringsprocess. Ohälsa, både psykisk och fysisk, är ett annat hinder. Kvinnorna har ofta större behov av utbildning än män, en större andel saknar utbildning från hemlandet, och det finns en grupp kvinnor som saknar grundläggande färdigheter som att kunna läsa och skriva. De formella kraven på utbildning är dessutom i många fall högre i kvinnodominerade yrken än i mansdominerade. Slutligen kan arbetsförmedlares och personernas egna stereotypa föreställningar försvåra för kvinnor att få jobb: en del kvinnor har föreställningen att deras arbete är att ta hand om hemmet, och slussas därför in i liknande yrkesroller som också kräver mer utbildning. Män å andra sidan är oftare aktiva och ligger på för att få anställning.²²

Det saknas nästan helt statistik på homo-, bi- och transpersoners situation på arbetsmarknaden. Folkhälsomyndigheternas nationella kartläggningar av homo-, bi och transpersoner från 2014-15 antyder att arbetslösheten är högre bland transpersoner²³. Även homosexuella, och ännu mer bisexuella, var arbetslösa i högre grad än heterosexuella: fler studerar och färre yrkesarbetar.²⁴ Folkhälsomyndighetens statistik är ett decennium gammal och mycket har hänt, men inget tyder på att tendensen att personer inom HBTQ-spektret har en svårare situation på arbetsmarknaden har förändrats. Skillnaderna kan förklaras på i huvudsak två sätt. Dels upplevd diskriminering på arbetsplatsen: att tvingas välja mellan könskodade toaletter och stå ut med kollegors fördomar, skämt och jargong gör det svårare att stanna. Dels har samma grupper som ofta är arbetslösa också sämre psykisk hälsa, som är ett hinder för att få och orka behålla en anställning. Mer om homo- och bisexuellas och transpersoners psykiska hälsa finns under kapitlet om hälsa.

SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden visar också att personer med funktionsnedsättning är arbetslösa oftare än personer utan funktionsnedsättning. I SCB:s "Undersökning av levnadsförhållanden" (ULF) anger 10% av personer med funktionsnedsättning att de är arbetslösa, jämfört med drygt 5% av personer utan funktionsnedsättning²⁵. Gruppen som har någon form av funktionsnedsättning är mycket stor och diversifierad. I vissa fall är nedsättningarna så stora att personerna inte kan yrkesarbeta. I andra fall hade de kunnat yrkesarbeta om de hade fått rätt anpassningar. Det kan röra såväl bristande tillgång till stöd som färdtjänst och assistans, som bristande tillgänglighet och oförmåga att ta vara på människors förmågor på arbetsplatserna. Runt hälften av dem som har en funktionsnedsättning uppger att de har behov av någon form av anpassning av arbetsförhållandena och av dem som har sysselsättning uppger runt 80%, fler män än kvinnor, att de fått den anpassning de har behov av.²⁶

---

²² Riksdagen 2021, s. 75-83

²³ Folkhälsomyndigheten 2015a, s. 27

²⁴ Folkhälsomyndigheten 2014, s. 70

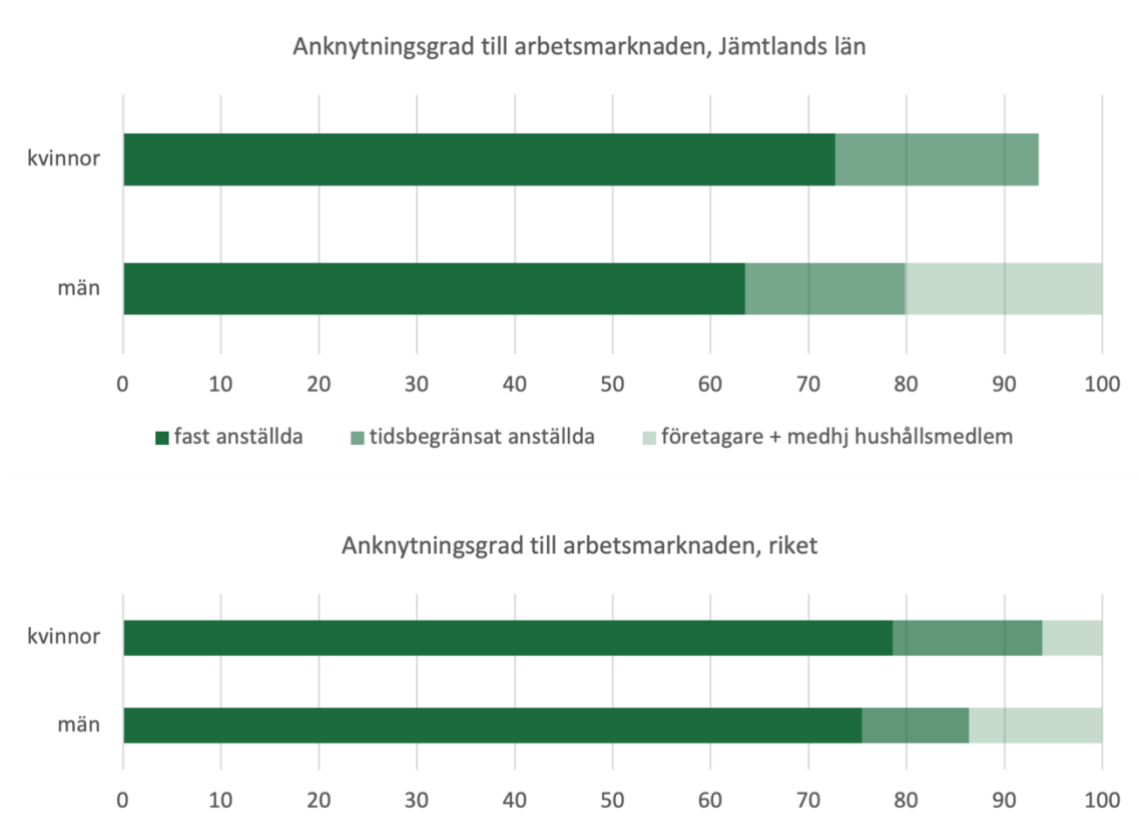
²⁵ SCB statistikdatabas

²⁶ SCB 2020, s. 33

En stark småföretagarkultur

Jämtlands län har en stark småföretagarkultur. Historiskt etablerade sig få större industrier i länet. I stället drevs små företag av jämtlänningarna själva, ofta som små familjeföretag. De traditionella näringarna är jord- och skogsbruk, tillverkning i mindre skala och lokal service. Till det kommer idag turistindustrin och stora inslag av teknik och innovation utifrån de traditionella näringarna. Idag är 14% av jämtlänningarna företagare eller hjälper familjemedlem i företag, jämfört med 10% i riket (Tabell 2:11). Det genomsnittliga antalet anställda i ett företag är 3,2 jämfört med 6,4 i riket (Tabell 2:2).

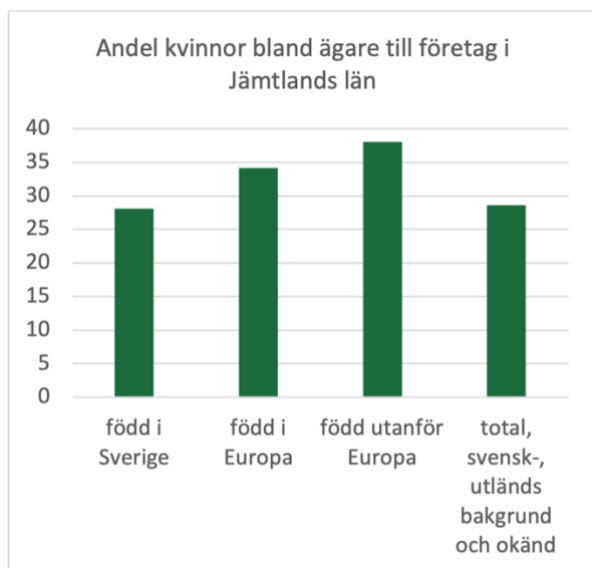
Figur 8a, 8b. Anknytning till arbetsmarknaden 2021. Källa: SCB/AKU. Tabell 2:11.

Småskaligheten är samtidigt länets styrka och svaghet: arbetsmarknaden på en liten ort är å ena sidan inte beroende av ett större företag – som hotas med nedläggning eller flytt till utlandet och billig arbetskraft, vilket är vanligt i andra delar av landet. Å andra sidan är det svårt för små och lokalt baserade producenter att investera i sina företag. Regionalpolitiken är på flera sätt inriktad mot att dels skapa innovation i mindre företag, dels att underlätta för samverkan mellan olika företag, exempelvis kring kompetensutveckling, lagerhållning, transporter och marknadsföring²⁷.

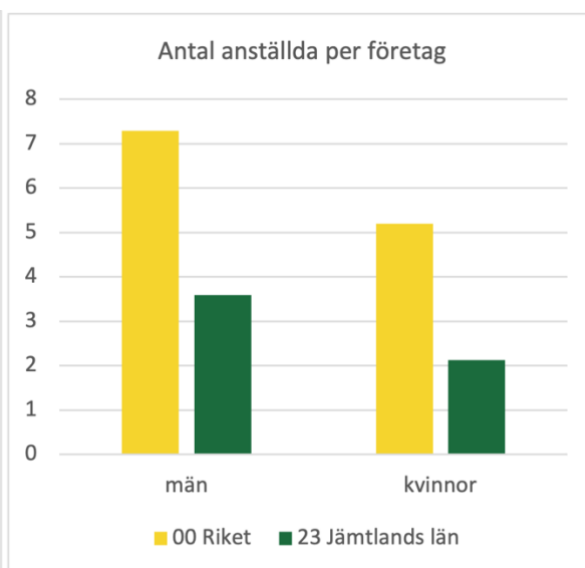
Sammantaget drivs ungefär 10 000 företag i Jämtlands län. Av dessa ägs 29% av kvinnor, ungefär samma andel som i riket. I de mindre kommunerna drivs en lägre andel av kvinnor, i Bräcke så få som 24%, i övrigt runt 27%. I Östersund drivs 31% av företagen av kvinnor och

²⁷ SCB 2020, s. 136

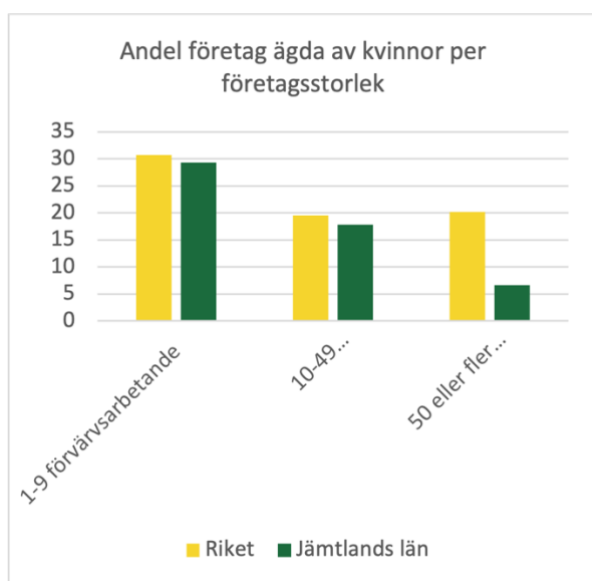
Härjedalen bryter landsbygdsmodellen med 30% kvinnoägda företag (Tabell 2:1). I glesbygden är företagen ofta lantbruk, djurhållning eller skogsfastigheter, av tradition manligt ägda. I städerna är de oftare personliga tjänster och serviceföretag, som oftare drivs av kvinnor, vilket förklarar könsskillnaden.

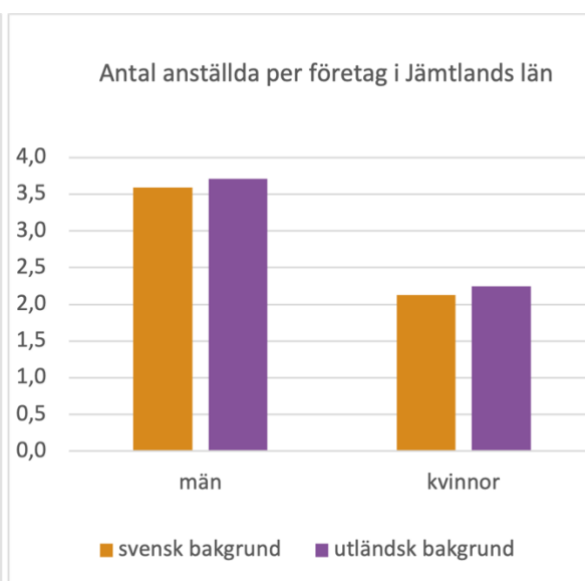
Figur 9. Andel företagare som är kvinnor 2020. Källa: Tillväxtverket. Tabell 2:1.

Figur 10. Antal anställda per företag, per kön. Källa: Tillväxtverket. Tabell 2:2.

Figur 11. Andel företag ägda av kvinnor per företagsstorlek. Källa: Tillväxtverket. Tabell 2:2.

Figur 12. Antal anställda per företag, per bakgrund. Källa: Tillväxtverket. Tabell 2:2.

Runt 7% av företagen ägs av utrikes födda, jämfört med rikets 18%. Andelen utrikes födda totalt är lägre i Jämtlands län, vilket förklarar största delen av skillnaden. Bland företag som

ägs av utrikes födda är andelen ägda av kvinnor också högre än bland företag ägda av inrikes födda, runt 35-40% (Tabell 2:1).

Kvinnors företag är också i genomsnitt mindre än mäns, med i snitt 2,1 anställda jämfört med mäns 3,7. I Jämtlands län finns ingen skillnad mellan utrikes och inrikes födda, till skillnad från riket där utrikes födda har färre anställda än inrikes födda av samma kön (Tabell 2:2). Att företagen totalt bara har hälften så många anställda i Jämtlands län som i riket förklarar troligen de mindre skillnaderna mellan in- och utrikes födda. De flesta företagen är små jord- och skogsbruk och småskalig livsmedelsproduktion på landsbygden med låg omsättning, medan företagande på riksnivå har en betydligt större spännvidd. De större företag som finns ägs oftare än i riket av män: av 60 företag med mer än 50 anställda ägs bara 4 stycken (7%) av kvinnor (Tabell 2:2). Nationella kartläggningar av stiftelsen Allbright visar att i den mån större företag drivs av utrikes födda har denna ägare oftare än i andra fall sitt ursprung i västerländska länder²⁸.

Kvinnors företag är missgynnade ur många aspekter. Kvinnor och män verkar också på olika marknader, där kvinnors marknad oftare är begränsad. Dels finns de inom offentlig verksamhet, med tjänster inom Lagen om valfrihet (LOV) där möjligheterna till vinstuttag begränsas av avtal med kommunen och olika varianter av "vårdpeng" och liknande. Dels finns företagen ofta inom sektorn tjänster till privatpersoner, exempelvis frisörsalonger, som vänder sig till privatpersoner på en lokal, och alltså begränsad marknad, i synnerhet i glest befolkade områden som Jämtlands län.

Mäns företagande sker oftare inom försäljning av varor och tjänster på en nationell eller global marknad²⁹. Till detta kommer att kvinnor i lägre grad tar risker än män, och att kvinnor, eftersom de tar större ansvar i hemmet, har svårare att kunna anpassa familjelivet till företagandet – saker som föräldraledighet, vab m.m. är i många fall svårare som företagare där det inte finns en arbetsgivare som tar övergripande ansvar.

Kvinnor har också delvis andra drivkrafter än män för att driva företag: frihet och livsstil framför tillväxt och vinst³⁰. Undersökningar visar också att kvinnor mer sällan både ansöker om och beviljas företagsstöd³¹, vilket gör det svårare för dem att växa. Ansvar för detta ligger även hos finansieringsinstitutionerna: systemen är utformade för att gynna en typ av företagande som oftare drivs av män: större företag inom varuproduktion med flera anställda. Det finns också fördomar och föreställningar hos finansörerna som påverkar både den information kvinnor får i en ansökningsprocess och i vilken mån de beviljas stöd³².

Företagare som inte är födda i Sverige har ofta både sämre kontaktnät och sämre kunskap om system och struktur, vilket missgynnar dem i företagsvärlden. De finns också i andra sektorer, oftare i småskalig handel och personliga tjänster, vilket begränsar tillväxten. Utöver

---

²⁸ Allbrightstiftelsen 2022, s. 8

²⁹ Tillväxtverket 2015b, s. 9

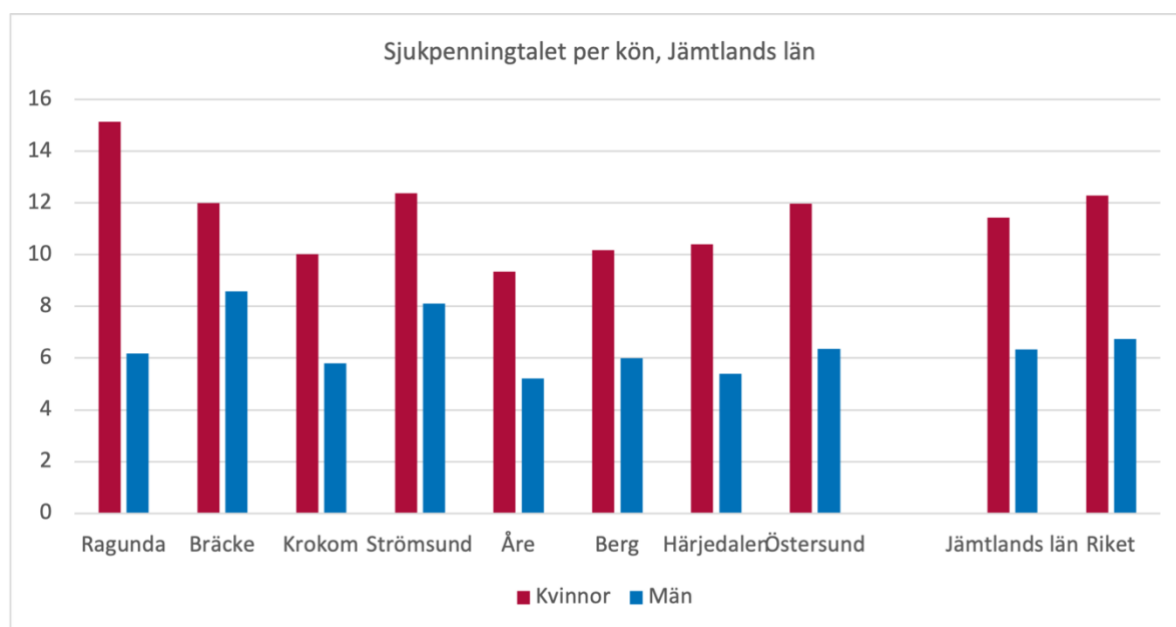
³⁰ Företagarna 2020, s. 11

³¹ Tillväxtverket 2015a, s. 8

³² Företagarna 2020, s. 15, Tillväxtverket 2015b, s. 8

det riskerar de också att drabbas av fördomar och rasism i relation till långivande instanser och andra stödsystem för företagande.³³

Vem som äger företaget motsvarar inte alltid vem som driver det i praktiken. Många jämtländska företag är små familjeföretag där den ena äger men båda arbetar i företaget. Det förekommer också att den ena, oftast kvinnan, har en anställning vid sidan om företagandet, medan mannen arbetar i företaget på heltid. I många fall är kvinnans inkomst en nödvändighet för att få familjeekonomin, eller till och med företaget, att gå runt. Därmed förändras den traditionella familjeförsörjarmodellen, där män står för försörjningen medan kvinnor sköter hushållet. Kvinnor står både för de största inkomsterna och för hushållsarbetet (mer om detta i kapitlet om det obetalda hem- och omsorgsarbetet). Kvinnors högre utbildning och anställning i kvalificerade yrken innebär på många sätt en befrielse: möjlighet till en egen ekonomi och ekonomisk självständighet. I en kontext av små företag med låg ekonomisk bärkraft finns dock en risk att det också innebär ett ökat ansvar: kvinnans ansvar vidgas från att omfatta hem, barn och omsorg till att också bära hushållets ekonomi.

Figur 13. Sjukpenningtalet per kön, maj 2022. Källa: Försäkringskassan. Tabell 2:18.

Hur mår jämtlänningar på jobbet?

Det är svårt att kartlägga arbetsmiljö på ett sammanfattande vis. Men en indikator på hur människor mår på arbetet är sjukpenningtalet, antal dagar med sjukpenning per person och år³⁴. I Jämtlands län är det något lägre än i riket, 8,81 jämfört med 9,46 i maj 2022. Det finns dock en stor variation inom kommunerna: lägst är det i Åre, 7,2 dagar, och högst i Ragunda: 10,44 dagar. Östersund, den större staden, ligger någonstans i mitten, på 9,46. Statistik på

³³ Tillväxtverket 2017, s. 19-20

³⁴ Sjukpenningtalet omfattar också arbetslösa och orsaken till sjukdom kommer inte enbart från arbetslivet, men arbetslivet är en viktig faktor och sjukpenning därför en bra indikator på hur jämtlänningar mår på jobbet.

riksnivå visar att sjukpenningtalet ökar med åldern. Bland de yngsta, 20-29 år, är det 4,37 och bland de äldsta på arbetsmarknaden: 60-64-åringar, 9,46. (Tabell 2:18)

Oavsett kommun och ålder är det en stor skillnad mellan könen: i snitt lite mer än 5 dagar. Ragunda sticker ut med mycket stor skillnad: för männen är sjukpenningtalet lågt: 6,18, medan det för kvinnor är högt: 15,13. Strömsund och Bräcke sticker ut med höga sjukpenningtal för män, över 8. Gemensamt för båda dessa kommuner är att en stor andel av männen har tunga jobb i industrisektorn (Tabell 2:9).

En stor anledning till att sjukpenningtalet är högre bland kvinnor är arbetsmarknadens könssegregering. Kvinnor arbetar betydligt oftare än män i omvårdande och människonära yrken. Därmed utsätts de mer för smittor, exempelvis på äldreboenden, i förskolor och skolor eller i handeln än vad män gör på fabriken eller i skogen. Men kvinnors yrken är mer utsatta än mäns även på andra sätt. I sin årsrapport 2019 skriver Arbetsmiljöverket att 3 av 10 kvinnor hade yrken med så kallad "hög anspänning", alltså höga krav men lite kontroll. Motsvarande bland män var 2 av 10.³⁵ Det är typiskt för människonära yrken: på exempelvis ett äldreboende kan de boendes behov inte planeras eller styras utan förutsätter att personalen kan anpassa sig. Brister i vården märks genast och drabbar de boende hårt, vilket ställer stora krav på de anställda. Samtidigt gör personalbrist och besparingar att många arbetar under stor stress.

Också familjelivet innebär större påfrestning på kvinnor än på män. Som vi ska se i kapitlet om hem- och omsorgsarbetet bär kvinnor betydligt mer ansvar för familj, hem och barn. Det bidrar till en ökad stress som gör det svårare att kombinera arbete och familjeliv. I stället för en plats för återhämtning blir hemmet ett andra arbetspass. Kvinnor dominerar därför i stressrelaterade sjukskrivningar, bara 20% är män.

Det är svårt att jämföra mellan kommuner eftersom det totala antalet sjukskrivningar på grund av stress är litet, men tendensen är att andelen kvinnor är något lägre utanför Östersund och Åre. Om detta inte enbart beror på slumpen kan en orsak vara de många små familjeföretag som drivs av män på landsbygden, inom exempelvis jord- och skogsbruk, och eventuellt också rennäringen, där arbetsvillkoren ofta är mycket pressade. En kompletterande förklaring kan vara att det finns fler stressade kvinnor i Östersund och Åre där utbildningsnivån är högre: kvinnor med lång utbildning är mer stressade än andra, vilket kan vara en effekt av att de har höga krav på sig själva. Motsvarande syns som vi ska se hos unga kvinnor med högutbildade föräldrar.³⁶ Detta behandlas närmare i kapitlet om hälsa.

Att många i de mindre orterna är företagare eller arbetar i små företag med få anställda kan också bidra till låga sjukskrivningstal. Försäkringskassans analyser visar att sjukskrivningarna på mindre arbetsplatser är betydligt färre, men i gengäld längre³⁷ och att egenföretagare mer sällan än andra är sjuknärvarande – alltså arbetar trots sjukdom³⁸. En persons frånvaro

---

³⁵ Arbetsmiljöverket 2020a, s. 6

³⁶ Folkhälsomyndigheten 2022 (e)

³⁷ Försäkringskassan 2018b

³⁸ Inspektionen för socialförsäkringar 2012, s. 40,

på en liten arbetsplats märks omgående och drabbar kollegorna vilket höjer trösklarna för att sjukskriva sig.

Kvinnor är alltså oftare sjukskrivna, men män å andra sidan är mer utsatta för dödsfall på arbetet. Antalet dödsfall är få. 2019 var det 36 stycken i hela riket, men av dem var bara 5 kvinnor³⁹. Mindre allvarliga olyckor domineras dock av kvinnor⁴⁰. I Jämtlands län var det totalt 189 stycken varav 129 kvinnor och 60 män⁴¹. Yrken inom vård och omsorg är mest utsatta för dessa lindrigare skador. Att dessa yrken ofta är fysiskt tunga, och innebär lyft och andra riskabla moment som inte kan automatiseras, är en stor anledning till kvinnors överrepresentation.⁴² Mäns större utsatthet för de mest allvarliga olyckorna kan i stället i många fall relateras till risktagande: maskulinitetsnormer gör att män är mer riskbenägna, och i högre grad än kvinnor till exempel slarvar med säkerhetsföreskrifter. En alternativ eller kompletterande förklaring är en ökande press på att utföra arbetet snabbt. Osäkra anställningar och allmän otrygghet på jobbet som gör det svårare att ta sig tid för säkerhetsåtgärder är en kompletterande förklaring till skador som drabbar både män och kvinnor.⁴³

Hög sjukfrånvaro får stora konsekvenser för människors privatekonomi. Med undantag av under pandemin innebär sjukfrånvaro från arbetet en karensdag, en dag utan inkomst, för företagare ofta flera. Sjukpenningen är därefter knappt 80% av den sjukpenningsgrundande inkomsten, men högst drygt 1000 kr per dag. Det innebär att inkomstbortfallet vid sjukdom är högst för personer med högre inkomster. Men för grupper med lägre inkomster, som ofta redan har en pressad ekonomisk situation, blir bortfallet ofta mer kännbart.

Samiskt arbets- och näringsliv

Jämtlands län är samiskt förvaltningsområde vilket innebär ett särskilt ansvar att ta tillvara den samiska kulturen och traditionen. Samerna har exempelvis rätt till samråd i frågor som berör dem och rätt att använda samiska i myndighetskontakter och i viss mån i den offentliga servicen.

De traditionella samiska näringarna är framför allt renskötsel, jakt och fiske och duodji (slöjd och konsthantverk). Samer registreras inte som folk och det är därför omöjligt att ta fram fakta och statistik kring samiskt företagande specifikt, men kring rennäringen finns en del information. En del statistik tas också fram av Sametinget, men inte heller denna urvalsgrupp är fullständig: registrering i Sametinget sker efter ansökan och prövning. Alla som identifierar sig som samer är inte registrerade.

Enligt en kartläggning genomförd utifrån Sametingets adresslista 2019 fanns runt 2 000 företag registrerade i Sápmi, i relation till knappt 7 000 adresser totalt. Av dessa var 28% inom renskötsel och 10% skogsskötsel. Ett par procentenheter vardera fanns inom turism-

---

³⁹ Arbetsmiljöverket 2020b

⁴⁰ Allvarliga nog att leda till sjukskrivning

⁴¹ Arbetsmiljöverket 2022, sid 19

⁴² Arbetsmiljöverket 2017, s. 21

⁴³ Arbetsmiljöverket 2017, s. 25

och bokningsservice, vägtransport, konsultverksamhet och blandat jordbruk. Förutom ren- och skogsskötsel är det alltså en stor spridning inom samiskt företagande. Många andra företag, i synnerhet skogsskötsel, kombineras också med renskötsel företagande.⁴⁴

Andra näringar med tydlig koppling till samisk tradition omfattar:

- Duodji (slöjd) inom textil, kläder, läder, och trä- och metallslöjd;
- Kultursektorn; både egen produktion konst, bild m.m. och biblioteks- och museiverksamhet
- Gårdsbruk: jordbruk, jakt, fiske och vatten
- Framställning av samiska livsmedel
- Besöksnäring: hotell och logiverksamhet, researrangörstjänster och liknande.

Totalt omfattar detta företagande dock bara 322 företag när rapporten skrevs och endast 9% av dessa fanns i Jämtlands län.⁴⁵ Det rör sig alltså om en mycket liten sektor. Statistiken är därför inte könsuppdelad, men en analys inför det samiska landsbygdsprogrammet uppger att en majoritet av företagen inom andra samiska näringsgrenar drivs av kvinnor och att verksamheten ofta utövas i kombination med renskötsel⁴⁶.

Många samer finns också ute i majoritetssamhällets arbetsliv. Diskrimineringsombudsmannens rapport från 2008 om diskriminering av samer visar att många samer upplever negativa attityder i arbetslivet. Det är till exempel inte ovanligt att negativa attityder, till och med trakasserier och kränkningar, kommer till uttryck redan under rekryteringsprocessen, i arbetsförmedling och inte minst på arbetsplatser. Många upplever att deras kompetens inte tas på allvar och har blivit hänvisade till att exempelvis "söka jobb som skoterförare" med hänvisning till att de är samer. Detta gäller såväl privata som offentliga arbetsplatser, trots att samisk identitet och språk borde ses som en tillgång i synnerhet i offentlig sektor i de samiska förvaltningsområdena.⁴⁷

Renskötsel - ett yrke att leva på?

Rennäringen regleras av rennäringslagen, som tydligt reglerar näringen och begränsar var renskötsel får bedrivas och i vilken omfattning. Även andra samiska näringar, exempelvis jakt och fiske, regleras i rennäringslagen, eftersom också dessa näringar kommer an på rätten att nyttja mark till näringsverksamhet. Genom begreppet "urminnes hävd" kan samer åberopa rätt – ibland ensamrätt – att jaga och fiska, och till samråd kring markexploatering som försvårar för traditionell samisk verksamhet. Det kan röra exempelvis gruvdrift och utbyggnad av vattenkraft, eller jakt som bedrivs av andra grupper än samer. Dessa rättigheter kopplas ofta till medlemskap i en sameby, vilket kan ge upphov till

---

⁴⁴ Sametinget 2019a, s. 20-21

⁴⁵ Sametinget 2019a, s. 21-22

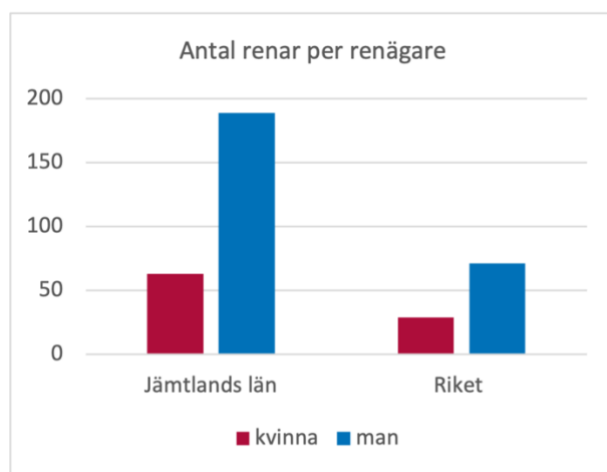
⁴⁶ Sametinget 2014, s. 12

⁴⁷ Diskrimineringsombudsmannen 2008, s. 31

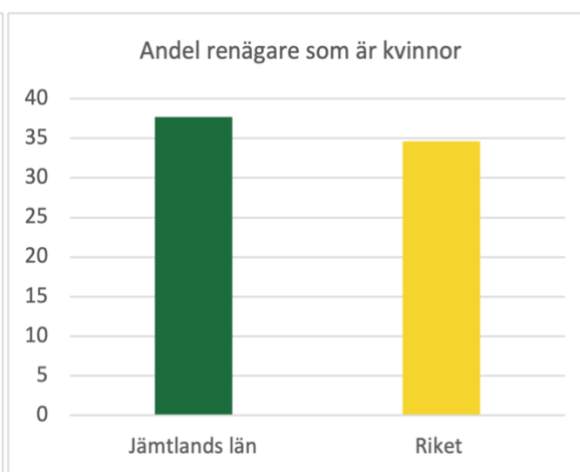
intressekonflikter, ibland öppna konflikter mellan olika grupper av sameer, inte minst sedan de historiskt ställts mot varandra i kolonialmaktens politik.

En knapp tiondel av rikets renägare bor i Jämtlands län, totalt 403 stycken, i totalt 12 samebyar – en form av ekonomisk förening som organiserar renskötseln. Många renägare har inte registrerat kön, men bland dem som har är knappt hälften kvinnor. Andelen kvinnor är obetydligt högre i Jämtlands län än i riket, 38% jämfört med 35%.

Renägare i Jämtlands län äger betydligt fler renar än i riket, i genomsnitt 120 stycken jämfört med 52 i riket. Könsskillnaden är dock stor: kvinnliga renägare i Jämtlands län äger i snitt 63 renar och manliga renägare äger 189 renar. Av de runt 400 renägarna är det ungefär 120 som är aktiva renskötare, företrädesvis män.

Figur 14. Andel renar per renägare. Källa: Sametinget. Tabell 2:16.

Figur 15. Andel renägare som är kvinnor. Källa: Sametinget. Tabell 2:16.

I renbeteslagen 1928 kopplades rennäringen till mannen i hushållet: en kvinna som gifte sig utanför samebyn förlorade samtliga rättigheter, också till jakt, fiske och att ta ved. På motsvarande sätt kunde en kvinna gifta sig till samma rättigheter. I rennärlagen 1971 infördes ett husbondesystem, där kvinnans rätt till renskötsel var beroende av relationen till en man, som maka eller dotter. Detta har bidragit till att underordna kvinnan både i rennäringen och i relation till den svenska staten.⁴⁸

Mannen är alltså oftast den som är formell representant för företaget i officiella sammanhang. Kvinnors arbete i rennäringen osynliggörs därigenom i officiella sammanhang. Det medför också risker vid exempelvis skilsmässa där kvinnan oftast är den som lämnar rennäringen och därmed också de övriga rättigheter som medlemskap i en sameby innebär.

Arbetet i rennäringen är i hög grad könskodat och kvinnor förväntas delta i att sköta dels familjen, dels kvinnokodade uppgifter i företaget. Sedan renskötseln utvecklats mot allt mer extensiva och mekaniserade produktionsformer som kräver mindre arbete, samtidigt som det hotas av exempelvis turism, skogsbruk och vindkraft, har behovet av arbetskraft minskat och därmed också behovet att lära upp flickor i de traditionellt manliga uppgifterna, vilket

---

⁴⁸ Sametinget 2016b, s. 10

tidigare varit vanligt. Det yrke som tidigare försörjt både män och kvinnor har därigenom utvecklats till ett utpräglat manligt yrke. Detta är en anledning till att samiska kvinnor i stället söker utbildning inom det majoritetssvenska samhället.⁴⁹

Eftersom kvinnors plats i rennäringen krympt är det vanligt att kvinnan yrkesarbetar utanför hemmet⁵⁰ och i den traditionella näringen har de reducerats till "extrakraft". Många söker sig till andra näringar med samisk prägel, såsom turism, kultur, jojk, duodji, film, design, och liknande.⁵¹

Kvinnor bidrar dock till renskötseln ekonomiskt. I Sametingets enkät till renskötare 2020 uppgavs sidoinkomster vara en förutsättning för att renskötsselföretaget skulle gå runt⁵². Eftersom statistik saknas är det svårt att följa samernas inkomstutveckling, men en kartläggning 2008 visar att inkomsterna är låga, men utvecklas i ungefär samma takt som övriga befolkningen⁵³. Lönestatistik visar att snittlönen för en renskötare är 26 400 kr i månaden⁵⁴. Det finns en del statliga ersättningar för att stötta samiska näringar men de räknas sällan upp och speglar dåligt det de ska ersätta. Exempelvis har ersättningen för rovdjursrivna renar inte skrivits upp sedan 1990-talet. Renskötande samer har alltså en utsatt ekonomisk situation vilket också kan antas påverka den psykiska hälsan och känslan av utanförskap.

Samtidigt lyfter samer i dialogmöten att jämställdhet som begrepp är definierat av den svenska kolonialmakten och behöver omformuleras i samiska sammanhang. Rennäringen är en kollektiv process, medan jämställdhet som begrepp präglas av individualism.⁵⁵ "Ojämställdheten" så som begreppet tolkas av majoritetssamhället skapas eller förstärks av det minskade utrymmet för traditionell ekonomisk verksamhet, språk och kultur, och den anpassning till majoritetssvenska institutioner kring ägande och företagande som kolonialiseringen medfört. Ojämställdheten uppstår eller förstärks i rennäringens möte med den svenska kolonialmaktens institutioner, inte minst rennäringslagen. Det behövs därför en specifik samisk feminism för att på ett korrekt sätt värdera rennäringen – liksom andra samiska näringar – och normer kring kön, maskulinitet och femininitet inom den.

Få rika män - men fortsatt ojämställda löner

Den sammanräknade förvärvsinkomsten, alltså inkomster från arbete och liknande, ligger runt 30 000 kronor lägre per år i Jämtlands län än i riket, på ungefär 330 000 kronor. Män står för största delen av denna skillnad: de tjänar i snitt 350 000 kr per år jämfört med rikets 396 000 kr. Kvinnor i Jämtlands län tjänar i snitt 302 000 kronor per år i jämförelse med rikets 318 000 kronor. Förvärvsinkomsterna är lägre än i riket oavsett kommun. Östersund närmar sig riksgenomsnittet med 333 000 kronor. Lägst är inkomsterna i Ragunda, Bräcke,

---

⁴⁹ Sametinget 2016b, s. 11

⁵⁰ Sametinget 2021, s. 20

⁵¹ Sametinget 2016b, s. 11

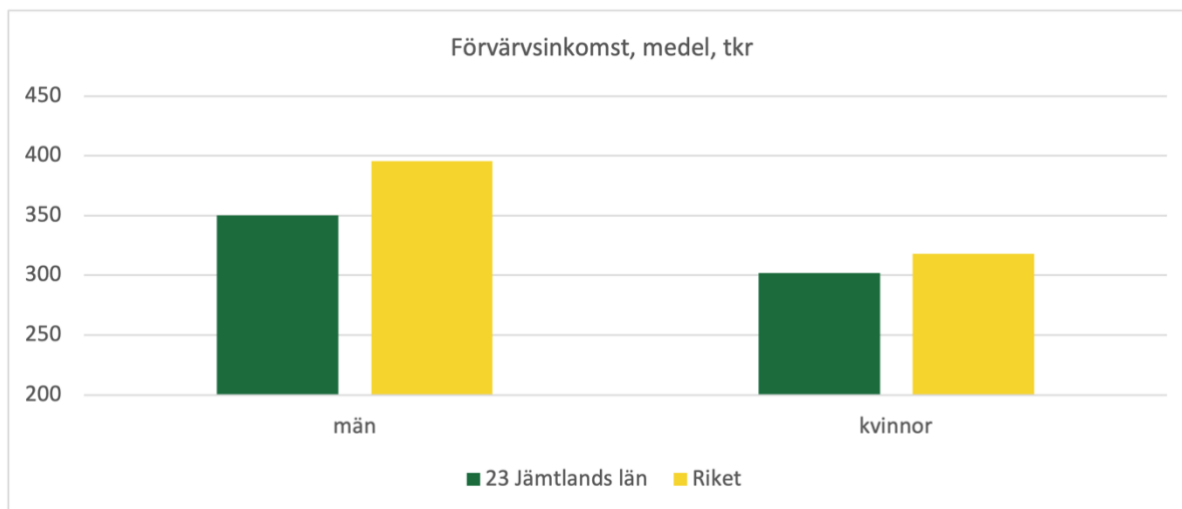
⁵² Sametinget 2021, s. 26

⁵³ Södra Lapplands forskningsenhet 2009, s. 59

⁵⁴ Yrkeskollen 2022

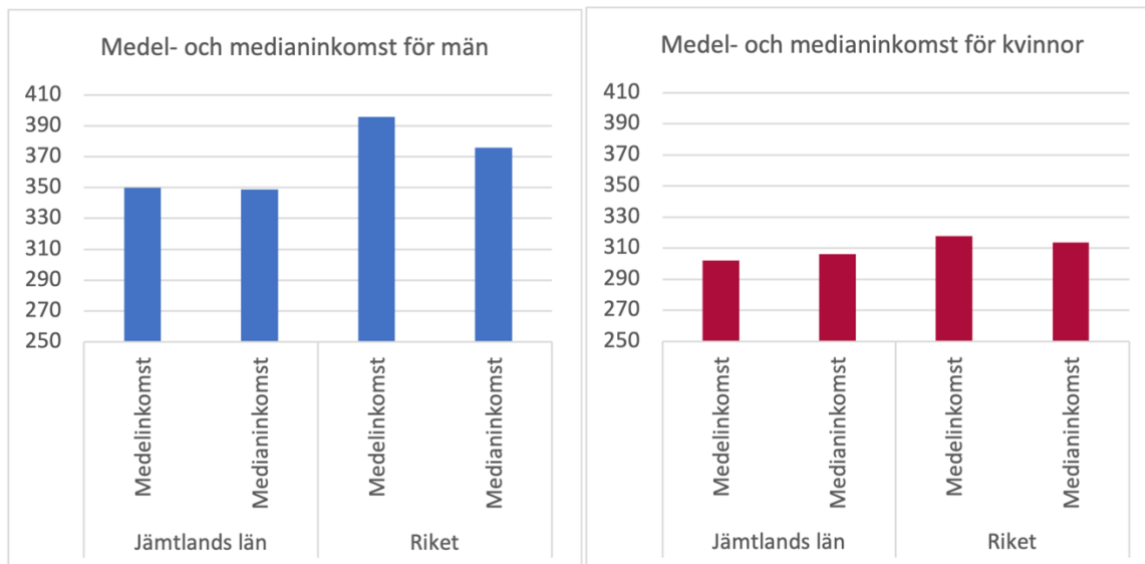
⁵⁵ Sametinget 2021, s. 25

Strömsund, Berg och Härjedalen där årsinkomsten i genomsnitt är mellan 300 000 kronor och 316 000 kronor (Tabell 2:6).

Figur 16. Förvärvsinkomst, medelvärde, tkr 2020. Källa SCB. Tabell 2:6. OBS: Y-axeln börjar inte på 0

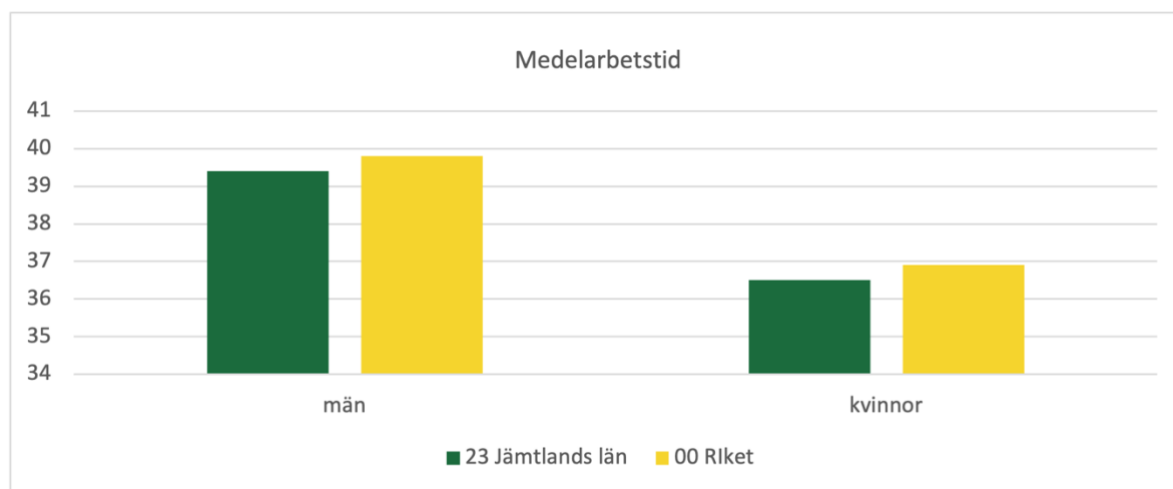
I Jämtlands län är det jämfört med riket mindre skillnad mellan mäns medel- och medianinkomst. I Jämtlands län är de ungefär desamma, medan män i Sverige som helhet har 20 000 kronor lägre medianinkomst än medelinkomst. Vi kan alltså dra slutsatsen att en mindre grupp män med mycket höga inkomster drar upp medelinkomsten i riket, och att motsvarande grupp saknas i Jämtlands län (Tabell 2:6). Detta speglar avsaknaden av stora företag med välavlönade toppositioner i länet.

Figur 17. Medel och medianinkomst för kvinnor och män, tkr 2020. Källa SCB. Tabell 2:6. OBS y-axeln börjar inte på 0.

En effekt av mäns lägre löner är att löneskillnaden mellan män och kvinnor är mindre i Jämtlands län än i riket. Kvinnors medelinkomst i Jämtlands län är 86% av männens, jämfört med 80% i riket (Tabell 2:6). Löneskillnaden återspeglas senare i pensionerna, där kvinnor har 88% av mäns pension (Tabell 2:15). Att skillnaden i pension är mindre än löneskillnaden, särskilt om man jämför med riket, kan bero på att fler män har låga löner. En låg grundlön innebär att skillnaden mellan lön och pension är mindre än för högre avlönade grupper.

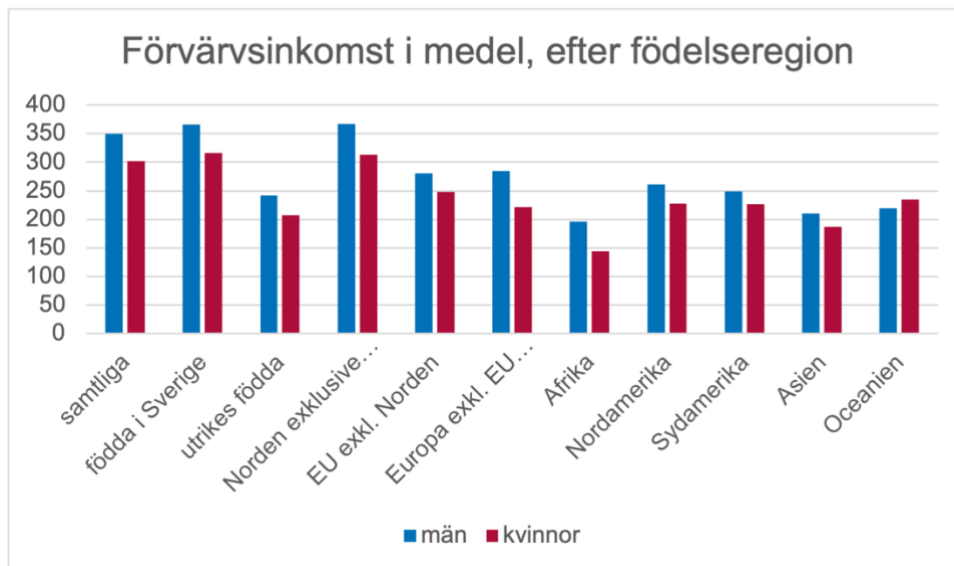
Kvinnors lägre löner beror på flera olika saker. Den horisontella och vertikala uppdelningen av arbetsmarknaden mellan könen har stor betydelse. Kvinnor har lägre positioner i arbetslivet, och de finns i sektorer som är lägre avlönade. En annan viktig faktor är att kvinnor oftare än män går ned i arbetstid, i genomsnitt arbetar kvinnor nära 3 timmar mindre per vecka än män (Tabell 2:13).

Figur 18. Medelarbetstid för män respektive kvinnor 2020, tkr. Källa: SCB. Tabell 2:13. OBS: Y-axeln börjar inte på 0

Könsskillnaden går igen även inom grupper av utrikes födda, med ungefär samma storlek: kvinnor tjänar runt 85% av männens inkomst i de flesta grupper. I gruppen immigrerade från Afrika är skillnaden större: kvinnor med afrikanskt ursprung tjänar 73% av vad män med samma ursprung tjänar, och män med ursprung i Afrika är den grupp som har lägst inkomst av alla män. Kvinnor från Afrika är alltså den grupp som har i särklass lägst förvärvsinkomst: medelinkomsten är 144 000 kronor och medianen endast 117 000 kronor per år, vilket innebär att hälften av kvinnorna har en lägre förvärvsinkomst än så. Att medianlönen är lägre än medellönen innebär att det finns en grupp kvinnor – förmodligen de som har förvärvsinkomst – som drar upp medelvärdet. För män födda i Afrika är situationen omvänd: medelvärdet är under medianen. Med andra ord finns det en liten grupp – utan förvärvsinkomst – som drar ned medelvärdet. Förvärvsinkomsten speglar med andra ord gruppens deltagande på arbetsmarknaden. De flesta män har en anställning, om än till låg lön, men en grupp saknar anställning och drar ned medelvärdet. För kvinnor tar det längre tid att komma in på arbetsmarknaden. De flesta i denna grupp har ingen anställning, men de som har drar upp medelvärdet över medianen.

Gruppen med ursprung i Oceanien sticker ut genom att kvinnor faktiskt har högre inkomster än män. Eftersom det är en liten grupp kan slumpen ha stor betydelse för detta, men det är troligen också så att denna grupp har hög utbildning som jämförelsevis lätt kan kompletteras till svensk standard, och att den därigenom skiljer sig från utrikes födda från andra regioner.

Figur 110 Förvärvsinkomst i Jämtland, medelvärde tkr, 2020. Källa SCB, tabell 2:8

Hemmet påverkar yrkeslivet

I genomsnitt arbetar jämtländska kvinnor (oavsett familjesituation) 2,9 timmar kortare än män per vecka (Tabell 2:13). Oftast är det efter att de fått barn som de går ned i arbetstid. Det beror i hög grad på större ansvar för hemmet, barnen och de gamla föräldrarna, vilket vi ska titta närmare på under delmål 4: hem- och omsorgsarbete. Kvinnor tar de facto mer ansvar i hemmet, men på arbetsmarknaden spelar det också roll att de förväntas göra så. Det är dåligt beforskat men hypotesen säger att kvinna i fertil ålder kan ha svårt att få nyckelroller i yrkeslivet eftersom hon – oberoende av sin egen vilja – förväntas vilja skaffa barn och därmed vara frånvarande under en längre period.⁵⁶ Vårt system med en lång och mycket flexibel föräldraförsäkring, som främst utnyttjas av kvinnor, antas bidra till denna form av diskriminering.

Försäkringskassans analyser av föräldrars inkomstutveckling visar att kvinnors inkomst påverkas mer än mäns av att få barn. Det tar fem år efter att barnet fötts innan kvinnor har samma inkomst som innan barnet föddes. Skillnaderna hämtas inte heller in, utan blir bestående genom livet. Kvinnor som tar ut all eller nästan all föräldrapenning har sämst inkomstutveckling, och detta förstärks om hon redan innan barnets ankomst har lägre inkomster än mannen⁵⁷. De första åren, innan barnet börjat på förskolan, är hennes inkomst begränsad till en föräldrapenning, en av de lägsta inkomstgrupperna (se nedan). Därefter beror den lägre inkomstutvecklingen troligen dels på att många väljer att arbeta deltid de första åren, dels på att hennes karriärutveckling hejdas av stort ansvar i hemmet. Hon orkar helt enkelt inte satsa på både familj och karriär samtidigt.

Lesbiska par har en jämnare inkomstfördelning i paret efter att de har blivit föräldrar, jämfört med heterosexuella par⁵⁸. De har en jämnare fördelning i hem- och omsorgsarbete.

⁵⁶ IFAU 2022, Europeiska Socialfonden 2017, s. 12-13

⁵⁷ Försäkringskassan 2020

⁵⁸ Ylva Moberg 2016, s. 8

Detta har förmodligen två förklaringar: dels att kvinnorna i lesbiska par kan "turas om" att föda parets barn, så att de båda får längre sammanhängande perioder av föräldraledighet i samband med att de har fött barn, och dels att lesbiska par inte påverkas på samma sätt av traditionella könsnormer som förespråkar en viss uppdelning av sysslor för kvinnor och män.

Att det är särskilt svårt för kvinnor att kombinera familj och arbete visar också SCB:s statistik: efter att barnen föds ökar kvinnors sjukskrivningar, medan mäns förblir på samma nivå. Närhet till mor- och farföräldrar verkar minska behovet av sjukskrivning⁵⁹. Kvinnor utgör också, som vi sett ovan, en stor majoritet av gruppen sjukskrivna på grund av stress. Sjukskrivning innebär i många fall en stor minskning av inkomsterna, och långvarig sjukskrivning kan innebära en stor ansträngning för privatekonomin och en större ekonomisk ojämställdhet i hemmet.

Mindre pengar i plånboken

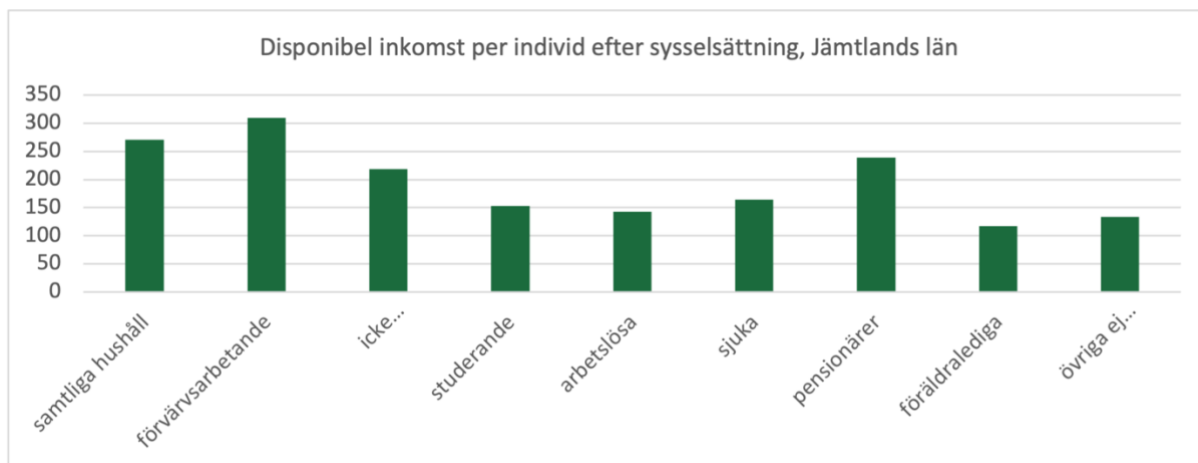
Förvärvsinkomsten är bara en liten del av ett hushålls totala inkomst. Ett hushålls levnadsstandard påverkas också av hur många som bor i hushållet och hur många inkomster det finns. Som mått på inkomststandard används därför disponibel inkomst per konsumtionsenhet. En konsumtionsenhet motsvarar inte en person, utan utgår ifrån försörjningsbördan, så att inkomsterna viktas med hur många som bor i hushållet för att ta hänsyn till att vissa kostnader är fasta och andra rörliga. En ensamboende person utgör 1 konsumtionsenhet. Ett sammanboende par utgör däremot 1,51 konsumtionsenhet, eftersom många hushållskostnader, exempelvis hyra, ofta inte ökar alls med en andra vuxen, och andra ökar men dubbleras inte, såsom el. På motsvarande sätt utgör första barnet 0,52 konsumtionsenheter medan barnen därefter utgör ytterligare 0,42 konsumtionsenheter.⁶⁰

Den största delen av inkomsten utgörs av inkomster från lön och företag, och från pensioner. Det innebär att situationen på arbetsmarknaden får en stor påverkan på individens livsvillkor. Högst disponibel inkomst har förvärvsarbetande, 310 000 kronor. Det är betydligt lägre än i riket, där den är 352 000 kronor. Lägst är den disponibla inkomsten för föräldralediga, 118 000 kronor. Också studenter har låga inkomster: 153 000 kronor. Att vara studerande eller föräldraledig är dock övergående livsfaser, och många – dock inte alla – kan vid behov få hjälp från föräldrar eller partners. Sjuka och arbetslösa har mycket låga inkomster, vilket kan innebära en stor utsatthet om situationen kvarstår under en lång tid. Den disponibla inkomsten är i Jämtlands län i genomsnitt 271 000 kronor. För sjuka är den disponibla inkomsten bara ungefär 60% av detta, 165 000 kronor, och för arbetslösa bara drygt hälften: 142 000 kronor, alltså 12 000 kronor i månaden (per konsumentenheter) att leva på.

---

⁵⁹ SCB 2022 (d)

⁶⁰ Gäller för 2022. SCB 2022 (e)

Figur 20. Disponibel inkomst per individ efter sysselsättning i Jämtlands län 2021. Källa: SCB. Tabell 2:4.

Utöver inkomster från lön, företag och pensioner får de flesta någon form av ekonomiskt bistånd från det offentliga, exempelvis sjuk- och föräldrapenning, bostadsstöd, ekonomiskt bistånd och generella bidrag såsom barnbidraget. Vissa har också inkomster från kapital. Inkomsternas sammansättning varierar mycket beroende på både kön, hushållstyp och ursprung.

Genomgående gäller att ju högre inkomster från lön och företag, pension och kapital en grupp har, desto lägre bidrag av olika slag. Att ha barn genererar också en del bidrag, oavsett inkomst. Högst sammanlagd disponibel inkomst har hushåll med sammanboende vuxna utan barn. Samma grupp har högst inkomster från både lön och företag, pension och kapital. Lägst inkomster har ensamstående hushåll med barn, i synnerhet kvinnor. Forskning visar också att barn som lever ett varannan vecka-liv har sämre levnadsförhållanden än barn som lever med en enda förälder.⁶¹

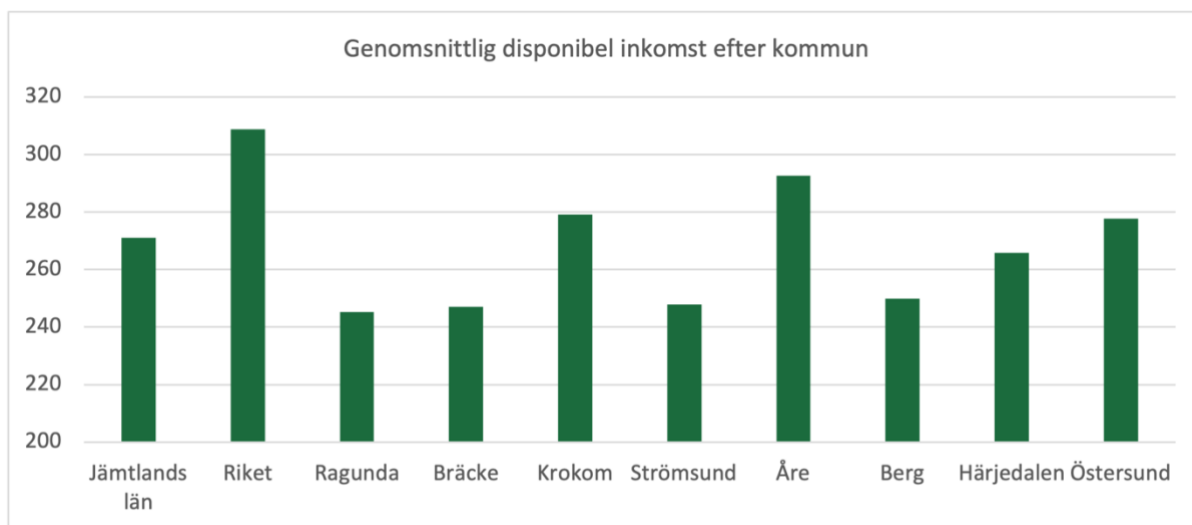
Jämför vi inkomsterna i hushåll med bara en vuxen ser vi att männens hushåll har högre disponibel inkomst än kvinnornas: runt 25 000 kronor årligen per konsumentenhet. Skillnaden mellan könen är dock betydligt mindre än i riket där ensamstående med barn har hela 68 000 kronor mindre per år än sammanboende med barn. Den disponibla inkomsten förändras också mycket när familjen skaffar barn: sammanboende utan barn har hela 83 000 kr mer per år att leva på än sammanboende med barn, och ensamstående utan barn har över 105 000 kronor mer per år än ensamstående med barn. (Tabell 2:3)

Utrikes födda har lägre disponibel inkomst än födda i Sverige. Bland nyanlända spelar ursprung stor roll. Av de som levt i Sverige i 1-2 år har immigranter från Europa en inkomst på 235 000 kronor, 35 000 kronor lägre än inrikes födda. Personer födda i Afrika har en inkomst på 116 000 kronor och från Sydamerika 120 000 kronor (Tabell 2:4).

Ju längre tid en person varit i landet desto mer utjämnas skillnaderna både mellan grupper och jämfört med inrikes födda. Men även bland utrikes födda som varit i Sverige i över 20 år är den disponibla inkomsten mer än 20 000 kronor lägre än för inrikes födda. Sämre position på arbetsmarknaden generellt, som vi såg ovan, är huvudorsaken till detta.

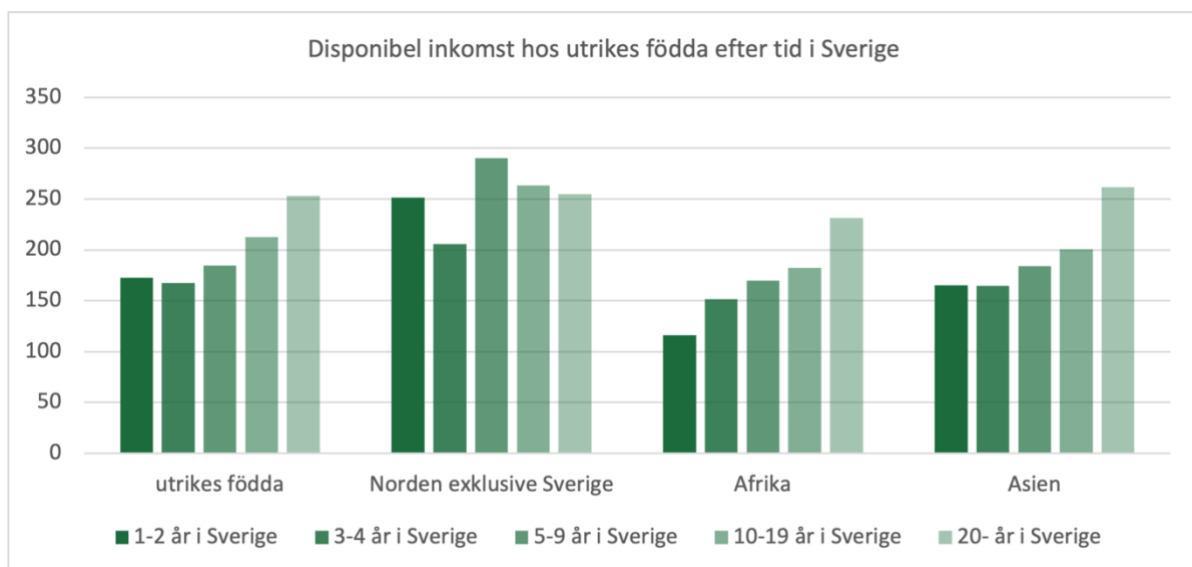
⁶¹ Lisa Berg & Anders Hjern 2016, s. 6

Det finns också skillnader inom regionen. Den genomsnittliga disponibla inkomsten i Åre är 293 000 kronor, i Ragunda 245 000 kronor (Tabell 2:4).

Figur 21. Disponibel inkomst per individ. Källa: SCB. Tabell 2:4.

Inkomsterna är, som vi sett, lägre i Jämtlands län än i riket som helhet, men det gäller också kostnaderna. Framför allt är boendekostnaderna lägre ju längre ifrån städerna vi rör oss. Det saknas regional statistik över boendekostnader, men i kommuner med färre än 75 000 invånare (utanför storstadsregionerna) är den årliga boendekostnaden 68 000 kronor per år, jämfört med 75 000 kronor i riket som helhet.⁶²

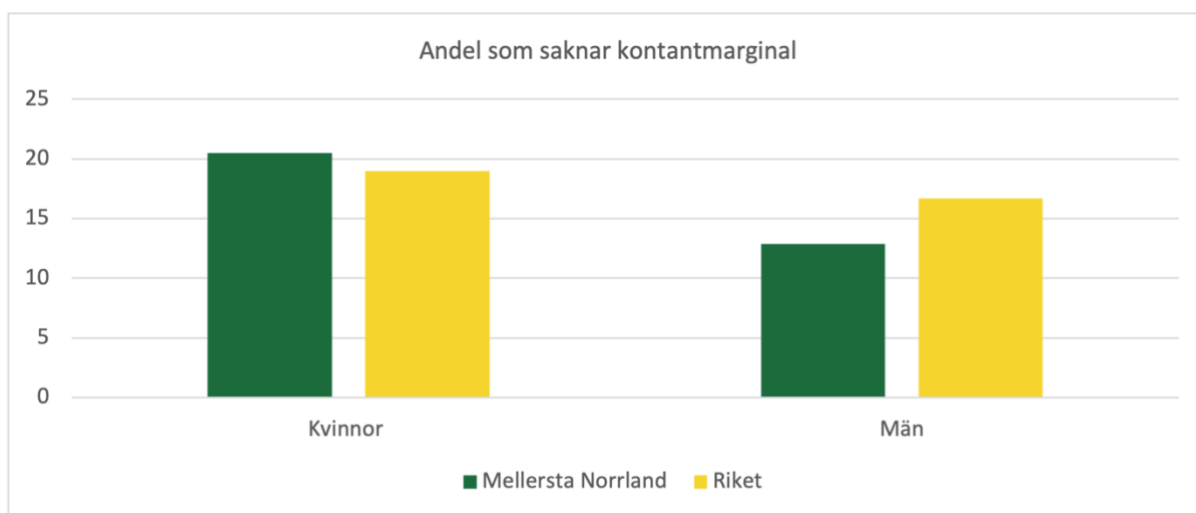
Figur 22. Disponibel inkomst per individ. Källa: SCB. Tabell 2:4. OBS: Y-axeln börjar inte på 0.

Boendekostnaderna är alltså med största sannolikhet lägre i Jämtlands län än i riket. Samtidigt innebär boende på landsbygden också ökade kostnader. Exempelvis krävs ofta två bilar i ett hushåll, eftersom kollektivtrafik ofta inte är ett tillgängligt alternativ.

⁶² SCB statistikdatabas 2020

Om något händer

Särskilt den som har låga inkomster kan ha svårt att möta en situation med en plötslig större utgift: ett omfattande tandläkarbesök, ett trasigt kylskåp eller något liknande. Men att kunna möta detta är inte bara en fråga om inkomst, utan också om ekonomiska reserver eller stora tillgångar som lätt kan säljas. Begreppet "saknar kontantmarginal" mäter hur många som inom en månad skulle klara av en oväntad utgift på 13 000 kronor utan att låna eller be om hjälp, och synliggör därför ekonomisk utsatthet snarare än inkomster.

Figur 23. Andel som saknar kontantmarginal 2021. Källa: SCB/ULF. Tabell 2:5.

Totalt är det något färre i Mellersta Norrland (Jämtlands län och Västernorrlands län) än i riket som saknar kontantmarginal: 16,8% jämfört med 17,9%. Bland kvinnor är det dock något fler, 20,5%. Bland män är det betydligt färre än i riket som saknar kontantmarginal: 12,9% jämfört med 16,7%. En lägre andel män än i riket saknar alltså kontantmarginal, trots att inkomsterna totalt är lägre än i riket. En anledning kan vara den låga arbetslösheten och lägre andel utrikes födda: Jämtlands län har lägre inkomstnivåer generellt, men samtidigt en mindre grupp i stor ekonomisk utsatthet. På riksnivå ser vi hur avsaknaden av kontantmarginal avspeglar inkomststrukturerna. Bland utrikes födda och bland personer som endast har förgymnasial utbildning är det fler som saknar kontantmarginal, och mönstren går sannolikt igen i Jämtlands län. En spekulation är att många män med kort utbildning i Jämtlands län har sysselsättning eller äger fastigheter, exempelvis inom skog- och jordbruksnäring eller turism, och därför har större ekonomisk trygghet än personer med kort utbildning i exempelvis storstadsregionerna.

Att leva med små ekonomiska reserver skapar en stress som påverkar människor påtagligt. Forskning visar exempelvis att en familjs dåliga ekonomi påverkar ungdomars mående påtagligt⁶³. Troligen är det en viktig faktor bakom att personer med låg utbildning har sämre hälsa överlag än personer med hög utbildning (se kapitlet om hälsa).

Liksom i disponibel inkomst slår familjetyp igenom tydligt i vilka som saknar kontantmarginal. Också detta gäller riksnivå men det finns ingen anledning att tro att det

---

⁶³ MUCF 2016, s. 13

inte gäller i Jämtlands län. Familjer som har barn saknar nära dubbelt så ofta kontantmarginal som de som är utan barn. Ensamstående familjer saknar betydligt oftare kontantmarginal än sammanboende. Förklaringen är självklar: i sammanboende familjer finns oftast två inkomster, medan ensamboende får klara sig på en. I familjer med barn ska pengarna räcka till fler personer än i familjer utan barn. Det finns också en viss könsskillnad där kvinnor oftare än män saknar kontantmarginal. Särskilt tydlig blir denna i gruppen ensamstående med barn: bland ensamstående kvinnor med barn saknar 49% kontantmarginal, jämfört med 39% bland ensamstående män med barn. Det kan jämföras med sammanboende utan barn, där bara 8% saknar kontantmarginal.

Den ekonomiska utsattheten är också större hos diskriminerade grupper, enligt nationell statistik. Bland personer med funktionsnedsättning är det runt 30% som saknar kontantmarginal, något fler kvinnor än män. Det kan jämföras med 15% av personer utan funktionsnedsättning. Funktionsnedsättningen kan göra det svårare att ha ett vanligt arbete. Många är sjukskrivna eller har sjukersättning på hel- eller deltid och därmed låga inkomster (Tabell 2:5). Funktionsnedsättningen kan också skapa merkostnader, allt från särskilda krav på boende till mediciner och assistans av olika slag, vilket gör att inkomsten ska räcka till mer, och då ökar den ekonomiska utsattheten.

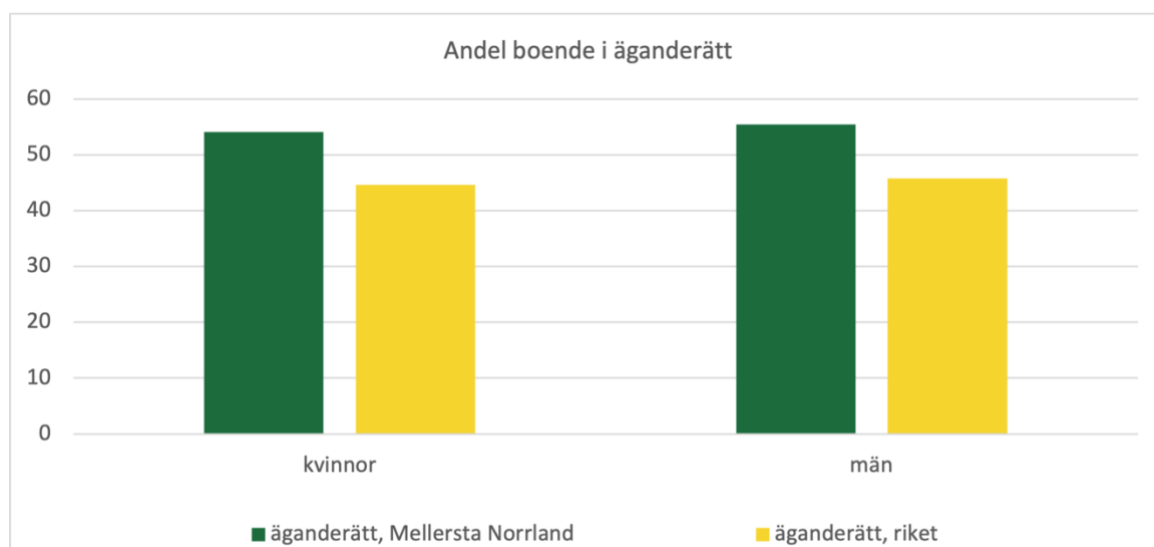
Folkhälsomyndighetens kartläggning av livsvillkoren för homo- och bisexuella 2010-12 visade att i synnerhet bisexuella, men även homosexuella, i högre grad än heterosexuella saknade kontantmarginal. I samtliga grupper var det högre andel av kvinnorna än av männen som saknade kontantmarginal.⁶⁴ Också transpersoner hade sämre ekonomi än genomsnittet i befolkningen: mer än hälften hade enligt en rapport från 2014 en inkomst på under 13 000 i månaden, vilket speglar den lägre andelen sysselsatta. Även om mycket förändrats i attityder mot HBTQ-personer det senaste decenniet är det troligt att de fortfarande har sämre ekonomi än genomsnittet.

Fler bor i hus

En högre andel i Mellersta Norrland (Jämtlands län och Västernorrlands län) jämfört med riket bor i äganderätt, oftast småhus, och motsvarande färre bor i bostadsrätt eller hyresrätt. Det speglar ett län med låg befolkningstäthet, få större centralorter och jämförelsevis låga tomtpriser.

---

⁶⁴ Folkhälsomyndigheten 2014, s. 71

Figur 24. Andel boende i äganderätt 2021. Källa: SCB/ULF. Tabell 2:8.

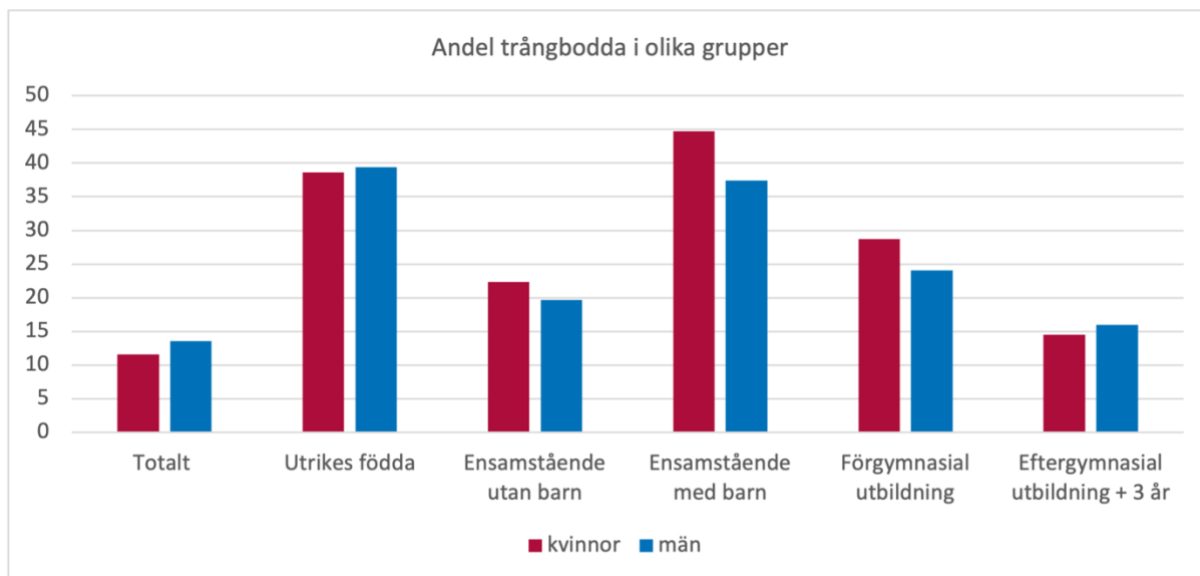
Även om nivåerna totalt är lägre är mönstren för vem som bor var desamma som i riket. Kvinnor bor oftare än män i hyresrätt, män något oftare i bostads- eller äganderätt. Skillnaderna är små – eftersom många lever i heterosexuella parförhållanden och därför bor med någon av andra könet – men de är genomgående. På riksnivå vet vi också att utrikes födda, personer med enbart förgymnasial utbildning och ensamhushåll i högre grad än andra bor i hyresrätt.

Huvudförklaringen till olika boendeformer är troligen olika inkomstnivåer, förmåga att spara till kontantinsats och i någon mån att kvinnor i något högre grad än män bor i större tätorter. Att Jämtlands län är glest bebyggt, vilket medför lägre fastighetspriser, innebär att trösklarna för att köpa ett hus är lägre än i tätare bebyggda regioner med högre fastighetspriser. Sambanden mellan inkomst och boende är därför troligare svagare än på riksnivå och kompletterad med en geografisk dimension: det krävs mer ekonomiska resurser för att bo i äganderätt i tillväxtregionen runt Östersund och Åre, än på landsbygden.

Samma grupper som oftare bor i hyresrätt är oftare trångbodda⁶⁵. Detta gäller betydligt färre i Mellersta Norrland än i riket, 13% jämfört med 18%, men för familjer som bor trångt påverkar det både studieresultat, relationer inom familjen och annat på ett mycket påtagligt sätt⁶⁶.

⁶⁵ Enligt norm 3

⁶⁶ T.ex. Boverket 2016, s. 14-15

Figur 25. Andel trångbodda (riket) 2021. Källa: SCB/ULF. Tabell 2:8.

En studie om trångboddhet i Malmö visar att den vanligaste orsaken till trångboddhet är ekonomisk: det finns inte lediga bostäder till en kostnad som fungerar med den egna ekonomin. Den slutsatsen ligger väl i linje med den ekonomiska dimension vi sett ovan. Slutsatsen är att även om tillgången till bostäder är ganska god i Jämtlands län⁶⁷ är det inte alla som har råd – i synnerhet låginkomsttagargrupper som ensamstående kvinnor, utrikes födda eller personer som under längre tid står utanför arbetsmarknaden. Bostadspriserna i Jämtlands län är under riksgenomsnittet men har ökat markant det senaste decenniet, framförallt på grund av utvecklingen i Åre och Östersundsområdet (inklusive södra Krokom)⁶⁸. Även om fler kan finna ett fullgott boende i Jämtlands län kvarstår svårigheterna för ekonomiskt utsatta grupper. På vissa orter, attraktiva för turism, i synnerhet i fjällkedjan, kan bostadspriserna också drivas upp av efterfrågan på fritidsboende: personer som förblir skrivna i andra delar av landet, och därför inte bidrar till kommunens skatteunderlag, men vars efterfrågan driver upp bostadspriserna och därmed försvårar för de bofasta, som ofta har lägre inkomster, att få tillgång till boende.

I rapporten från Malmö återfinns många vittnesmål kring konsekvenserna av att vara trångbodd. Många trivs i sin bostad trots trångboddheten och vill inte flytta. Konsekvenserna kan också variera från situation till situation. Bland de vanligast nämnda konsekvenserna är bristen på avskildhet: avsaknad av lugn och ro och möjlighet att vara ensam, ens efter ett bråk eller för att byta kläder, duscha eller gå på toa i lugn och ro. Praktiskt påverkar det också möjligheter till studiero – vilket pandemins hemundervisning för gymnasieelever blixtbelyste – och för att träffa vänner i hemmet. Det ökar mängden spänningar och konflikter i hemmet, och det påverkar relationer till omgivningen. Platser utanför hemmet blir därför viktiga, både för avskildhet och för umgänge. Vissa vittnar om att det påverkar både sömn och kosthållning eftersom natten utnyttjas för att få lugn och ro, och när det är

⁶⁷ Länsstyrelsen Jämtlands län 2022a, s. 32

⁶⁸ Länsstyrelsen Jämtlands län 2022a, s. 21-23

svårt att vara hemma är det också svårare att få tillgång till mat, särskilt mellanmål. Avsaknaden av en lugn plats skapar lätt ett tillstånd av inre stress, som påverkar hela livet.⁶⁹

En särskilt utsatt grupp på bostadsmarknaden är våldsutsatta kvinnor. Är det svårt att få bostad innebär detta en tröskel för att lämna ett destruktivt förhållande. Enligt uppgifter från Länsstyrelsen får våldsutsatta kvinnor ofta hjälp till skyddat boende i något annat län, och i många fall söker de sedan stadigvarande boende på den nya orten.⁷⁰ Mer om våldsutsatta kvinnor finns att läsa i kapitlet om våld och utsatthet.

---

⁶⁹ Martin Grander & Matilda Sandberg 2021, s. 31-43

⁷⁰ Länsstyrelsen Jämtlands län 2022a, s. 35

Utbildning

Delmål 3: Jämställd utbildning

Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling.

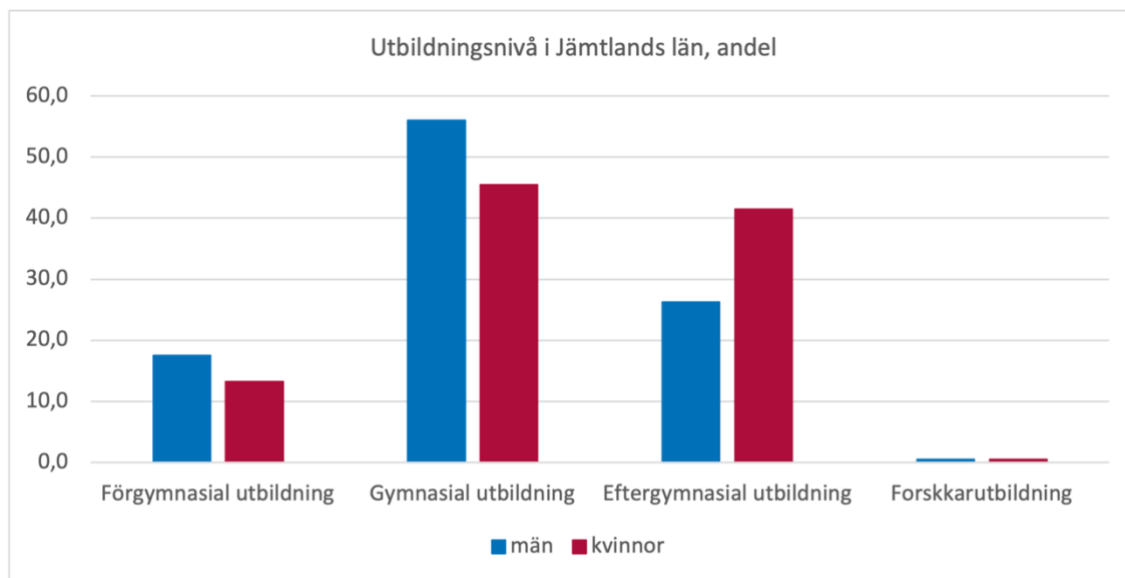
Grunden till livet läggs i skolan, också vad gäller jämställdhet. För att nå jämställdhet behöver flickor och pojkar ges samma möjligheter till kunskap och personlig utveckling. Förutom framtida yrkesmöjligheter handlar jämställd utbildning också om förutsättningar att utveckla intressen, ambitioner och att nå sin fulla potential utan att hindras av strukturer, fördomar och stereotyper föreställningar utifrån kön.

Skolan och skolans arbete är centralt för arbetet med en jämställd utbildning. Skolans uppdrag omfattar att främja elevers lika rättigheter och möjligheter oavsett könstillhörighet och att synliggöra och motverka könsmonster som begränsar elevers lärande, val och utveckling. Målet omfattar dock även informellt lärande och utveckling även utanför det officiella utbildningssystemet.

Utbildningsnivån i Jämtlands län

Utbildningsnivån i Jämtlands län har ökat det senaste decenniet, men i jämförelse med riket är utbildningsnivån något lägre, särskilt bland män. 26% av männen i Jämtlands län har eftergymnasial utbildning, jämfört med 33% i riket. Bland kvinnor är det 41% i Jämtlands län som har eftergymnasial utbildning jämfört med 44% i riket. Bland de jämtländska män som har eftergymnasial utbildning är det också vanligare att den är under tre år än i riket. (Tabell 3:1)

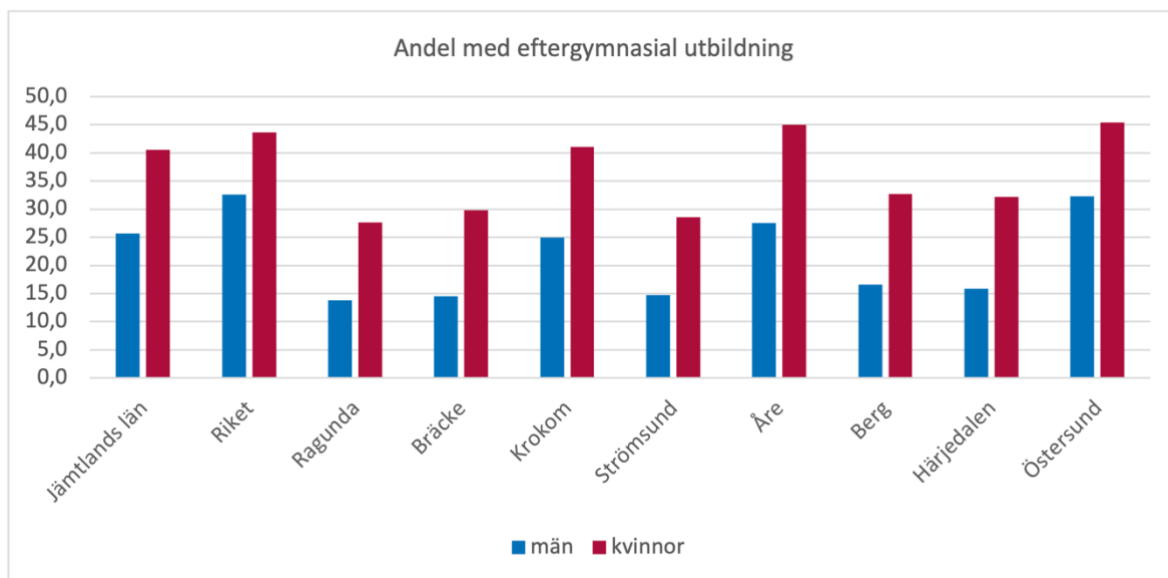
Jämtlänningar har oftare än i riket gymnasial utbildning: 55% av männen (45% i riket) och 45% av kvinnorna (39% i riket). Däremot är skillnaden mot riket liten vad gäller personer med enbart förgymnasial utbildning, det gäller i Jämtlands län 17% av männen och 13% av kvinnorna, och i riket 18% av männen och 14% av kvinnorna. Jämtlands län har alltså, jämfört med riket, en i första hand gymnasieutbildad befolkning. (Tabell 3:1)

Figur 26. Utbildningsnivå i Jämtlands län, 2021. Källa: SCB. Tabell 3:1.

Skillnaderna är stora inom länet. I Östersund, länets större stad, är andelen eftergymnasialt utbildade ungefär densamma som i riket: 32% bland män och 45% bland kvinnor. Också i Åre, kommunens "inflyttningssort", och i Krokoms, vars mest tätbefolkade delar ligger i stråket mellan Östersund och Åre, har fler än i övriga länet eftergymnasial utbildning: 25-30% av männen och 40-45% av kvinnorna (Tabell 3:1).

I övriga kommuner i länet är andelen med eftergymnasial utbildning avsevärt lägre: runt 15% bland män och runt 30% bland kvinnorna. Skillnaden mellan könen är mellan 13 och 17 procentenheter oavsett var i länet du befinner dig. Det innebär att i länet du befinner dig är den procentuella skillnaden mellan könen större. I exempelvis Ragunda är dubbelt så många kvinnor som män eftergymnasialt utbildade (alltså 100% fler). I Östersund är det 50% fler, alltså tre kvinnor med eftergymnasial utbildning på två män (Tabell 3:1). Detta, i kombination med storleken på dessa samhällen, spelar roll för hur segregerade orterna är efter utbildningsnivå. I de mindre orterna är det troligen betydligt vanligare än i Östersund att en kvinna med lång utbildning lever tillsammans med en man med kortare utbildning. En gissning är att kvinnan då ofta arbetar i den offentliga servicen, som lärare, sjuksköterska eller inom kommunalförvaltningen: yrken som kräver högskoleutbildning. Männen arbetar i mindre företag, där gymnasieexamen räcker. I staden är arbetsmarknaden för högutbildade inom kvinnodominerade områden bredare, med fler större företag och myndigheter som erbjuder tjänster inom ekonomi och administration, alltså fler yrken för både män och kvinnor som kräver utbildning.

Figur 27. Utbildningsnivå per kommun, 2021. Källa: SCB. Tabell 3:1.

De olika utbildningsnivåerna inom familjen har troligen också konsekvenser för hemlivet. Som vi ska se påverkas exempelvis uttaget av föräldrapenning kraftigt av båda parter utbildningsnivå: högre utbildning skapar ett mer jämställt uttag, och mannens utbildningsnivå spelar större roll än kvinnans.⁷¹ Det i sin tur påverkar fördelningen av hushållssysslor framåt. Mer om detta i kapitlet om det obetalda hem- och omsorgsarbetet.

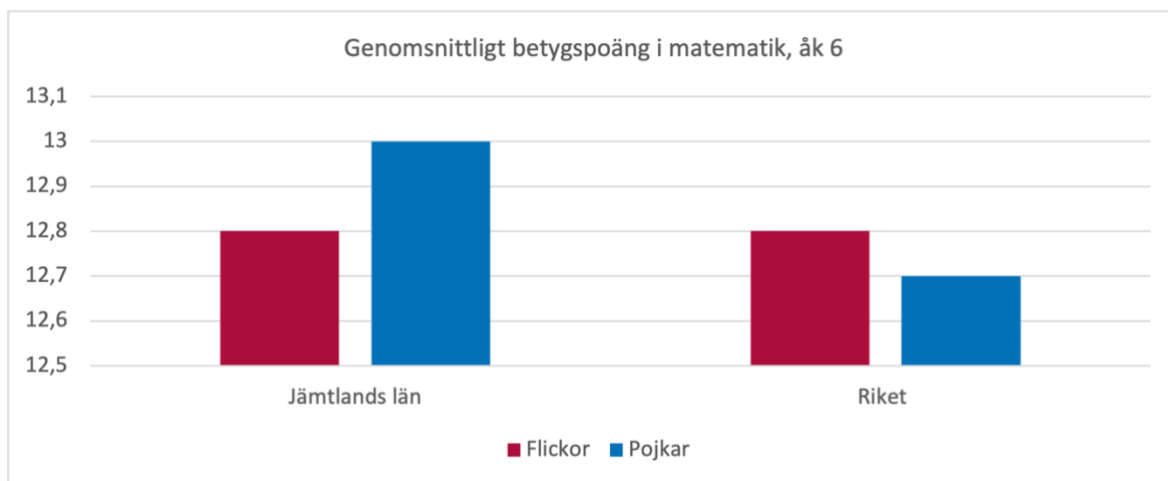
Bra grundskolor!

Elevers skolresultat påverkas av många olika faktorer. Förutom individuella förutsättningar vad gäller hälsa och mycket annat finns demografiska faktorer: föräldrarnas utbildningsnivå, härkomst och tid i landet är de som har starkast forskningsbelägg⁷². Jämtlands län har överlag låg utbildningsnivå men också mindre andel utrikes födda än i riket. Skolresultaten i Jämtlands län är över lag lika bra eller bättre än i riket, vilket är något förvånande.

I årskurs 6 är den genomsnittliga betygspoängen i matematik 12,9 i Jämtlands län och 12,8 i riket. Bland flickor är det 12,8 i både Jämtlands län och riket, men pojkar presterar något bättre i Jämtlands län: 13,0 jämfört med 12,7 i riket (Tabell 3:3).

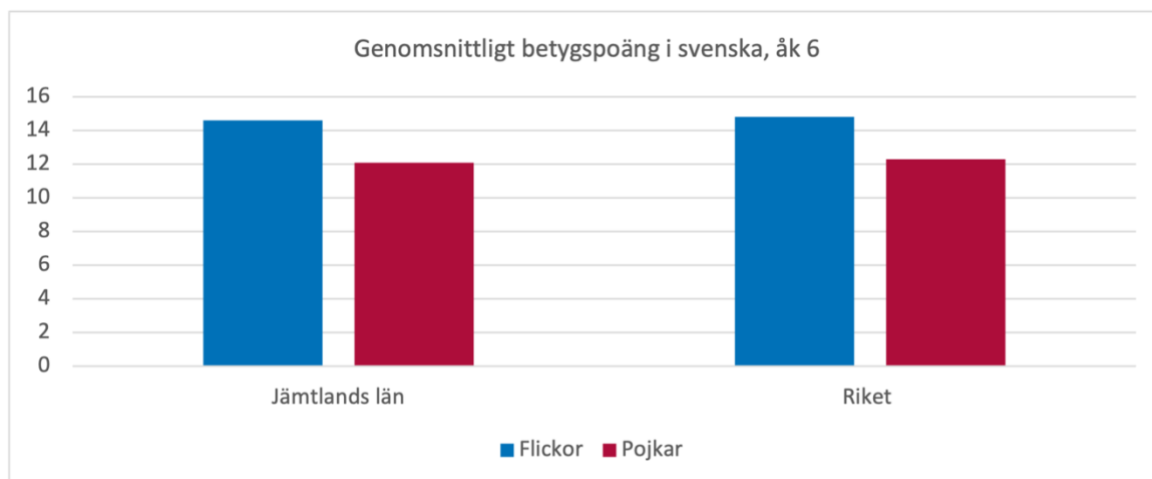
⁷¹ Försäkringskassan 2013b, s. 29

⁷² Skolverket 2009, s. 94, 102-3

Figur 28. Genomsnittlig betygspoäng i matematik, åk 6. Källa: Skolverket. Tabell 3:3.

Betygen i svenska är något lägre i Jämtlands län: 13,3, jämfört med 13,5 i riket. Flickor i Jämtlands län har betydligt högre betyg än pojkar i svenska, 14,6 jämfört med 12,1 (Tabell 3:3).

Figur 29. Genomsnittlig betygspoäng i svenska, åk 6. Källa: Skolverket. Tabell 3:3.

Det finns stora skillnader mellan kommuner både vad gäller totala betygspoäng och könsskillnad, men antalet barn är i många fall så lågt att det är svårt att dra säkra slutsatser. Det finns dock inget som tyder på att skolorna skulle vara påtagligt bättre eller sämre i Östersund, Åre och Krokom – de kommuner där utbildningsnivån är högre. (Tabell 3:3)

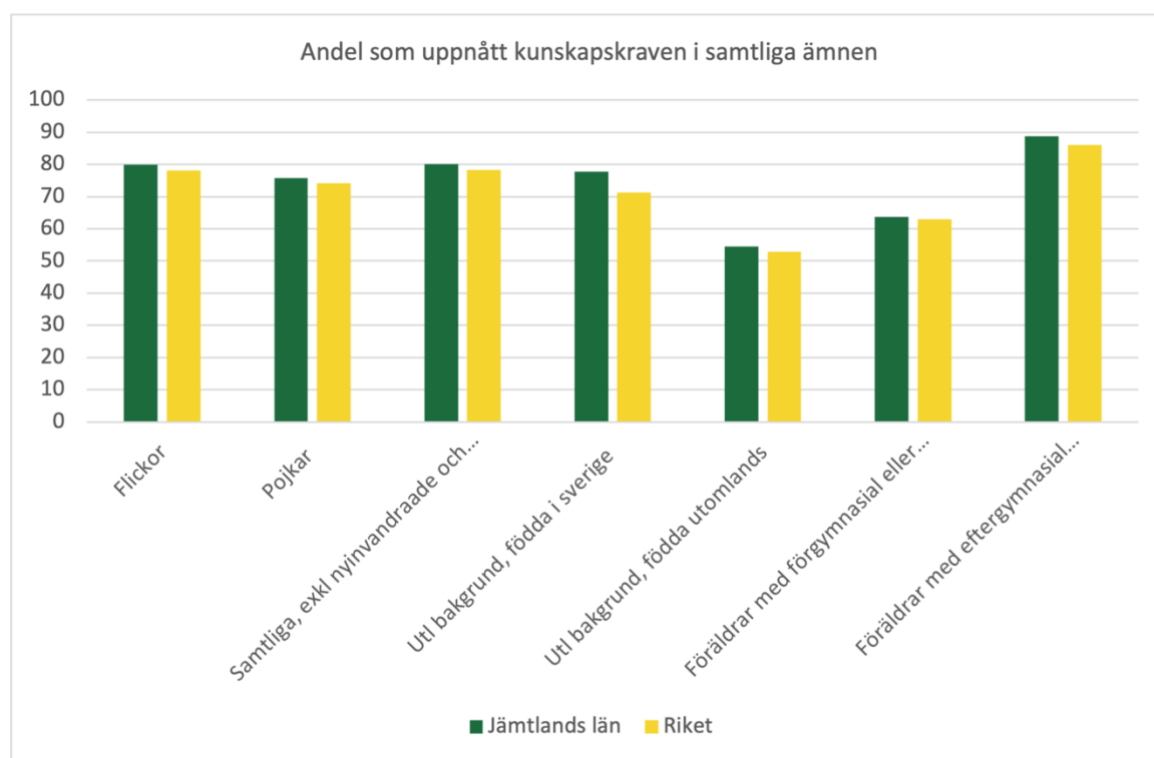
Forskningen är inte entydig, men sammantaget förefaller det som att barn som går i förskolan klarar sig bättre än andra, åtminstone de första åren och under förutsättning att förskolans kvalitet är hög⁷³. Att något fler barn i Jämtlands län än i riket går i förskola – 88% av 1-5-åringarna jämfört med 86% i riket – skulle alltså kunna bidra till bättre skolresultat (Tabell 3:2). En förutsättning för detta är dock att förskolan är väl fungerande, alltså att personalen har kompetens och tid att utöva en god pedagogisk verksamhet.

⁷³ Folkhälsomyndigheten 2017a, s. 19

De goda resultaten fortsätter upp till nian: 80% av eleverna (82% av flickorna och 79% av pojkarna) uppnår kunskapskraven i alla ämnen, jämfört med 78% i riket. 88%, samma siffra som i riket, klarar behörighet till gymnasiets yrkesprogram (Tabell 3:4).

En förklaring till de goda resultaten i Jämtlands län kan vara den låga andelen utrikes födda i länet. Siffrorna för årskurs 9 är exklusive nyanlända, men även för ungdomar som levt hela sina liv i Sverige men med utrikes födda föräldrar är resultaten lägre än för unga med svensk bakgrund: 78% klarar kunskapskraven, jämfört med 82% av unga med svensk bakgrund. Bland unga födda utrikes (inklusive nyanlända) är det bara 55% som klarar kunskapskraven i alla ämnen (Tabell 3:5).

Figur 30. Andel barn som uppnått kunskapskraven i samtliga ämnen i åk 9, 2021. Källa: Skolverket. Tabell 3:4.

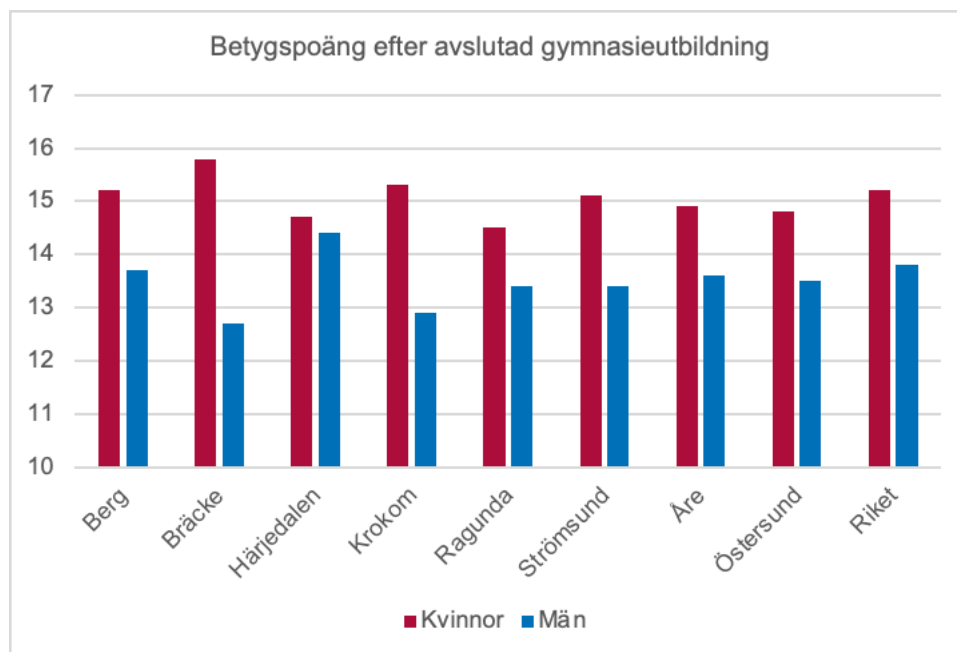
Detta är dock inte hela förklaringen. Även bland unga födda utomlands och unga med utrikes bakgrund är resultaten bättre i Jämtlands län än i riket, 78% jämfört med 71% klarar kunskapskraven i alla ämnen. Bland unga utrikesfödda är det 55% jämfört med 53% i riket som klarar kunskapskraven i alla ämnen, alltså något fler även om skillnaden är liten. (Tabell 3:4)

En kompletterande förklaring kan vara att Jämtlands län, eftersom det är så glest befolkat, har en hög andel små byskolor med små klasser och hög lärartäthet. Kanske finns det alltså bättre förutsättningar i Jämtlands län än i riket för studiero och individuellt stöd?

Gymnasiet lägger grunden till arbetslivet

I gymnasiet upphör trenden med starka skolresultat. Den generellt låga utbildningsnivån i Jämtlands län slår igenom. Vi saknar samlad regional statistik och elevunderlaget är så litet att det är svårt att uttala sig om de enskilda kommunerna, men med något undantag ligger

gymnasiebetygen på samma nivå eller något under riksgenomsnittet. Intressant är att Strömsund och Bräcke, två kommuner med generellt låg utbildningsnivå, utmärker sig med goda gymnasiebetyg för flickor. Bräcke utmärker sig också med låga resultat för pojkar. Det gäller både yrkes- och högskoleförberedande program, vilket antyder att resultaten inte bara beror på slump och ett lågt elevantal. (Tabell 3:7)

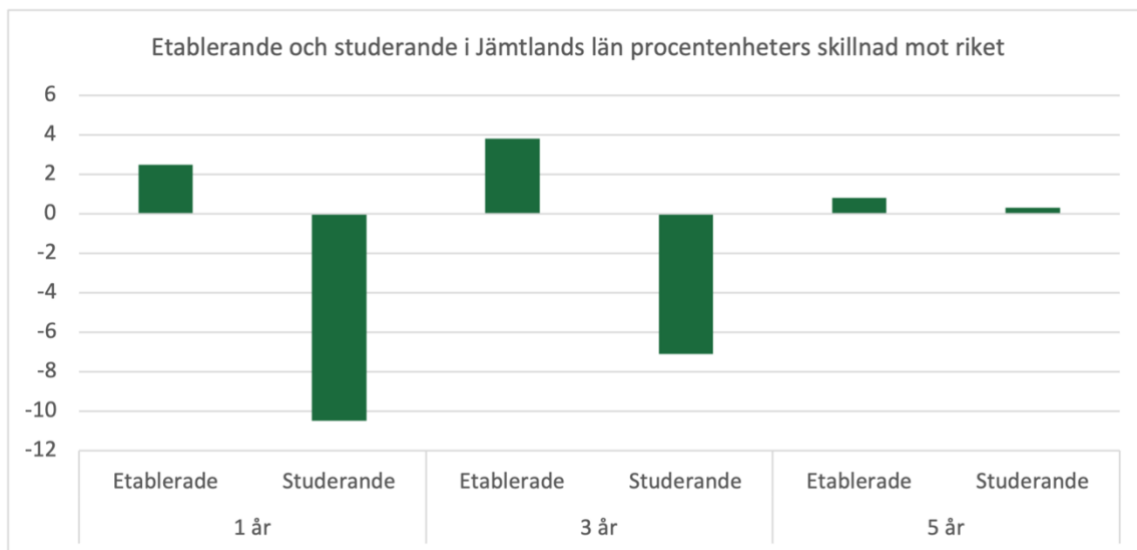
Figur 31. Betygspoäng efter avslutad gymnasieutbildning, 2021. Källa: Skolverket. Tabell 3:7. OBS: Y-axeln börjar inte på 0.

En lägre andel av gymnasieeleverna i Jämtlands län går i högskoleförberedande program: 50% jämfört med 60% i riket. Både bland dem som går högskoleförberedande och yrkesförberedande program är det en något högre andel än i riket som har föräldrar med lång utbildning. Individuella program är något större än i riket. Fordons- och transportprogrammet och naturbruksprogrammet är mer än dubbelt så stora som i riket. Även Barn och fritid, bygg- och anläggning och restaurang och hotell är större. (Tabell 3:6)

Gymnasieprogrammen är en tydlig avspegling av jämtländska förhållanden: långa avstånd (kräver transporter) en stor jord- och skogsbrukssektor, en stor offentlig sektor och en växande turistindustri.

Direkt efter gymnasiet är det också fler än i riket som etablerar sig på arbetsmarknaden, och färre som går vidare till studier. Med tiden utjämnas skillnaderna och efter fem år är det ungefär lika många som är etablerade på arbetsmarknaden och som studerar som i riket. Det finns dock stora skillnader mellan programmen: svårast, jämfört med i riket, är det att få jobb inom bygg, fordon och hantverk, samtliga utom hantverk mansdominerade. Bland dem som gått dessa program är det också betydligt mer vanligt än i riket att gå vidare till studier. Också det omvända gäller: bland dem som läst naturvetenskap eller estetiskt program är det vanligare än i riket att ha etablerat sig på arbetsmarknaden, och mindre vanligt att läsa vidare. (Tabell 3:8) Det sker alltså en anpassning från individens sida till arbetsmarknad och förutsättningar, och arbetsmarknaden är, som vi ska se, mer gynnsam inom traditionellt kvinnliga yrken. Efter gymnasiet flyttar de flesta hemifrån och kan då flytta till det ställe där

jobb eller studier inom det önskade området finns, alternativt överge den inriktning hen haft på gymnasieutbildningen och välja utifrån den lokala arbetsmarknaden i Jämtlands län.

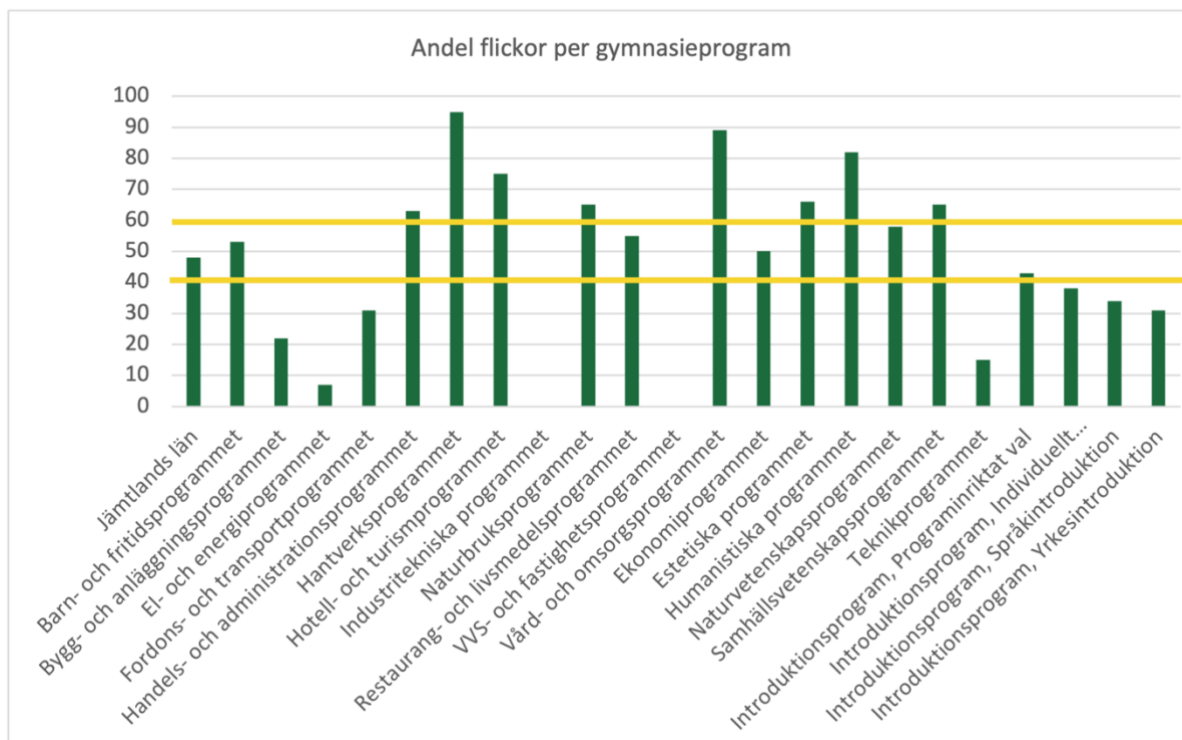
Figur 32. Etablerade och studerande i Jämtlands län, skillnad i procentenheter mot riket 1, 3 och 5 år efter gymnasieexamen. Källa: Skolverket. Tabell 3:8.

En segregerad utbildning

Redan i grundskolan såg vi tendenser till att pojkar och flickor presterar olika i skolan. Flickor visar tidigt bättre studieresultat än pojkar, i synnerhet i svenska. Detta avspeglas i gymnasiet: på yrkesförberedande program är pojkar i majoritet: 56%, medan flickor är i majoritet, 54% på högskoleförberedande program (Tabell 3:6). Flickor har också genomgående högre betyg både på yrkes- och högskoleförberedande program (Tabell 3:7).

Flickor och pojkar läser också olika inriktningar på gymnasieprogram. Bara fyra program i Jämtlands län är könsbalanserade⁷⁴: Barn och fritid, Restaurang och hotell, Ekonomi, och Naturvetenskap. Några program är väldigt kraftigt dominerade av ett kön. På EI- och energi är bara 7% flickor. Inom Vård och omsorg är andelen flickor istället 89%. Bland de högskoleförberedande programmen är bara teknikprogrammet dominerat av pojkar: 85% (Tabell 3:6).

⁷⁴ Mellan 40 och 60% av vardera juridiskt kön

Figur 33. Andel flickor per gymnasieprogram 2021-2022. De gula linjerna anger intervallet mellan 40-60% av kvinnor/män, så kallad könsbalans. Källa: Skolverket. Tabell 3:7.

Bland elever med utländsk bakgrund⁷⁵ är det något vanligare att gå högskoleförberedande program än yrkesprogram. De är också mycket överrepresenterade på introduktionsprogrammen. I språkintrödn är de 100%, men även i de andra introduktionsprogrammen är andelen utrikes födda högre än i befolkningen som helhet (Tabell 3:6).

Redan under skoltiden läggs alltså grunden för den segregering av arbetsmarknaden som präglar den jämtländska arbetsmarknaden, och som vi går in närmare på under kapitlet om ekonomi.

Maskulinitet, femininitet och valen för livet

Det är alltså påtagligt att flickor och pojkar både väljer olika inriktningar och lyckas olika bra i skolan.

En vanligt angiven orsak till att pojkar inte klarar skolan lika bra som flickor är maskulinitetsnormer och deras koppling till en så kallad "antipluggkultur". En kille ska helt enkelt inte vara duktig i skolan, och är han det ska det vara till följd av en "naturlig begåvning" snarare än hårt arbete. Det är dock viktigt att minnas att maskulinitetsnormer är beroende av sammanhang och att sambandet mellan pojkars skolresultat och antipluggkultur inte är en onyanserad bild. Socialgrupp och etnicitet är ofta avgörande faktorer som spelar stor roll i sammanhanget.⁷⁶ Det är också viktigt att minnas att lärarens

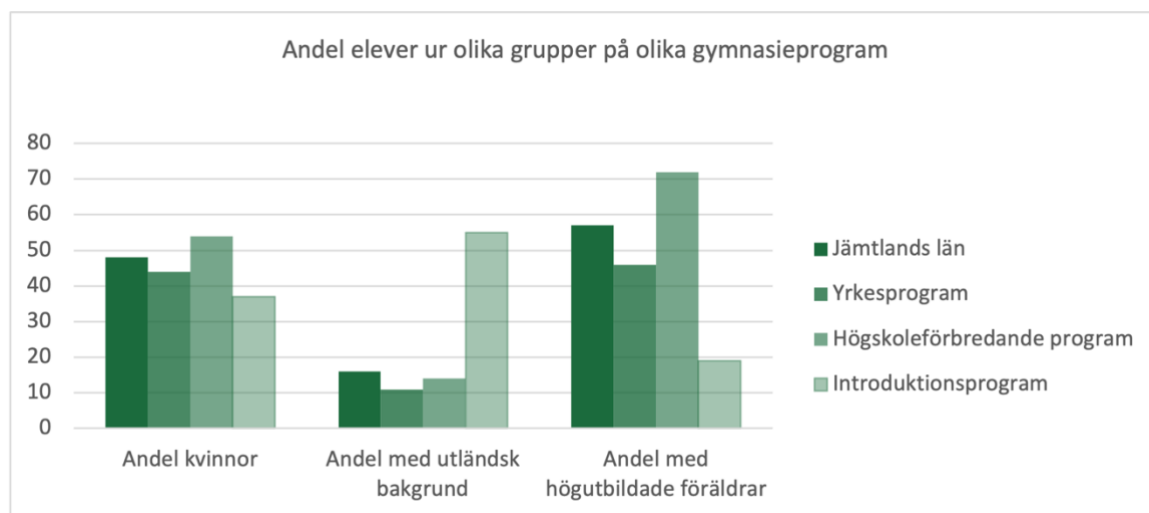
⁷⁵ Födda utomlands eller med två utrikes födda föräldrar

⁷⁶ Mia Heikkilä 2016, s. 7; Erica Jonvallen 2017, s. 16

och skolans attityd spelar stor roll för hur eleverna utvecklas. I vissa sammanhang kan klassrumssituationen och lärarens förväntningar och attityd förstärka antipluggkulturen. Skolan har alltså ett stort ansvar redan tidigt för att bryta pojkars ovilja till studier.

I ett avsnitt av Norrlandspodden beskriver Po Tidholm och Sofia Mirjamsdotter stereotypen av "Den norrländske mannen" som en stor, tyst och trygg jägare på skoter, lite gammaldags och trögföränderlig, en slags urmaskulinitet. Manligheten framstår som en ganska låst position, som unga killar tvingas acceptera eller avvisa helt, även om verkligheten naturligtvis är långt mer mångfacetterad.⁷⁷ Den industri och de företag som drivs förstärker den traditionella manligheten: den är främst inom traditionella näringar, som skogsbruk, transport och industriproduktion. Undantagen är Åre och i någon mån Östersund där turism kombineras med "fria yrken" som kan skötas på distans. Jämtlands län industrialiserades aldrig fullt ut utan präglas av en kultur av att klara sig själv och sköta sig själv⁷⁸. Den bild av vad en man är och hur han ska vara är alltså förknippad med hårt ensamarbete, motorfordon och natur. Det är inte bilder som stimulerar normbrytande val av utbildning.

Redan inför gymnasieskolan görs alltså de individuella val som reproducerar den horisontella och vertikala könssegregationen i arbetslivet: pojkar inom traditionellt manskodade, mansdominerade yrken med bättre löneutveckling och större karriärmöjligheter. Flickor söker till kvinnokodade yrken dominerade av kvinnor och i någon mån utrikes födda, med sämre löneutveckling och mindre karriärmöjligheter. Detta trots att kvinnor har längre utbildning med bättre resultat. Det specifika för Jämtlands län är att den vertikala könssegregationen är svagare: det finns färre stora företag och därför mindre karriärmöjligheter i manskodade branscher. På motsvarande sätt söker sig en lägre andel pojkar till högre utbildning som hade möjliggjort karriär.

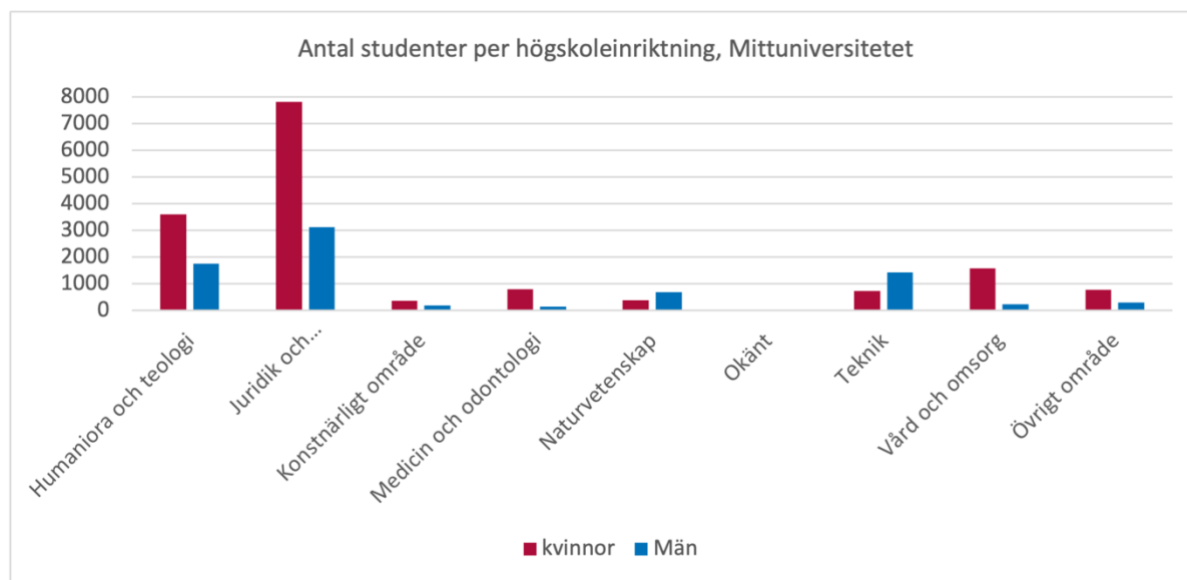

Figur 34. Andel elever ur olika grupper på olika gymnasieprogram 2021-22. Källa: Skolverket. Tabell 3:6.

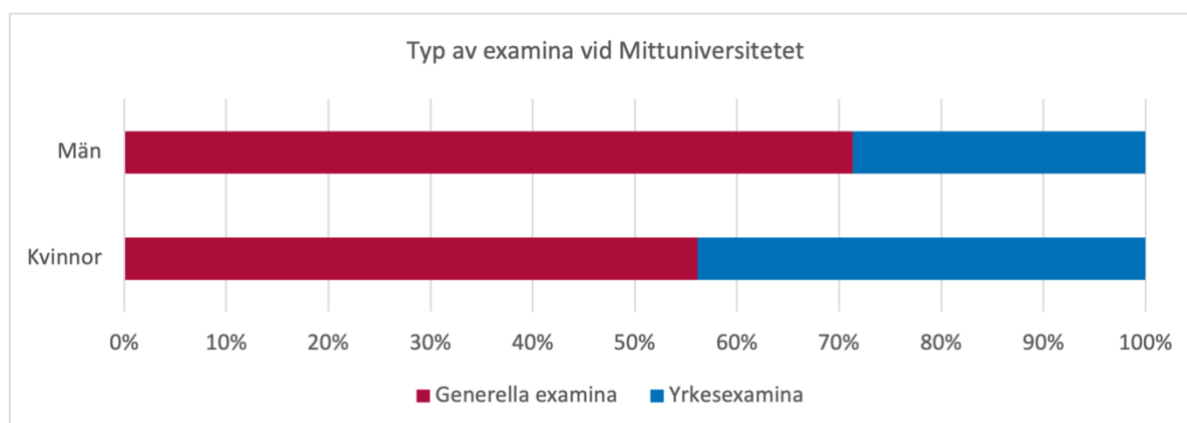
⁷⁷ Norrlandspodden 2014

⁷⁸ Lillemor Sahlberg 2000, s. 124

Könssegregeringen fortsätter till högskolan, men minskar något i tydlighet. 67% av studenterna på Mittuniversitetet är kvinnor. Männerna är dessutom överrepresenterade inom två inriktningar: Teknik och Naturvetenskap, där de utgör ungefär två tredjedelar av studenterna. Övriga program är tydligt kvinnodominerade och kvinnor är dessutom överrepresenterade jämfört med den totala andelen studenter. De två största inriktningarna: Juridik och samhälle och Humaniora och teologi samlar dock i kraft av sin storlek majoriteten av både kvinnliga och manliga studenter (Tabell 3:9)

Det är dock så att kvinnor i högre grad än män tar yrkesexamina och män generella examina. Det kan vara en effekt av att kvinnor i högre grad behöver en yrkesexamina från högskolan, exempelvis sjuksköterska, socionom eller lärare, för att alls ta sig in på arbetsmarknaden. Det är också yrken som finns överallt, även på Jämtlands läns landsbygd. För män är högskoleutbildning mer något de kan välja av intresse och för att söka sig bort och ut i världen, inte ett obligatorium (Tabell 3:10).

Figur 36. Typ av examina vid Mittuniversitetet 2021-22. Källa: Universitetskanslersämbetet. Tabell 3:10.

En del utrikes födda skolelever lever med eller har föräldrar som lever med traumatiska minnen av krig och flykt som förstärks av att de upplever diskriminering och utanförskap i

sitt nya hemland. Barnen kan hamna i ett mellanförskap mellan föräldrarnas och det omliggande samhällets kultur och värderingar. De upplever också ofta rasism, diskriminering och minoritetsstress, vilket vi återkommer till senare. Allt detta är faktorer som försämrar självkänslan och det psykiska måendet, vilket får negativa effekter på studieresultaten.⁷⁹ De är inte heller exklusiva för utrikes födda: även andra diskriminerade grupper upplever detsamma, exempelvis homo- och bisexuella, transpersoner och personer med funktionsnedsättning⁸⁰. Skolan är en obligatorisk miljö och därför en arena där mycket diskriminering utspelar sig.

Personer med funktionsnedsättning har ofta sämre förutsättningar att klara av skolan på de villkor som råder idag. För vissa grupper, i synnerhet de med intellektuell funktionsnedsättning, finns särskola som utgår helt ifrån individens förutsättningar. Särskolan leder dock inte till en vanlig gymnasieexamen och den som felaktigt placerats där får svårigheter att exempelvis fortsätta med eftergymnasiala studier. Generellt är utbildningsnivån avsevärt lägre bland personer med funktionsnedsättning än bland personer utan⁸¹.

Elever som inte når upp till kraven för särskola ska få anpassningar inom ramen för den vanliga skolan. Specialpedagogiska skolmyndigheten har i en rapportsammanställning synliggjort en rad hinder för en tillgänglig skolgång. Den pekar på en bristande systematik och integrering av tillgänglighetsperspektiv i skolvardagen⁸². Det leder till avsaknad av tillräckligt och övergripande stöd i tid (även om det sker förbättringar)⁸³ och skillnader i tillgången till stöd utifrån kön⁸⁴. Avsaknad av rätt anpassningar och en exkluderande miljö är ofta en viktig del av bakgrunden till problematisk skolfrånvaro, det som i värsta fall kan utvecklas till vad som till vardags kallas "hemmasittare"⁸⁵.

Flera av de faktorer som nämnts ovan är saker som skolan och samhället kan stötta eleven med. Dels kan skolan hjälpa till med de praktiska omständigheterna: lokaler och stöd i läsläsning och liknande. Utöver det är det av yttersta vikt för alla, men särskilt för dessa, elever att de får vara i en tillgänglig, stöttande och diskrimineringsfri miljö.

Samernas utbildning

Eftersom systematisk statistik saknas är det omöjligt att känna till exakt i vilken mån Jämtlands läns samiska befolkning skaffar formell utbildning. Det är också omöjligt att skilja ut samer i Jämtlands län från andra samer i Sverige. Kartläggningar som gjorts visar att den formella utbildningsnivån bland icke-renskötande samer ungefär motsvarar majoritetsbefolkningen. I den renskötande befolkningen finns en mycket stor könsskillnad

---

⁷⁹ Sofie Bäärnhjelm m.fl. 2018

⁸⁰ Stockholms Läns Landsting 2021, s. 15-16

⁸¹ SCB ULF/SILC (funktionnedsättning) 2018-19

⁸² Specialpedagogiska skolmyndigheten 2021, s. 6-7

⁸³ Specialpedagogiska skolmyndigheten 2021, s. 10-12

⁸⁴ Specialpedagogiska skolmyndigheten 2021, s. 13

⁸⁵ Region Stockholm 2022

med män utan längre formell utbildning och högutbildade kvinnor.⁸⁶ Männerna skolas ofta, i enlighet med samisk tradition, in i rennärningen via informell utbildning, traditioner och lärande i familjen och den egna gruppen, medan kvinnorna kompletterar det traditionella lärandet med en längre formell utbildning i majoritetssamhället. En orsak till detta är att många av de sysslor som traditionellt sköts av kvinnor, till exempel att ta hand om kött, hushåll och familjen, inte längre är en heltidssysselsättning.

Skillnaden i utbildning mellan kvinnor och män påverkar möjligheterna till försörjning och bidrar till det mönster som vi såg under kapitlet om ekonomi: att kvinnor bidrar till familjen och renskötsel företaget inte bara med arbete, utan också med en sidoinkomst. De har samtidigt i många fall en betydligt större arbetsmarknad än männen, som skolats in till en begränsad arbetsmarknad med dålig lönsamhet och sämre möjlighet till egen försörjning.

Samernas relation till det majoritetssvenska utbildningssystemet kan antas präglas av att skolorna historiskt spelat en central roll i försvenskandet av den samiska befolkningen. Den svenska staten bedrev under lång tid en aktiv assimileringspolitik med utgångspunkten att endast svenska skulle talas i Sverige. Därigenom inleddes en språkbytesprocess där många övergav sitt modersmål och istället började tala svenska⁸⁷.

I Jämtlands län är det sydsamiska språket det vanligast förekommande, men det talas av så få att det är svårt att sätta en siffra på antalet talande. Ibland nämns 500 som en siffra men den är svår att säkra. Mycket få, även bland samer, talar språket och läget är bedömt som kritiskt, nära utdött.⁸⁸ De som talar sydsamiska är dessutom utspridda över ett stort geografiskt område i Sverige och Norge. Det pågår en stor förlust av känslomässiga band till språket, och många föräldrar kämpar för att föra det vidare till sina barn.⁸⁹

Tillgången till undervisning på samiska är begränsad, med bara några få förskolor och skolor i Jämtlands län. Det saknas också lärare som kan undervisa på sydsamiska liksom läromedel, media och litteratur att använda i undervisningen⁹⁰. Modersmålsundervisningen är ofta bristande: läromedel saknas och undervisningen kan ske på andra skolor och efter skoltid, och lärarnas situation är svår⁹¹. Sametingets seminarium om samiska språkens behov 2019 bedömde behovet av insatser för att bevara sydsamiskan som "obegränsat"⁹², bland annat av förskolor, bättre undervisning i skolor och fler språkarenor generellt, språkbad, mentorprogram, media och kultur och stipendieår. Det uttrycks också ett behov av långsiktighet i de insatser som görs.⁹³

Sametingets jämställdhetsprogram från 2016 skriver också om risken att samiska lärare skolar in barnen i traditionellt könade roller, exempelvis att pojkar förväntas delta mer aktivt

---

⁸⁶ Södra Lapplands forskningsenhet 2009, s. 59-60; Sametinget 2021, bilaga 5, s. 6

⁸⁷ SOU 2006:19, s. 61-62

⁸⁸ Sametinget 2019b, s. 6

⁸⁹ Sametinget 2019b, s. 3

⁹⁰ SOU 2006:19, s. 94

⁹¹ Diskrimineringsombudsmannen 2008, s. 25

⁹² Sametinget 2019b, s. 3

⁹³ Sametinget 2019b, s. 4-5

i exempelvis renskötsel, jakt och fiske. Det finns alltså en potentiell motsättning mellan att å ena sidan bevara en hotad kultur och identitet, och å andra sidan att sätta press på barnen att foga in sig i traditionella könsroller som lärarna behöver stöd att hantera.⁹⁴

Språkens och kulturens svårigheter att överleva påverkar också den samiska kulturen brett: språket är en viktig bärare av kunskap, kultur och tradition inom det samiska samhället⁹⁵. Sametinget skriver: *“Att inte få tala sitt modersmål är förminskande och stigmatiserande. Om ens språk är förbjudet eller oönskat i skolan och i samhället när man växer upp, krymper också ens självbild.”* För samiska, i synnerhet barn och ungdomar som står inför att utveckla en egen vuxenidentitet, är tillgången till språket alltså en viktig nyckel. I kapitlet om hälsa kommer vi att konstatera att samiska ungdomar som växer upp i områden där samisk kultur har en stark ställning mår bättre än övriga samiska ungdomar. Det finns alltså en hälsoaspekt av att ha tillgång till sitt språk och sin kultur.

Samiska barn får dessutom otillräcklig undervisning om sin historia, kultur och tradition i skolan. Två tredjedelar av de svarande i en enkät från Sametinget svarade att de inte fått lära sig något om samer i skolan. En tredjedel svarade att de hittat fördomar om samer i sina läroböcker, vilket innebär ett systematiskt osynliggörande av det samiska folket och dess kunskap och erfarenheter.⁹⁶

Utöver otillräcklig tillgång till undervisning på det egna språket och om den egna kulturen rapporterade Diskrimineringsombudsmannen 2008 att samiska barn och unga regelbundet utsattes för trakasserier, exempelvis kränkande och nedsättande ord och hot, och i vissa fall till och med misshandel, på skoltid.⁹⁷ 2018 visade en enkät från Sametinget att 58% av samerna hade utsatts för negativ behandling kopplad till deras samiska identitet i skolan⁹⁸.

Studera som vuxen

För den som inte har tagit gymnasieexamen i ungdomen finns alternativet att som vuxen vidareutbilda sig. Här finns flera olika möjligheter till stöd, bland annat via Arbetsförmedlingen eller kommunala arbetsmarknadsinsatser. En vanlig väg är att gå via komvux. Det öppnar möjligheter till större trygghet på arbetsmarknaden eller vidareutbildning på yrkesutbildning eller högskola/universitet.

Också på komvux är en majoritet av de studerande kvinnor. Komvux kompenserar alltså inte könsmässigt för att öka utbildningsnivån hos män, utan reproducerar kopplingen mellan kvinnor och högre utbildning.

Utrikes födda är överrepresenterade på komvux i Jämtlands län. Trots att de totalt utgör bara 10% av befolkningen är hälften av komvuxeleverna födda utanför Sveriges gränser. En uppenbar orsak till detta är att de oftare helt saknar eller behöver komplettera sin utbildning från tidigare hemland. Att utrikes födda har svårare att ta sig in på arbetsmarknaden kan

---

⁹⁴ Sametinget 2021, s. 14

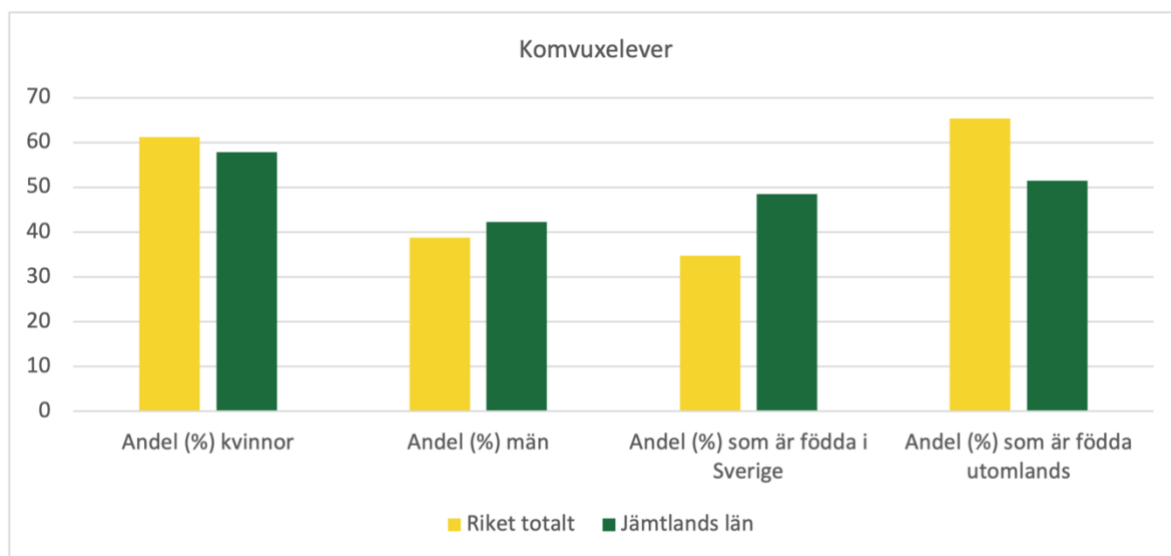
⁹⁵ Sametinget 2022 (b)

⁹⁶ Tobias Poggats/Vaartoe 2018, s. 29

⁹⁷ Diskrimineringsombudsmannen 2008, s. 24

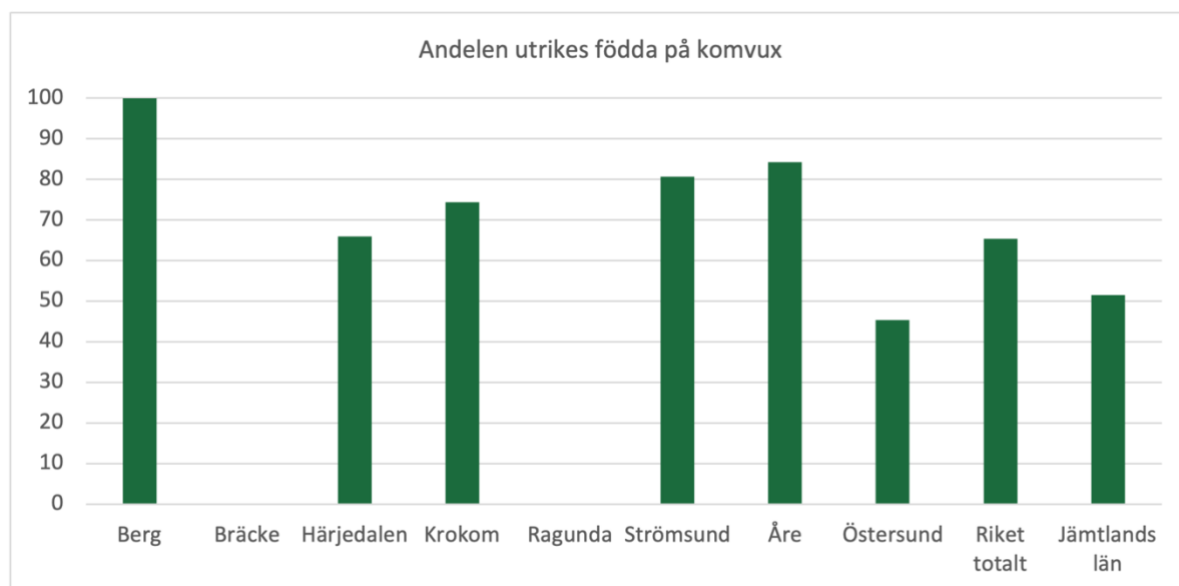
⁹⁸ Tobias Poggats/Vaartoe 2018, s. 24

också öka behovet av att skaffa formell utbildning för att få lika möjligheter som svenskfödda (Tabell 3:11).

Figur 37. Komvuxelever i olika grupper, 2021. Källa: Skolverket. Tabell 3:11.

Utrikes födda är överrepresenterade på komvux i Jämtlands län. Trots att de totalt utgör bara 10% av befolkningen är hälften av komvuxeleverna födda utanför Sveriges gränser. En uppenbar orsak till detta är att de oftare helt saknar eller behöver komplettera sin utbildning från tidigare hemland. Att utrikes födda har svårare att ta sig in på arbetsmarknaden kan också öka behovet av att skaffa formell utbildning för att få lika möjligheter som svenskfödda (Tabell 3:11).

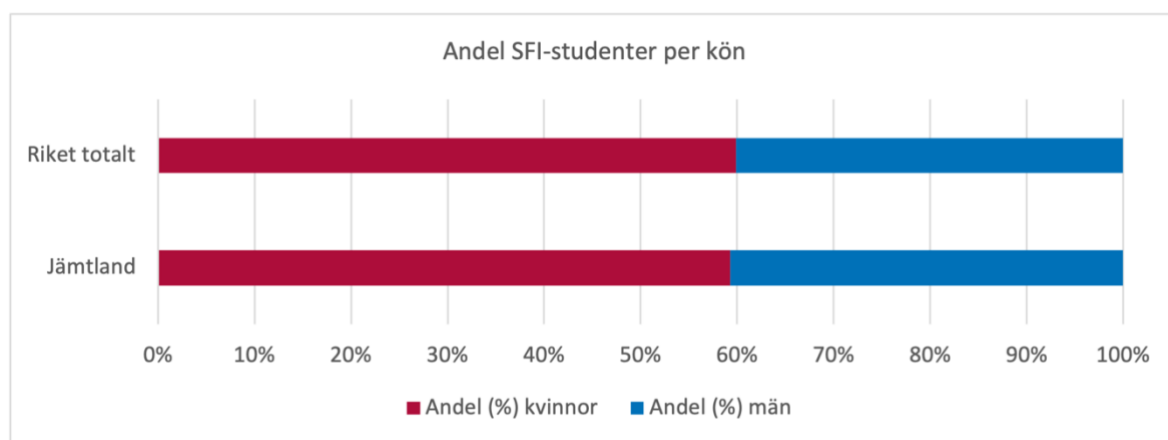

Figur 38 Andelen utrikes födda på komvux 2021. Källa: Skolverket, Tabell 3:11

Det totala antalet komvuxelever i kommunerna är i de flesta fall så lågt att det är svårt att uttala sig om skillnader mellan kommunerna. Dock är det tydligt att andelen utrikes födda är betydligt lägre i Östersund än i övriga delar. Totalt i Jämtlands län är andelen utrikes födda på komvux 52%. I Östersund är andelen 45% och i de övriga kommunerna oftast runt 80%.

En möjlig förklaring är att de mindre kommunerna har en mer begränsad arbetsmarknad som i högre grad bygger på familjeband och personliga kontakter vilket försvårar för den som är ny i sammanhanget. Utrikes födda söker sig därför till komvux dels för att få ekonomisk ersättning, dels för att öppna vägar att flytta någonstans där det finns arbete. I Östersund är arbetsmarknaden större och bredare och det är lättare att få försörjning genom arbete. En annan förklaring kan vara att svenskfödda som saknar gymnasieutbildning snarare lämnar den lilla orten än stannar kvar och läser på komvux.

Utrikes föddas första steg mot arbete i Sverige är ofta att läsa på svenska för invandrare (SFI). Det gäller samtliga: oavsett kön. Ändå är andelen kvinnor bland elever på SFI påtagligt högre än andelen män: 59% i Jämtlands län, vilket motsvarar riksnivå. Troligen beror detta på att kvinnor blir kvar längre i SFI-utbildning, medan män snabbare går vidare. Det i sin tur kan ha flera orsaker. Dels finns det en grupp utrikes födda kvinnor med mycket låg utbildning – ibland är de inte ens läskunniga. Dessa behöver självklart mer tid i SFI än andra för att vara redo för arbetsmarknaden. Kvinnors studier hindras också oftare än mäns av nya barns födsel: dels för att kvinnor är gravida, dels för att det ojämsställda uttaget av föräldraledighet är tydligare bland utrikes födda än bland födda i Sverige⁹⁹, vilket vi ser i kapitlet om hem och omsorgsarbetet. Männerna kan också känna ett stort behov av att försörja familjen, och därmed lämna SFI för att de får möjlighet till förvärvsarbete, även om de på längre sikt hade gynnats i arbetslivet av bättre svensk-kunskaper och i förlängningen eventuellt komplettering av tidigare utbildning. Det finns också en möjlighet att män finns i högre grad inom andra utbildningsinsatser, exempelvis via Arbetsförmedlingen. Det vet vi dock inte mycket om.

Figur 39. Andel SFI-studenter per kön, 2021. Källa: Skolverket, tabell 3:12

Lära för nöjes skull

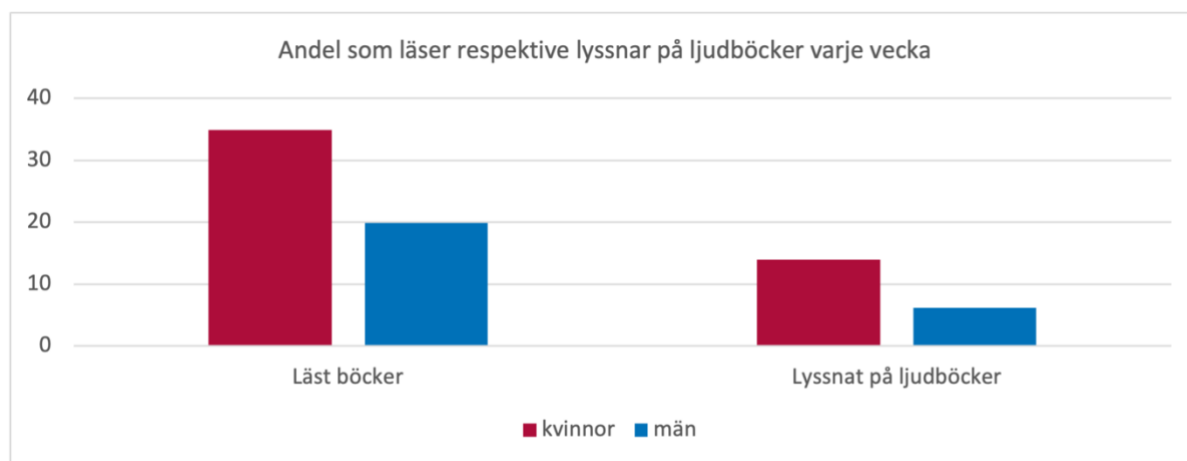
Lärande sträcker sig långt utöver det formella utbildningssystemet. Det finns kurser och aktiviteter som skapar lärande, exempelvis studiecirklar, fritidsintressen och inte minst samvaro på sociala medier. Folkbildning och föreningsliv är starka krafter i informellt lärande, och som vi ska se i sista kapitlet är deltagandet i civilsamhället starkt i Jämtlands län.

---

⁹⁹ Inspektionen för socialförsäkringar 2021, s. 68

Inte minst lär vi oss genom att läsa böcker, fysiska böcker eller ljudböcker. SCB:s kartläggning av läsvanor täcker Mellersta Norrland, alltså Jämtlands län och Västernorrlands län gemensamt.

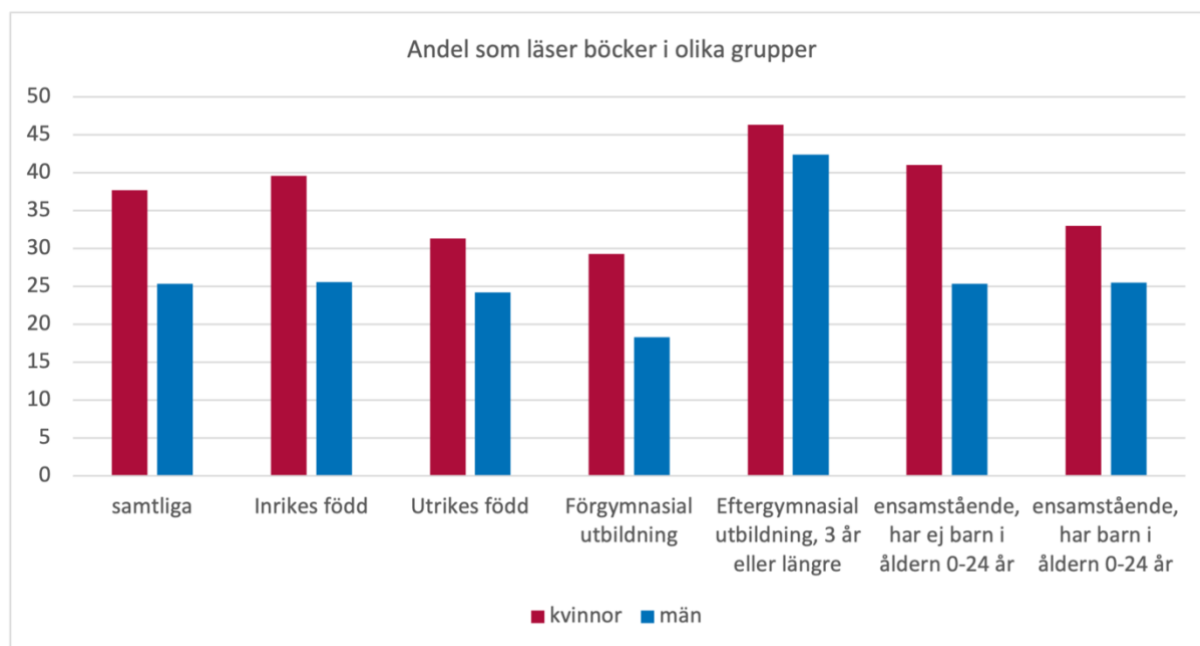
Färre läser eller lyssnar på böcker i Mellersta Norrland än i riket. Kvinnor läser mer än män, oavsett form. 35% av kvinnorna och 20% av männen läser böcker varje vecka, och 14% av kvinnorna och 6% av männen lyssnar på ljudböcker. De senaste tio åren har andelen som lyssnar på ljudböcker ökat, främst eftersom kvinnor styrt om sitt läsande från bok till ljudbok. (Tabell 3:13)

Figur 40. Andel som läst böcker eller lyssnat på ljudböcker på fritiden varje vecka i Mellersta Norrland 2020-21. Källa: SCB/ULF. Tabell 3:13.

På nationell nivå ser vi att utrikes födda kvinnor läser mindre än inrikes födda. 39% av inrikes födda och 31% av utrikes födda läser böcker varje vecka. Minst av kvinnorna läser de födda utanför Europa: 27%. Bland män varierar läsningen mindre utifrån var de är födda: mellan 20 och 25% läser böcker varje vecka oavsett födelseregion.

Det är påtagligt att personer som redan har en lång utbildning läser mer än andra, också detta på nationell nivå. Bland personer som har mer än 3 års eftergymnasial utbildning är det 46% av kvinnorna och 42% av männen som läser böcker. Bland personer med enbart förgymnasial utbildning är det 29% av kvinnorna och 18% av männen som läser varje vecka. Utbildning tenderar alltså att förstärka sig själv: under utbildningstiden skapas vanor och förmågor som lever kvar genom livet.

Figur 41. Andel som läser böcker på fritiden varje vecka i Mellersta Norrland 2020-21. Källa: SCB/ULF. Tabell 3:13.

Det finns också en praktisk aspekt av läsande. Åter gäller siffrorna riket som helhet. Andelen som läser varje vecka sjunker med tio procentenheter bland familjer som har barn jämfört med familjer som inte har barn – oavsett om de är ensamstående eller sammanboende. I någon mån, men inte fullt ut, ersätts bokläsningen då med ljudböcker, troligen eftersom tiden är knapp och det är lättare att lyssna på ljudbok än att läsa samtidigt som man utför hushållssysslor, pendlar eller liknande.

Det är dock intressant att även bland föräldrar och oavsett utbildningsnivå läser kvinnor mer än män. Eftersom vi också vet (se kapitlet om det obetalda hem- och omsorgsarbetet) att kvinnor har ett större ansvar för det gemensamma hemmet visar detta att inte bara läsvana och praktiska omständigheter spelar roll för hur mycket vi läser. Också föreställningar och normer om maskulinitet gör att kvinnor läser mer än män. Att läsa böcker kanske rimmar illa med bilden av "mannen på skotern".

Det kan också ha betydelse att ganska lite av den litteratur som skrivs relaterar till de livsomständigheter som råder i Jämtlands län¹⁰⁰. Framstående författare finns, och en del böcker som utspelar sig i norrländska förhållanden, men de mest kända är kvinnor och många handlar om "den nyinflyttade" (ofta en kvinna) som finner sig själv i Norrland, snarare än om norrlänningarna själva. Avsaknad av spegling i litteraturen kan vara en bidragande orsak till att läsandet är lägre i Mellersta Norrland.

Läsning innebär lärande både konkret – läsvana gör det lättare att ta till sig information – men också genom att stimulera att se andras perspektiv och livsvillkor, genom att i romanform förflyttas till andra miljöer. Läsning kan alltså vara en viktig faktor för förståelse som skapar ett kit mellan grupper som annars har mycket lite med varandra att göra, vilket kan stärka sammanhållningen i samhället och därigenom demokratin.

¹⁰⁰ Asplund, 2018

Det obetalda hem- och omsorgsarbetet

Delmål 5: Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet

Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjligheter att ge och få omsorg på lika villkor.

Traditionellt har hemmet varit kvinnans domän medan världen utanför har varit mannens. Trots att vi lever i en tid där det talas varmt om jämställdhet och att dela lika på sådant som föräldraledighet och hushållsarbete ser vi att det fortfarande finns stora skillnader mellan hur stort ansvar kvinnor respektive män tar för det obetalda hem- och omsorgsarbetet.

Fördelningen av det obetalda arbetet påverkar karriärutvecklingen och individens ekonomiska situation. En kvinna som inte arbetar utan enbart tar hand om hemmet, så som normen länge såg ut, är ekonomiskt beroende av sin man och kommer att ha svårt att lämna honom, även om det skulle förekomma våld i relationen. Att ha ett för tungt ansvar för hem- och omsorgsarbete påverkar självklart också hälsan. Till exempel kan det leda till stress¹⁰¹.

Fördelning av hushållssysslor

För att mäta fördelningen av det obetalda hem- och omsorgsarbetet har SCB genomfört tidsanvändningsundersökningar. Detta har de gjort i flera decennier. I samtliga dessa undersökningar framträder samma mönster: kvinnor utför mer obetalt hem- och omsorgsarbete än män. Dessa mönster framstår alltså som väldigt trögföränderliga. Förändring sker dock. Kvinnor lägger sedan 1990 allt mindre tid på hem- och omsorgsarbete. Män lägger något mer tid. Skillnaden mellan kvinnors och mäns tid har alltså minskat, men den beror huvudsakligen på att kvinnor lägger mindre tid, inte att män lägger mer¹⁰².

Under 2021 genomfördes den senaste undersökningen. Den gäller för nationell nivå och vi vet därför inte hur situationen ser ut i Jämtlands län, men utifrån nationella siffror och annan information som vi har om länet kan vi föra ett resonemang.

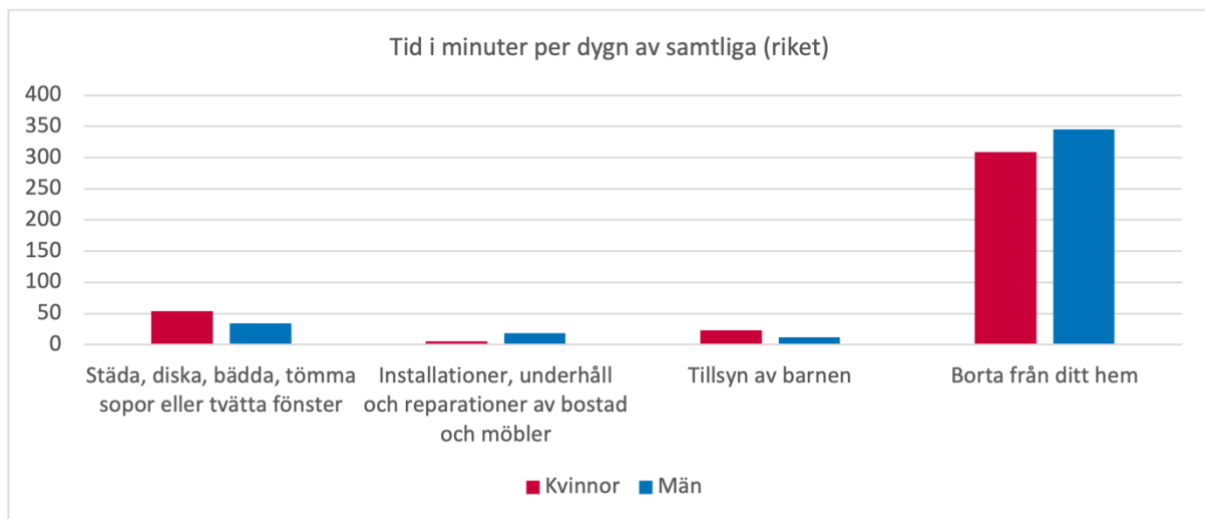
---

¹⁰¹ Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd 2021

¹⁰² SCB 2022a

Den senaste tidsanvändningsundersökningen visar att kvinnor ägnar mer tid åt att städa, diska, bädda, tömma sopor eller tvätta fönster. Kvinnor ägnar 54 minuter om dagen medan män ägnar 34 minuter. Denna tid är ungefär samma oberoende av ålder och om hushållet är ensamstående eller sammanboende, och oberoende av om hushållet har barn. Fördelningen är alltså inte en konsekvens av att kvinnor tar större ansvar för hemarbetet när de ändå är föräldralediga, utan kvinnor tar ett större ansvar för detta även om barn inte finns med i bilden (Tabell 4:3).

Män lägger mer tid på installationer, underhåll och reparationer av bostad och möbler. Män gör detta i genomsnitt 18 minuter på ett dygn och kvinnor i 5 minuter. Detta arbete tar alltså inte alls lika mycket tid under ett dygn som städning gör. I åldrarna 65-74 år ägnas som mest tid åt installationer, underhåll och reparationer, och i den åldern är könsskillnaden som störst. Vi ser också att könsskillnaden är störst i hushåll där man är sammanboende (Tabell 4:3). Detta är rimligt: om en kvinna bor ensam behöver hon ta hand om reparationer och liknande själv, medan hushåll bestående av en man och en kvinna tenderar att ha en mer könsstereotyp uppdelning.

Figur 42. Genomsnittlig tid (minuter) per dygn för aktiviteter. Källa: SCB, TID2021. Tabell 3:3.

Kvinnor ägnar även mer tid åt tillsyn av barnen. Av dem som utför aktiviteten (de som inte alls ägnar sig åt tillsyn åt barn, till exempel för att de inte har några, är alltså inte inräknade) ägnar kvinnor 3 timmar och 49 minuter under ett dygn och män 1 timme och 6 minuter, alltså tre gånger så mycket tid (Tabell 4:3). Tillsyn av barnen förekommer framför allt i åldrarna 25-44 år, alltså när kvinnan är fertil. I äldre åldrar ägnar sig män något mer åt tillsyn av barnen än kvinnor gör, men antalet minuter är litet. Detta handlar sannolikt i många fall om män 45+ som får barn med yngre kvinnor.

När det gäller att vara borta från hemmet ser vi också könsskillnader. Kvinnor är borta i 5 timmar och 9 minuter under ett dygn, och män är borta 5 timmar och 45 minuter. Män är alltså borta mer. Könsskillnaden finns i alla åldrar men är som störst i barnafödande åldrar, 25-44 år, vilket tyder på att det framför allt är barnen som gör att kvinnor är borta från hemmet i mindre utsträckning (Tabell 4:3). Detta bekräftas av statistiken som visar tid borta från hemmet för hushåll med eller utan barn: om det inte finns barn är skillnaden mellan kvinnors och mäns tid borta från hemmet mindre, även om män fortfarande är borta något mer. Särskilt stor är skillnaden för ensamstående med barn, där männen är borta mycket

mer från hemmet än ensamstående kvinnor. Ensamstående män med barn är faktiskt den grupp som är borta allra mest från hemmet. Att vara ensamstående far framstår alltså som om det i många fall inte innefattar särskilt mycket omsorgsarbete.

Hushållsarbete – valfritt för män?

En klassisk studie som tittar på dynamiken i heterosexuella parrelationer är *Det kallas kärlek* av Karin Holmberg, som är från 1993¹⁰³. Påpekas bör att denna studie är 30 år gammal och att mycket har förändrats på 30 år, men som vi sett ovan finns det fortfarande en ojämställdhet som studien hjälper till att förstå. I studien har Holmberg undersökt par som påstår sig vara jämställda och som andra i deras omgivning kallar för jämställda. Det visar sig att det bakom denna påstådda jämställdhet döljer sig en könsmaktsordning som upprätthålls av båda parter i samspel. Männens inställning till att ta ansvar för barn och hemarbete är ofta att det är positivt-i-princip: egentligen är det bra och viktigt, men just han har på grund av sin egen unika situation inte möjlighet att göra det. Därigenom blir mannens obetalda hem- och omsorgsarbete valbart, medan kvinnans är obligatoriskt.

Det finns utöver det en maktdynamik i förhållandet som bygger på att kvinnan anpassar sig till mannen, men inte tvärtom. Sammantaget är det mannens tolkning av verkligheten som anses vara den korrekta. För mannen är det ofta viktigt att vara fri: han ska inte vara bunden av krav och förväntningar utan förväntar sig att kunna göra som han vill, och det blir kvinnans ansvar att se till att han känner sig obunden. Det skapar en emotionell obalans där kvinnans önskan om närhet problematisk. Detta innebär också att kvinnan utför mycket emotionellt arbete, som handlar om att finnas där för sin partner och se till hans behov, medan mannens kärlek är sporadisk. När kvinnan reagerar på mannens bristande kärlek ses det som ett uttryck för att hon är en känslomässig och irrationell kvinna, medan han är den lugna rationella mannen. Det är, än en gång, mannens tolkning som är den rätta. Även om det är svårt att mäta emotionellt arbete är det viktigt att komma ihåg det när vi talar om obetalt arbete.

För hemarbetet får denna maktordning konsekvenser: det ses som direkt otänkbart att mannen skulle behöva anpassa sig. I stället behöver kvinnan acceptera att han "gör saker på sitt sätt", även om det innebär att saker inte blir ordentligt gjorda. På Instagramkontot mansbebisar skickar kvinnor in vittnesmål från sina relationer med män, och det framgår tydligt att en stor orsak till att kvinnor utför mer hem- och omsorgsarbete än män är att det ska bli ordentligt gjort. Och mannen vet att om han väljer att inte göra det ordentligt (selektiv inkompetens) så slipper han. Samtidigt kan han hävda att han är jämställd. Kvinnan har ju valt att göra dessa uppgifter själv!

Det större ansvar som kvinnor tar för det obetalda hem- och omsorgsarbetet leder till stress. Sandra Lindström, psykolog som driver Facebooksidan *Jämställd vardag*, skriver i en debattartikel¹⁰⁴: "Vi behöver höja kunskapsnivån kring begreppet arbete/fritid i relation till utmattning, för det är både naivt och okunnigt att prata om kvinnors stressrelaterade ohälsa utan att lyfta det obetalda arbetets organisering och hur ojämställdhet genomsyrar alla

---

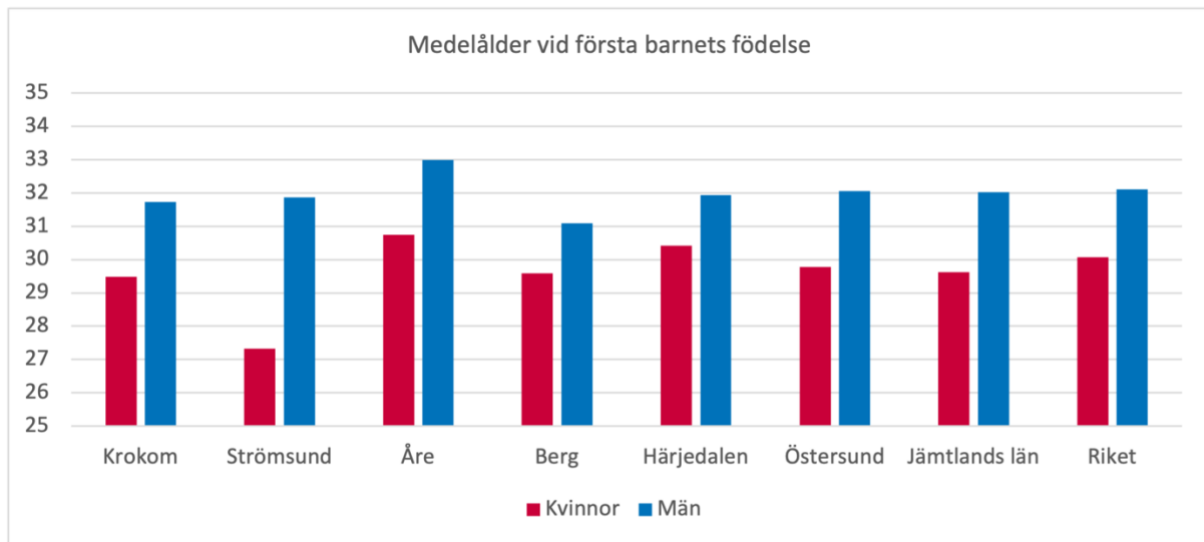
¹⁰³ Karin Holmberg 1993

¹⁰⁴ Sandra Lindström 2022

områden, från vaggan till graven. Kvinnor bär dubbla bördor, osäkra anställningar, vård och omsorg, ofrivilliga deltid. Stress, sämre löneutveckling, glastak och utsatthet. När den betalda arbetsdagen sedan tenderar att ta slut för män, påbörjar kvinnor arbetsdag nummer två, matlagning, diskning, städning, tvätt och omsorg av barn.

Obetalt hushållsarbete och föräldraskap är tyvärr fortfarande kvinnors ansvar och mäns tillval.” Vi återkommer till ämnet stress i kapitlet om hälsa.

Figur 43. Medelålder vid första barnets födelse. Obs! Y-axeln börjar inte på 0. Källa: SCB 2021. Tabell 3:8.

Familjeliv i Jämtlands län

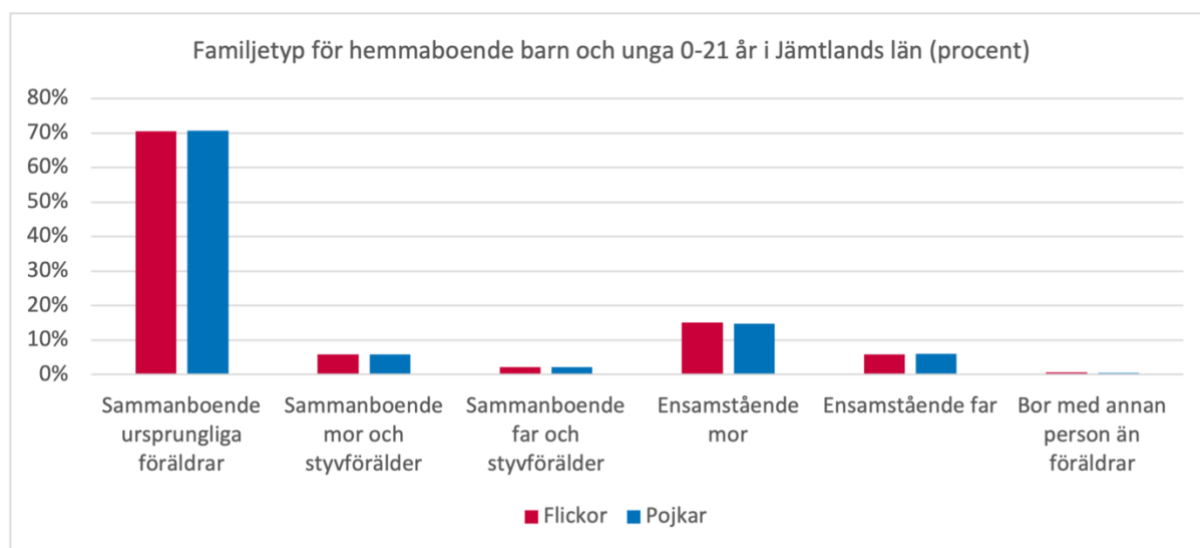
Familjebildningen påbörjas tidigare i Jämtlands län än i riket. Förstföderna är yngre. I länet är kvinnor i genomsnitt 29,6 år när de får sitt första barn (Tabell 4:8). I riket är medelåldern 30,1 år. För försttagångsfäderna är skillnaden mellan länet och riket marginell: de är i genomsnitt 32,0 år i Jämtlands län och 32,1 år i riket.

Strömsund sticker ut genom att ha de allra yngsta förstföderna. Dock saknar vi siffror för Ragunda och Bräcke, så de skulle kunna vara yngre. I Strömsund är de 27,3 år gamla. Den kommun med näst yngst förstföderna är Krokoms, där medelåldern är 29,5, så det är ett stort glapp från Strömsund. Samtidigt ser vi i Strömsund att försttagångsfäderna är ungefär lika gamla som i resten av länet: 31,9 år. Ålderskillnaden mellan förstföderna och försttagångsfäder är alltså 4,6 år och det är betydligt mer än i övriga kommuner. Det skulle kunna vara så att män på landsbygden ofta har yngre flickvänner. Detta skulle förklara ålderskillnaden. Om detta vore hela förklaringen borde vi dock se en liknande ålderskillnad i övriga landsbygdskommuner, men det gör vi inte. Vi saknar dock siffror för Ragunda och Bräcke.

Både förstföderna och försttagångsfäderna är äldst i Åre. Förstföderna är 30,7 år gamla och försttagångsfäderna 32,3 år. Näst äldst är de i Östersund. Detta förklaras troligen av att detta är kommuner med en relativt stor andel personer med eftergymnasial utbildning. Människor med högre utbildningsnivå tenderar att skaffa barn senare, eftersom de flesta avslutar sina studier och påbörjar en karriär innan de bildar familj. Det kan också röra sig om att människor som vill satsa på utbildning och karriär lämnar

landsbygdskommunerna för de större orterna, medan de som vill stanna kvar skaffar barn relativt tidigt. Utbildningen förskjuter också familjebildandet några år framåt i tiden, medan landsbygdens ofta ganska tunga arbeten med få utvecklingsmöjligheter gör familjebildandet till ett naturligt steg tidigare. Om man inte har en längre utbildning minskar möjligheterna att utvecklas i sitt arbete, och då den ekonomiska standarden är relativt hög i Åre, så det är sannolikt att många väljer att prioritera sitt jobb och skaffa barn senare i livet.

I Jämtlands län lever 70,9% av alla barn 0-21 år med sammanboende ursprungliga föräldrar (Tabell 4:9). I riket är det 72,8%. Vanligast är det i Åre (76,5%) och Krokoms (72,7%), vilket sannolikt har att göra med föräldrarnas högre utbildningsnivå. Det är minst vanligt i Berg (67,5%), Bräcke (68,2%) och Ragunda (68,3%). I riket ser vi att om minst en förälder har eftergymnasial utbildning lever 78,8% av barnen med sammanboende ursprungliga föräldrar, men om föräldrarna inte har högst gymnasial utbildning är det 63,2%. Bräcke och Ragunda är dessutom klassificerade som socialt utsatta kommuner, och det är troligt att en tuff socioekonomisk situation ligger bakom skilsmässor¹⁰⁵.

Figur 44. Familjetyp för hemmaboende barn och unga 0-21 år. Källa: SCB 2021. Tabell 3:9.

Den största skillnaden mellan Jämtlands län och riket finns när det kommer till ensamstående fäder: i Jämtlands län bor 5,9% av barnen med en ensamstående far, och i riket är det 4,8%. Vanligast är detta i Berg, där 7,3% bor med ensamstående far. Det är minst vanligt i Åre, där det är 5,2%. Överlag finns det en tendens att det är vanligare att bo med ensamstående far i landsbygdskommunerna. Att bo med ensamstående mor är vanligast i Östersund (16,5%) och minst vanligt i Krokoms (10,0%). Östersund är dessutom en av de kommuner i länet där det är minst vanligt att bo med ensamstående far.

Barn till separerade föräldrar har en ökad risk för ekonomisk utsatthet, även som vuxna. De löper också en större risk att inte lyckas bra i skolan och att utveckla ohälsa. Vi vet också att ensamstående föräldrar ofta är ekonomiskt utsatta, och här finns en könsskillnad. De barn som bor växelvis hos sina föräldrar – alltså en vecka hos den ena och sedan en vecka hos den andra – har generellt sett en bättre ekonomisk och materiell situation än barn som inte bor

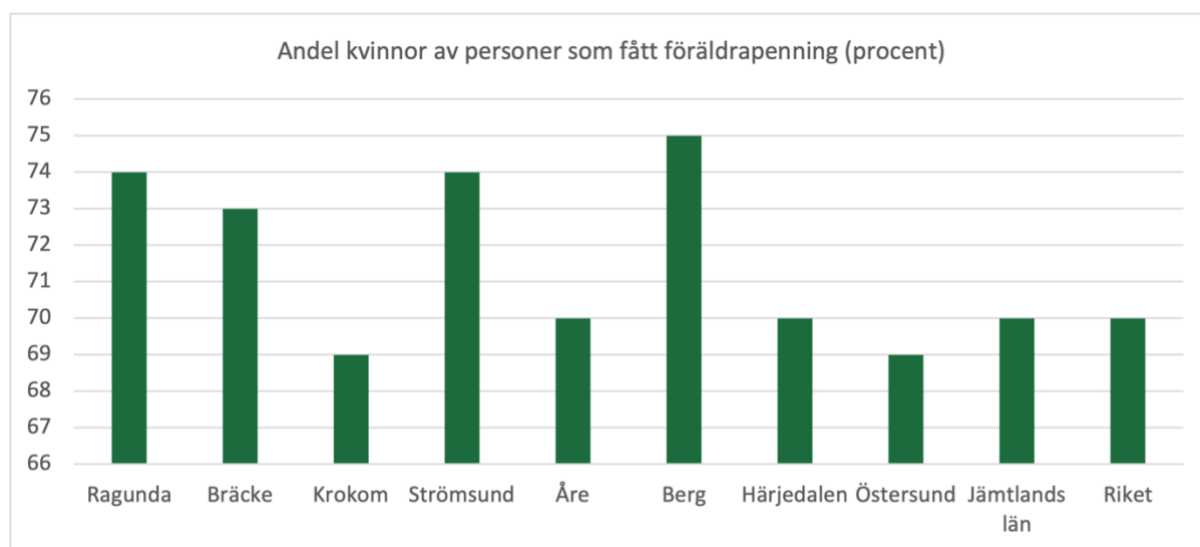
¹⁰⁵ Region Västernorrland m.fl. 2020, s. 4

växelvis, men det finns ingen registerdata som skiljer ut dessa barn från de övriga i statistiken¹⁰⁶. I statistiken räknas den förälder som barnet är folkbokfört hos.

Vi kunde se i kapitlet om arbete och ekonomi att skillnaden i disponibel inkomst mellan ensamstående kvinnor och ensamstående män är mindre i Jämtlands län än i riket. Dock är skillnaden mellan ensamboende och sammanboende större: de ensamstående har en betydligt sämre ekonomi i Jämtlands län än i riket. Detta påverkar självklart hela familjen, inte minst barnens uppväxtvillkor. Något annat som skiljer Jämtlands län från riket är hur många som är trångbodda. Betydligt färre i Jämtlands län än i riket är trångbodda. Detta har förmodligen en positiv effekt på relationerna inom familjen, barnens uppväxt och även deras studiero. Trångboddhet kan vara tärande för hela familjen.

Föräldradighet

Jämtlands län och riket ligger lika i andel föräldradagar som tas ut av kvinnor: 70% (Tabell 4:7). Dock skiljer det sig mellan kommuner. Högst andel kvinnor är det i Berg (75%), Strömsund (74%) och Ragunda (74%), och lägst andel är det i Östersund och Krokomb (69%). Skillnaden beror förmodligen till stor del på skillnader i utbildningsnivå: vi vet från nationella siffror att män tar ut en större andel av föräldradigheten om utbildningsnivån är högre. Kvinnans utbildningsnivå har dock en större inverkan än mannens¹⁰⁷ och den största skillnaden i utbildningsnivå mellan Jämtlands län och riket är bland män.

Figur 45. Andel kvinnor av personer som fått föräldrapenning. Obs! Y-axeln börjar inte på 0. Källa: Försäkringskassan 2021. Tabell 3:7.

Det är klart fler föräldrapar som delar lika på föräldradigheten om båda föräldrarna har en eftergymnasial utbildning. Lägst andel finns bland par där båda föräldrarna har högst förgymnasial utbildning. Inkomst är också något som spelar roll. Mest jämlikt delar de par där båda tjänar bra, men där kvinnan tjänar bättre. Om båda föräldrarna har en låg inkomst

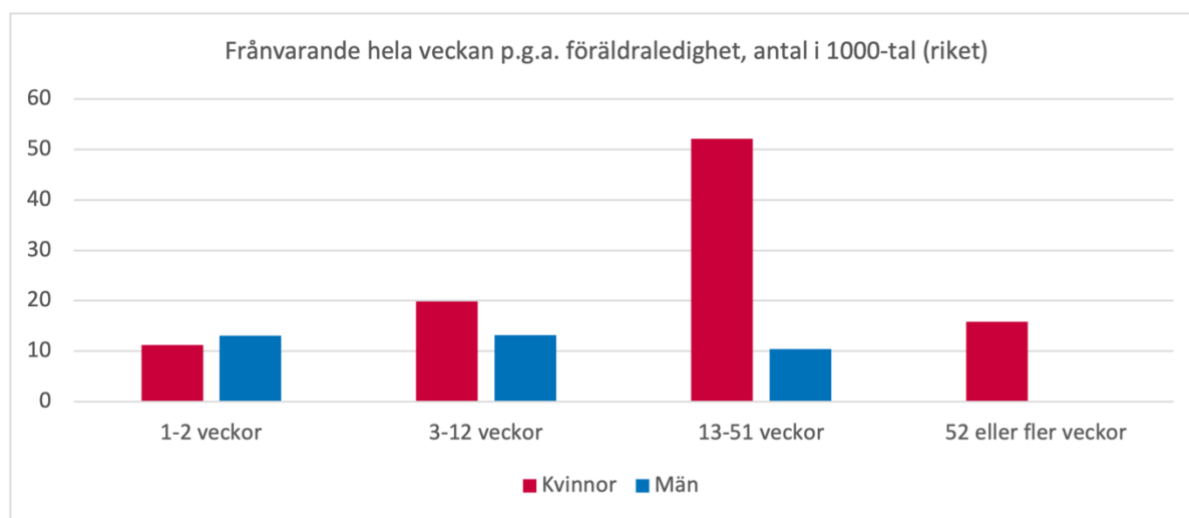
¹⁰⁶ Lisa Berg & Anders Hjern 2016, s. 3

¹⁰⁷ Försäkringskassan 2013a, s. 17

är det minst vanligt med en jämställd fördelning av föräldraledigheten¹⁰⁸. Det är de män som har de högsta respektive lägsta inkomsterna som minst sannolikt delar lika på föräldraledigheten. Det är troligt att fördelningen av hushållssysslor följer liknande mönster.

I Östersund och Krokom är det en relativt stor andel som har eftergymnasial utbildning. I Berg, Strömsund och Ragunda är utbildningsnivån låg jämfört med övriga länet och även med riket. Företagande kan också spela in: i landsbygdskommunerna drivs en mindre andel av företagen av kvinnor (se kapitlet om ekonomi och arbetsliv). Män som är företagare tar ut en mycket mindre andel av föräldrapenningen. Vi ser genomgående att utbildningsnivå påverkar familjebildningen: om individen har en lägre utbildning börjar familjebildningen tidigare och uttaget av föräldraledighet är mindre jämställt.

Nationella siffror visar att bland dem som är föräldralediga hela veckan är män oftare frånvarande under ett mindre antal veckor (Tabell 4:5). Det är något vanligare att män är borta 1-2 veckor än att kvinnor är det. När det gäller 3-12 veckor är det något vanligare att kvinnor är borta, och för 13-51 veckor är det mycket vanligare: hela fem gånger så vanligt som för män. Det är ovanligt att män är borta 52 veckor eller mer (så ovanligt att SCB inte redovisar antal), men inte att kvinnor är det. Detta är nationella siffror, och vi saknar siffror för Jämtlands län, men med tanke på att fördelningen i föräldraledighet om vi tittar på nettodagar är snarlik i Jämtlands län och riket är det mycket troligt att samma mönster finns här. Kvinnor är borta från sitt arbete under en betydligt längre tid än män på grund av föräldraledighet. Detta påverkar kvinnors möjlighet att göra karriär, vilket vi har varit inne på i kapitlet om ekonomi och arbetsliv.

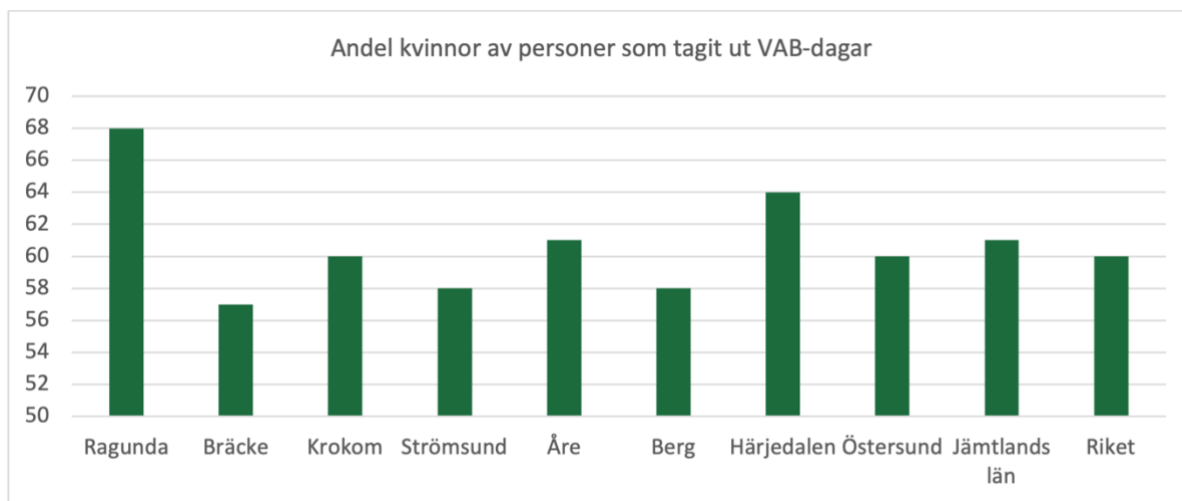

Figur 46. Frånvarande hela veckan p.g.a. föräldraledighet. Antal personer i 1000-tal. Källa: SCB 2021. Tabell 3:5.

När det gäller vård av barn (vab) är det också samma i Jämtlands län som i riket: 61% av vab-dagarna tas ut av kvinnor (tabell 4:6). Andelen vab-dagar som tas ut av kvinnor är högst i Ragunda (68%) och Härjedalen (64%), och lägst i Bräcke och Berg (58%). Det tyder på att kvinnan tar ett större ansvar för omsorg om barnen i Ragunda och Härjedalen. Skillnaderna är intressanta, för som vi tidigare kunde se är det en större andel kvinnor som tar ut

¹⁰⁸ Försäkringskassan 2013a, s. 16

föräldrädagar i Berg. Fördelningen här är den minst jämställda i länet. Varför ligger Berg då i topp när det gäller andel män som tar ut vab-dagar? En förklaring kan vara att många män i Berg är anställda i eget företag, till exempel ett jordbruk. Då kan det vara lätt att ha barn hemma enstaka dagar, men svårt att vara borta från arbetet en längre tid.

Figur 47. Andel VAB-dagar (netto) som tagits ut av kvinnor. Obs! Y-axeln börjar inte på 0. Källa: Försäkringskassan 2021. Tabell 3:6.

Ett jämställt föräldraskap har positiva effekter för hela familjen. Barns välbefinnande och hälsa ökar om deras pappa är engagerad som förälder. Att män tar ut sin del av föräldraledigheten och även är delaktig i övrigt hem- och omsorgsarbete har stora positiva effekter på kvinnors hälsa: kvinnan stressar mindre, och hon får också möjlighet att arbeta mer vilket ökar hennes ekonomiska självständighet. Slutligen har ett närvarande och engagerat föräldraskap positiva effekter på mäns hälsa. Det leder till ökad empati- och omsorgsförmåga och minskar risken för arbetsrelaterad stress¹⁰⁹. Ett jämställt föräldraskap motverkar även mäns våld mot kvinnor och föräldrars våld mot barn¹¹⁰.

Samtidigt får vi komma ihåg att det även hos "jämställda" par kan det finnas en ojämställdhet i form av att kvinnor genomför det emotionella arbetet och även är den som projektleder hela hushållet. Vi kunde se det i Holmbergs studie, där hon ju tittade på just par som upplevs jämställda. Det större ansvar som kvinnor tar för det obetalda arbetet syns inte fullt ut i den statistik som har presenterats i detta kapitel.

Normbrytande föräldraskap

Det finns mer än kön som påverkar fördelningen av föräldraledighet. Vi har redan sett att utbildningsnivå påverkar. Det spelar även roll om föräldrarna har utrikes bakgrund, och för föräldrar med funktionsnedsättning kan det vara svårt att få stöd i föräldraskapet. Dessutom

¹⁰⁹ Jämtälldhetsmyndigheten 2021, s. 30

¹¹⁰ Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd 2021

är det ju långt ifrån alla par som består av en kvinna och en man. Dessa föräldrar som avviker från normen för vilka som är föräldrar i Sverige kan kallas för normbrytande.

Om båda föräldrarna är födda i Sverige är det som mest vanligt att föräldrarna delar lika. Nästan lika vanligt är det om mannen är född i Sverige och kvinnan i ett annat land. De par där ingen är född i Sverige delar minst lika på föräldraledigheten. Om mannen är född i Europa utanför EU eller i det som kallas för "övriga länder" är sannolikheten betydligt mindre att fördelningen är jämställd. Mannens födelseland påverkar mer än kvinnans¹¹¹.

Vi har tidigare tagit upp att fördelningen av föräldraledigheten är mer jämställd om föräldrarna har eftergymnasial utbildning. Kvinnans utbildningsnivå påverkar mer än mannens. Vi ser alltså en ökad utsatthet för kvinnor som redan är utsatta på flera sätt: de har låg utbildning, de har låg inkomst, och de har utländsk bakgrund, vilket i sig kan föra med sig utmaningar i form av att komma in på arbetsmarknaden och komma till rätta i sitt nya land, mindre personliga nätverk och även rasism. Att dessa kvinnor får ta ett större ansvar för det obetalda hem- och omsorgsarbetet kan medföra mycket stress som påverkar hälsan negativt, och det kan i sin tur påverka deras inkomster. Fördelningen av hem- och omsorgsarbetet är i allra högsta grad en hälsofråga och en ekonomisk fråga.

Människor med funktionsnedsättning har rätt att leva ett självständigt liv och delta i samhället på samma villkor som andra. Här ingår rätten att bli förälder. Vissa som har en funktionsnedsättning behöver stöd i sitt föräldraskap. Av dem som i en enkät har uppgett att de behöver stöd i sitt föräldraskap uppger 46% att de inte har fått det. Endast 10% har fått det stöd de behöver. Många blir också diskriminerade och illa bemötta. De blir ifrågasatta i sitt föräldraskap, och de möts av fördomar och en ovilja att ta reda på fakta. Detta blir till hinder i kontakten med förskola/skola, i kontakt med myndigheter och i samband med fritidsaktiviteter. Föräldrarna upplever stress, oro och ångest till följd av att de känner sig otillräckliga i sitt föräldraskap, på grund av det bristande stödet¹¹². Detta bidrar till sämre hälsa hos personer med funktionsnedsättning, som vi ska titta på i kapitlet om hälsa.

Det finns stora luckor i vilken forskning som finns om villkoren för personer med funktionsnedsättning ur ett genusperspektiv¹¹³. Till exempel skulle det vara intressant att veta hur fördelningen ser ut i par där den ena har en funktionsnedsättning och den andra inte. Vem får vara hemma med barnen? Eller, om båda har en funktionsnedsättning? och hur påverkar olika former av funktionsnedsättningar— såsom neuropsykiatriska eller fysiska? Vi skulle till exempel kunna tänka oss att om båda föräldrarna har en npf-diagnos gör förväntningar och normer kring kön att mannen inte förväntas ta ett särskilt stort ansvar, på grund av sin funktionsnedsättning, medan kvinnan förväntas "lägga sin funktionsnedsättning åt sidan" och ta ansvaret för sina familjen. Detta skulle kunna leda till ökad stress. Att det finns en ärftlighetsfaktor gällande npf-diagnoser, som innebär att föräldrar med npf ofta får barn med npf, kan ytterligare öka stressen i föräldraskapet.

---

¹¹¹ Försäkringskassan 2013a, s. 17

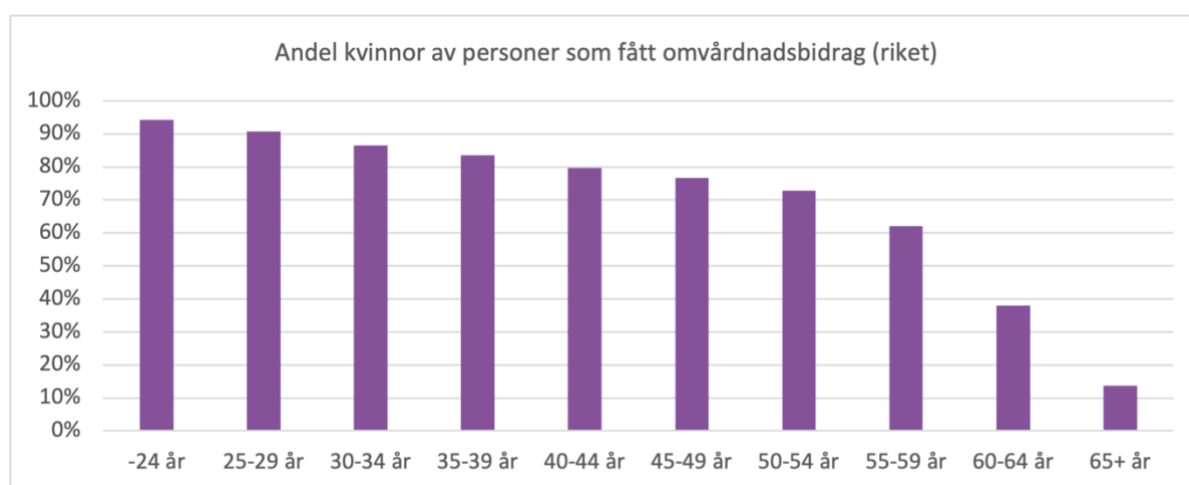
¹¹² Myndigheten för delaktighet 2017a, s. 5

¹¹³ Jörgen Lundälv 2016

I kapitlet om arbete och ekonomi tog vi upp föräldraledighet hos lesbiska par. De delar mer lika på föräldraledigheten än heterosexuella par. Utöver det finns det inte mycket forskning på fördelning av föräldraledighet hos icke-heteronormativa par. Vi vet till exempel inte hur par bestående av två män delar på föräldraledigheten, eller hur det ser ut för transpersoner.

Omsorgsrollen – kvinnans roll?

Om vi tittar på personer som får närståendepenning (ersättning för att man avstår från förvärvsarbete för att vårda en anhörig som är svårt sjuk) är 76,6% av dem som får denna ersättning i Jämtlands län kvinnor (Tabell 4:1). I riket är det 72,5% som är kvinnor. Det är alltså en större andel kvinnor i Jämtlands län. Även om närståendepenning är en form av ersättning och inte obetalt arbete blir detta en indikator på att omsorgsrollen ofta faller på kvinnor. Det finns goda skäl att anta att detta även gäller omsorgsarbete som inte ger ersättning.

Figur 48. Andel kvinnor av personer som fått omvårdnadsbidrag. Källa: Försäkringskassan, augusti 2022. Tabell 3:2.

När det gäller personer som får omvårdnadsbidrag för barn, som du kan få om ditt barn har en funktions-nedsättning och behöver extra omvårdnad, ser vi också att det är en större andel kvinnor än män som får det (Tabell 4:2). I Jämtlands län är 79,38% av dem som får omvårdnadsbidrag för barn kvinnor. Det är samma nivå som i riket. Det finns nationella siffror på hur många som arbetar deltid på grund av vård av barn. Av dem som gör det är 81,8% kvinnor (Tabell 4:4). Det ser förmodligen likadant ut i Jämtlands län. Andelen kvinnor av personer som får närståendepenning är ju något högre i Jämtlands län än i riket, och för omvårdnadsbidrag är det samma som i riket. Här har vi alltså ännu en indikator på att omsorgsrollen är kvinnans roll.

Vi kan på nationell nivå se en tydlig koppling mellan hur stor del av ansvaret kvinnor tar och ålder. I de lägre åldrarna är det en större andel kvinnor av personer som får närståendepenning och omvårdnadsbidrag, som vabar och som får föräldrapenning (Tabell 4:6 och 4:7). Det är alltså mer troligt att en man tar ett större ansvar för omsorgsarbetet ju äldre han är. Detta placerar unga kvinnor i en utsatt position, där hon utför den absoluta merparten av omsorgsarbetet. Här finns det ett samband med utbildningsnivå: högt utbildade kvinnor skaffar barn senare, och om kvinnan har en högre utbildning är det vanligare med en mer jämställd fördelning av omsorgsarbetet.

När människor blir äldre blir det dessutom vanligare att den närstående som man vårdar är ens partner. Detta görs av båda könen, även om kvinnor nog vårdar sin partner i högre utsträckning på grund av att de förväntas ta ett större ansvar för omvårdnad. Ju yngre man är, desto troligare är det att den man vårdar är ens förälder, och den rollen faller oftare på kvinnor, vilket kan förklara att kvinnor får en så stor andel av närståendepenningen. 71% av dem som får närståendepenning vårdar en förälder. Cirka 15% vårdar en make, maka eller sambo¹¹⁴. I takt med att samhällets stöd har minskat har behovet av stöd från anhöriga ökat¹¹⁵. Eftersom det huvudsakligen är döttrar och svärdöttrar som står för omvårdnaden är minskat stöd från samhället ett jämställdhetsproblem.

Det vi har sett om föräldraledighet, vård och att vårda närstående ligger i linje med vad vi kunde se i tidsanvändningsundersökningen: kvinnor tar ett betydligt större ansvar för hem- och omsorgsarbetet än vad män gör. När det gäller omsorgsarbetet har vi siffror för Jämtlands län. Det har vi inte för tidsanvändningsundersökningen, men eftersom könsmönstren för omsorgsarbetet ser likadana ut i Jämtlands län som i riket är det rimligt att förvänta sig att hushållsarbetet också fördelas på ett snarlikt sätt. Båda är former av obetalt arbete. Vi har ingen anledning att tro att Jämtlands län skulle skilja sig från riket om det gjordes en tidsanvändningsundersökning i länet. Dessutom ser vi att andra indikatorer som kan hänga samman med att utföra obetalt hem- och hushållsarbete, till exempel inkomst och sjukskrivning på grund av stress, följer samma mönster i Jämtlands län som i riket.

Den norrländska maskuliniteten

Det finns en norrländsk maskulinitet som till stor del bygger på ett arbetarklassideal. Förr var denna man den typiska gruvarbetaren eller vildmarksutforskaren. En stereotyp norrländsk man är härdig, jagar, kör skoter, är tuff och (som vi kommer att se längre fram) bryr sig inte nämnvärt om sin hälsa. Denna klassiska manlighet står i kontrast till den moderna mannen i staden som är högutbildad, känslig och jämställd. Även om alla män i den norrländska glesbygden inte lever upp till denna norrländska manlighet förhåller de sig till den¹¹⁶. Många kvinnor är inte intresserade av denna manlighet. Den uppfattas inte som modern. Dessa kvinnor vill ha ett jämställt och modernt förhållande, och de vet att om de stannar kvar i sin hembygd kommer de att behöva finna sig i att ha ett mer könsstereotypt. Detta är en anledning till att de lämnar glesbygden för städerna, där den moderna mannen finns¹¹⁷. Med denna man kan de dela hem- och omsorgsarbetet mer lika.

Många män i glesbygden upplever att det är svårt att hitta en kvinna att leva med, vilket har att göra med att dessa män inte lever upp till kvinnornas ideal. Lösningen tycks vara enkel: männen får helt enkelt bli mer jämställda. Detta är inte en så enkel lösning som det kan verka. Dessa män har inte riktigt det kulturella kapital som krävs för att "bli en storstadsman". De kommer inte ifrån att de behöver förhålla sig till den norrländska maskuliniteten, som vi exempelvis nämnt i kapitlet om utbildning, och denna fråga behöver

---

¹¹⁴ Försäkringskassan 2018a, s. 4

¹¹⁵ Marta Szebehely & Petra Ulmanen 2008, s. 12

¹¹⁶ Lissa Nordin 2005, s. 28f

¹¹⁷ Norrlandspodden 2014

vi arbeta med djupare i form av att ifrågasätta normer, snarare än att anse att enskilda individer ska välja att ändra på sig¹¹⁸.

Hem- och omsorgsarbete hos samer

Icke-renskötande samer är en grupp som är eftersatt när det gäller genusrelaterad forskning. I rennäringen smälter företagande och familjeliv samman, vilket vi har tagit upp i kapitlet om arbetsliv och ekonomi. Det finns en tydlig könsuppdelning när det gäller sysslor. Dock är det svårt att dra en gräns mellan vad som är betalt och obetalt arbete eftersom alltihop flyter samman och företagandet påverkar hela livet, inklusive familjen. Till det kommer att kvinnors arbetsuppgifter i renskötseln minskat och många bidrar ekonomiskt till familjen genom ett arbete utanför renskötseln. Både att kvinnan är borta under arbetstid, att hennes traditionella roll i renskötselarbetet minskat och att hennes inkomst ofta är nödvändig för att företaget ska gå runt bör påverka relationer och arbetsfördelning i hemmet och renskötarföretaget.

Det är också svårt att påstå något sådant som att renskötande samer har en ojämslidd fördelning av arbetsuppgifter. Som vi redan har varit inne på är begreppet jämställdhet, som vi brukar tala om det, svårt att applicera i en samisk kontext, och det skulle behövas en specifik samisk feminism för att prata om de här frågorna. Som vi såg i kapitlet om utbildning finns det en spänning mellan att å ena sidan inte förstärka könsfaktstrukturerna genom att skola in pojkar och flickor i olika roller, och att å andra sidan bevara en hotad kultur.

Om relationer i hemmet och hur fördelningen av hushållsarbetet ser ut hos samer som inte är renskötande vet vi i princip inget alls.

---

¹¹⁸ Norrlandspodden 2014

Våld och utsatthet

Delmål 6: Mäns våld mot kvinnor ska upphöra

Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet

Under 2021 dödades 15 kvinnor i Sverige av en partner eller före detta partner¹¹⁹. Utöver dem som har dödat finns det många som utsätts för våld, till exempel fysiskt, psykiskt, ekonomiskt, materiellt eller sexuellt våld. Många barn växer upp i hushåll där den ena föräldern misshandlar den andra och våldet kostar samhället enorma summor varje år. Europeiska jämställdhetsinstitutet, EIGE, uppskattar att det könsrelaterade våldet (som framför allt drabbar kvinnor) i Sverige kostade 6,6 miljarder euro under 2019.

Även män och ickebinära utsätts för våld. I det här kapitlet behandlar vi all sorts våld oberoende av kön både på utövare och utsatt. Huvudproblemet är att män utövar våld, oberoende av vem som utsätts.

Gärningspersonerna

Polisen är indelad i regioner. Region Nord omfattar Jämtlands, Norrbottens, Västerbottens och Västernorrlands län. Den statistik över brott som finns från BRÅ är indelad utifrån polisregion. Vi har vissa siffror för Jämtlands län och de är för 2022. Uppdelat på andra bakgrundsfaktorer än kön, till exempel ålder, saknar vi siffror för Jämtlands län, så här kommer vi att använda oss av statistik för Region Nord som helhet. Dessa siffror är från 2021¹²⁰.

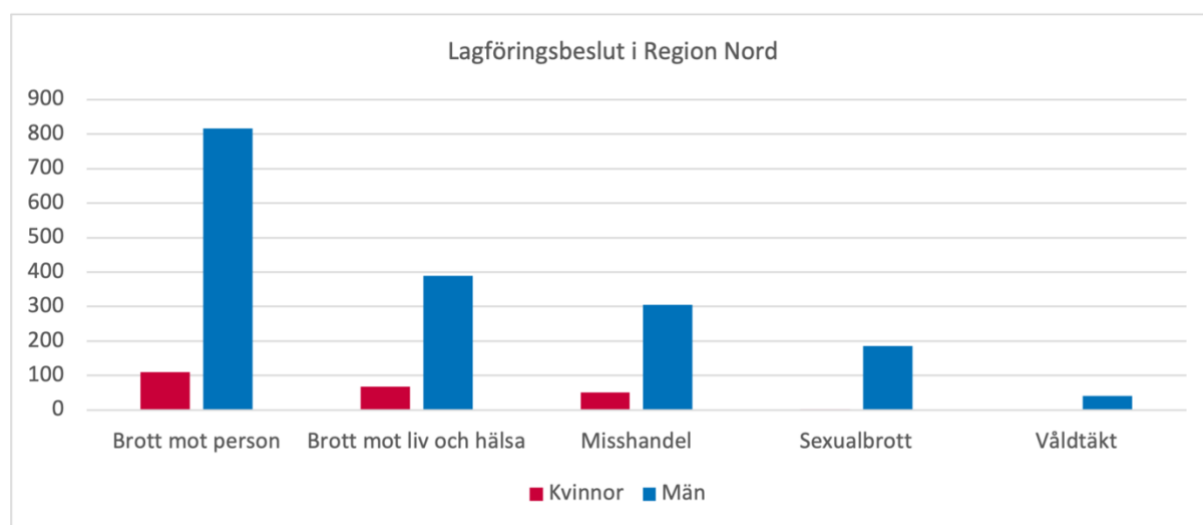
Det är huvudsakligen män som begår brott mot person (Tabell 6:1). 88,2% av lagföringsbesluten för brott mot person i Region Nord avser gärningspersoner som är män. En form av brott mot person är de brott som klassificeras som brott mot liv och hälsa, och av dem som lagförts för dessa brott är 85,3% män. I kategorin brott mot liv och hälsa ingår bland annat underkategorierna misshandel, där 86,1% av de lagförda var män; och brott mot frid och frihet där 86,3% av de lagförda var män. I brott mot frid och frihet ingår grov fridskränkning

---

¹¹⁹ BRÅ 2022b

¹²⁰ Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2022a

och grov kvinnofridskränkning, och i Region Nord var det inga kvinnor som begick något av dessa brott 2021, alltså var det 100% män. När det gäller sexualbrott är 98,9% av dem som har lagförts i Region Nord under 2021 män. För specifikt våldtäkt (som är ett brott i kategorin sexualbrott) var 100% av de lagförda männen.

Figur 49. Antal lagföringsbeslut efter huvudbrott i Region Nord. Källa: BRÅ 2021. Tabell 6:1.

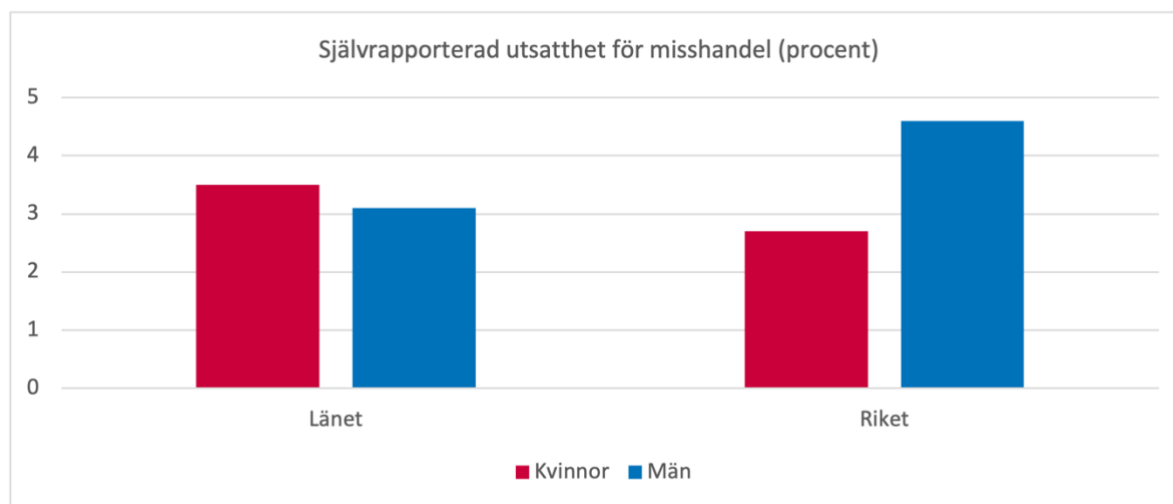
Genomgående ser vi att det är en mindre andel kvinnor bland de lagförda i Region Nord än i riket. Av dem som lagförts för brott mot person totalt är 13,6% kvinnor om vi ser till riket, men i Region Nord är det alltså 11,8%. Vi ser samma tendens för övriga brott: andelen kvinnor bland de lagförda är ett par procentenheter lägre i Region Nord. Detta skulle kunna ha att göra med normer kring kön. Det kan vara svårt för en man att anmäla ett brott som en kvinna har begått mot honom. Män betraktas traditionellt inte som offer, och kvinnor inte som gärningspersoner, och det kan finnas en oro för hur andra ska reagera på det man berättar eller att man inte ska bli trodd¹²¹.

Vi kan alltså inte enbart utifrån statistiken över lagförda personer dra slutsatsen att kvinnor begår brott mot person i mindre utsträckning i Region Nord än i riket. Det kan handla om att brotten inte anmäls i lika hög grad. Men även om andelen kvinnor som begår brott mot person underskattas i Region Nord kommer vi inte ifrån att det huvudsakligen är män som begår den här typen av brott. Kön dimensionen är mycket tydlig. Det våld som utövas i samhället utövas till mycket stor del av män.

Det finns en åldersdimension när det gäller att bli lagförd för brott mot person. Detta är vanligast i de yngre åldrarna och avtar sedan efter 40-årsåldern. I åldern 15-17 år är andelen kvinnor av dem som blivit lagförda större. Detta gäller för de flesta av de brott som räknats upp i det här avsnittet, och det är framför allt tydligt för misshandel: 24,5% av de lagförda är kvinnor. Männen är fortfarande fler, men det är en högre andel kvinnor än i övriga åldrar. Sammantaget verkar det finnas en liten grupp av flickor 15-17 år som begår brott mot person. Efter det tycks kvinnors brottslighet sjunka, och det gör även mäns, men mäns sjunker inte i samma utsträckning.

¹²¹ Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2022b

Ålderskillnader kan bero antingen på generation eller på livsstil. Normerna förändras och unga kvinnor är kanske mer våldsamma idag än de var för några decennier sedan? Samtidigt är könsmönstren för kvinnor och män i unga år mer lika varandra. Unga kvinnor är i högre grad än äldre i våldsamma miljöer, till exempel fester och krogen, och detta upphör ofta när de senare har jobb och barn. För män är det dock mer vanligt att fortsätta röra sig i den här typen av miljöer (till exempel fotbollsmatcher).

Figur 50. Självrapporterad utsatthet för misshandel. Källa: BRÅ (NTU) 2021. Tabell 6:3.

Misshandel – olika för kvinnor och män?

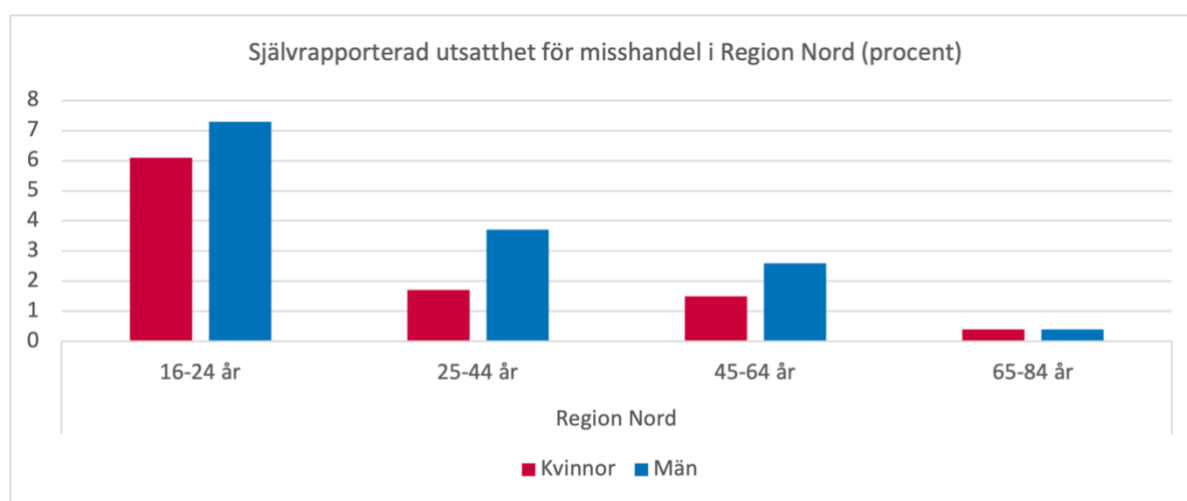
Det är knepigt med brottsstatistik. Beroende på brott kan det finnas olika stor benägenhet att anmäla. Att anmäla sin partner för misshandel efter att partnern har genomfört en lång psykologisk process för att bryta ner ens självkänsla kan vara en helt annan sak än anmäla en främmande person som attackerar en ute på stan. Det är inte heller säkert att den som utsätts för ett brott förstår att det som hen utsätts för är brottsligt. Debatten om samtyckeslagen som vi hade i Sverige för några år sedan väckte till exempel frågor om vad en våldtäkt är. Vidare kanske det inte finns en ork att göra en polisanmälan med allt det för med sig. Att behöva delta vid en utredning och sedan eventuellt en tingsrättsförhandling kan avskräcka. Dessutom finns det en allmän kännedom om att de flesta brott läggs ner, och det kan finnas en rädsla att bli av med barnen om man gör en anmälan.

Det är alltså inte rimligt att utgå från att statistiken över anmälda brott ger en fullständig bild av hur många brott som begås. För att delvis komma runt detta tittar vi även på hur många som rapporterar att de har blivit utsatta för brott i Nationella trygghetsundersökningen (NTU), som är en anonym enkät.

I Jämtlands län rapporterar kvinnor mer utsatthet för misshandel än män: 3,5% av kvinnorna och 3,1% av männen (Tabell 6:3). Här skiljer sig Jämtlands län från Region Nord som helhet, där 1,9% av kvinnorna och 2,8% av männen uppger att de har varit utsatta för misshandel under 2021. Att siffran för kvinnor i Jämtlands län avviker så kraftigt från resten av regionen är anmärkningsvärt. I riket har 2,7% av kvinnorna och 4,6% av männen utsatts för misshandel. Männen i Jämtlands län är alltså betydligt mindre utsatta för misshandel än i riket, och kvinnor betydligt mer.

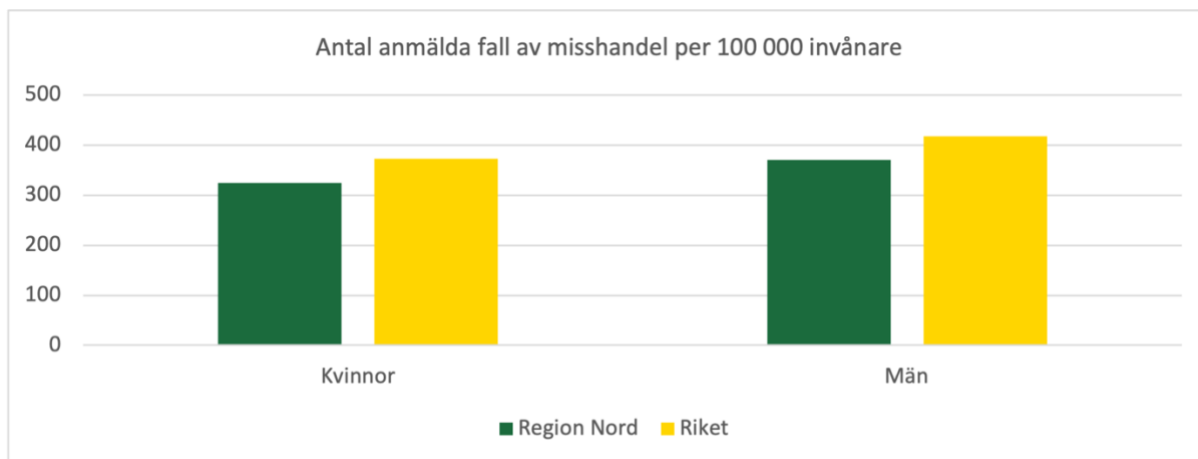
Utsattheten är högst i de lägre åldrarna. Här saknar vi siffror för Jämtlands län, men vi har siffror för Region Nord. Att utsattheten är högst i lägre åldrar är rimligt med tanke på att vi tidigare sett att det är vanligare att yngre blir lagförda för brott mot person. Om gärningspersonerna är yngre är det rimligt att offren är i samma ålder, eftersom människor ofta träffar på och umgås med personer i samma ålder.

För samtliga åldrar är utsattheten lägre i Region Nord än i riket, med två undantag: för kvinnor 16-24 år är utsattheten högre (6,1% i regionen, 5,6% i riket), och för kvinnor 65-84 år är utsattheten samma som i riket, men där är det få utsatta. Att yngre kvinnor är mer utsatta än i riket är intressant eftersom det bryter mot mönstret. Med tanke på att kvinnor är betydligt mer utsatta för misshandel i Jämtlands län än i övriga Region Nord ligger hypotesen att unga kvinnor i länet är en mycket utsatt grupp nära till hands. För män i samma ålder är utsattheten 7,3% i Region Nord och 8,9% i riket, så det är betydligt lägre i regionen.

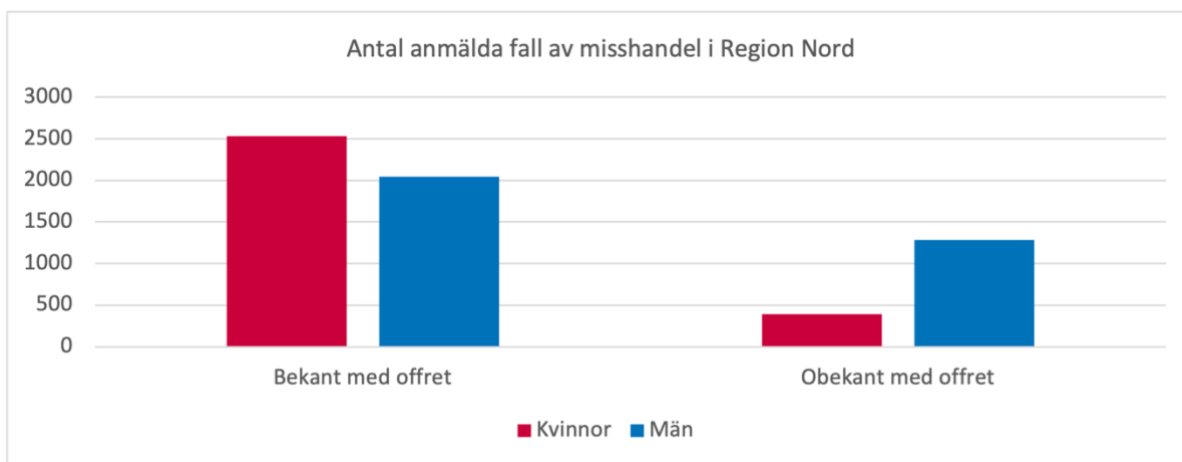
Figur 51: Självrapporterad utsatthet för misshandel. Källa: BRÅ (NTU) 2021. Tabell 6:3.

Om vi tittar på antal anmälda fall av misshandel per 100 000 invånare ligger riket högre än Region Nord: för kvinnor är det 324 fall i Region Nord och 373 fall i riket, och för män 370 fall i Region Nord och 418 i riket (Tabell 6:2). Under 2021 anmäldes 6 244 fall av misshandel i Region Nord. De flesta av dem som har anmält är män: 53,3%. Det är ungefär samma nivå som i riket. Vi har sett att kvinnor i Jämtlands län är mer utsatta för våld än i riket, medan män är mindre utsatta. Detta avspeglas alltså inte i könsfördelningen för anmälda fall av misshandel. 53,3% av anmälningarna gäller misshandel mot män, men i NTU rapporterar alltså kvinnor en högre utsatthet än män. Detta tyder på att kvinnor anmäler misshandel i mindre utsträckning än män, och att de är mindre benägna att anmäla misshandel i Jämtlands län än i riket. Det skulle kunna bero på att kvinnor drabbas av former av misshandel som är svårare att anmäla, till exempel våld i nära relation (se resonemang i början av detta avsnitt om varför detta kan vara svårt att anmäla).

Figur 52. Antal anmälda fall av misshandel per 100 000 invånare. Källa: BRÅ 2021. Tabell 6:2.

Av dem som har anmält misshandel i Region Nord är 73,2% bekanta med gärningsmannen. I riket är det 69,1%, och skillnaden beror sannolikt på att Region Nord är mer glesbygd än övriga regioner. Det finns många mindre orter där "alla känner alla". Det finns också mindre av uteliv på pubar och klubbar, som är miljöer där människor ofta dricker alkohol och där det kan förekomma våld från obekanta. Här framträder en intressant könsskillnad. När det gäller män är 61,4% bekanta med gärningsmannen, och för kvinnor är denna siffra 86,6%. Vi ser alltså att kvinnor i betydligt högre utsträckning misshandlas av en person hon känner. I riket är det något färre som är bekanta med gärningsmannen för både män och kvinnor.

Figur 53. Antal anmälda fall av misshandel i Region Nord. Källa: BRÅ 2021. Tabell 6:2.

Skillnaderna i vilka som utsätter kvinnor respektive män för misshandel kan förklara varför män i Region Nord är mindre utsatta för misshandel än i riket, medan kvinnor 16-24 år är mer utsatta. Män utsätts ofta i till exempel krogmiljöer, och sådana finns det färre av i Region Nord. Kvinnor, däremot, utsätts ofta i hemmet, av någon som står henne nära. I Region Nord, med små orter där "alla känner alla", kan det vara svårare att lämna en destruktiv relation, vilket kan göra att kvinnor stannar trots att det finns en fara. Det kan också vara svårt att anmäla en partner som misshandlat en, av samma anledning.

Våld i nära relation

För kvinnor rör sig misshandeln i många fall om våld i en nära relation. För kvinnor är det vanligare än för män att misshandeln sker inomhus, och ofta är offret och gärningspersonen närstående genom parrelation. För män som misshandlas är det inte lika vanligt att ha den här typen av relation med gärningspersonen¹²².

Sociologiprofessorn Eva Lundgren har utvecklat en teori om vad som händer i en misshandelsrelation och varför den som är utsatt stannar trots allt värre kränkningar och allt grövre våld. Teorin kallas för normaliseringsprocessen och kan beskrivas som kvinnans försök att anpassa sig till mannens försök till våld och kontroll¹²³.

Mäns våld mot kvinnor är ett strukturellt problem. Normaliseringsprocessen är därmed könad. Det är huvudsakligen män som utövar våld och vi behöver sätta fokus på mäns våld. Liknande processer förekommer dock även i misshandelsrelationer där det inte är en man som är förövare eller en kvinna som är offer. Våld i nära relation förekommer även i samkönade relationer och i olikkönade där kvinnan är förövare. Eftersom den mesta forskningen är gjord på heteronormativa förhållanden, och eftersom detta är det vanligaste, väljer vi att tala om mäns våld mot kvinnor i detta avsnitt, men i synnerhet när åtgärdsprogram skapas är det viktigt att minnas att även män kan vara offer, även kvinnor förövare, och att alla relationer inte består av en kvinna och en man.

En viktig del av normaliseringsprocessen är att gränser förskjuts och utplånas. Det kanske börjar med att mannen gör intrång i vilka fritidsintressen kvinnan ska ha, vilka hon umgås med, hennes klädstil eller vad hon gör i sociala medier. Kvinnan nekas rätten till en privat sfär. Detta beteende trappas successivt upp till fysiskt, psykiskt, materiellt eller sexuellt våld genom att gränserna förskjuts lite i taget, och genom den processen uppfattas våldet som normalt. Om mannen hade börjat med direkt våld utan att det föregås av en mental nedbrytningsprocess är det troligt att kvinnan hade lämnat, men efter att våldet har normaliserats är detta svårt. Våldet uppfattas som normalt.

En annan viktig del av normaliseringsprocessen är isolering från familj och vänner. Detta gör att mannen får mer spelrum att utöva sitt våld. Kvinnan har ofta internaliserat hans bild av att hon är en dålig människa som inte är värd att behandlas väl, och detta bidrar till att hon isolerar sig. Hon vill ju inte att andra också ska tycka att hon är dålig. Det sker också en växling mellan våld och värme. Efter våld kommer ömhetsbetygelser och kvinnan är ofta mycket tacksam och lättad över dem. Detta leder till känslor av att mannen egentligen inte är så hemsk som han verkade, eller att våldet kanske inte var så illa. Våldet kanske till och med rörde sig om ett missförstånd? Eller så blir hon övertygad om att det var hennes fel: eftersom hon provocerade mannen är det klart att han blev våldsam. Det händer också att mannen lovar att han ska förändras, och som utsatt vill man väldigt gärna tro på detta.

Vi vet att många fall av våld i nära relation inte anmäls, så vi behöver vara försiktiga med att dra slutsatser om förekomst utifrån anmälda fall av misshandel. Som vi har kunnat se

---

¹²² Länsstyrelsen Jämtlands län 2022b

¹²³ Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) 2022

tidigare i det här kapitlet tyder den statistik som finns på att kvinnor i Jämtlands län är både mindre benägna att anmäla våld än vad män är, och mindre benägna att anmäla våld än kvinnor i riket. Det kan bero på svårigheterna med att anmäla våld i nära relation, på grund av bland annat normaliseringsprocessen och bristande förtroende för rättsväsendet.

Det finns kopplingar mellan ekonomi och våld. Som vi sett i kapitlet om ekonomi har familjer med två inkomster en tydligt högre levnadsstandard än ensamstående, och mer i Jämtlands län än i riket som helhet. Det, tillsammans med att kvinnor oftast har en lägre inkomst än män, gör att det kan vara svårt att lämna en relation. Många kvinnor återvänder till våldsamma män eftersom de inte har råd att lämna honom¹²⁴. Samhället ger inte dessa kvinnor tillräckligt stöd för att lämna den våldsamma relationen, och därför tvingas de gå tillbaka. Att sträva efter ekonomisk jämställdhet är viktigt av flera skäl, och att minska utsattheten för våld är ett av dem. Mer information om ekonomisk jämställdhet finns i kapitlet om arbetsliv och ekonomi. Våld har självklart också en stor påverkan på hälsa, och mer om hälsa finns att läsa i kapitlet om hälsa.

Osynliggjort våld

Personer som bryter mot samhällsnormerna och utsätts för diskriminering är också i de flesta fall mer utsatta för våld. Det finns också ofta skillnader i våldets uttryck som är specifika för just den grupptillhörigheten.

En grupp som kan vara särskilt utsatt för våld i nära relationer och som vi inte har siffror på är kvinnor med funktionsnedsättning. Gruppen är ofta osynliggjord i samtal om mäns våld mot kvinnor. Många med funktionsnedsättning är beroende av andra och därmed särskilt sårbara. Våld mot dessa kvinnor kan till exempel handla om att någon gömmer hennes hjälpmedel, vägrar teckenspråkstolka eller straffar henne ekonomiskt. Det kan vara svårt för kvinnor med funktionsnedsättning som utsätts för våld att få stöd från samhället. Till exempel är det inte säkert att de skyddade boenden som finns är tillgänglighetsanpassade, och personer som arbetar med våldsutsatta saknar ofta kunskap om funktionsnedsättningar och behov¹²⁵. Äldre forskning visar att kvinnor med funktionsnedsättning är mer utsatta för våld än kvinnor utan funktionsnedsättning. De löper också en risk för att utsättas för våld av till exempel omvårdnadspersonal och andra yrkesgrupper de träffar i egenskap av att de behöver hjälp och stöd på grund av sin funktionsnedsättning¹²⁶.

Även äldre kvinnor är särskilt utsatta, enligt Nationellt centrum för kvinnofrid (NKC). På samma sätt som kvinnor med funktionsnedsättningar är de ofta beroende av personen som de lever tillsammans med. Det finns även föreställningar om att våld i nära relationer eller sexuellt våld inte förekommer bland äldre. Detta gör det svårare för äldre kvinnor att få stöd och hjälp, och det händer att de inte blir trodda när de berättar om våldet¹²⁷.

---

¹²⁴ Christy Chamy 2017

¹²⁵ Myndigheten för delaktighet 2017b, s. 19

¹²⁶ Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2013, s. 33

¹²⁷ Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) 2021, s. 2

Homo- och bisexuella är oftare utsatta för våld i nära relation än heterosexuella. Transpersoner utsätts också i mycket högre grad¹²⁸. Homo- och bisexuella kvinnor rapporterar i hög utsträckning att de utsätts för sexuellt våld. Amerikanska studier tyder på att bisexuella kvinnor är särskilt utsatta, och i de fall där man i studien har frågat efter förövarens kön har de flesta uppgett att det är en man som utövat våldet¹²⁹. Normaliseringsprocessen går till på samma sätt i samkönade relationer och relationer med transpersoner. Ofta hamnar den utsattas könsidentitet eller sexuella läggning i fokus, till exempel genom att gärningspersonen hotar med att avslöja könsidentiteten eller den sexuella läggningen för andra om personen inte är öppen med det. Det kan också handla om att gärningspersonen medvetet använder fel pronomen eller hindrar den utsatta från att ta sina hormoner. I en undersökning uppger flera transpersoner att våldet de har utsatts för har fått dem att tvivla på sin könsidentitet¹³⁰.

Det system som finns för att hjälpa personer utsatta för våld i nära relation vänder sig i första hand till kvinnor. Det finns alltså mindre stöd att få som HBTQ-person, i synnerhet om du är man eller transperson. HBTQ-personer är också ofta vana vid att utsättas för fientlighet och ett dåligt bemötande. Detta kan göra att steget att söka hjälp om man är utsatt för våld är svårare att ta. Det är i många fall också svårt för den utsatta att tänka på våldet som våld. I samhället finns en syn på våld där män ses som förövare och kvinnor som offer. Detta stämmer ju också i de flesta fall av våld i nära relation, men inte alltid. Att bli utsatt som man, eller att bli utsatt av en kvinna, passar inte in i det här, och därför kan det vara svårt för den utsatta att förstå att det hen drabbas av faktiskt är våld.

Denna snäva syn på våld avspeglas också i det bemötande utsatta HBTQ-personer får. Ofta möts de av misstro av till exempel vårdpersonal och polis, som till exempel inte förstår hur en man som är stark kan vara våldsutsatt¹³¹. Denna bild av att personer som är starka inte kan utsättas för våld kan även drabba kvinnor, till exempel att kvinnor i chefspositioner och politiker som är kvinnor möts av misstro.

I större städer finns ofta särskilda jourer och mottagningar för olika diskriminerade grupper, vilket för det mesta saknas i mindre samhällen. I Jämtlands län finns en länsövergripande kvinnojour och en jour i Åre kommun. Jourer som riktar sig särskilt mot mindre grupper, exempelvis personer med funktionsnedsättning eller HBTQ-personer, finns inte i Jämtlands län utöver nationella stödfunktioner. Det gör utsattheten för dessa grupper i Jämtlands län extra stor. Även för kvinnor begränsas tillgången till stöd i akuta lägen av långa avstånd. Myndigheterna försöker kompensera för detta genom planering och insatser som är anpassade till var kvinnan bor, men med långa uttryckningstider ökar alltid risken att hjälpen kommer för sent.

---

¹²⁸ RFSL 2018, s. 24

¹²⁹ Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2022c

¹³⁰ RFSL 2018, s. 26

¹³¹ Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2022c

Våld mot samiska kvinnor

Det finns en tystnadskultur kring våld mot samiska kvinnor. Detta är inget unikt hos samer utan förekommer även hos andra urfolk, och även i majoritetssamhället. Sverige har fått ta emot kritik på grund av att det saknas kvantitativa data på våld mot samiska kvinnor. Några studier håller på att genomföras, men i dagsläget finns det ett bristande kunskapsunderlag. Forskning från Norge visar att samiska kvinnor är mer utsatta för våld än icke-samiska kvinnor i Norge¹³².

Våld mot urfolkskvinnor handlar om betydligt mer än våld i nära relationer. Kulturellt, spirituellt, symboliskt och strukturellt våld förekommer också som en del av koloniseringen, bland annat från myndigheter. Detta kan leda till en misstro mot till exempel vården och rättssystemet, som gör det ännu svårare att få hjälp. I dagsläget finns ingen samisk kvinnojour eller stödtelefon.

Urfolk har ett historiskt trauma som ligger i vad de har utsatts för som folk, och de nya generationerna bär med sig detta historiska trauma. Det kan få konsekvenser i form av våld mot de närmsta¹³³. Dessutom är traditionella riskfaktorer för våld, exempelvis högre arbetslöshet och missbruk, vanligare hos urfolk¹³⁴.

Det förekommer även interna hinder som gör det svårare för kvinnor att undkomma våld. Internationell forskning visar att det kan handla om att våld är normaliserat i urfolksamhällen, att interna maktstrukturer komplicerar hanteringen av våld, att det finns en skam eller ett stigma kopplat till våldsutsatthet, och att man upplever att kollektiva intressen prioriteras framför kvinnans intressen. När den egna gruppen är hotad av kolonialmakten avstår kvinnor från att gå till just kolonialmakten och rapportera upplevt våld, i lojalitet med sitt folk och av misstro mot myndigheter¹³⁵. Denna forskning gäller alltså urfolk i stort. Forskning specifikt på samer avseende våld mot kvinnor saknas.

Den internationella forskning som finns om urfolkskvinnors utsatthet för våld betonar att våldet behöver förstås i en kontext av sociala livsvillkor, kolonisering och diskriminering. Det kan vara svårt för samiska kvinnor att få tillgång till stödfunktioner eftersom de inte är anpassade till samers livsvillkor, till exempel att det finns bristande kunskap och stereotypa uppfattningar om samer¹³⁶.

Sexualbrott

I Region Nord anmäldes 463 våldtäkter under 2021 (Tabell 6:4). 96,3% av offren över 18 år är kvinnor. I 26,6% av fallen är offret och gärningsmannen närstående genom parrelation. I riket är samma siffra 34,5%. I Region Nord ser vi dock att det är vanligare att offret och gärningsmannen har en annan slags relation: 42,8% i regionen och 37,7% i riket. Närstående

---

¹³² Katarina Hällgren 2019

¹³³ Katarina Hällgren 2019

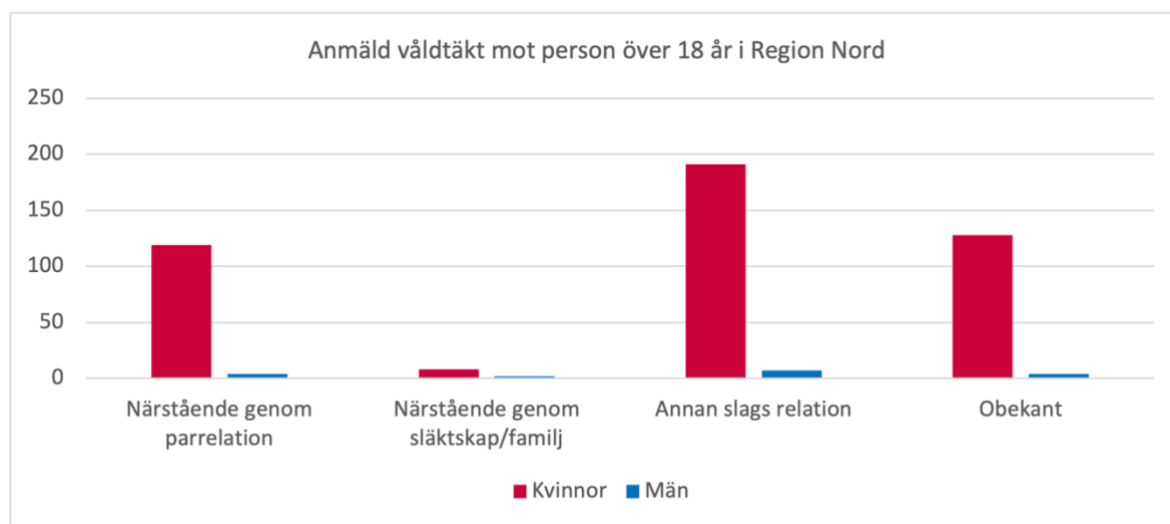
¹³⁴ Sametinget 2021, s. 31

¹³⁵ Sametinget 2021, s. 31

¹³⁶ Sametinget 2021, s. 29

genom släktskap finns också, men det är så få anmälda våldtäkter i den kategorin att det inte går att dra slutsatser om samband. I riket ser vi dock att detta är den enda kategori där män är mer utsatta än kvinnor: 3,5% av de män som anmält våldtäkter har den här typen av relation till gärningsmannen, och 2,0% av kvinnorna. Att offret och gärningsmannen är obekanta är något vanligare i Region Nord än i riket: 28,5% av de anmälda våldtäkterna i regionen och 25,7% i riket. Detta skiljer sig från misshandel, där vi kunde se att offret och gärningsmannen är bekanta i högre utsträckning än de är i riket.

Man kan fråga sig varför det är betydligt ovanligare i Region Nord att förövaren är närstående genom parrelation. Det skulle kunna handla om anmälningsbenägenhet. Att anmäla sin partner på en liten ort där alla känner alla kan vara svårt. Även om paret går skilda vägar kommer de förmodligen att träffa på varandra genom överlappande bekantskapskretsar. I en större stad finns det andra möjligheter att lämna ett förhållande och sedan aldrig behöva träffa personen igen. Vi behöver även ta med i beräkningen att det kan vara långa avstånd till närmaste polisstation, vilket gör det svårare att anmäla, och det kan också kännas som ett större steg att göra en anmälan om det är långt till polisen.

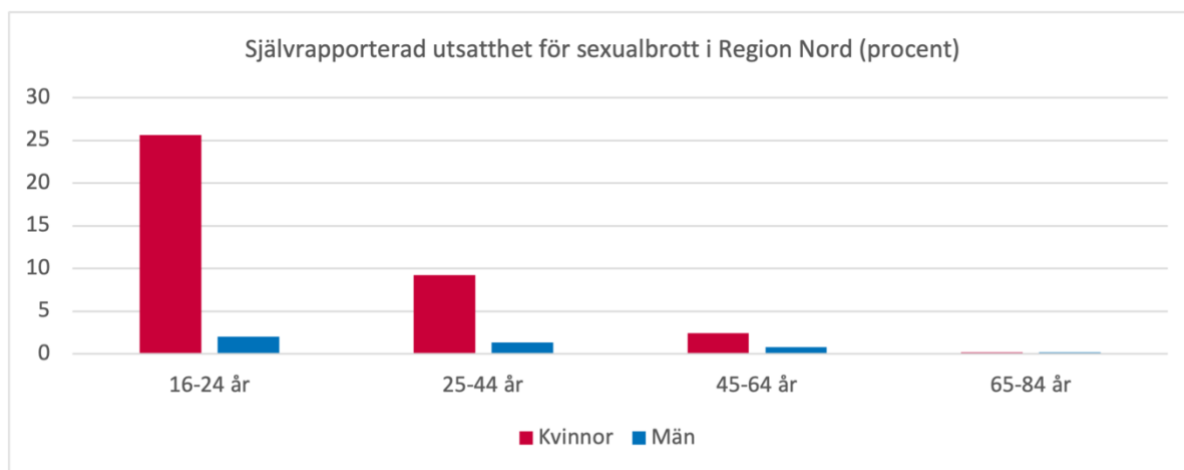
Figur 54. Antal anmälda fall av våldtäkt mot person över 18 år i Region Nord. Källa: BRÅ 2021. Tabell 6:4.

Att det är en större andel våldtäkter i regionen som begås av obekanta, samtidigt som misshandel oftare begås av bekanta, tyder på att det är anmälningsbenägenheten som är ett av problemen. I en region bestående av många små orter där "alla känner alla" är det inte rimligt att en större andel våldtäkter begås av obekanta än i riket. Därför är det rimligt att dra slutsatsen att man i Region Nord är mindre benägen att anmäla någon man känner för våldtäkt, och framför allt om man lever i en parrelation med personen. På turistorter finns det dock inte en "alla känner alla"-situation på samma sätt eftersom där ofta finns säsongsarbetare, så kanske kan en del av våldtäkterna av obekanta begås där.

Region Nord är bland de regioner som har sämst uppklärningsgrad av vissa sexualbrott: kontakt med barn i sexuellt syfte, tvångsäktenskap och äktenskapstvång/vilseledande äktenskapsresa, människohandel för sexuella ändamål, våldtäkt och köp av sexuell tjänst. För misshandelsbrott av närstående i parrelation och köp av sexuell handling av barn ligger Region Nord nära medel, och för grov kvinnofridskränkning över medel. Kommunerna i

Jämtlands län ligger dock i topp när det gäller kartläggning och fortbildning av handläggare på området våld i nära relationer, så kunskap finns i länet¹³⁷.

I NTU redovisas inte frågor om specifikt våldtäkt, utan om sexualbrott (Tabell 6:5). Detta är en kategori brott som innefattar bland annat våldtäkt men även andra brott, till exempel sexuellt ofredande och sexuellt utnyttjande. Utsattheten för sexualbrott är lägre i länet än i riket: 8,1% av kvinnorna jämfört med 9,4% i riket, och 1,2% för män i regionen och 1,4% i riket. I Region Nord ser vi dock att utsattheten för kvinnor är 6,9% och för män 0,9%, så utsattheten i Jämtlands län är högre än i Region Nord som helhet.

Figur 55. Självrapporterad utsatthet för sexualbrott i Region Nord. Källa: BRÅ (NTU) 2021. Tabell 6:5.

När det gäller ålder saknar vi siffror för länet, men vi har för Region Nord. Det finns en extremt tydlig ålderskillnad: 25,6% av kvinnorna 16-24 år i regionen uppger att de har blivit utsatta för sexualbrott under 2021. Detta är något lägre än i riket. Män är också som mest utsatta i denna ålder, och hos dem är det 2,0% i regionen (lägre än i riket). För både kvinnor och män sjunker utsattheten med åldern. För kvinnor i Region Nord gör den ett stort hopp ner till 9,2% i åldern 25-44 år. För misshandel var yngre kvinnors utsatthet högre än i riket, men när det gäller sexualbrott är det alltså lägre.

Unga kvinnor är alltså en grupp som är enormt utsatt för sexualbrott. Något som eventuellt kan spela in här är att denna grupp är bättre på att identifiera det som görs mot dem som ett sexualbrott. I samband med #metoo pratades det öppet om utsatthet för sexualbrott, och det var inte länge sedan samtyckeslagen infördes. Normer kring vilka sexuella beteenden som är acceptabla och tillåtna förändras och den yngre gruppen är eventuellt bättre på att fånga upp dessa förändringar. Äldre kvinnor har vuxit upp i en annan tid och fått lära sig att vissa saker får man helt enkelt tåla som kvinna.

Vi kunde se i statistiken över personer lagförda för brott att de allra flesta gärningspersonerna är män. När vi pratar om utsatthet för sexualbrott är det viktigt att inte bara prata om de som utsätts utan även om dem som utsätter. Det är män som utsätter kvinnor för sexualbrott, även om undantag från detta självklart finns.

¹³⁷ Länsstyrelsen Jämtlands län 2022c, s. 4

Vilka är särskilt utsatta?

Utsatthet för våld handlar till stor del om kroppslig autonomi: vem har rätt att bestämma över sin kropp? Det finns en ojämlikhet i vilka vi anser har rätt till den egna kroppen. Det finns en uppfattning om att kvinnor får tåla att människor rör vid dem om de klär sig på ett visst sätt eller har ett visst beteende. Av denna anledning ursäktas ofta trakasserier och våld mot kvinnor. Ett annat exempel på att människor inte anses ha kroppslig autonomi är de människor med afrohår som vittnar om att människor ofta rör vid deras hår utan att fråga om lov. Här finns en exotifiering av deras hår. Personer som sitter i rullstol upplever ofta att människor tar tag i deras rullstol och flyttar på den. Bristande respekt för kroppslig autonomi tar sig inte bara uttryck som fysiska handlingar. Det kan också handla om att personer får närgångna frågor om sina kroppar som aldrig hade ställts till en person som följer normen. Transpersoner kan få frågor om hur deras könsorgan ser ut, men det är mycket tveksamt om någon hade tyckt att det är en lämplig fråga att ställa till en cis-person.

De beteenden som har tagits upp här är exempel på mikroaggressioner¹³⁸. En mikroaggression är subtila aggressiva handlingar som kanske inte uppfattas som särskilt stora i sig, men att ständigt vara utsatt för dem kan påverka den utsattas hälsa. Ett exempel på en mikroaggression är att som icke-vit få frågan "var kommer du ifrån?" eller att någon säger "men vem är pappan?" till en kvinna som har barn med en annan kvinna. Sedda var för sig blir mikroaggressionerna ofta bortviftade med att "hen menade inget illa" eller "det är väl ingen stor grej". Vi kan se mikroaggressioner som att de befinner sig i botten av en pyramid, och ovanpå dem finns våld. Våld mot normbrytande grupper grundas på mikroaggressioner och diskriminering. Mikroaggressioner leder till minoritetsstress, som vi kommer att gå in på i kapitlet om hälsa.

Hatbrott mot HBTQ-personer är vanligt. Transpersoner är mer utsatta än övriga HBTQ-personer¹³⁹. De siffror som finns är från 2014, så de ska tas emot med viss försiktighet. Ungefär var femte transperson som svarat på Folkhälsomyndighetens enkät rapporterar att hen har varit utsatt för våld på grund av sin transerfarenhet. Över en tredjedel har blivit utsatta för psykiskt våld under de senaste 12 månaderna, och hälften avstår från att gå ut ensamma på grund av rädsla för att utsättas för våld¹⁴⁰. Det pågår ofta en normaliseringsprocess av våld mot HBTQ-personer, där den utsatta tänker att "det hör till". Detta kommer sig av att det ofta finns en normaliserad utsatthet i vardagen, till exempel att personer i maktposition uttalar sig negativt om HBTQ-personer. Normaliseringen kan göra det svårt att prata om våldet och utsattheten¹⁴¹.

Vi har tidigare tagit upp att kvinnor med funktionsnedsättning i lika hög eller högre utsträckning än kvinnor utan funktionsnedsättning utsätts för våld i nära relationer¹⁴². Personer med funktionsnedsättning är överlag mer utsatta för våld än befolkningen i stort,

---

¹³⁸ RFSL Utbildning 2022

¹³⁹ RFSL 2018, s. 7

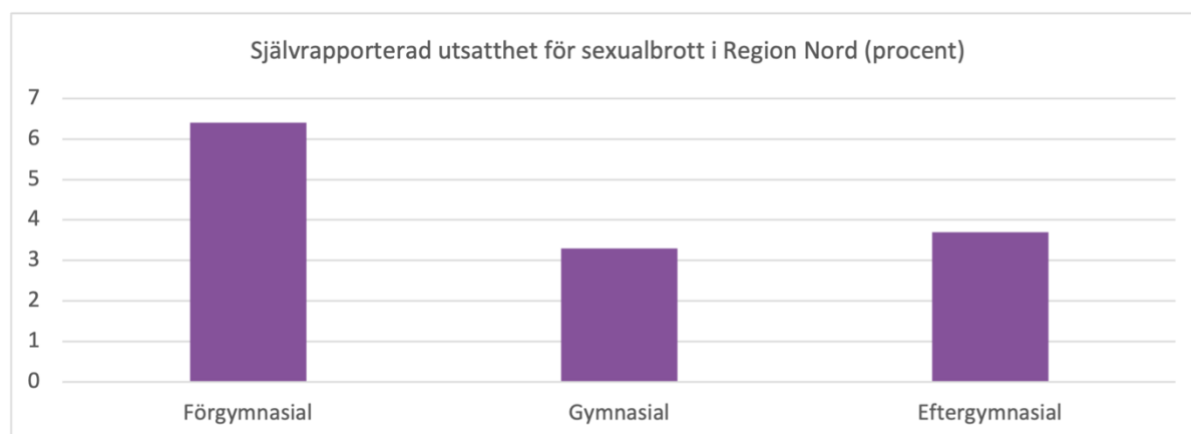
¹⁴⁰ Folkhälsomyndigheten 2015a, s. 12

¹⁴¹ RFSL 2018, s. 16

¹⁴² Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2013, s. 22

och även sexuella övergrepp¹⁴³. Precis som andra normbrytande grupper utsätts de dessutom i hög utsträckning för mikroaggressioner.

Personer med högst förgymnasial utbildning är de som är mest utsatta för misshandel, och personer med eftergymnasial utbildning minst (Tabell 6:3). Ensamstående är mer utsatta för misshandel än sammanboende. Ensamstående med barn är den grupp som är mest utsatt i riket: 4,7% har blivit utsatta (3,5% i regionen). I länet ser vi att ensamstående utan barn är de som är mest utsatta: 4,1% (4,6% i riket). Ensamstående med barn är alltså betydligt mindre utsatta i Region Nord än i riket, men det är fortfarande en utsatt grupp. Dessa siffror är tyvärr inte könsuppdelade.

Figur 56. Självrapporterad utsatthet för sexualbrott i Region Nord. Källa: BRÅ (NTU) 2021. Tabell 6:5.

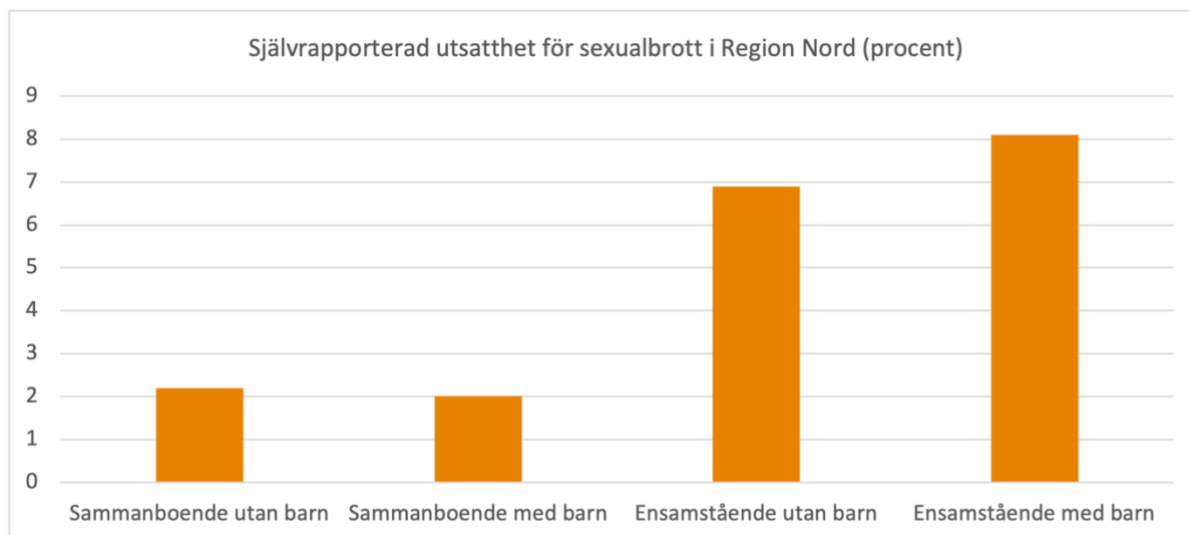
Även när det gäller sexualbrott ser vi att gruppen med högst förgymnasial utbildning är den mest utsatta (Tabell 6:5). I regionen har 6,4% av dem utsatts för sexualbrott under 2021, och 7,2% i riket. I regionen ser vi dock att personer med eftergymnasial utbildning är mer utsatta än personer med högst gymnasial. 3,7% av dem med eftergymnasial utbildning har utsatts, och 3,3% av dem med gymnasial. I riket är det också 3,7% för eftergymnasial, och 4,1% för gymnasial. Skillnaden kan bero på att en större andel av dem som har eftergymnasial utbildning i Jämtlands län är kvinnor, jämfört med i riket.

Gruppen ensamstående med barn stack ut som en grupp som är utsatt för misshandel i relativt hög utsträckning. Vi ser detta även när det gäller sexualbrott. 8,1% i denna grupp har blivit utsatta för sexualbrott i regionen, att jämföra med 6,9% i riket. Ensamstående utan barn är betydligt mindre utsatta i Region Nord än i riket: 6,9% i Region Nord och 8,3% i riket. För sammanboende med och utan barn är utsattheten ungefär densamma i riket och i Region Nord, och den är betydligt lägre än för ensamstående (2,2% för sammanboende utan barn i regionen).

Rasism mot samer är ett stort problem och det förekommer hatbrott. Under 2022 fick BRÅ i uppdrag av regeringen att göra en fördjupad studie av hatbrott mot samer. Studien ska belysa hatbrottens karaktär och hur hatbrotten tar sig uttryck¹⁴⁴.

¹⁴³ RFSU 2021, s. 14

¹⁴⁴ BRÅ 2022a

Figur 57. Självrapporterad utsatthet för sexualbrott i Region Nord. Källa: BRÅ (NTU) 2021. Tabell 6:5.

En ökad utsatthet för våld behöver inte handla om att en person tillhör en normbrytande grupp. Det kan också ha andra förklaringar, till exempel att vissa människor tenderar att bo och röra sig i områden med mer våldsbrottslighet eller att de i högre utsträckning befinner sig i miljöer där det förekommer våld (till exempel krogen eller en fotbollsmatch). Det finns också starka samband mellan vålds- och sexualbrott (inte bara våld i nära relationer, utan alla former av våld) och alkohol. Om människor har druckit alkohol är de mer benägna att utsätta någon annan för våld. Män som gärningspersoner är oftare påverkade av alkohol eller droger än kvinnor som gärningspersoner. Vid misshandel är 72% av männen som misshandlar påverkade och 45% av kvinnorna som misshandlar. Även när det gäller utsatthet är alkohol oftare inblandat i männens fall. Utsatta män är oftare onyktra än utsatta kvinnor¹⁴⁵.

Personer med utrikesfödda föräldrar

Personer med två utrikesfödda föräldrar är de som är mest utsatta för misshandel, enligt NTU (Tabell 6:3). 4,4% av dem har blivit utsatta i Region Nord och 4,0% i riket. Denna grupp är alltså mer utsatt i regionen. Gruppen är mer utsatt än utrikes födda, där 1,3% är utsatta i regionen och 2,7% i riket. Bland personer med minst en svenskfödd förälder är 2,5% utsatta i regionen och 2,8% i riket. Personer med två utrikesfödda föräldrar sticker alltså ut i Region Nord som en särskilt utsatt grupp.

Mönstret ser annorlunda ut när vi tittar på sexualbrott: i Region Nord har 2,2% av dem som har utrikesfödda föräldrar utsatts, medan det är 7,0% i riket (Tabell 6:5). I riket är detta den mest utsatta gruppen. I Region Nord är det personer med minst en svenskfödd förälder som är mest utsatta för sexualbrott: 4,2% av dem har utsatts (5,0% i riket). För gruppen utrikesfödda är det samma i Region Nord som i riket: 3,0%.

Att skillnaden är så stor för personer med utrikesfödda föräldrar kan bero på gruppernas sammansättning. Det är skillnad på om dina föräldrar har flyttat till Sverige från Norge eller

¹⁴⁵ BRÅ 2015, s. 4

flytt från Syrien. Det är över huvud taget svårt att prata om personer med utrikesfödda föräldrar som en enda sammanhållen grupp, på samma sätt som det är svårt att prata om utrikesfödda som en grupp. Men vi vet att många som är födda i Sverige med utrikesfödda föräldrar lever i en form av mellanförskap, där de inte riktigt känner sig välkomna i Sverige men det är samtidigt det enda land de har levt i¹⁴⁶. Att uppleva detta, och att ofta bli stämplad som "den Andre" av det omgivande samhället, kan leda till ett utanförskap.

Vi kan alltså se att gruppen med utrikesfödda föräldrar är mer utsatt för misshandel än övriga grupper. Samtidigt ser vi att gruppen är mycket mindre utsatt för sexualbrott. Något som kan förklara den ökade utsattheten för misshandel är att det är en grupp som ofta har vuxit upp med traumatiserade föräldrar som kommit till Sverige som flyktingar, vilket har påverkat dem under barndomen. Trångboddhet är vanligare hos personer med utländsk bakgrund (se kapitlet om ekonomi och arbetsliv), vilket kan leda till att de rör sig mer i offentliga miljöer, där risken för att utsättas för misshandel är större. Vidare finns det en utsatthet för utanförskap och diskriminering. Allt detta ökar risken för att utsättas för misshandel. Något som dock kan förväntas dra ner risken är att gruppen dricker mindre alkohol än personer med svensk bakgrund (se kapitlet om hälsa). Att utrikes födda mer sällan utsätts för sexualbrott skulle kunna ha med normer och livsstil att göra: unga umgås mindre i miljöer och på sätt där risken att utsättas för övergrepp är större.

Barns utsatthet

Av de anmälda fallen av misshandel i Region Nord rör 5,9% barn 0-6 år. Det är samma som i riket. Barn 6-14 år utgör 14,2% av fallen i Region Nord och 16,2% av fallen i riket (Tabell 6:2).

Antalet anmälningar av våldtäkt mot barn är så litet att det inte går att dra statistiska slutsatser om skillnader mellan Region Nord och riket (Tabell 6:4). I Region Nord anmäldes 289 våldtäkter mot barn under 15 år 2021 och 140 våldtäkter mot barn 15-17 år. I riket avser 88,7% av våldtäkterna mot barn under 15 år flickor, och 95,4% av våldtäkterna på barn 15-17 år. Vi har sett att kvinnor är betydligt mer utsatta för våldtäkt än män, men för barn är denna skillnad inte lika stor. Pojkar utsätts också. Här kan det även finnas en dimension av att killar inte anmäler eller berättar för någon vad som har hänt eftersom det hos vissa finns en uppfattning om att män inte blir våldtagna. Män som blir utsatta för sexuella övergrepp väntar i genomsnitt 20 år innan de söker hjälp¹⁴⁷. Utsattheten för pojkar och män kan alltså vara större än vad som framgår av statistiken över anmälda våldtäkter.

Drygt en av tio elever i Jämtlands län har varit med om att någon gjort något mot deras kropp som inte känts bra¹⁴⁸. Andelen är störst i förskoleklass, där det är 18% av flickorna och 23% av pojkarna. I årskurs 4 är det 8% för både flickor och pojkar, i årskurs 7 är det 10% av flickorna och 5% av pojkarna, och i årskurs 1 på gymnasiet 20% av flickorna och 5% av pojkarna. Ökningen för flickorna från årskurs 7 till årskurs 1 på gymnasiet är stor. En slutsats

---

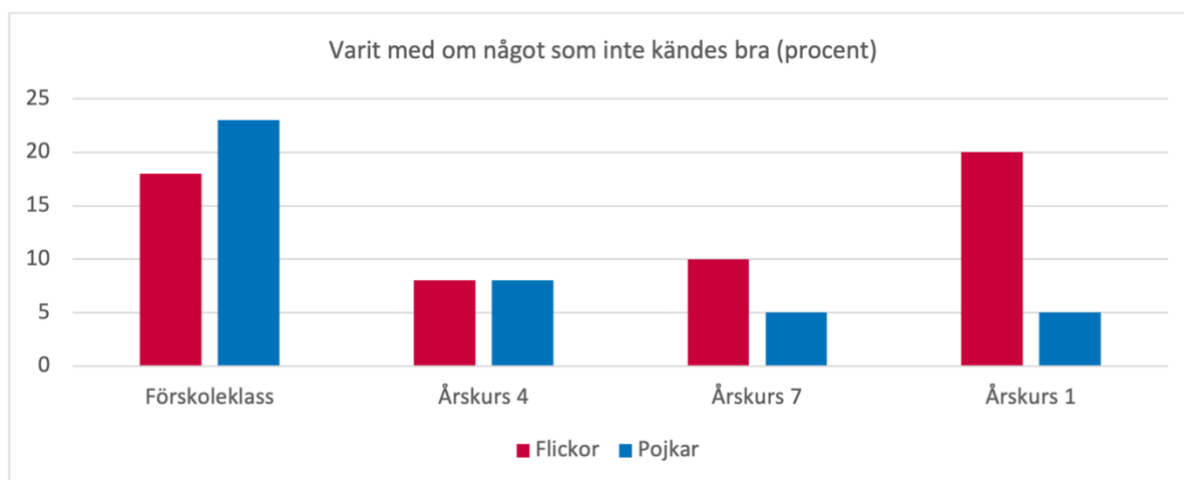
¹⁴⁶ Joanna Muleba 2018, s. 3

¹⁴⁷ Jämställdhetsmyndigheten 2021, s. 31

¹⁴⁸ Region Jämtland Härjedalen 2021b, s. 19-20

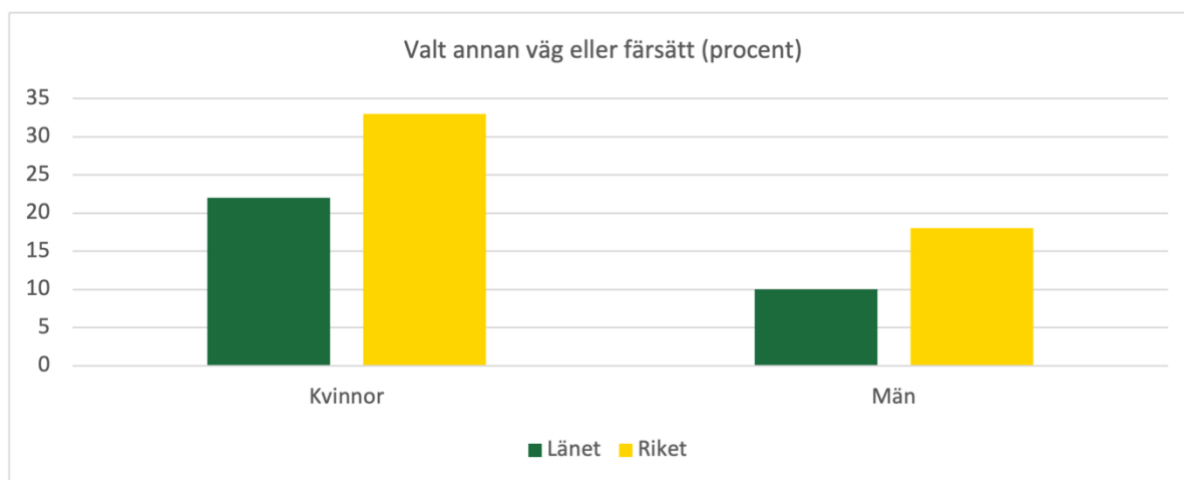
som man kan dra är att många flickor i den här åldern råkar ut för att deras kroppsliga autonomi inte respekteras, till exempel genom att de blir utsatta för sexuella övergrepp.

Figur 58. Andel barn som varit med om att någon gjort något mot deras kropp som inte känns bra. Källa: Hälsosamtalet i skolan, Region Jämtland Härjedalen 2021. Tabell 6:7.

Oro att utsättas för brott

Oro för att utsättas för brott kan påverka individen på olika sätt. Att vara orolig för att ens cykel ska stjälas kan leda till att man är noga med att låsa sin cykel eller förvarar den i sitt förråd, men oro för att utsättas för misshandel eller sexualbrott kan leda till betydligt större begränsningar i människors liv. Det kan leda till att de undviker att gå ut, eller att de bara går ut i vissa områden eller vid vissa tider. Oro för att utsättas för brott är också ett mått på otrygghet, som är en mycket viktig del av människors tillvaro och även påverkar deras hälsa (se kapitlet om hälsa).

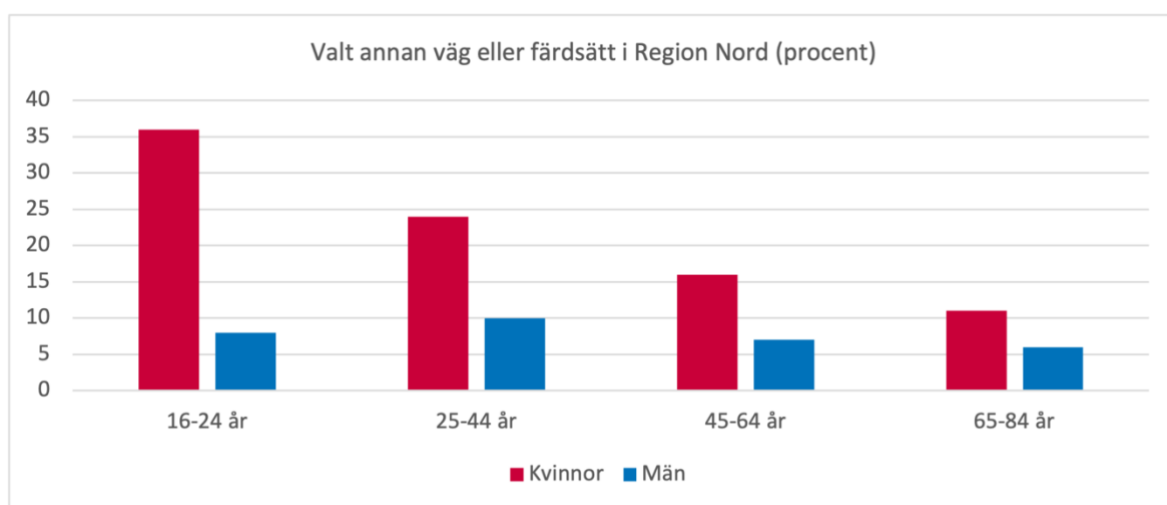
Figur 59. Andel som upplever att de mycket/ganska ofta valt en annan väg eller ett annat färsätt på grund av oro för att utsättas för brott. Källa: BRÅ (NTU) 2021. Tabell 6:6.

En fråga i NTU handlar om huruvida man har valt en annan väg eller färsätt på grund av att man är orolig för att utsättas för brott (Tabell 6:6). I Jämtlands län har 22% av kvinnorna gjort detta, och 10% av männen. I riket är det betydligt högre: 33% av kvinnorna och 18% för männen. Det framstår alltså som om människor känner sig tryggare i Jämtlands län. En

annan viktig förklaring till varför få har valt en annan väg eller färdssätt kan också vara att det inte finns en annan väg eller färdssätt att välja. Bristen på allmänna kommunikationer och långa avstånd minskar bristen på valmöjligheter.

Att välja annan väg eller färdssätt är vanligare för kvinnor ju yngre de är. Här har vi inte siffror för Jämtlands län, men för Region Nord. I regionen är det 36% i åldern 16-24 år, sedan sjunker det. I samtliga åldrar är det lägre i regionen än i riket. Männerna har valt annan väg eller färdssätt i något högre utsträckning när de är 25-44 år. I den åldern har 10% gjort det. Samma mönster för ålder finns i riket, men där är siffrorna högre.

Skillnaderna mellan Region Nord och riket är störst för män: de är mycket mer trygga i regionen. Kvinnor är också betydligt mer trygga, men ligger närmare nivåerna i riket. Detta innebär att vi i Region Nord ser en mycket stor skillnad mellan kvinnors och mäns trygghet.

Figur 60. Andel som upplever att de mycket/ganska ofta valt en annan väg eller ett annat färdssätt på grund av oro för att utsättas för brott. Källa: BRÅ (NTU) 2021. Tabell 6:6.

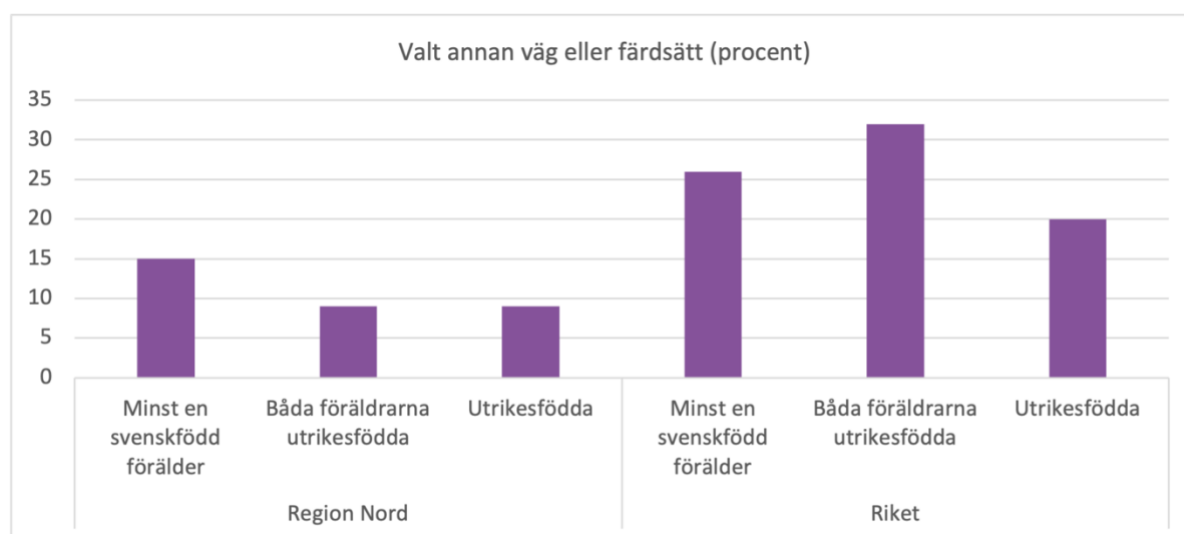
Bland personer med minst en svenskfödd förälder har 15% i Region Nord valt annan väg eller färdssätt, och 26% i riket. Detta är en stor skillnad. Vi ser en ännu större skillnad i gruppen som har två utrikesfödda föräldrar: 9% i regionen har valt annan väg eller färdssätt, och 32% i riket. I regionen är alltså denna grupp mindre otrygg än personer med minst en inrikes född förälder, medan det i riket är den mest otrygga gruppen. När det gäller utrikesfödda personer är siffran samma i regionen som i riket: 9%.

Att personer med utrikesfödda föräldrar är betydligt mindre otrygga i Region Nord än i riket kunde vi även se i avsnitten om misshandel och sexualbrott. Det här framstår som en grupp som har fullständigt olika förutsättningar i regionen och i riket, där en orsak kan vara att gruppen utrikes födda ser olika ut i Region Nord jämfört med riket. Som vi tidigare har varit inne på finns det sannolikt en högre grad av utsatthet om föräldrarna har flytt från exempelvis Syrien 2015 än om de har flyttat från Finland på 1970-talet. Det finns inte heller "utsatta områden" på samma sätt som i urbana miljöer, vilket minskar utsattheten. De som växer upp med invandrade föräldrar kan utifrån dessa faktorer ha bättre förutsättningar i Region Nord än i riket.

Vi ser inga stora skillnader i utbildningsnivå när det gäller om man har valt annan väg eller färdssätt. Personer med eftergymnasial utbildning har gjort detta i något mindre

utsträckning, men skillnaderna är små. Ensamstående (såväl kvinnor som män) med barn är även här en mycket utsatt grupp: 18% i regionen och 31% i riket har valt en annan väg eller färdväg, att jämföra med 13% i regionen och 25% i riket för sammanboende med barn. Ensamstående utan barn har inte valt annan väg eller färdväg i samma utsträckning som ensamstående med barn, men de har ändå gjort det i högre utsträckning än sammanboende.

Kvinnor har valt en annan väg eller färdväg i betydligt högre utsträckning än män, trots att män är mer våldsutsatta. Det innebär att kvinnor upplever en större otrygghet när de rör sig i offentliga utrymmen, och att de begränsar sina liv i större utsträckning än män utifrån den otrygghet de känner¹⁴⁹. Detta är en del av kvinnoförtrycket som finns i samhället i stort: att kvinnor begränsar sina liv och inte har full tillgång till det offentliga rummet.

Figur 61. Andel som upplever att de mycket/ganska ofta valt en annan väg eller ett annat färdväg på grund av oro för att utsättas för brott. Källa: BRÅ (NTU) 2021. Tabell 6:6.

Trygghet och otrygghet i norr

Vi har sammantaget flera siffror som pekar i riktningen att män är ovanligt trygga i Region Nord. Vi har utsattheten för misshandel enligt NTU: män 16-24 år är mindre utsatta i Region Nord än i riket, medan kvinnor i samma ålder är mer utsatta. Män utsätts för sexualbrott i mindre utsträckning i Region Nord än i riket. Det finns en tydlig skillnad mellan kvinnors och mäns trygghet. Kvinnor har i högre utsträckning valt en annan väg eller färdväg på grund av rädsla att utsättas för brott. Denna skillnad är större i Region Nord än i riket. Både kvinnor och män är tryggare, men männen är mycket tryggare.

Sammantaget framstår Region Nord som en ganska trygg plats jämfört med riket, men den är tryggare för vissa än för andra. Misshandel mot kvinnor och män ser ofta olika ut, där kvinnor i högre utsträckning misshandlas av en bekant, ofta i en parrelation. Uteliv och klubbar är miljöer där män riskerar att råka ut för våld, och dessa förekommer i mindre utsträckning i Region Nord. Detta ökar männens trygghet och minskar deras utsatthet. De gärningspersoner som begår brott mot kvinnor finns dock i samma utsträckning i Region

¹⁴⁹ BRÅ 2019

Nord som i riket. Det rör sig ofta om partners och före detta partners. Det handlar dock inte enbart om dessa relationer, utan det finns en mer omfattande otrygghet än så. Denna avspeglas i hur många som har valt en annan väg eller färdväg på grund av oro. Eventuellt kan social sammanhållning och kontaktnät spela in. Att alla känner alla kan vara en fördel för män trygghetsmässigt, men till nackdel för kvinnor som får svårare att lämna en relation och även att anmäla ett brott.

Vi har också en grupp som avviker kraftigt från hur det ser ut i riket: personer med utrikesfödda föräldrar. De är mer utsatta för misshandel än i riket, medan personer med övriga bakgrunder är mindre utsatta. Det omvända gäller sexualbrott: personer med utrikesfödda föräldrar är den mest utsatta gruppen i riket, men i regionen är de den minst utsatta gruppen. Vi ser också stora skillnader i vilka som har valt en annan väg eller färdväg på grund av oro att utsättas för brott. I Region Nord har 9% av personer med utrikesfödda föräldrar gjort det, medan det är 32% i riket (och detta gäller alltså trots att gruppen är mer utsatt för misshandel i Region Nord än i riket).

Hälsa

Delmål 5: Jämställd hälsa

Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma förutsättningar för en god hälsa samt erbjudas vård och omsorg på lika villkor.

WHO har definierat hälsa såhär: "Hälsa är ett tillstånd av totalt fysiskt, mentalt och socialt välbefinnande, och inte bara frånvaro av sjukdom eller svaghet." Hälsa handlar alltså om betydligt mer än förekomst av sjukdom och skador. Det är ett brett begrepp, och det allra mesta som berör individer kan kopplas till hälsa. Utbildning, arbetsliv, utsatthet, obetalt arbete – hälsan blir något av ett kvitto på allt detta.

Det finns många faktorer som påverkar vår hälsa. Dessa kallas för hälsans bestämningsfaktorer¹⁵⁰. Många faktorer kan vi inte påverka, som ålder, kön och genetik, men vi kan påverka individuella levnadsvanor. Även sociala och samhälleliga nätverk, levnads- och arbetsförhållanden samt generella socioekonomiska, kulturella och miljörelaterade förhållanden påverkar individens hälsa. Vad som händer i samhället påverkar alltså hälsan, till exempel vilka politiska beslut som fattas. Det finns mycket som kan göras på samhällsnivå för att förbättra folkhälsan.

I många fall skiljer sig människors hälsa mer åt utifrån utbildningsnivå än utifrån kön. Män lever i snitt 3,6 år kortare än kvinnor, men skillnaden mellan män med förgymnasial utbildning och män med eftergymnasial utbildning är större¹⁵¹. Det är därför viktigt att vi tar hänsyn till flera bakgrundsfaktorer när vi vill förstå skillnader i hälsa.

Hur mår jämtlänningen?

Forskning visar att människors självskattade hälsa överensstämmer väl med den faktiska hälsan¹⁵². I Jämtlands län har människor god självskattad hälsa i mindre utsträckning än i

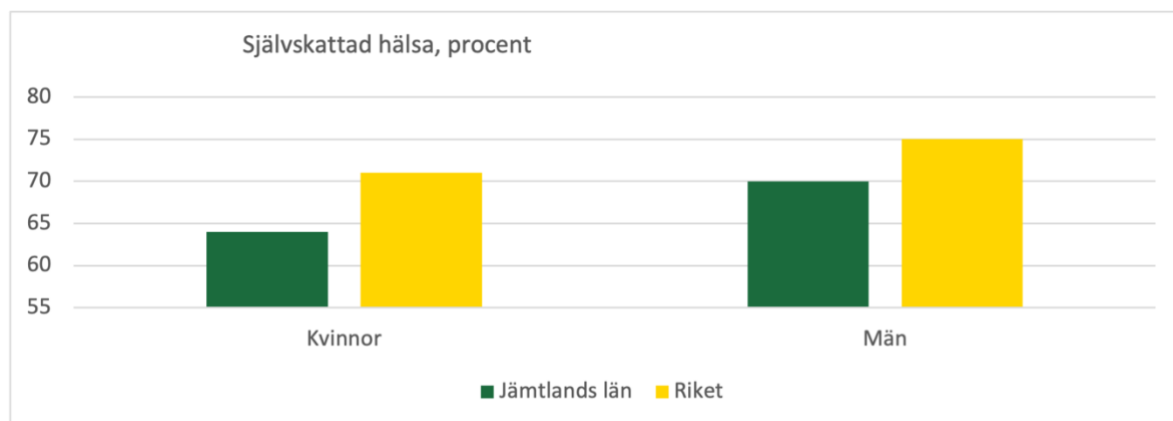
---

¹⁵⁰ Folkhälsomyndigheten 2022b

¹⁵¹ Jämställdhetsmyndigheten 2021, s. 8

¹⁵² Region Jämtland Härjedalen 2018, s. 13

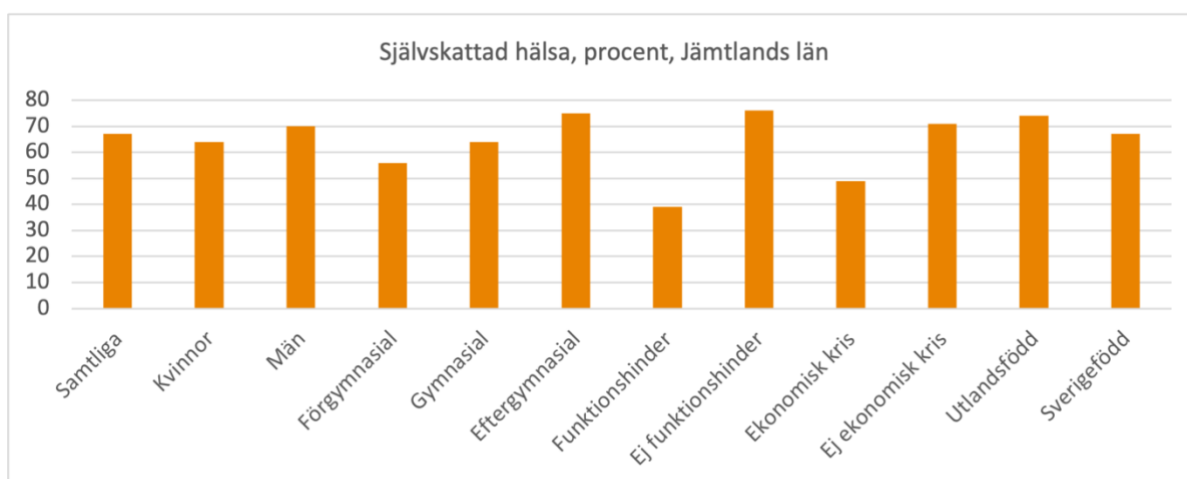
riket (Tabell 5:17). Den självskattade hälsan är bra eller mycket bra hos 64% av kvinnorna och 70% av männen. I riket är det 71% för kvinnorna och 75% för männen.

Figur 62: Andel som skattar sin hälsa som god eller mycket god. Obs! Y-axeln börjar inte på 0. Källa: Hälsa på lika villkor 2018. Tabell 5:17.

Människor skattar i högre utsträckning sin hälsa som god eller mycket god när de är yngre. I Jämtlands län skattar 72% av personer 16-29 år sin hälsa som god eller mycket god. För personer 65-84 år är det 58%. Detta är rimligt med tanke på att många sjukdomar och besvär tenderar att utvecklas med åldern. I Jämtlands län är människor relativt gamla jämfört med i riket, och detta kan förklara en del av varför jämtlänningar skattar sin hälsa som god eller mindre god i mindre utsträckning.

För riket finns siffror uppdelade på födelseregion. Vi ser inga stora skillnader, med ett undantag: 58% av kvinnor som är födda i Norden utanför Sverige skattar sin hälsa som god eller mycket god, och för männen är det 62%. Detta är betydligt lägre än för övriga bakgrunder. Störst skillnad mellan könen finns i gruppen som är född i Europa utanför Norden: 66% av kvinnorna och 77% av männen skattar sin hälsa som god eller mycket god. I Jämtlands län skattar 74% av de utrikes födda och 67% av de som är födda i Sverige sin hälsa som god eller mycket god. De utrikes födda har alltså bättre självskattad hälsa.

Figur 63: Andel som skattar sin hälsa som god eller mycket god. Källa: Hälsa på lika villkor Jämtland Härjedalen 2018. Tabell 5:17.

Det finns även tydliga samband med utbildningsnivå. I Jämtlands län skattar 56% av personer med förgymnasial, 64% av personer med gymnasial och 75% av personer med eftergymnasial utbildning sin hälsa som god eller mycket god. För riket har vi siffror uppdelade på kön, och för alla utbildningsnivåer har män en bättre självskattad hälsa. 50% av kvinnorna och 57% av männen med förgymnasial utbildning skattar sin hälsa som god eller mycket god. För personer med gymnasial utbildning är hälsan bättre, och bland personer med eftergymnasial utbildning skattar 78% av kvinnorna och 81% av männen sin hälsa som god eller mycket god. Att färre har eftergymnasial utbildning i Jämtlands län förklarar alltså inte varför invånare i Jämtlands län har mindre god självskattad hälsa än i riket, för även att de som har eftergymnasial utbildning skattar sin hälsa som något mindre bra än i riket.

Mest utsatta av de grupper som finns med i undersökningen i Jämtlands län är personer med funktionsnedsättning. Endast 39% av dem skattar sin hälsa som god eller mycket god. För personer utan funktionsnedsättning är det 76%. Här saknar vi aktuella siffror för riket att jämföra med.

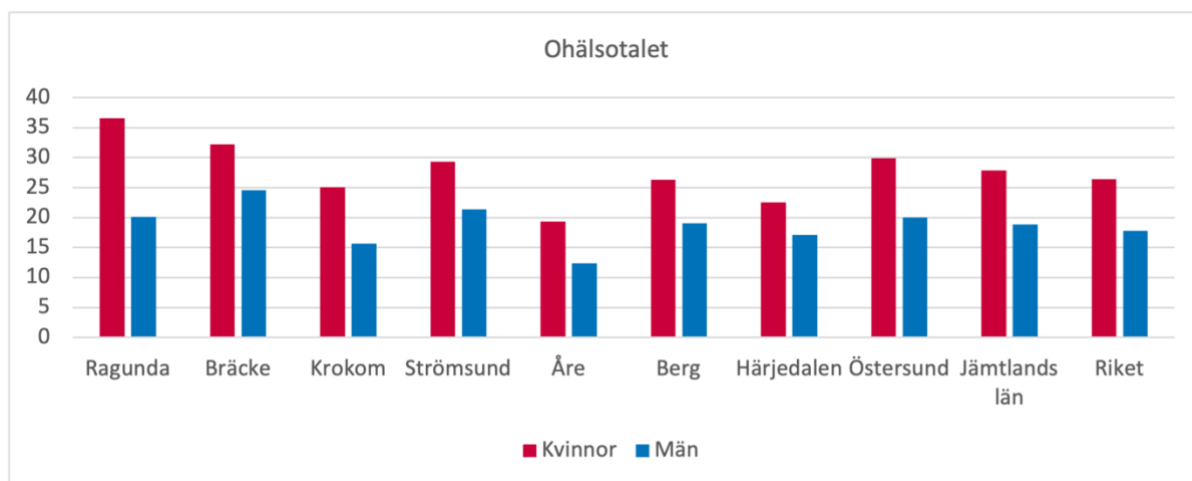
Ett annat sätt att mäta hälsa är att titta på ohälsotalet (Tabell 5:8). Det är ett mått på hur många dagar under en tolv månadersperiod som Försäkringskassan betalar ut ersättning vid nedsatt arbetsförmåga i förhållande till antalet försäkrade i åldrarna 16–64 år. I ohälsotalet ingår sjukpenning, rehabiliteringspenning, sjukersättning och aktivitetsersättning. Ohälsotalet är alltså något annat än sjukpenningtalet, som vi tog upp i avsnittet om ekonomi och arbetsliv och som enbart innefattar sjukpenning. Många som har sjukersättning eller aktivitetsersättning har aldrig kunnat arbeta och/eller bedöms aldrig kunna göra det, till exempel för att de har en funktionsnedsättning eller kronisk sjukdom.

Ohälsotalet är högre i Jämtlands län än i riket. Det är också högre för kvinnor än för män: 27,9 för kvinnor i Jämtlands län (26,4 i riket) och 18,8 för män (17,8 i riket). Högst är ohälsotalet i Bräcke (28,2) och Ragunda (28,0). Det är lägst i Åre (15,7). Skillnaderna kan till stor del förklaras av åldersstrukturen. I Åre finns en större andel yngre personer, och de har lägre ohälsotal än äldre. Vi ser en anmärkningsvärd könsskillnad i Ragunda: ohälsotalet för kvinnor är 36,6. Det är den högsta nivån i länet. För män i Ragunda är ohälsotalet 20,1, vilket är på samma nivå som i resten av länet. Sjukpenningtalet, som vi tittade på i kapitlet om ekonomi och hälsa, är också betydligt högre för kvinnor i Ragunda, så det är där förklaringen tycks ligga. Kvinnorna i Ragunda är sjukskrivna i större utsträckning.

Det finns tydliga kopplingar mellan socioekonomi och ohälsotalet. I regioner med lägre utbildningsnivå och lägre inkomster är ohälsotalet högre. Det har också en koppling till hur stor andel av arbetskraften som utgörs av kvinnor, eftersom kvinnor har ett högre ohälsotal än män¹⁵³. Socioekonomi förklarar varför Ragunda och Bräcke har höga ohälsotal. De är av regeringen klassificerade som socialt utsatta kommuner. Att kvinnor i Ragunda har ett så högt ohälsotal skulle kunna bero på utbildningsnivå, men det är inte troligt att det är den enda förklaringen eftersom siffrorna för Ragunda avviker så kraftigt från resten av länet.

---

¹⁵³ Region Västernorrland m.fl. 2020, s. 16

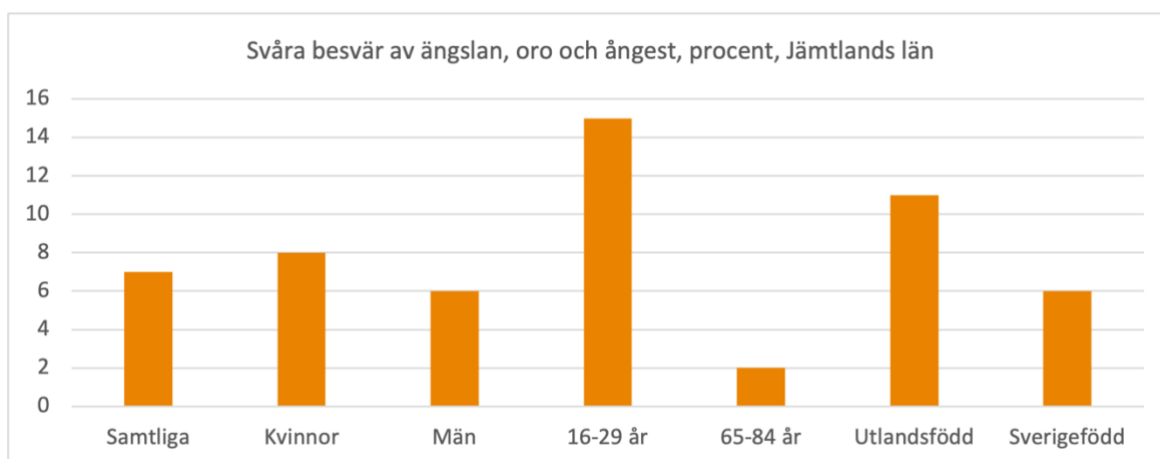

Figur 64. Ohälsotalet. Källa: Försäkringskassan, maj 2022. Tabell 5:8.

Det psykiska välbefinnandet

Den psykiska ohälsan har ökat de senaste åren och är nu den vanligaste orsaken till sjukskrivningar. Att ha besvär av ängslan, oro eller ångest behöver på individnivå inte vara psykisk ohälsa, utan det kan vara en normalt förekommande del i vissa faser av livet. På populationsnivå är det dock intressant att se om det finns skillnader mellan grupper utifrån ängslan, oro och ångest (Tabell 5:15).

8% av kvinnorna i Jämtlands län och 6% av männen har svåra besvär av ängslan, oro eller ångest. I riket är det 9% av kvinnorna och 5% av männen, så skillnaderna mellan länet och riket är försumbara. Som vi såg i föregående avsnitt skattar män sin hälsa som bättre än kvinnor, och vi ser även att kvinnor har mer svåra besvär av ängslan, oro och ångest.

Figur 65. Andel i Jämtlands län som har svåra besvär av ängslan, oro och ångest (självskattat). Källa: Hälsa på lika villkor Jämtland Härjedalen 2018. Tabell 5:15.

Att kvinnan i ett heterosexuellt parförhållande ofta får huvudansvaret för hem- och omsorgsarbetet kan förklara en del av varför kvinnor har mer svåra besvär än män av ängslan, oro och ångest. Vi har sett att kvinnor i Jämtlands län tycks ta ett större ansvar för omsorgsarbete. Till exempel är en större andel av dem som får närståendepenning kvinnor i Jämtlands län än i riket.

Vi har vid flera tillfällen nämnt en stark "traditionell" maskulinitet i Jämtlands län. Forskning visar att män som uppvisar stark överensstämmelse med traditionella maskulinitetsnormer (till exempel emotionell kontroll, våld, playboy-ideal, att förlita sig på sig själv) uppvisar en sämre psykisk hälsa än andra män. Dessa män är också mindre benägna att söka hjälp vid både fysisk och psykisk ohälsa¹⁵⁴. En studie visar att ideal kopplade till tuffhet ökar risken för att deprimerade män självmedicinerar med droger i stället för att söka hjälp. Ju mer depression, desto mindre hjälpsökande beteende¹⁵⁵. Män som värderar maskulina normer högt tenderar att begå självmord i högre utsträckning¹⁵⁶. Mäns psykiska hälsa är bättre än kvinnors (vi ser det även till exempel i att en större andel kvinnor är sjukskrivna för stress), men de män som lider av psykisk ohälsa kan vara utsatta och undvika att söka hjälp, vilket ökar risken för självmord, som är vanligare hos män än kvinnor, och vanligare i Jämtlands län än i riket (mer om självmord längre fram i kapitlet).

I riket ser vi små skillnader vad gäller besvär av ängslan, oro och ångest beroende på födelseregion. I Jämtlands län är skillnaderna större: 11% av de utrikes födda och 6% av de som är födda i Sverige har svåra besvär av ängslan, oro och ångest. För de utlandsfödda är det högre i Jämtlands län än i riket, där kvinnor födda i världen utanför Europa ligger högst med 10%. För personer födda i Sverige ligger Jämtlands län på samma nivå som riket (7% i riket). I Jämtlands län kan vi alltså se att utrikes födda skattar sin hälsa som god eller mindre god i högre utsträckning än i riket, men de har mer svåra besvär av ängslan, oro och ångest. Detta kan bero på gruppernas sammansättning. En stor andel av de utrikes födda som finns i Jämtlands län har kommit till Sverige ganska nyligen, och de kan vara påverkade av traumatiska erfarenheter av att vara på flykt. Det kan också leda till en större känsla av utsatthet att vara utrikesfödd i ett län med relativt få andra utrikesfödda. Att inte träffa så många andra med liknande erfarenheter kan bidra till en känsla av ensamhet och eventuellt ökad minoritetsstress (mer om detta längre fram).

Det finns inga signifikanta skillnader utifrån utbildningsnivå i Jämtlands län. Tendensen i riket är att de med förgymnasial utbildning har svåra besvär i högre utsträckning, men skillnaderna är små. Inte heller för personer med funktionsnedsättning finns signifikanta skillnader. Personer som inte är heterosexuella har svåra besvär i högre utsträckning än heterosexuella, och det finns även en åldersdimension där yngre har svåra besvär av ängslan, oro och ångest i högre utsträckning. Vi återkommer till detta.

De goda vanorna...

Det finns flera sätt att mäta en hälsosam livsstil. Något som forskningen är väldigt samstämmig om är att fysisk aktivitet är bra för hälsan. Bland annat förebygger det hjärt- och kärlsjukdomar, diabetes och vissa cancerformer, och det har en positiv effekt på den psykiska hälsan¹⁵⁷. 150 minuters pulshöjande fysisk aktivitet i veckan brukar rekommenderas¹⁵⁸. I Jämtlands län är 63% av kvinnorna fysiskt aktiva (motionerar minst 150

---

¹⁵⁴ Jämställdhetsmyndigheten 2021, s. 15

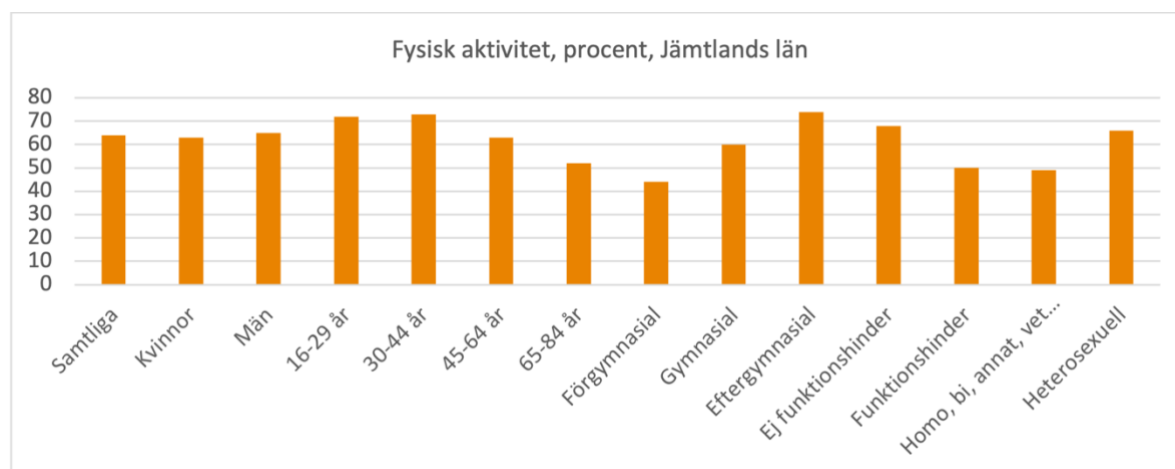
¹⁵⁵ Jämställdhetsmyndigheten 2021, s. 37

¹⁵⁶ Jämställdhetsmyndigheten 2021, s. 19

¹⁵⁷ Yrkesföreningar för fysisk aktivitet 2022

¹⁵⁸ Folkhälsomyndigheten 2022d

minuter/vecka), och 65% av männen. I riket är det 64% av både kvinnorna och männen, så det finns inga signifikanta skillnader mellan länet och riket.

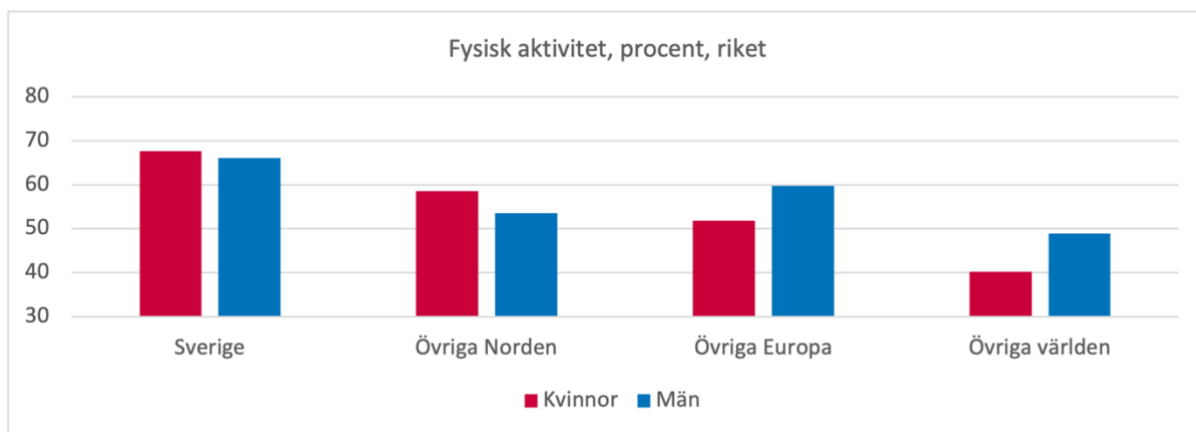

Figur 66. Andel som ägnar sig åt fysisk aktivitet minst 150 minuter/vecka (självskattat). Källa: Hälsa på lika villkor 2018. Tabell 5:15.

Fysisk aktivitet sjunker med åldern. I åldersgruppen 16-29 år är 72% av både kvinnor och män i Jämtlands län fysiskt aktiva, och i åldern 65-84 år är det 52% för både kvinnor och män. Nivåerna i riket är samma. Vi ser också att personer med eftergymnasial utbildning är mer fysiskt aktiva. 74% av dem är fysiskt aktiva, att jämföra med 60% för gymnasial utbildning och 44% med förgymnasial. För riket har vi dessa siffror uppdelade på kön. För gymnasial och eftergymnasial utbildning finns ingen könsskillnad, men det finns det för förgymnasial: 43% av kvinnorna och 50% av männen. En del av detta kan eventuellt förklaras med att många kvinnor med förgymnasial utbildning har utländsk bakgrund. Mest aktiva är de som är födda i Sverige, och minst aktiva de som är födda i världen utanför Europa. Framför allt kvinnor födda utanför Europa är fysiskt aktiva i liten utsträckning. För personer födda utanför Europa är 49% av männen och 40% av kvinnorna fysiskt aktiva.

Något som skulle kunna vara en utmaning för fysisk aktivitet i Jämtlands län är att det är ett bilburet län, med mycket glesbygd och relativt lite kollektivtrafikförbindelser, så att människor kör till de platser de ska till är vanligt, i stället för att de till exempel tar tåget och sedan promenerar från tågstationen och hem. Samtidigt finns det en närhet till naturen i Jämtlands län som kan uppmuntra till att till exempel promenera eller åka längdskidor.

Samma grupper som har sämre självskattad hälsa och mer svåra besvär av ångslan, oro och ångest är fysiskt aktiva i relativt liten utsträckning. 50% av personer med funktionsnedsättning i Jämtlands län är fysiskt aktiva, att jämföra med 68% utan. 49% av de som inte är heterosexuella är fysiskt aktiva, och 66% av heterosexuella. Eventuellt finns samband mellan den fysiska aktiviteten och hälsan för dessa grupper. Brist på fysisk aktivitet kan leda till en sämre hälsa. Sambandet kan också vara omvänt: att en sämre hälsa (fysiskt och psykiskt) gör det svårare att upprätthålla hälsosamma vanor.

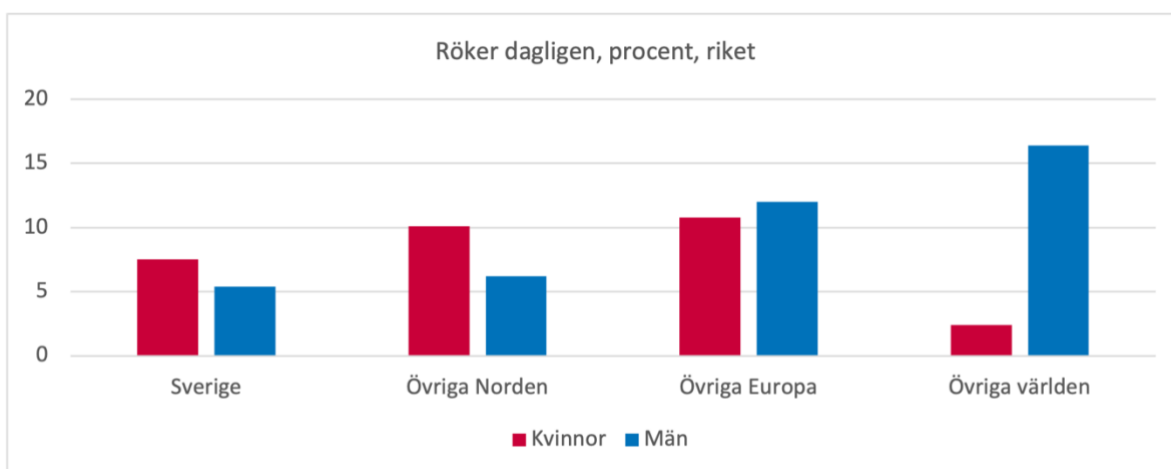
Figur 67. Andel som ägnar sig åt fysisk aktivitet minst 150 minuter/vecka (självskattat). Obs! Y-axeln börjar inte på 0. Källa: Hälsa på lika villkor 2018. Tabell 5:15.

... och de mindre goda

I Jämtlands län röker 7% av kvinnorna och 5% av männen dagligen, att jämföra med 7% i riket för båda könen (Tabell 5:12).

Yngre röker i mindre utsträckning än äldre, om vi ser till riket. 5% av personer 16-24 år röker dagligen, och 10% i åldern 45-64 år, som är den ålder där flest röker. För riket finns det också en koppling till utländsk bakgrund, där personer födda i Sverige röker minst. Störst är könsskillnaden i gruppen med personer födda i världen utanför Europa: 2% av kvinnorna och 16% av männen röker. Den låga andelen invandrare i Jämtlands län kan ligga bakom att något färre män än i riket röker dagligen.

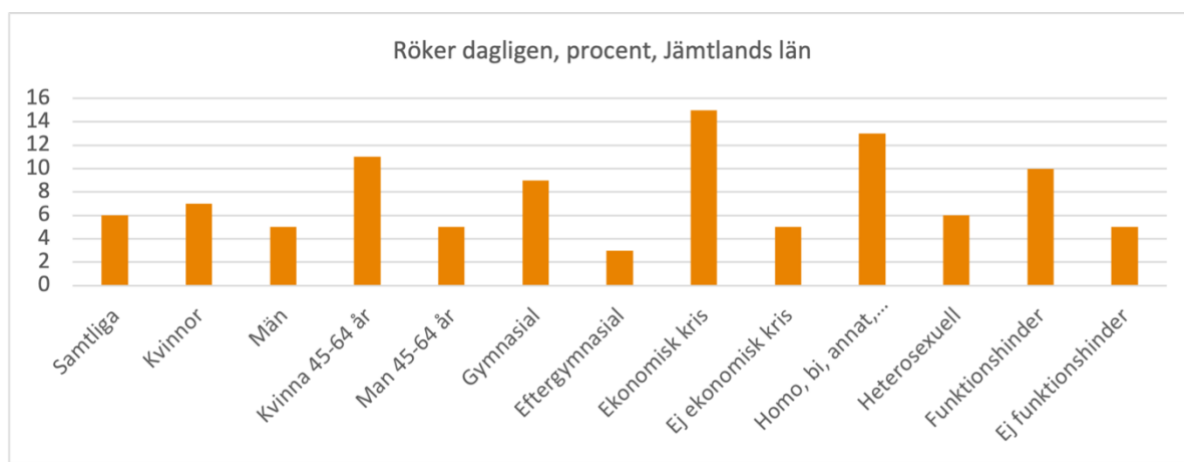
I Jämtlands län finns en signifikant skillnad mellan gymnasial utbildning (9% röker dagligen) och eftergymnasial (3%). Bland de med förgymnasial utbildning i Jämtlands län är det också 9%, vilket är betydligt mindre än i riket, där gruppen med förgymnasial utbildning sticker ut med 14% som röker dagligen. Skillnaden mellan kvinnor och män med förgymnasial utbildning i riket är försumbar. Rökning är vanligare hos personer med funktionsnedsättning (10%, att jämföra med 5% utan) i Jämtlands län, och personer som inte är heterosexuella (13%, och 6% hos heterosexuella).

Figur 68. Andel som röker dagligen (självrporterat). Källa: Hälsa på lika villkor 2018. Tabell 5:12.

I enkäten *Hälsa på lika villkor* ställs frågor om alkoholkonsumtion, och de klassificeras sedan utifrån om det räknas som riskkonsumtion eller inte¹⁵⁹. 11% av kvinnorna i Jämtlands län har en riskkonsumtion av alkohol. I riket är det 13%. För män är det 18% i Jämtlands län och 20% i riket (Tabell 5:13). Varken för kvinnor eller män är skillnaderna mot riket signifikanta. Det är tydligt i både Jämtlands län och riket att män är riskkonsumenter i högre utsträckning än kvinnor.

I riket ser vi att såväl kvinnor som män framför allt har en riskkonsumtion när de är unga: 20% av kvinnorna i åldern 16-29 år, och 25% av män i samma ålder. Lägst är andelen som har en riskkonsumtion i åldrarna 65-84 år, där det är 8% av kvinnorna och 13% av männen. I Jämtlands län har 9% av personer 65-84 år en riskkonsumtion, vilket är betydligt mindre än 17% i åldrarna 45-64 år.

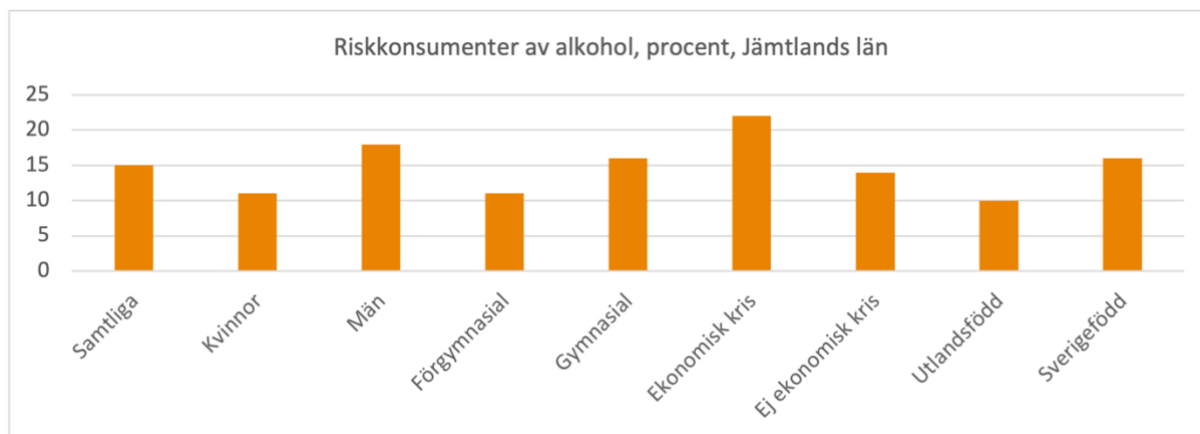

Figur 69. Andel som röker dagligen (självrporterat). Källa: *Hälsa på lika villkor Jämtland Härjedalen 2018*. Tabell 5:12.

I riket finner vi högst andel riskkonsumenter i gruppen av personer födda i Sverige: 15% av kvinnorna och 22% av männen är riskkonsumenter. Allra lägst är andelen riskkonsumenter bland personer från världen utanför Europa: 4% av kvinnorna och 7% av männen. I Jämtlands län är det 10% av de utrikesfödda och 16% av de födda i Sverige som har en riskkonsumtion. Detta har troligen att göra med vilken alkoholkultur man är van vid. I Europa dricker vi mer än i många länder där de stora invandringsgrupperna kommer från, till exempel i flera länder i Mellanöstern.

I både Jämtlands län och riket är det de med gymnasial utbildning som är riskkonsumenter i högst utsträckning: 16% i Jämtlands län och 17% i riket. Mellan de med förgymnasial utbildning och de med eftergymnasial finns det ingen signifikant skillnad. I Jämtlands län är 11% av personer med förgymnasial utbildning riskkonsumenter.

¹⁵⁹ Frågorna som används för att klassificera är: Hur ofta har du druckit alkohol under de senaste 12 månaderna? Hur många glas drack du en typisk dag då du drack alkohol under de senaste 12 månaderna? Hur ofta drack du sex glas eller fler vid samma tillfälle under de senaste 12 månaderna?

Figur 70. Andel som har en riskkonsumtion av alkohol (självrappporterat). Källa: Hälsa på lika villkor Jämtland Härjedalen 2018. Tabell 5:13.

I Jämtlands län finns det relativt få utrikes födda personer, vilket kan bidra till en lägre andel riskkonsumenter i länet. I länet är befolkningen dessutom relativt gammal, vilket också kan dra ner värdet.

Varför följer vissa rekommendationer men inte andra?

Det är tydligt att vissa grupper i betydligt högre grad än andra följer rekommendationer kring mat, fysisk aktivitet och annat och att detta påverkar hälsan. Genomgående ser vi skillnader mellan kvinnor och män, inrikes födda och utrikes födda, och de med lång utbildning och de med kort utbildning. I vården kallas detta för hälsolitteracitet och det omfattar flera olika färdigheter, exempelvis att läsa och förstå information, förhålla sig till och värdera den och att använda den för att förbättra sin hälsa¹⁶⁰. Hälsolitteraciteten finns inte enbart hos individen utan skapas i ett samspel mellan individ och omgivning. Beroende på sammanhang och situation kan individens hälsolitteracitet variera¹⁶¹.

Att bry sig om sin hälsa anses av många män vara feminint. Män som grupp har sämre hälsolitteracitet än kvinnor¹⁶². En grupp som särskilt lyfts fram i flera studier är lågutbildade män. Män med en högre utbildning har högre hälsolitteracitet. Hos män med lägre utbildning finns ofta ett större motstånd mot att ändra livsstil, och de framhåller vikten av att vara självständig och inte i behov av hjälp. Klasstillhörighet vävs samman med maskulinitet och kan leda till svåra konsekvenser för hälsan för en grupp som redan är utsatt (i form av att ha en låg utbildningsnivå)¹⁶³.

Hälsolitteracitet förklarar också varför personer med kortare formell utbildning följer rekommendationer i lägre grad än personer med längre utbildning, liksom varför utrikes födda har mindre hälsosamma vanor.

¹⁶⁰ Lena Mårtensson 2011

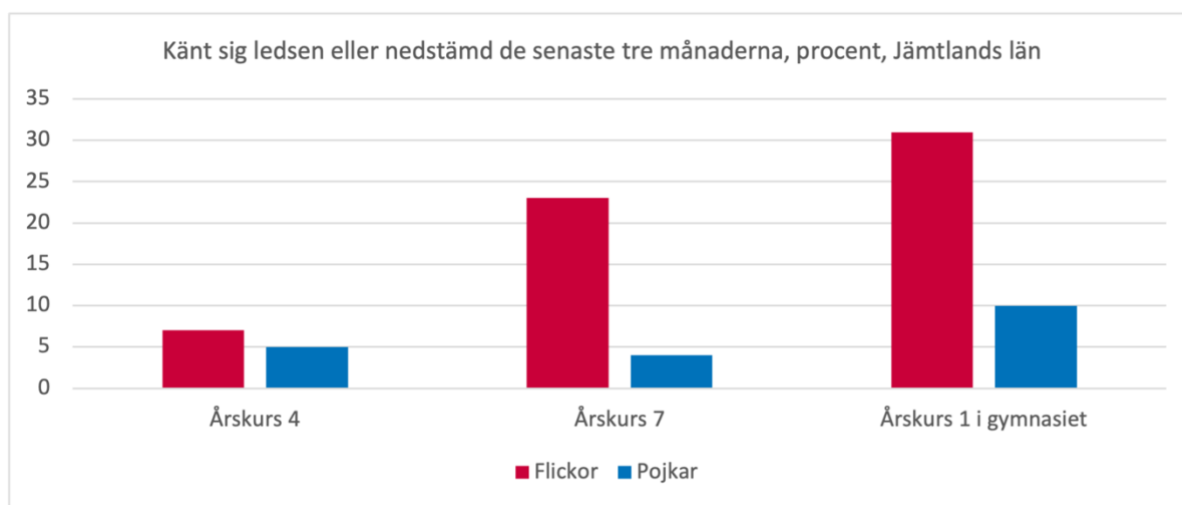
¹⁶¹ Lena Mårtensson 2011

¹⁶² Lena Mårtensson 2011

¹⁶³ Jämställdhetsmyndigheten 2021, s. 21

Samspelet mellan kön och hälsa

I kapitlet om hem- och omsorgsarbete tog vi upp den norrländska maskuliniteten, som i mångt och mycket följer arbetarklassideal och är en annan maskulinitet än den vi ser hos den moderna storstadsmannen som är högutbildad, mer jämställd och pratar öppet om känslor. Kvinnor är ofta inte intresserade av denna norrländska maskulinitet, så de söker sig till städerna för att hitta en mer modern man¹⁶⁴. Detta leder till ensamma män på den norrländska landsbygden. De mår ofta dåligt för att de har svårt att hitta en kvinna, och att de känner sig exkluderade från sociala gemenskaper med bekanta¹⁶⁵. Människor som är sammanboende lever längre än människor som inte är sammanboende (mer om detta längre fram), och detta gör särskilt stor skillnad för män¹⁶⁶. Deras hälsa påverkas alltså negativt av att de blir ensamma till följd av hur de förhåller sig till maskulinitet.

Figur 71. Andel som känt sig ledsen eller nedstämd de senaste tre månaderna (självrapporterat). Källa: Hälsosamtalen i skolan Jämtland Härjedalen. Tabell 5:16.

Alkohol hänger också ihop med kön. Alkoholen i sig har ett symboliskt värde och ses ofta som något som män kan använda för att stärka sin maskulinitet¹⁶⁷. Detta i kombination med sämre hälsolitteracitet leder till att många män helt enkelt inte har något större intresse av att dricka mindre för sin hälsas skull. Att män inte har sämre levnadsvanor i Jämtlands län än i riket kan tolkas som att maskulinitetsnormer inte är särskilt starka i Jämtlands län, men det har vi tidigare sett indikationer på att de är. Det mest troliga är att det finns andra faktorer som gör att män lever lika hälsosamt som i riket.

De duktiga flickorna

I riket finns det en grupp som sticker ut stort när det gäller att ha svåra besvär av ångslan, oro eller ångest: kvinnor 16-29 år. 20% av dem besväras av detta. För männen i samma ålder är det 7%. För båda könen ser vi att andelen som har dessa besvär minskar med stigande

¹⁶⁴ Norrlandspoden 2014

¹⁶⁵ Lissa Nordin 2005, s. 35

¹⁶⁶ Region Jämtland Härjedalen 2021a, s. 6

¹⁶⁷ Jämställdhetsmyndigheten 2021, s. 24

ålder. I samtliga åldersgrupper har kvinnor mer svåra besvär av ängslan, oro eller ångest än vad män har, men skillnaden är mycket större i åldern 16-29 år. Vi kunde se i kapitlet om våld att kvinnor i denna ålder är mycket utsatta. De blir till exempel ofta utsatta för sexualbrott, och de har ofta valt en annan väg eller annat färdssätt på grund av rädsla för att utsättas för brott.

Den här trenden finns även för barn (Tabell 5:16). I Jämtlands län har 7% av flickorna och 5% av pojkarna i årskurs 4 känt sig ledsna eller nere de senaste tre månaderna. För flickorna sker sedan en dramatisk ökning till 23% i årskurs 7 och ytterligare till 31% i gymnasiet. För pojkarna sker en liten men inte alls lika stor ökning till 10% först till i åk 1 i gymnasiet. Skillnaden mellan pojkar och flickor är alltså stor¹⁶⁸. Samma mönster finns i riket.

I riket ser vi att barn och unga med ensamstående föräldrar oftare är ledsna eller nere än barn till sammanboende föräldrar. Om föräldrarna har högst gymnasial utbildning är 15% av flickorna och 5% av pojkarna ofta ledsna eller nere, och om föräldrarna har eftergymnasial utbildning är det 21% för flickorna och fortfarande 5% för pojkarna. Vi ser ett liknande mönster för utländsk bakgrund: flickor med utländsk bakgrund är mindre ofta ledsna eller nere än flickor med svensk bakgrund. För pojkar är sambandet det omvända: pojkar med utländsk bakgrund är oftare ledsna eller nere.

Det finns alltså en stor grupp flickor med svensk bakgrund från akademikerhem som inte mår bra. Det rör sig troligtvis om "duktiga flickor". De har höga krav på sig från sin omgivning och även från sig själva att de ska vara duktiga, prestera bra i skolan och skaffa ett bra jobb. Detta kan skapa mycket stress och även att man är ledsen eller nere.

Utifrån kommunindelning ser vi att barn och unga inte är ledsna eller nere i samma utsträckning i landsbygdskommuner. I kommuner som inte är storstäder, större städer, förorter till dessa eller pendlingskommuner är 17% av flickorna och 3% av pojkarna ofta ledsna eller nere. Detta kan jämföras med större städer och deras förorts- och pendlingskommuner, där 20% av flickorna och 7% av pojkarna ofta är ledsna eller nere. Vi kan tänka oss att "duktig flicka"-effekten inte är lika påtaglig på landsbygden i Jämtlands län, där det kanske inte finns samma förväntan om att skaffa en högre utbildning och göra en viss karriär. Siffrorna vi har för Jämtlands län och riket är dock inte jämförbara på grund av att det är olika frågeställningar, så vi vet inte hur flickorna i Jämtlands län mår jämfört med i riket.

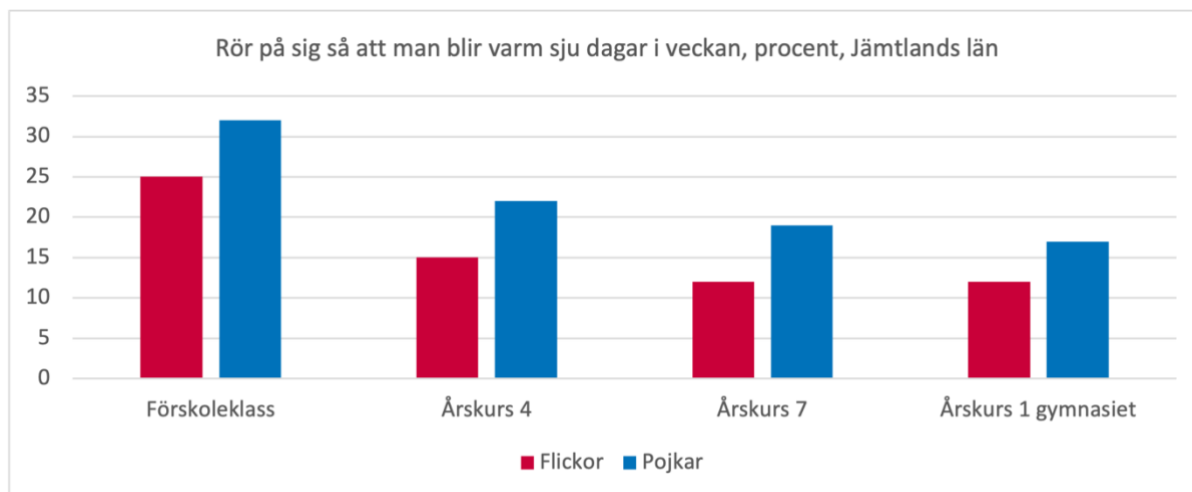
Barns och ungdomars idrottande

I hälsosamtalen i skolan i Jämtlands län ställs frågan om eleverna rör på sig så att de blir varma sju dagar i veckan. I förskoleklass är det 25% av flickorna och 32% av pojkarna. Detta sjunker sedan med stigande ålder och är lägst i årskurs 1 på gymnasiet: 12% av flickorna och 17% av pojkarna. I samtliga åldrar rör sig pojkar i högre utsträckning än flickor¹⁶⁹.

---

¹⁶⁸ Region Jämtland Härjedalen 2021b, s. 20-21

¹⁶⁹ Region Jämtland Härjedalen 2021b, s. 25-26

Figur 72. Andel som rör på sig så att de blir varma sju dagar i veckan (självrapporerat). Källa: Hälsosamtalet i skolan Jämtland Härjedalen. Tabell 5:11.

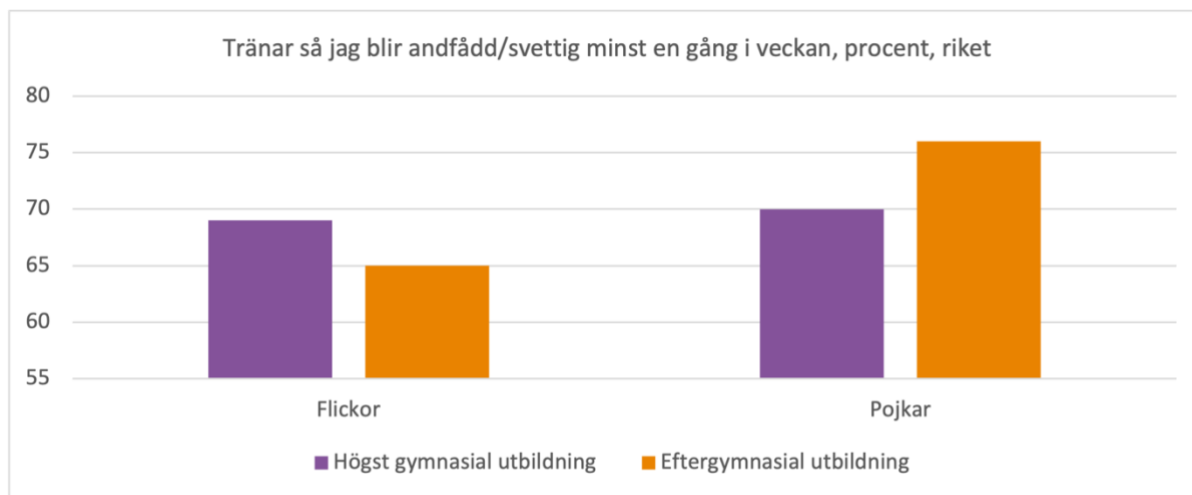
Vi ser samma mönster i riket. Även om vi inte har samma frågeställning i Jämtlands län som i riket kan vi se att pojkar rör sig mer än flickor. I åldrarna 12-18 år tränar 74% av pojkarna och 66% av flickorna så att de blir andfådda/svettiga minst en gång i veckan (Tabell 5:16). Könsskillnaden blir tydligare om föräldrarna har eftergymnasial utbildning. I denna grupp tränar 65% av flickorna och 76% av pojkarna. En grupp som uppvisar en ännu kraftigare könsskillnad är personer med utländsk bakgrund. Flickorna i denna grupp tränar mycket mindre (59%) än flickor med svensk bakgrund, medan pojkarna tränar mer (78%). Att röra på sig har en tydlig koppling till hälsa och det har även en påvisbar effekt på stress, depression och ångest.

Det finns också stora skillnader nationellt utifrån vilken typ av kommun barnen bor i. I storstäder och förortskommuner tränar 62% av flickorna och 79% av pojkarna. I större städer, förortskommuner till större städer och pendlingskommuner tränar fler flickor (64%) och färre pojkar (71%). Att flickor tränar är mycket vanligare i övriga kommuner (75%), och i dessa kommuner tränar de mer än pojkar (71%). Eftersom Jämtlands län till stor del består av landsbygd kan vi förvänta oss att det är ungefär så det ser ut: att flickor tränar mer än i riket. Att färre än i riket har eftergymnasial utbildning och färre är utrikes födda drar troligtvis också upp andelen flickor som tränar. Pojkar tränar däremot mindre om de inte har utländsk bakgrund och om föräldrarna har högst gymnasial utbildning.

Pojkar är föreningsaktiva i högre utsträckning i tonåren än vad flickor är. Många flickor som har varit aktiva i en förening slutar när de är tonåringar. Inom idrottsrörelsen pratar man ofta om "elvaårspuckeln": elva år är den ålder då människor är som mest aktiva i idrottsrörelsen, sedan sjunker det¹⁷⁰. På landsbygden är det möjligt att det finns ett mer nära föreningsliv som gör att flickor idrottar i föreningar i högre utsträckning, även högre upp i åldrarna. Det kan också handla om en brist på andra saker att göra på fritiden. I städer finns ett större utbud av aktiviteter och det kan göra det lättare att välja bort föreningsidrott.

¹⁷⁰ Riksidrottsförbundet 2022

Figur 73. Andel som tränar så att de blir andfådda/svettiga minst en gång i veckan (självrporterat). Källa: SCB (Barn-ULF) 2018-2019. Tabell 5:11.

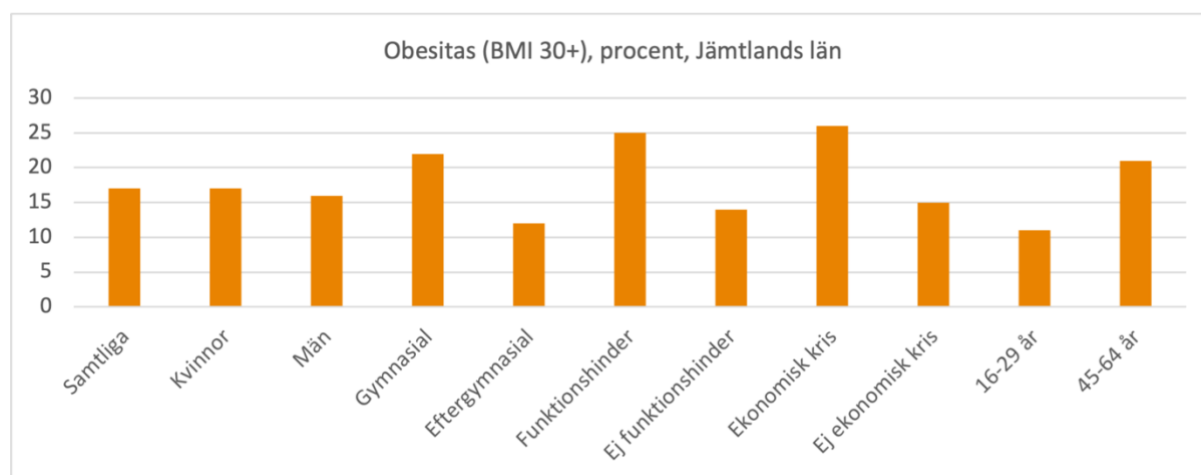
Sammantaget finns det mycket som tyder på att flickorna mår bättre i Jämtlands län än i riket, även om de fortfarande mår sämre än pojkar: de känner sig ledsna eller nere mindre ofta i landsbygdskommuner, och de är mer fysiskt aktiva. Detta kan förväntas ha positiva effekter på deras framtida hälsa. Vi har dock inte jämförbara siffror mellan Jämtlands län och riket, så vi kan inte veta säkert hur det ser ut.

Vi kunde se i kapitlet om arbetsliv och ekonomi att kvinnor är sjukskrivna på grund av stress i betydligt högre utsträckning än män. Av dem som är sjukskrivna på grund av stress är andelen kvinnor högst i Östersund och Åre - där utbildningsnivån är högst. Detta kan bero på att de duktiga flickorna fortsätter vara duktiga även som vuxna. De skaffar en högre utbildning och är högpresterande i arbetslivet, samtidigt som de tar merparten av ansvaret för hem- och omsorgsarbetet. Resultatet av detta kan bli stress. Vi har sett att personer med kortare utbildning oftare har svåra besvär av ängslan, oro och ångest. Många av dem är ekonomiskt utsatta och det kan självklart skapa en stor stress och oro. Denna kan dock skilja sig från den stress som de högpresterande högutbildade kvinnorna upplever i arbetslivet. De stressar på olika sätt och kan ha olika behov. Att vara sjukskriven från jobbet är till exempel inte vad alla som är stressade behöver.

Kroppsstorlek och hälsa

BMI (Body Mass Index) är ett omtvistat mått, och det är verkligen inte perfekt. På individnivå kan det slå väldigt fel och vara direkt missvisande. Dock kan det vara användbart på populationsnivå för att förstå skillnader mellan grupper. BMI 25-30 klassificeras som övervikt. Övervikt är ett tillstånd som kan utvecklas till obesitas (fetma), som innebär att BMI är över 30. Till stor del är obesitas en effekt av levnadsvanor i form av kost och motion, även om det också finns en stor genetisk komponent. Det finns en tydlig socioekonomisk dimension där socioekonomiskt utsatta människor oftare lever med obesitas. Även svåra upplevelser och trauman kan öka risken. Obesitas är associerat med en mängd sjukdomar och besvär, till exempel ledvärk, hjärt- och kärlsjukdomar, cancer och psykisk ohälsa. Detta gäller som sagt på populationsnivå. En individ med ett BMI över 30 kan vara frisk och må bra.

I Jämtlands län har 17% av kvinnorna och 16% av männen obesitas (Tabell 5:9). I riket är det 15% av kvinnorna och 16% av männen. Skillnaderna mellan länet och riket är inte signifikanta, och skillnaden mellan kvinnor och män är inte heller signifikant. Det är en lägre andel personer i Jämtlands län som äter 500 gram frukt och grönsaker per dag än i riket. I länet är det 6% och i riket 8%. Detta kan ha ett samband med utvecklingen av obesitas. Kvinnor äter frukt och grönt i högre utsträckning än män. Det finns en bild av manlighet som är kopplad till att äta kött: en idé om att "riktiga män äter kött"¹⁷¹, och med detta följer ett ointresse för grönsaker, som upplevs som feminin mat. Vi har tidigare tagit upp att den norrländska mannen i många avseenden är en ganska stereotyp manlig man¹⁷².

Figur 74. Andel som har BMI 30+ (självrapporterat). Källa: Hälsa på lika villkor Jämtland Härjedalen 2018. Tabell 5:9.

Förekomsten av obesitas ökar med åldern och är som högst i åldern 45-64 år. I Jämtlands län har 11% av personer i åldern 16-29 år obesitas, och 21% i åldern 45-64 år. Samma mönster finns i riket. Generellt ser vi mycket små skillnader mellan könen. I riket finns det uppgifter om födelseland, och den grupp som ligger högst är personer födda i Norden utanför Sverige. 22% av kvinnorna och 23% av männen har obesitas. Personer födda i Sverige har minst ofta obesitas: 15% av kvinnorna och 16% av männen.

Utbildningsnivå har ett samband med obesitas. Det förekommer i Jämtlands län hos 22% av personer med gymnasial och 12% av personer med eftergymnasial utbildning. I riket ser vi små skillnader mellan förgymnasial och gymnasial utbildning. De mer förgymnasial ligger något högre, med 22% för både kvinnor och män. Den stora skillnaden tycks vara mellan att ha eftergymnasial utbildning och att inte ha det.

Obesitas har inte bara en direkt fysisk koppling till fysiska sjukdomar som cancer och högt blodtryck. Det finns även en social dimension i form av ett viktstigma i samhället. Smala kroppar är idealet och personer med ett högre BMI betraktas ofta som lata personer som saknar disciplin. Det finns många fördomar, och diskriminering och trakasserier är vanligt. Till exempel är det svårare för personer med obesitas att få ett jobb¹⁷³. Många rapporterar även

¹⁷¹ Alexander Jacobsson 2021

¹⁷² Norrlandspoden, 2014

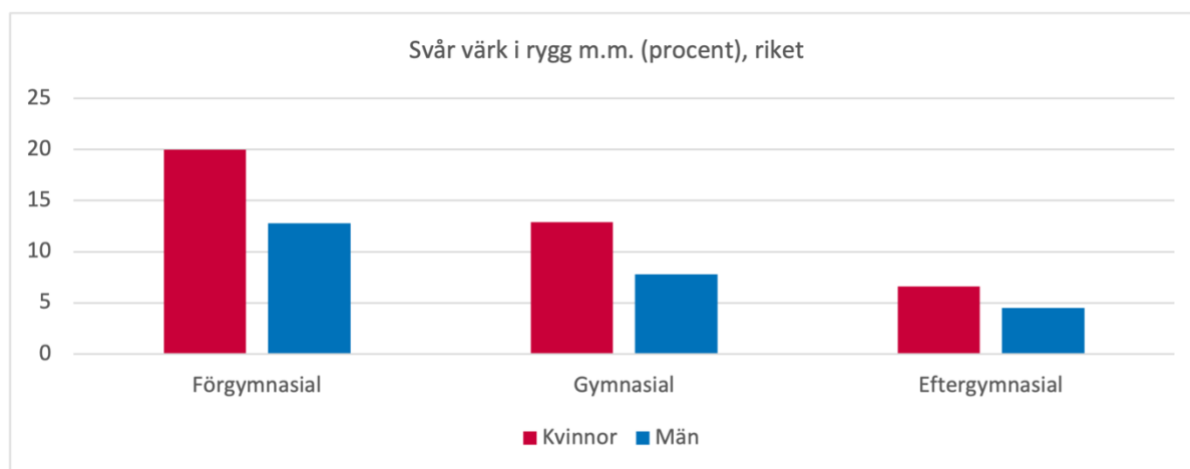
¹⁷³ Stuart W. Flint m.fl. 2016

ett dåligt bemötande inom vården, och ibland är detta så pass allvarligt att personer med obesitas undviker att söka vård för besvär eftersom de är rädda för kränkande behandling¹⁷⁴. Dessa sociala aspekter av att leva med obesitas kan leda till psykisk ohälsa, och det finns självklart också en risk i att patienter undviker att söka vård eller inte får rätt vård när de väl söker. Det finns en könsdimension här: som man är det betydligt mer socialt accepterat att ha obesitas än som kvinna.

Ryggvärk

Svår värk i rygg m.m. är en indikator som till stor del mäter hur tunga fysiska arbeten människor har. Det är också något som i stor utsträckning påverkar livet för den som har det, så det är en intressant indikator att titta på när vi vill mäta livskvalitet.

Kvinnor har svår värk i rygg m.m. i högre utsträckning än män (Tabell 5:18). 13% av kvinnorna i Jämtlands län (10% i riket) och 8% av männen (7% i riket) har svår värk i rygg m.m. Detta är alltså vanligare i Jämtlands län än i riket. En förklaring till detta kan vara att Jämtlands län är ett bilburet län med långa avstånd. Att ägna mycket tid åt att sitta stilla i bilen i stället för att gå eller cykla kan leda till problem med ryggen. Det finns också en tydlig åldersdimension: svår ryggvärk ökar med åldern. Siffrorna gäller för riket men det är rimligt att anta att samma mönster finns i Jämtlands län. Detta kan också förklara de något högre siffrorna i Jämtlands län: befolkningen är relativt gammal. I åldern 65-84 år har 16% av kvinnorna och 10% av männen svår värk i rygg m.m.

Figur 75. Andel som har svår värk i rygg m.m. (självrporterat). Källa: Hälsa på lika villkor 2018. Tabell 5:18.

I samtliga åldrar (gäller för riket) har kvinnor svår värk i rygg m.m. i högre utsträckning än män. Personer födda i Norden utanför Sverige har svår värk i rygg m.m. i högst utsträckning: 17% av kvinnorna och 11% av männen. Minst besvär har personer födda i Sverige. Detta har troligtvis ett samband med att människor som invandrat till Sverige har fysiskt mer ansträngande jobb med tunga lyft. Män födda utanför Europa har ofta tunga jobb som är kvinnodominerade, till exempel inom vård och omsorg, vilket kan förklara varför skillnaden mellan könen är som lägst i denna grupp: 14% av kvinnorna och 11% av männen.

¹⁷⁴ Riksförbundet HOBS 2022, s. 17

Det tydligaste sambandet finns med utbildningsnivå. Även dessa siffror gäller för riket. Av dem med högst förgymnasial utbildning har 20% av kvinnorna och 13% av männen svår värk i rygg m.m. Det är 13% av kvinnorna och 8% av männen med gymnasial utbildning, och 7% av kvinnorna och 5% av männen med eftergymnasial. Att färre i Jämtlands län än i riket har eftergymnasial utbildning kan alltså också vara en bidragande orsak till att Jämtlands län ligger något högre än riket. Att personer med förgymnasial utbildning har mer värk i rygg m.m. är inte svårt att förstå. Sannolikt beror det på tunga fysiska arbeten. Men det är sannolikt inte hela förklaringen. Ryggvärk till följd av ens arbete drabbar kvinnor och män i ungefär samma grad, så tunga arbeten förklarar inte könsskillnaden¹⁷⁵. Det här ligger i linje med att kvinnors hälsa överlag är sämre än mäns. Det kunde vi se i avsnittet om självskattad hälsa.

Vi har också tidigare sett att personer som saknar högre utbildning har obesitas i högre utsträckning, vilket kan leda till värk i rygg och leder. Fysisk aktivitet är också vanligare hos personer med högre utbildning, och det kan förebygga ryggvärk.

Kvinnor med förgymnasial utbildning - en utsatt grupp

Att ha en hälsosam livsstil och att inte drabbas av vissa skador och sjukdomar har ett tydligt samband med utbildningsnivå, där framför allt kvinnor med förgymnasial utbildning är utsatta. Samtliga siffror som presenteras för utbildningsnivå i det här avsnittet gäller för riket, men vi kan förvänta oss en snarlik situation i Jämtlands län.

50% av kvinnor med förgymnasial utbildning skattar sin hälsa som bra eller mycket bra, vilket är betydligt lägre än övriga grupper. 8% av dem har svåra besvär av ängslan, oro och ångest. I gruppen med eftergymnasial utbildning är 71% av både kvinnorna och männen fysiskt aktiva. I gruppen med gymnasial utbildning finns inte heller någon könsskillnad, men det finns det för förgymnasial: 43% av kvinnorna och 50% av männen är fysiskt aktiva. Kvinnor med förgymnasial utbildning sticker alltså ut.

Rökning är mycket vanligare bland personer som har högst förgymnasial utbildning. Bland dem röker 14% av kvinnorna och 13% av männen. Personer med gymnasial utbildning röker mindre, och minst röker dem med eftergymnasial utbildning (4% för båda könen). Att personer med förgymnasial utbildning är fysiskt aktiva i mindre utsträckning och dessutom röker i högre utsträckning innebär för många en i framtiden sämre hälsa. När det gäller riskkonsumtion av alkohol är det dock gruppen med förgymnasial utbildning som ligger lägst i riket: 9% av kvinnorna och 16% av männen.

22% av kvinnor med förgymnasial utbildning lever med obesitas, och 20% av kvinnor med förgymnasial utbildning har svår värk i rygg m.m. Män med förgymnasial utbildning har obesitas i samma utsträckning, men inte svår värk i rygg m.m.

Allt detta målar upp en bild av att kvinnor med förgymnasial utbildning är en utsatt grupp med dålig hälsa. I den utsträckning de inte redan har en dålig hälsa är det sannolikt att de

---

¹⁷⁵ Arbetsmiljöverket 2021, s. 20

kommer att få det på grund av levnadsvanorna. Detta kan leda till svårigheter att arbeta framöver vilket ytterligare ökar gruppens ekonomiska utsatthet.

Att bryta mot hetero- och cisnormen

I allmäntillståndet hos homo- och bisexuella personer finns det skillnader mot befolkningen i stort. Homo- och bisexuella uppger en sämre hälsa (riket). Detta är särskilt tydligt bland yngre (16-29 år), framför allt bisexuella kvinnor¹⁷⁶. De siffror som finns på detta är från 2014, så de är eventuellt inte aktuella idag, men det är troligt att samma mönster med en sämre hälsa bland homo- och bisexuella fortfarande finns. Transpersoner skattar också sin hälsa som sämre. I en undersökning från 2014 uppger hälften att de har bra eller mycket bra allmänt hälsotillstånd, vilket är betydligt lägre än i befolkningen i stort¹⁷⁷.

Självklart påverkas den psykiska hälsan av att ingå i en utsatt grupp. Psykiskt mår HBT-personer sämre än befolkningen i stort. Det är vanligare med självskaðebeteende, självmordstankar och självmordsförsök hos HBT-personer, framför allt hos transpersoner¹⁷⁸. I Jämtlands län kan vi se att det är vanligare med svåra besvär av ångslan, oro och ångest bland personer som inte är heterosexuella. I kapitlet om våld tog vi upp mikroaggressioner, som kan leda till minoritetsstress. Minoritetsstress är den stress man kan uppleva av att tillhöra en minoritetsgrupp som är utsatt för strukturell ojämlikhet. Det kan till exempel gälla HBT-personer, icke-vita eller personer med funktionsnedsättning. Man blir på sin vakt i nya möten eftersom man är van vid diskriminering och dåligt bemötande. Att ha varit utsatt för våld, kränkningar och trakasserier kan leda till hypervigilans: att man blir särskilt uppmärksam på minsta tecken på att man ska bli utsatt igen. Detta skapar en konstant förhöjd stressnivå som påverkar individens psykiska hälsa¹⁷⁹.

Något annat som kraftigt kan påverka HBT-personers hälsa är utsattheten för våld och sexuella övergrepp. HBT-personer är utsatta för detta i högre utsträckning än befolkningen i stort. I kapitlet om våld har vi tagit upp hatbrott, och att detta till och med är något som många har accepterat eftersom "det hör till". Framför allt transpersoner är mycket utsatta för fysiskt, psykiskt och sexuellt våld¹⁸⁰.

Homo- och bisexuella personer röker mer än heterosexuella. Framför allt homo- och bisexuella män röker mer. Detta ser vi i såväl Jämtlands län som i riket. Homo- och bisexuella har också riskabla alkoholvanor i högre utsträckning i riket, och de har oftare en stillasittande fritid¹⁸¹. Transpersoner röker i högre utsträckning än övriga befolkningen och de har en mer stillasittande fritid, ofta för att de upplever att de inte kan träna på grund av att deras transerfarenhet gör att de får ett dåligt bemötande eller blir trakasserade. Alkoholvanorna är varierande hos transpersoner. Det finns en grupp som dricker mycket och

---

¹⁷⁶ Folkhälsomyndigheten 2014, s. 38-39

¹⁷⁷ Folkhälsomyndigheten 2015a, s. 38

¹⁷⁸ Nordiska Ministerrådet 2021, s. 22-24

¹⁷⁹ RFSL Utbildning 2022

¹⁸⁰ Folkhälsomyndigheten 2015a, s. 32

¹⁸¹ Folkhälsomyndigheten 2014, s. 77-29

ofta, men det är även vanligt att transpersoner inte dricker någon alkohol alls, kanske på grund av att de genomgår medicinska behandlingar¹⁸².

Normbrytande personer kan ha en mer utsatt situation i Jämtlands län än i riket. I större städer kan det vara lättare att söka sig till sammanhang med andra i samma situation, hitta en gemenskap och få tillgång till aktiviteter där man blir inkluderad. Detta kan vara svårare om man är den enda transpersonen, eller annan normbrytande person, i den lilla orten. Att kunna ingå i en gemenskap av likasinnade kan ha en stark positiv effekt på hälsan.

Att leva med en funktionsnedsättning

Genom Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, får vissa personer med funktionsnedsättning hjälp och stöd. Insatsen anpassas till individens behov och syftar till att ge en god livskvalitet. Människor med funktionsnedsättning ska få jämlika livsvillkor och kunna vara delaktiga i samhället. Exempel på insatser som kan ges enligt LSS är personlig assistans, bostad med särskild service, daglig verksamhet och kontaktperson. Det finns tre grupper som omfattas av LSS:

1. Personer med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd
2. Personer med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom
3. Personer med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

Vi saknar könsuppdelad statistik över personer med LSS-insatser för Jämtlands län (Tabell 5:1). I riket får 68 900 personer i grupp 1 en LSS-insats. Av dem är 40,2% kvinnor. 1 959 personer ingår i grupp 2 och får en insats, och 37,4% av dem är kvinnor. I grupp 3 får 5 853 personer en insats, varav 46,8% kvinnor. Andelen kvinnor ökar med åldern, och i åldersgruppen 80+ är en majoritet av dem som får en insats kvinnor. Detta beror mest sannolikt på att kvinnor blir äldre än män och att det alltså finns fler kvinnor i denna åldersgrupp. Förutom för de allra äldsta ser vi dock att män får merparten av insatserna.

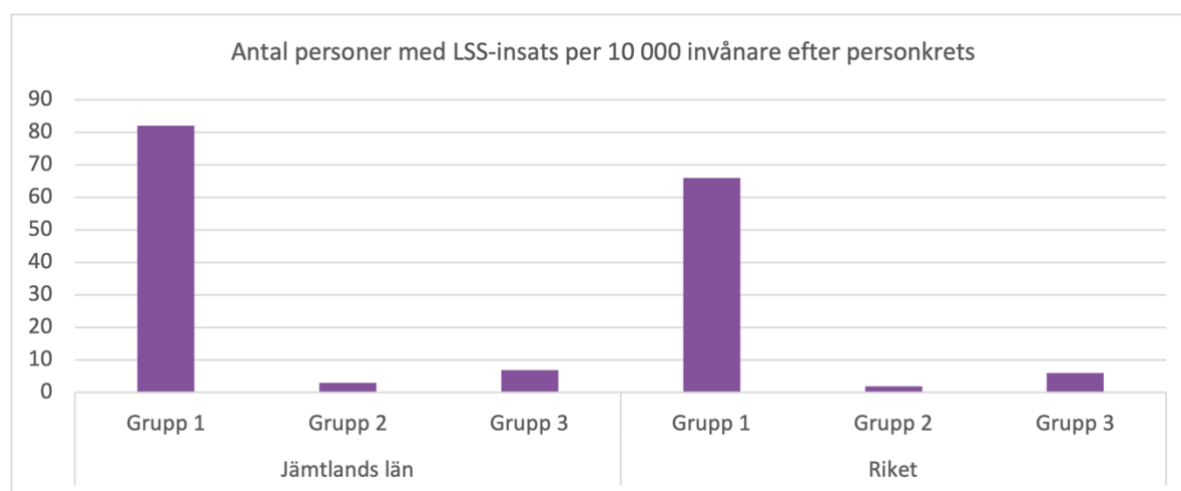
När kvinnor och män får en LSS-insats är insatsen lika omfattande räknat i antal dygn eller timmar per månad, men män får alltså insatser i högre utsträckning. Vissa diagnoser är vanligare bland män, till exempel autism. Om det är så att män oftare än kvinnor har autism är det självklart rimligt att de beviljas fler insatser, men forskning visar att flickor och kvinnor är underdiagnostiserade när det gäller autism. Detta beror till stor del på att de flesta studier om autism har gjorts på pojkar och att diagnoskriterierna har utvecklats utifrån hur symtomen yttrar sig hos pojkar¹⁸³. Detta får konsekvensen att odiagnostiserade flickor och kvinnor inte får det stöd de borde ha haft rätt till, vilket påverkar deras förutsättningar att leva ett gott liv och vara delaktiga i samhället.

---

¹⁸² Folkhälsomyndigheten 2015a, s. 36

¹⁸³ Socialstyrelsen 2011, s. 7

Om vi tittar på antal personer med LSS-insatser per 10 000 invånare ser det olika ut i kommunerna i Jämtlands län. I riket är det 73 personer per 100 000 invånare. Östersund ligger högt med 126. Det är den enda kommun i länet som vi kan jämföra med riket eftersom det i övriga kommuner finns få personer som får en LSS-insats.

Figur 76. Antal personer med LSS-insats per 10 000 invånare utifrån grupp. Källa: Socialstyrelsen 2021. Tabell 5:1.

Personer med funktionsnedsättning har sämre hälsa än personer utan funktionsnedsättning, om vi ser till självskattad hälsa. I Jämtlands län skattar 39% av personer med funktionsnedsättning sin hälsa som bra eller mycket bra, och för personer utan funktionsnedsättning är det 76%. För riket har vi könsuppdelade siffror. Kvinnor med funktionsnedsättning skattar sin hälsa som sämre än vad män gör. Vi ser även skillnader i levnadsvanor. Personer med funktionsnedsättning röker i högre utsträckning, ägnar sig mindre åt fysisk aktivitet och har oftare obesitas. Detta gäller för såväl Jämtlands län som riket. I riket ser vi även att personer med funktionsnedsättning i större utsträckning har ryggvärk och besvär av ängslan, oro och ångest¹⁸⁴.

En stor del av dessa sämre levnadsvanor och sämre hälsa kan förmodligen kopplas till kortare utbildning och sämre ekonomiska förhållanden hos personer med funktionsnedsättning. En stor andel av dem arbetar inte och de är ofta ekonomiskt utsatta. Här kommer det socioekonomiska perspektivet fram igen. Vi har genomgående i det här kapitlet kunnat se att personer har sämre hälsa om de har låg utbildningsnivå, vilket hänger samman med klass. Personer med funktionsnedsättning är ofta utsatta på samma sätt som personer med som högst förgymnasial utbildning. Det finns också en ohälsa som skapas av mikroaggressioner och otillgänglighet. Att vara avvikande från normen innebär att leva med minoritetsstress, som vi tidigare har tagit upp i samband med HBT-personer. Personer med funktionsnedsättning är vana vid otillgängliga miljöer och ett diskriminerande bemötande och detta påverkar deras hälsa. Den ökade utsattheten för våld, allt från mikroaggressioner till grövre våld, och även sexualbrott ökar självklart också ohälsan.

Något vi har sett de senaste 10-15 åren är att Försäkringskassan gör hårdare bedömningar, vilket bland annat innebär att många personer med funktionsnedsättning har blivit av med

¹⁸⁴ Folkhälsomyndigheten 2022a

sin assistans. Detta gör att de inte kan leva det självständiga liv som de har rätt till enligt LSS. Även hos dem som inte har blivit av med sin assistans kan det finnas en oro över att de ska bli av med den i framtiden¹⁸⁵. Detta bidrar till en stress i vardagen och en känsla av utanförskap.

En enkätundersökning som har genomförts i Östersund visar att 75% av kvinnorna med funktionsnedsättning och 84% av männen har möjlighet att träffa de människor och delta i de aktiviteter de önskar¹⁸⁶. 37% av männen och 52% av kvinnorna känner sig aldrig ofrivilligt ensamma¹⁸⁷. Andelen som känner sig ofrivilligt ensamma är större bland personer med funktionsnedsättning än i gruppen äldre (mer om detta längre fram i kapitlet). Det framstår också som att kvinnor med funktionsnedsättning kan leva det liv de önskar i mindre utsträckning än män. Samma mönster kan vi se bland äldre.

Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter

SRHR står för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter. Det innefattar ett brett spektrum av olika områden, från tillgång till preventivmedel till rätten att bestämma över sin egen kropp och sexualitet. Barn och unga får information om SRHR bland annat genom skolans undervisning om sexualitet, samtycke och relationer (det som tidigare kallades sex och samlevnad). SRHR rör det mest intima, som rätten till den egna kroppen, och kan inte förstås om vi inte ser till maktstrukturer. I Sverige har människor större rätt än i många andra länder att bestämma över sin kropp och sin sexualitet, till exempel genom rätten till abort och att vår våldtäktslagstiftning bygger på samtycke, men det går ändå inte att påstå att rätten till den egna kroppen och sexualiteten är jämställd. Många kvinnor har upplevt att de har blivit påtvingade mäns sexualitet genom till exempel oönskade kommentarer, oönskade beröringar, trakasserier eller våldtäkter.

Det finns också mycket normer kopplade till sexualitet: på vilket sätt man ska ha sex, med vilka och hur många. Dessa normer påverkar oss olika utifrån bland annat kön, könsidentitet, sexuell läggning, etnicitet, religion, ålder och funktionsförmåga. Normerna leder till en utsatthet för personer som bryter mot dem. I stället för att vara kopplat till njutning och lust blir sexualitet ofta ett minerat fält som är fullt av måsten, borden, tvång och skuld. Att bli sexuellt trakasserad, tvingad att ha sex mot sin vilja, eller att någon på annat sätt inkräktar på ens sexualitet har stora effekter på den psykiska hälsan. Sexualitet är ju ett väldigt intimt område och vad som händer på detta område påverkar oss mycket på individnivå.

Ett sätt att mäta SRHR är genom enkäter. 2017 släppte Folkhälsomyndigheten en rapport baserad på en enkät, UngKAB15, om sexualitet och attityder bland unga 16-29 år i Sverige. Slutsatserna är att tillgång till god sexuell och reproduktiv hälsa är ojämlik. Tjejer har i högre utsträckning än killar blivit utsatta för kränkningar, diskriminering och sex mot sin vilja. Ännu mer utsatta än tjejer är de som inte ville kategorisera sig som tjejer eller killar i undersökningen, alltså framför allt transpersoner. Rapporten visar dock att tjejer och killar tar ett lika stort ansvar för användning av preventivmedel och att testa sig för sexuellt

---

¹⁸⁵ Christine Bylund 2022, s. 89

¹⁸⁶ Östersunds kommun 2021, s. 32

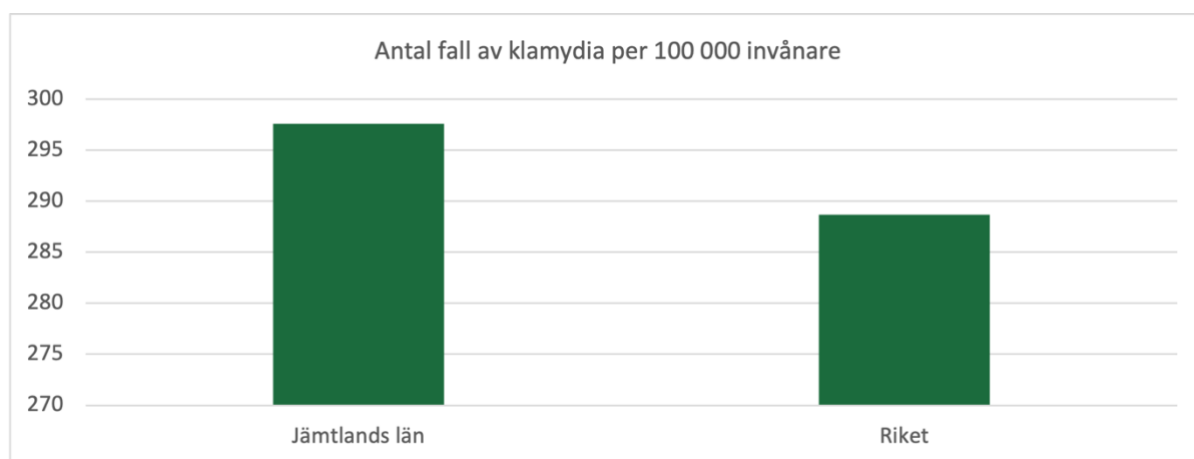
¹⁸⁷ Östersunds kommun 2021, s. 36

överförbara infektioner¹⁸⁸. Endast 49% upplever att skolan har gett dem tillräckliga kunskaper för att ta hand om sin sexuella hälsa. En större andel killar än tjejer anser detta¹⁸⁹.

En annan undersökning är Folkhälsomyndighetens befolkningsstudie om SRHR från 2017¹⁹⁰. Den visar att de flesta är nöjda med sitt sexliv men att det finns stora könsskillnader. Minst nöjda är yngre män samt äldre, såväl kvinnor som män. Kvinnor har i betydligt högre utsträckning än män haft sex mot sin vilja. Detta ligger i linje med slutsatserna från UngKAB15. Män med längre utbildning upplever i högre utsträckning att de kan säga nej till sex, jämfört med män med kortare utbildning. Kvinnor med längre utbildning tycker oftare att sex är viktigt i en relation, tar initiativ till sex i högre utsträckning och föreslår även i högre utsträckning hur de vill ha sex. Dessa resultat tyder på att personer med högre utbildning har en bättre sexuell hälsa. Att kunna säga nej till sex, att kunna ta initiativ och att känna sig trygg att uttrycka hur man vill ha sex är viktigt för den sexuella hälsan. Dessa resultat följer samma mönster i norrlänen som i riket.

I norrlänen har en mindre andel HBT-personer än heterosexuella cispersoner fått råd eller stöd av sjukvården gällande sexuella problem, trots att de har sökt. Detta går emot målen om en god hälsa och vård på lika villkor. Dock skattar HBT-personer i norrlänen sin sexuella hälsa som bättre än i riket¹⁹¹.

Figur 77. Antal fall av klamydia per 100 000 invånare. Obs! Y-axeln börjar inte på 0. Källa: Folkhälsomyndigheten 2021. Tabell 5:14.

Ett annat sätt att mäta SRHR är att titta på antalet fall av klamydia (tabell 5:14). Klamydia är den vanligaste sexuellt överförbara bakterieinfektionen i världen. Antalet fall av klamydia blir ett mått på kondom användning i populationen, vilket i sin tur är ett mått på hur väl människor har tagit till sig information om SRHR och följer de rekommendationer de har fått, alltså hälsolitteracitet (som vi tog upp tidigare i detta kapitel).

¹⁸⁸ Folkhälsomyndigheten 2017b, s. 10

¹⁸⁹ Folkhälsomyndigheten 2017b, s. 78

¹⁹⁰ Folkhälsomyndigheten 2019a

¹⁹¹ Region Norrbotten m.fl. 2022, s. 11

I Jämtlands län diagnostiserades 393 fall av klamydia under 2021. Det är 297,6 fall per 100 000 invånare. I riket är det 288,9. Det är svårt att dra slutsatser utifrån enstaka år, men Jämtlands län har legat över rikssnittet under flera års tid, så det är troligt att Jämtlands län verkligen har ett större problem med klamydia än vad vi kan se i riket. Något som borde dra ner antalet fall av klamydia i Jämtlands län är att familjebildningen sker något tidigare än i riket. Detta bör innebära färre sexualpartners och mindre spridning av klamydia. Om denna effekt finns i Jämtlands län behöver det finnas en förklaring till att siffrorna ändå ligger på en något högre nivå än i riket. Vi har inga belegg för att jämtlänningar använder kondom mindre ofta än i riket, men det skulle kunna vara så. En av tre unga i norrläna har haft oskyddat samlag med en tillfällig partner under det senaste året. Andelen som har haft det sjunker med åldern, och det är ungefär lika vanligt bland kvinnor som bland män¹⁹². På landsbygden, där "alla känner alla", skulle det kunna finnas en känsla av att det är relativt säkert att ha sex utan kondom. Om du känner personen kanske det känns mindre riskfyllt med avseende på könssjukdomar än om det är en helt främmande människa?

För Jämtlands län har vi inte siffror uppdelade på kön och ålder när det gäller klamydia, men i riket har vi det. 54,7% av klamydiafallen är kvinnor och 45,1% är män. Enligt UngKAB15 är det tre gånger så vanligt att tjejer testar sig för klamydia som att killar gör det. Kvinnor får ofta erbjudande om att testa sig för klamydia i samband med besök hos barnmorska eller provtagning för urinvägsinfektion, så felkällan gällande klamydia är större för män. I norrläna är det dubbelt så många kvinnor som män som testar sig för klamydia¹⁹³. Klamydia är vanligast hos ungdomar: 22,9% av fallen är i åldern 15-19 år, och 54,4% av fallen 20-29 år, sedan planar det ut.

I SRHR ingår också rätten till en god förlossningsvård. Bristningar i bäckenbotten efter en förlossning är både fysiskt och psykiskt traumatiskt för den som föder. Socialstyrelsen menar att förlossningsvården behöver bli bättre på att förebygga, följa upp och behandla förlossningsskador¹⁹⁴. I Jämtlands län drabbades 4% av förstföderskor som är 30-34 år gamla av bristningar grad III eller IV (tabell 5:3). Det är lägre än i riket, där det är det 4,7%. För övriga åldersgrupper är antalet drabbade så få att statistik inte finns tillgänglig.

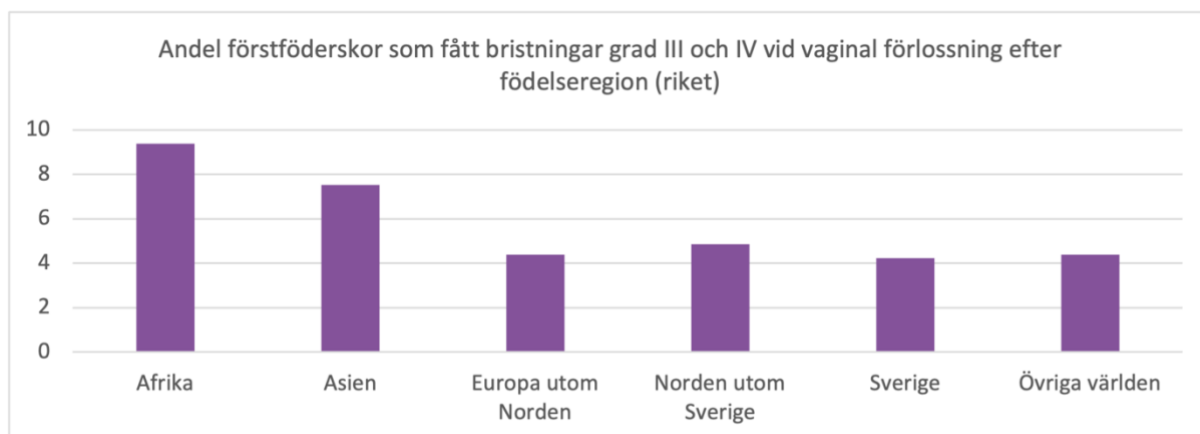
Befolkningens sammansättning kan påverka. Hur vanligt det är att drabbas av bristningar har ett samband med födelse-region (Tabell 5:4). Vanligast är det (i riket) att kvinnor från Afrika drabbas: 9,4% får bristningar. För kvinnor från Asien är andelen 7,5%. För övriga världen och även Sverige, Norden och Europa ligger andelen mellan 4 och 5%. Kvinnor födda i Sverige drabbas i minst utsträckning av bristningar: 4,2%.

---

¹⁹² Region Norrbotten m.fl. 2022, s. 6-7

¹⁹³ Region Norrbotten m.fl. 2022, s. 5

¹⁹⁴ Inspektionen för vård och omsorg (IVO) 2020, s. 3

Figur 78. Andel förstföderskor som fått bristningar grad III och IV vid vaginal förlossning. Källa: Socialstyrelsen 2020. Tabell 5:4.

Att bristningar är vanligare hos personer födda utanför Sverige kan delvis förklaras med språksvårigheter, men inte enbart. Det förklarar ju till exempel inte varför kvinnor från Afrika drabbas i högre utsträckning än kvinnor från Asien. Rasism är också en viktig förklaringsmodell i sammanhanget. Kvinnorna blir inte lyssnade på eller tagna på allvar. Vi har sett flera fall inom vården där personer med utländsk bakgrund inte får den vård de bör få eftersom det finns ett antagande att de hittar på och överdriver. Ett uppmärksammat fall är den man som drabbades av hjärnblödning men inte fick åka med ambulansen eftersom man ansåg att han spelade medvetlös, så kallad "kulturell svimning". Mannen avled och Västra Götalandsregionen har dömts att betala skadestånd på grund av diskriminering¹⁹⁵.

En grupp som har sämre tillgång till kompetent vård och information som rör sexualitet är transpersoner. Till exempel skulle många transpersoner vilja ha mer kunskap om hur ens sexliv påverkas av hormonbehandling och kirurgi¹⁹⁶. En lägre andel transpersoner uppger att de är nöjda med sitt sexliv, jämfört med övriga grupper¹⁹⁷. För normbrytande grupper kan det vara svårt att ha en god sexuell hälsa när till exempel sexualupplysningen i skolan inte är anpassad till dessa gruppers behov och kompetens på området saknas inom vården. En annan grupp som ofta upplever detta är personer med funktionsnedsättning. Det finns fördomar om att personer med funktionsnedsättning inte är intresserade av sex¹⁹⁸.

Livets höst

När man blir äldre är det mycket som förändras i livet. Detta påverkar självklart livsstilen och hälsan på flera sätt. I riket skattar 56% av kvinnorna och 60% av männen 65-84 år sin hälsa som god eller mycket god. Detta är lägre än för övriga åldersgrupper, vilket är rimligt med tanke på att många sjukdomar och besvär utvecklas med åldern. Vi ser till exempel i riket att svår värk i rygg m.m. är vanligare hos äldre: 16% av kvinnorna och 9% av männen har det.

¹⁹⁵ Leni Weilenmann 2021

¹⁹⁶ SOU 2017:92, s. 212

¹⁹⁷ Folkhälsomyndigheten 2019a

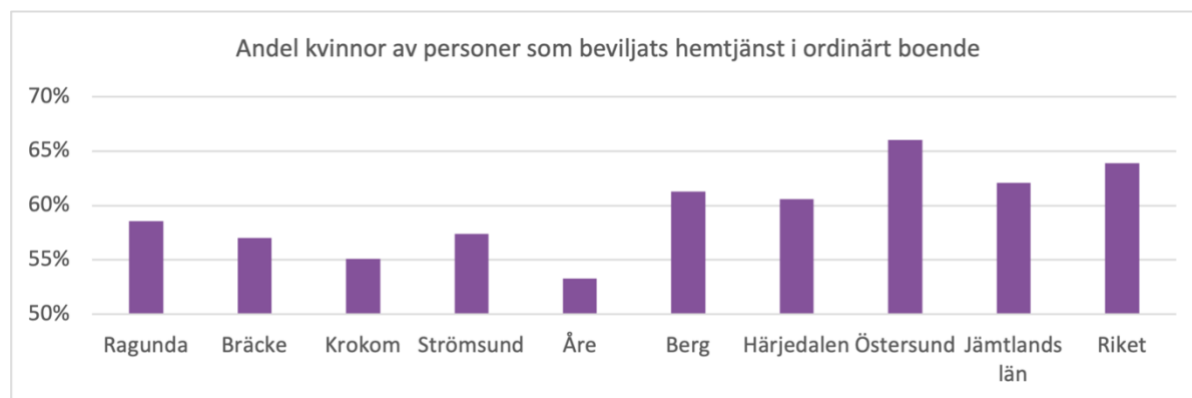
¹⁹⁸ Funktionsrätt Sverige m.fl. 2021, s. 13

Personer 65-84 år är dock den grupp som i minst utsträckning har svåra besvär av ängslan, oro eller ångest. 4% av kvinnorna och 2% av männen i riket har det.

Något som är tydligt kopplat till hälsa är att kunna leva det liv man vill och umgås med de människor man önskar. Östersunds kommun har gjort en enkätundersökning bland äldre (65+ år). 89% av kvinnorna och 94% av männen instämmer i påståendet "jag har möjlighet att träffa de människor jag vill och delta i aktiviteter när jag önskar". Det verkar alltså som om äldre i Östersund generellt har goda möjligheter att styra över sitt liv och sina aktiviteter, men män har något bättre möjligheter än kvinnor¹⁹⁹. Samma undersökning visar att ofrivillig ensamhet har en koppling till kön. 52% av kvinnorna och 69% av männen känner sig aldrig ofrivilligt ensamma. 6% av kvinnorna och 2% av männen känner sig ofrivilligt ensamma flera gånger i veckan. Äldre kvinnor verkar ha en mer utsatt situation än äldre män.

Äldre är den grupp som ägnar sig minst åt fysisk aktivitet minst 150 minuter i veckan. 52% av personer 65-84 år i Jämtlands län gör det. I riket finns dessa siffror uppdelade på kön, och det finns ingen könsskillnad. Att äldre är den grupp som är minst fysiskt aktiv behöver inte bero på att individer slutar vara fysiskt aktiva med åldern. I stället kan det bero på skillnader mellan olika generationer. Till exempel kan det finnas olika normer kopplade till fysisk aktivitet. Det är alltså inte säkert att den grupp som nu är 45-64 år kommer att minska sin fysiska aktivitet kraftigt när de är över 65.

I riket ser vi att äldre är den grupp som har en riskkonsumtion av alkohol i minst utsträckning: 8% av kvinnorna och 13% av männen har det. Rökning är i riket vanligast i åldersgruppen 45-64 år, men vanligare i gruppen 65-84 år än hos personer under 45 år. 8% av både kvinnorna och männen 65-84 år röker dagligen.

Figur 79. Andel kvinnor av personer 65+ år som beviljats hemtjänst i ordinärt boende. Obs! Y-axeln börjar inte på 0. Källa: Socialstyrelsen 2022. Tabell 5:2.

I Jämtlands län finns det 3 534 invånare som är beviljade hemtjänst i ordinärt boende (Tabell 5:2). Av dessa är 62,1% kvinnor. Detta ligger nära siffran i riket, som är 63,9%. Andelen kvinnor varierar beroende på kommun. Minst andel kvinnor är det i Åre (53,3%) och Krokomb (55,1%), och högst är det i Östersund (66,0%). Siffrorna ska tolkas med viss försiktighet eftersom det i de små kommunerna rör sig om ett litet antal personer. Eftersom kvinnor blir äldre än män, och eftersom mannen i heterosexuella parförhållanden ofta är några år äldre

¹⁹⁹ Östersunds kommun 2020, s. 32

än kvinnan, lever kvinnor ofta ensamma under de sista åren av sitt liv. Detta påverkar behovet av hemtjänst.

En studie genomförd i Botkyrka visar att kvinnor i högre utsträckning beviljas hjälp med personlig omvårdnad och män i högre utsträckning hjälp med hushållsarbete. Det finns en risk att beslut om hjälpinsatser påverkas av biståndshandläggarens föreställningar om kön²⁰⁰. Det kan till exempel handla om att män i högre utsträckning beviljas hjälp med städning och matlagning eftersom antagandet är att han inte kan klara detta själv, medan en kvinna förväntas göra det. Vi ser också att kvinnor vårdar sin partner utan stöd av hemtjänst i högre utsträckning än att män gör det²⁰¹. Det är över huvud taget vanligare att en man får hjälp av sin partner än att en kvinna får det. Detta påverkar självklart också behovet av hemtjänst och leder till att kvinnor får hemtjänst i högre utsträckning.

Döden i Jämtlands län

Förväntad livslängd vid födelsen i Jämtlands län är 84,0 år för kvinnor och 80,5 år för män (tabell 5:5). Detta är lägre än i riket, där kvinnor förväntas bli 84,4 år och män 80,9 år. I riket finns det tydliga samband mellan livslängd och utbildningsnivå, där de som har en längre utbildning lever längre. Detta skulle kunna förklara skillnaden mellan Jämtlands län och riket. I Jämtlands län har invånarna kortare utbildning än i riket. Framför allt för kvinnor är högre utbildning kopplat till ett längre liv. Människor lever också längre om de är sammanboende i stället för ensamstående. Att vara sammanboende gör en större skillnad för män än kvinnor²⁰².

Dödsfall till följd av cirkulationsorganens sjukdomar är vanligare i Jämtlands län än i riket, och detta drabbar kvinnor och män i samma utsträckning: 353,3 döda per 100 000 invånare i Jämtlands län och 263,7 i riket (tabell 5:6). Något annat som är vanligare i Jämtlands län är yttre orsaker till sjukdom och död. Här ingår bland annat självmord. Antal döda kvinnor per 100 000 invånare i Jämtlands län är 57,1 (36,5 i riket) och för män är det 74,8 (58,8 i riket). Det kan finnas flera orsaker bakom detta, till exempel att vägarna är eftersatta och att det kan vara långt till vården, vilket ökar risken för dödsfall vid trafikolyckor.

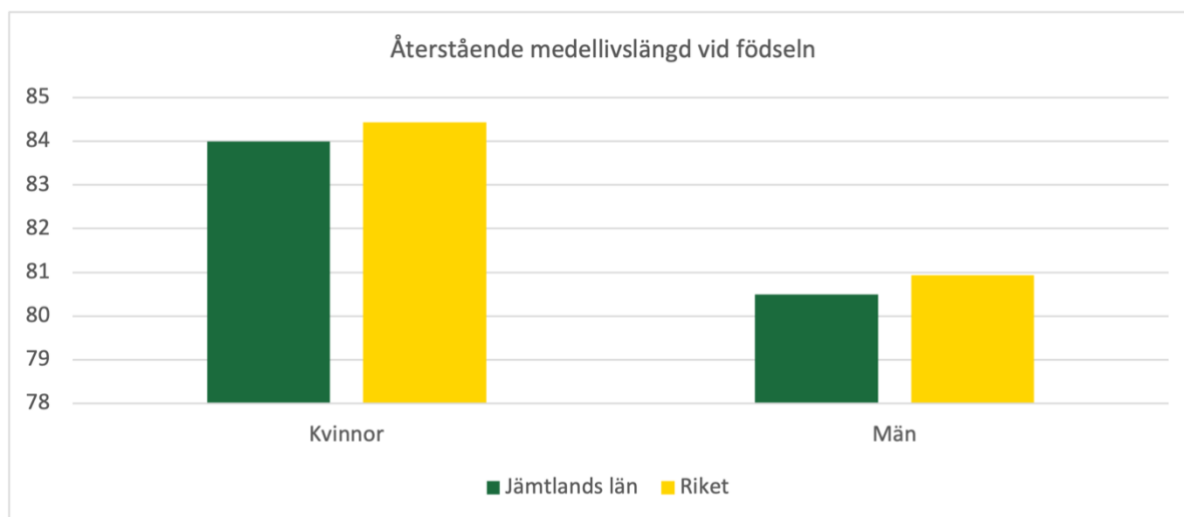
Maskulinitetsnormer kan göra att män tar risker i högre utsträckning än i riket och råkar ut för olyckor till följd av det. Vi har tidigare kunnat se att maskulinitetsnormer ökar risken för självmord och det är även kopplat till risktagande. De förklarar dock inte yttre orsaker till sjukdom och död är vanligare hos kvinnor i Jämtlands län än i riket.

---

²⁰⁰ Sveriges kommuner och regioner (SKR) 2021, s. 1

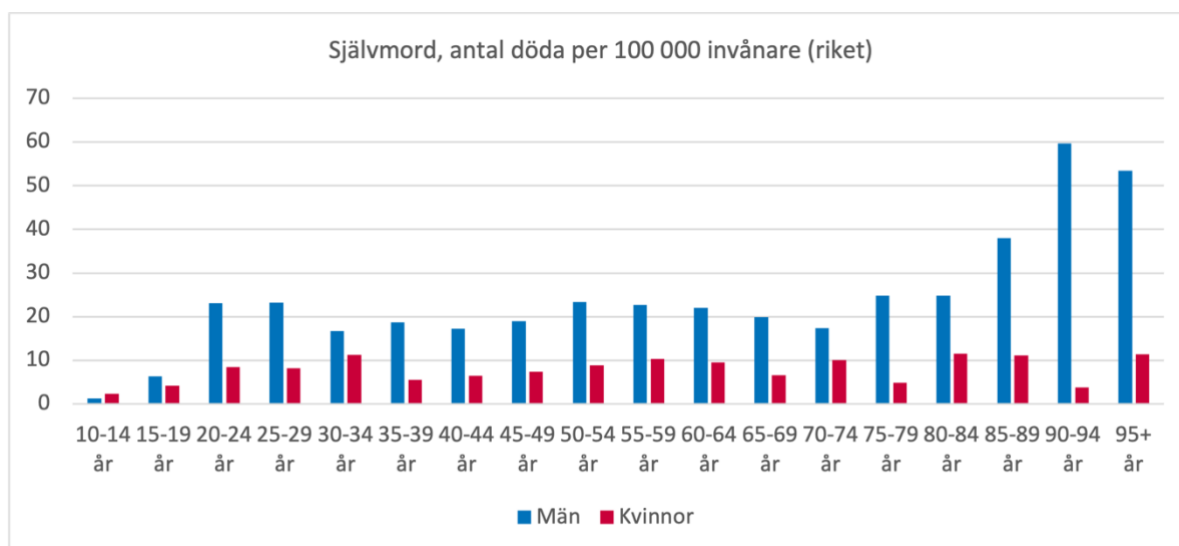
²⁰¹ Socialstyrelsen 2011, s. 7

²⁰² Region Jämtland Härjedalen 2021a, s. 6

Figur 80. Återstående medellivslängd vid födseln. Obs! Y-axeln börjar inte på 0. Källa: Socialstyrelsen 2017-2021. Tabell 5:5.

Om vi tittar enbart på självmord är det också vanligare i Jämtlands län. För män finns det samband mellan självmord och ålder i riket. Frekvensen är ganska hög i åldern 21-29 år för att sedan avta något, gå upp igen i åldern 50-64 år, därefter minska något, och sedan öka kraftigt vid 75+. För kvinnor kan vi se en tendens till ökning med åldern, men inte alls lika tydligt som för män. Att självmord är vanligare i Jämtlands län skulle kunna bero på ensamhet²⁰³. Vi har tidigare tagit upp de ensamma männen på landsbygden som inte hittar en partner. Att vara ensamstående har en negativ effekt på mäns hälsa. Till exempel leder det till kortare livslängd. Det är troligt att detta också påverkar självmordsfrekvensen.

Figur 81. Självmord, antal döda per 100 000 invånare i riket. Källa: Socialstyrelsen 2021. Tabell 5:6.

En mer utpräglad maskulinitetsnorm gör det också svårare för män att söka hjälp om de mår dåligt. Det kan vara svårare att prata om psykisk ohälsa. I Jämtland och Härjedalen pågår ett projekt som syftar till att minska stigma kopplat till psykisk ohälsa och självmord. Bland annat utbildas personal inom hälso- och sjukvården och det pågår även kunskapshöjande

²⁰³ Folkhälsomyndigheten 2019b

insatser för befolkningen i stort. Dessa insatser är framför allt riktade mot samer och migranter²⁰⁴.

Hälsa hos samer

I Sametingets jämställdhetsprogram lyfts att den psykiska hälsan behöver vara ett prioriterat område eftersom den samiska identiteten är hotad.

Samiska ungdomar (13-28 år) har en ganska god hälsa, kanske till och med något bättre än andra ungdomar i norra Sverige. Dock rapporterar de stress och bekymmer i högre utsträckning. Självmordstankar är vanligare hos samiska ungdomar än ungdomar i befolkningen i stort²⁰⁵. Det är vanligare att unga samer har haft självmordstankar i de södra delarna av Sápmi (inklusive Jämtlands län). Forskning visar att samiska ungdomar som växer upp i områden där samekulturen har en stark ställning har bättre psykisk hälsa än andra samiska ungdomar, vilket kan förklara varför självmordstankar är vanligare i södra Sápmi. Att ha varit utsatt för etnisk diskriminering har också visat sig öka risken för självmordstankar.

Självmordstankar är även vanligare hos renskötande samer än hos icke-renskötande. Depression och ångest är också vanligare. Bland renskötande samiska män 30-49 år har 49% en ångeststörning. För övriga män i norra Sverige är det ungefär var femte som har det²⁰⁶. Psykisk ohälsa kan vara en konsekvens av det påfrestande liv som renskötseln innebär. Våldigt många samer vill inte ge upp renskötseln även om det är påfrestande, vilket gör att de ofta stannar under mycket hårda arbetsförhållanden. De tvingas även hantera markexploateringar, rovdjurstryck, diskriminering, klimatförändringar och annat som kan ha en inverkan på den psykiska hälsan.

Något som kan påverka samers hälsa negativt är att de har lägre förtroende för vården än övriga svenskar. De är också mindre nöjda med vårddmöten, vilket kan bero på att vårdpersonalen saknar kunskap om samisk kultur, inte ger ett gott bemötande och även diskriminerar. Föräldrar till samisktalande barn kan till exempel få höra "prata svenska, vi är i Sverige"²⁰⁷. Denna diskriminering ökar risken att samer går med sjukdomar och symtom under en längre tid innan de söker vård, vilket kan minska chanserna att behandla. Diskrimineringen ökar också minoritetsstressen. Hälso- och sjukvården behöver vara kulturanpassad för att kunna ge en god vård²⁰⁸. Inom samiska förvaltningsområden ska kommunen erbjuda äldreomsorg helt eller delvis på samiska, men denna finns inte alltid, och i många fall är den helt beroende av enstaka personer i personalen som tolkar²⁰⁹.

Förekomsten av belastningsskador är relativt hög bland renskötande samer. De har oftare än befolkningen i stort ont i rygg, nacke, axlar, armbågar och händer. För männen har detta troligtvis att göra med tunga fysiska arbeten där de även kör mycket skoter och motorcykel.

---

²⁰⁴ Folkhälsomyndigheten 2022c

²⁰⁵ MUCF 2016, s. 54

²⁰⁶ Sametinget 2016a, s. 51

²⁰⁷ Diskrimineringsombudsmannen 2008, s. 30

²⁰⁸ Nätverket samisk hälsa 2019, s. 4

²⁰⁹ Diskrimineringsombudsmannen 2008, s. 30

Renskötande samiska män utsätts också i stor utsträckning för vibrationer, till exempel från att köra skoter. Långvarig exponering för vibrationer kan leda till bestående skador. Kvinnorna å andra sidan kan påverkas av psykosociala riskfaktorer, som hög ansträngningsnivå, liten känsla av delaktighet och lågt socialt stöd, som vi har sett är en upplevelse som är vanlig hos renskötande kvinnor²¹⁰.

Samer har ungefär samma vanor avseende fysisk aktivitet som befolkningen i stort. Samiska män är något mer fysiskt aktiva än samiska kvinnor²¹¹. Samers tobaksvanor skiljer sig inte från befolkningen i stort. Unga samiska kvinnor har ett riskabelt dryckesmönster i mindre utsträckning än övriga kvinnor, medan unga samiska män har det i samma utsträckning som glesbygdsboende norrländska män. Renskötande män dricker mer än glesbygdsboende norrländska män, och renskötande kvinnor mindre än glesbygdsboende norrländska kvinnor²¹². I jämställdhetsprogrammet lyfter Sametinget fram hur viktigt det är att prioritera och stödja samisk idrott, vilket är bra för både den fysiska hälsan och den sociala gemenskapen²¹³.

Samer har samma medellivslängd som övriga befolkningen. Det finns en överdödlighet i självmord och olyckor för samiska renskötande män. Renskötsel är ett farligt yrke som medför en hög risk att drabbas av olyckor. Fordonsolyckor i terräng är den vanligaste olyckan. Forskning visar att överrisken för självmord kan vara en följd av att den samiska identiteten, kulturen och livsstilen är marginaliserad i stora delar av Sverige. Det finns dock inget som tyder på att det pågår någon självmordsepidemi bland samer. Skillnaderna mot befolkningen i stort är liten.

Risken är lägre att samer dör av cancer, hjärt-kärlsjukdomar och mag-tarmsjukdomar. Cancerrisken är lägre för samtliga samiska män, men framför allt för de som är renskötande. Detta tros kunna bero på att en relativt stor del av kosten består av renkött och viltfångad fisk. Samiska kvinnor har inte en lägre cancerfrekvens än befolkningen i stort. Icke-renskötande samiska kvinnor har en överdödlighet jämfört med övriga befolkningen, och de har en något högre risk att dö av hjärt- och kärlsjukdomar. Att samiska kvinnor dör av hjärt-kärlsjukdomar i högre utsträckning än män kan bero på att de är mindre fysiskt aktiva²¹⁴.

God hälsa – en klassfråga

Vi har sett genomgående i det här kapitlet att skillnader i utbildningsnivå förklarar mer av skillnaderna i hälsa än vad kön gör. Med det inte sagt att kön inte spelar roll – vi har inte en jämställd hälsa i Sverige. Till exempel har kvinnor sämre självskattad hälsa än män och mer svåra besvär av ångslan, oro och ångest. Skillnaderna är dock större mellan olika utbildningsnivåer. Utbildningsnivå är ett mått på klass, så vi ser att klassamhället är i högsta grad existerande. Skillnaderna i hälsa mellan grupper med olika utbildningsnivåer har dessutom ökat sedan början av 1990-talet, vilket delvis beror på att personer med kort

---

²¹⁰ Södra Lapplands forskningsenhet 2009, s. 11

²¹¹ Södra Lapplands forskningsenhet 2009, s. 58

²¹² Sametinget 2016a, s. 60-61

²¹³ Sametinget 2016b, s. 26

²¹⁴ Södra Lapplands forskningsenhet 2009, s. 7

utbildning har blivit en allt mer utsatt grupp på arbetsmarknaden. Att ha ett arbete är i flera avseenden en förutsättning för en god hälsa²¹⁵.

WHO har kommit fram till att hälsan till stor del påverkas av hur samhället är organiserat, eftersom detta avgör fördelningen av makt och resurser. Dessa är viktiga för individens möjligheter att uppnå och behålla en god hälsa²¹⁶, det vill säga hälsolitteraciteten. Det finns till exempel starka samband mellan hur man har haft det under sin uppväxt och den framtida hälsan. Hur man har haft det under uppväxten beror till stor del på familjens ekonomi (se kapitlet om ekonomi och arbetsliv). När vi pratar om hälsa behöver vi alltså se den ekonomiska aspekten. Även de övriga jämställdhetspolitiska målen går att koppla till hälsa.

I Jämtlands län är det färre som har eftergymnasial utbildning, och det kan alltså förklara varför vi i flera indikatorer ser en sämre hälsa än i riket.

Vi ser också att det finns en nära koppling mellan hälsa och diskriminering. Grupper som utsätts för diskriminering har en sämre hälsa i många avseenden. Det gäller till exempel HBT-personer, personer med funktionsnedsättning och personer med utländsk bakgrund. Detta hänger samman med att de ofta har sämre ekonomiska förhållanden, men så är det inte alltid. Även mikroaggressioner påverkar människors hälsa. Att vissa grupper bemöts med oförståelse och diskriminering inom vården (till exempel samer) är också något som ökar ohälsan.

---

²¹⁵ Folkhälsomyndigheten 2015b, s. 2

²¹⁶ Karl Gauffin m.fl. 2021, s. 555

Inflytande och delaktighet

Delmål 1: En jämn fördelning av makt och inflytande

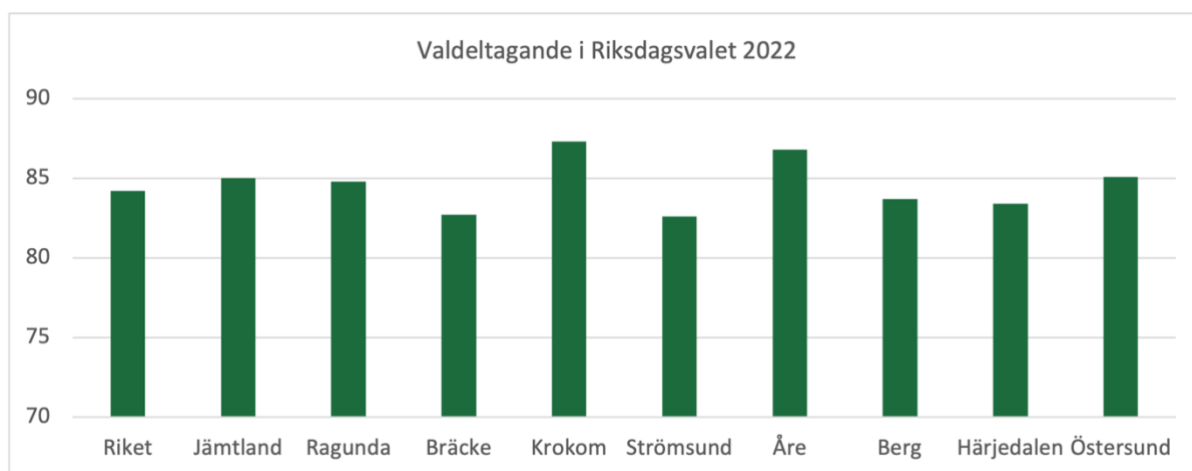
Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva medborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet.

En jämn fördelning av makt och inflytande är en grundläggande förutsättning för att nå regeringens jämställdhetsmål: "Kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sitt eget liv". Det är också en förutsättning för att skapa förändring inom de andra jämställdhetsmålen. I denna rapport ligger det första målet sist, eftersom det knyter samman trender från de andra målen, och öppnar – eller stänger – möjligheter inför framtiden.

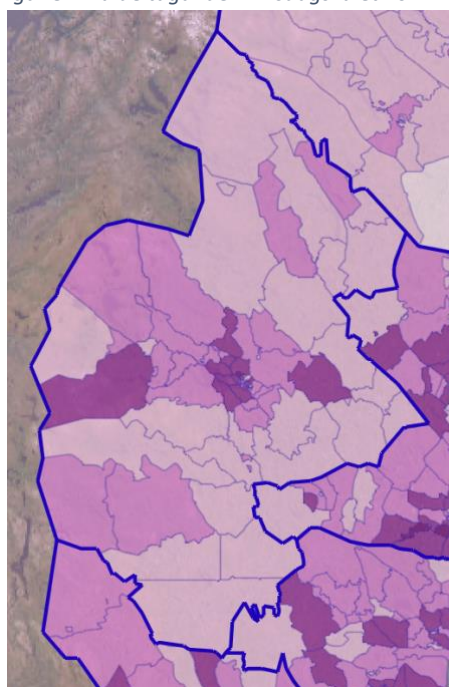
Politiskt deltagande och representation

En av den svenska demokratis hörnstenar är den representativa demokratin. I de politiska församlingarna fattas beslut som påverkar alla samhällets sektorer. Att de representerar och speglar hela befolkningen är grundläggande för att besluten som fattas dels tar hänsyn till allas behov och livsvillkor, dels har legitimitet i befolkningen.

I Sverige har vi ett med internationella mått högt valdeltagande i hela befolkningen. Under valet 2022 sjönk det dock från 88% till 84,2% i riket. Siffrorna för Jämtlands län visar ett aningen högre valdeltagande än så: från 88% 2018 till 85% 2022. Det är dock stor variation inom länet. Lägst är valdeltagandet i Bräcke: 82,7%, följt av Härjedalen och berg på 83,7% respektive 83,4%. Högst är valdeltagandet i Krokom och Åre, med runt 87%. Östersund och Ragunda ligger båda på runt 85%. Samtliga kommuner följer mönstret med en minskning av valdeltagandet mellan 2018 och 2022.

Figur 82. Valdeltagande i Riksdagsvalet 2022. Källa: SCB. Tabell 1:6.

Figur 83. Valdeltagande i Jämtlands län, ju mörkare färg desto högre deltagande. Källa: SCB.

SCB:s grafik över valdeltagandet utifrån valdistrikt visar att det höga valdeltagandet, över 85%, ibland över 90% är centrerat kring norr om Storsjön (Östersund och södra Krokoms) och Åre, samt valdistriktet Stugubyn i södra Ragunda. I norr, söder och delarna längst i väster är valdeltagandet lägre.

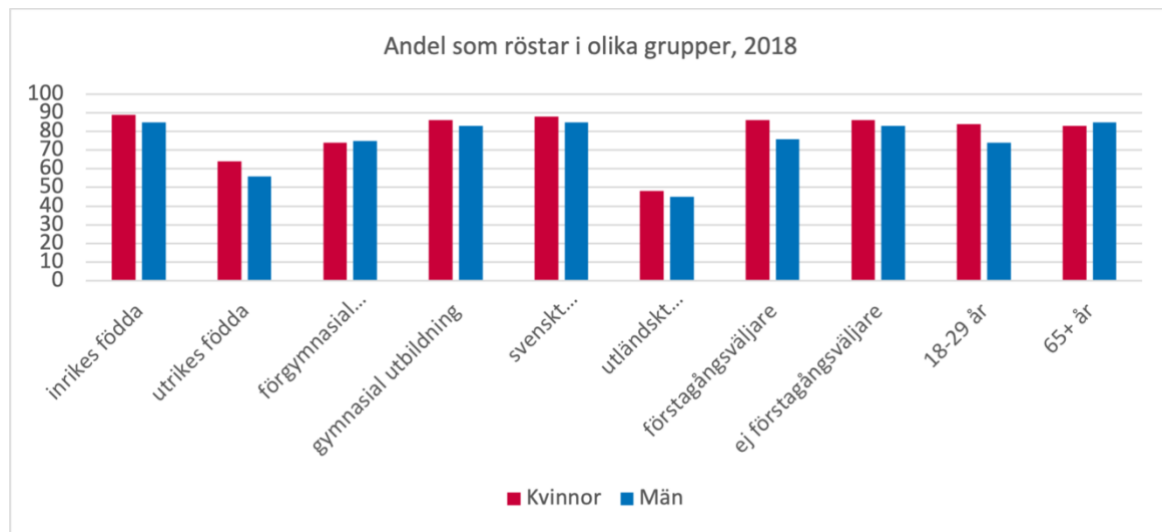
SCB:s valdeltagandeundersökning 2018 visade i vilken mån olika grupper deltar i val. Lägst är valdeltagandet bland utrikes medborgare, där bara totalt 46% röstar. Det följs av utrikes födda²¹⁷ där 56% av kvinnorna och 64% av männen röstar. Också lång utbildning ökar chansen att delta i val: bland de med eftergymnasial utbildning röstar 93% jämfört med 75% bland de med enbart förgymnasial utbildning. Utbildning är nära relaterat till inkomst. I den femtedel av befolkningen som tjänar mest röstar 95%, jämfört med 75% bland den femtedel som tjänar minst. Också ålder spelar en viss roll: 79% av de röstberättigade under 29 år röstar, jämfört med 88% i åldern 50-65 år.

Genomgående röstar kvinnor mer än män i samtliga grupper. En orsak till detta kan vara att kvinnor är mer plikttrogna än män. Det följer ett mönster där kvinnor utbildar sig mer, följer hälsoföreskrifter, och i lägre grad än män begår brott. Om detta kan ni läsa mer i kapitlen om hälsa respektive våld.

Jämtlands län som helhet har alltså ett valdeltagande strax över riksgenomsnittet, trots att områden där många har kortare utbildning ofta har lägre valdeltagande. Samtidigt följer röstandet inomregionalt i hög grad just utbildningsnivå. En förklaring till det höga deltagandet kan vara att andelen utrikes födda, som ju har lägst valdeltagande, är lägre än i riket. Men som vi ska se nedan är det inte den enda möjliga förklaringen. Högt politiskt

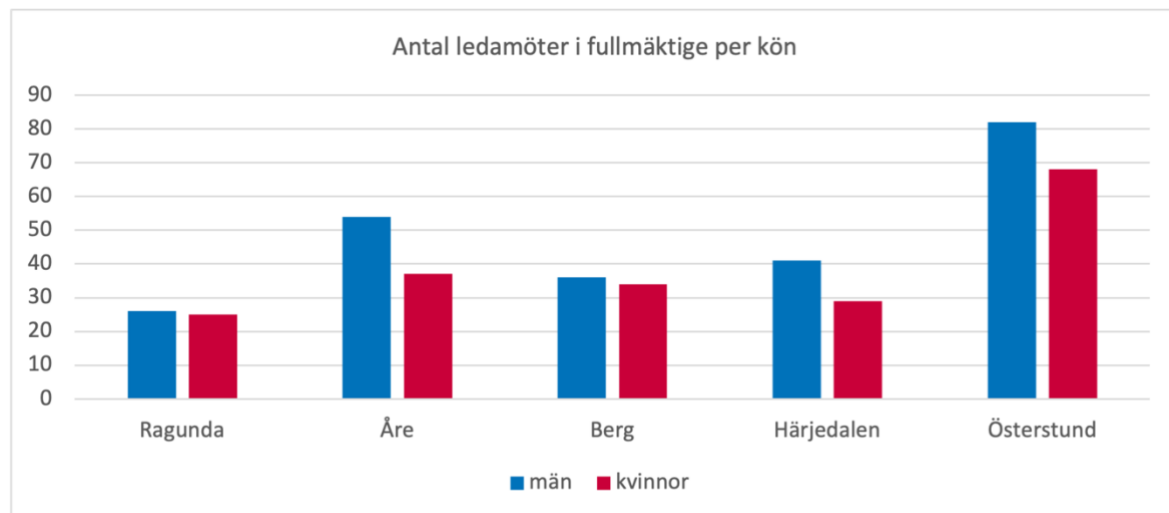
²¹⁷ Röstberättigade, eftersom detta gäller Riksdagsval gäller det svenska medborgare.

deltagande, där deltagande i val är en dimension, antas i forskningen ha samband med ett starkt civilsamhälle och höga nivåer av tillit och trygghet²¹⁸.

Figur 84. Andel som röstar i olika grupper, Riksdagsvalet 2018. Källa SCB, valdeltagandeundersökningen. Tabell 1:7.

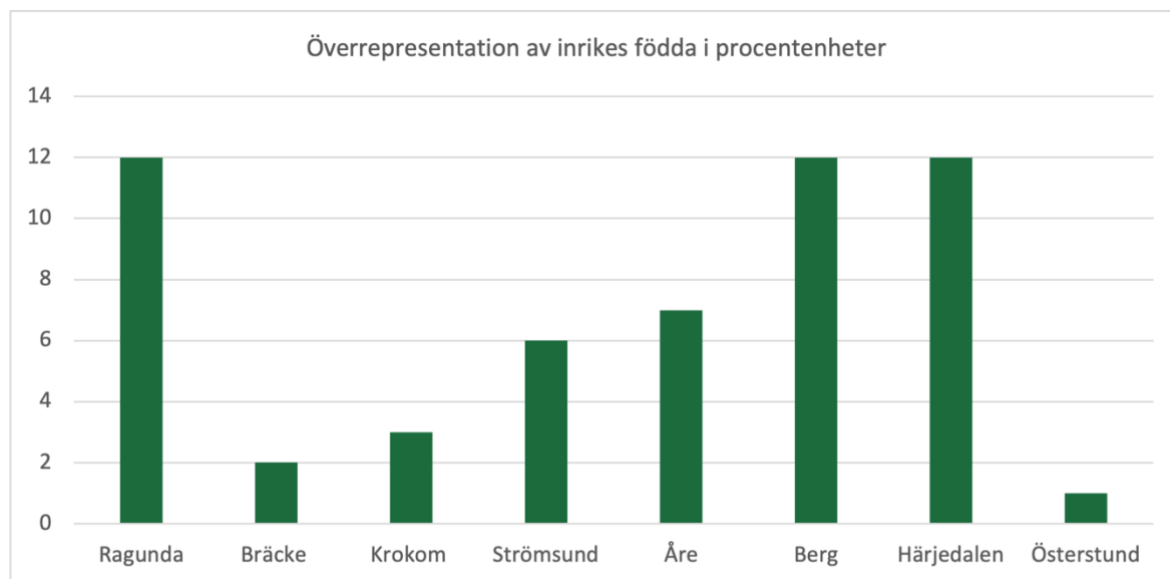
Högsta beslutande organ i kommunen är Kommunfullmäktige. Utöver det finns facknämnder, kommunstyrelse och bolagsstyrelser där förtroendevalda finns. Bland förtroendevalda samlat i Jämtlands län där statistik finns könsuppdelad var majoriteten av ledamöterna män under mandatperioden 2018-22. Skillnaden är liten, mellan 40-50% kvinnor vilket brukar räknas som könsbalanserat, men eftersom det genomgående är kvinnor som är i minoritet är det ändå värt att uppmärksammas.

Figur 85: Antal ledamöter i fullmäktige per kön mandatperioden 2018-22. Källa: SCB, undersökningen av förtroendevalda. Tabell 1:8

²¹⁸ T.ex. Robert D Putnam 1996

Också utrikes födda är genomgående underrepresenterade i Kommunfullmäktige: bara i Östersund, Bräcke och Krokoms närmar de sig andelen utrikes födda i befolkningen. För andra diskrimineringsformer saknar vi data. Också utrikes födda är genomgående underrepresenterade i jämförelse med andelen utrikes födda i befolkningen. I de flesta kommuner är andelen under 10%. Ofta anges 30% som den nivå av representation där en minoritetsgrupp får reellt inflytande och inte sticker ut som ensamma representanter för sin grupp²¹⁹. Även om den samlade underrepresentationen sällan är mer än några procentenheter, kan det alltså antas vara svårt för de utrikes födda att få reellt genomslag för sina perspektiv i valda församlingar.

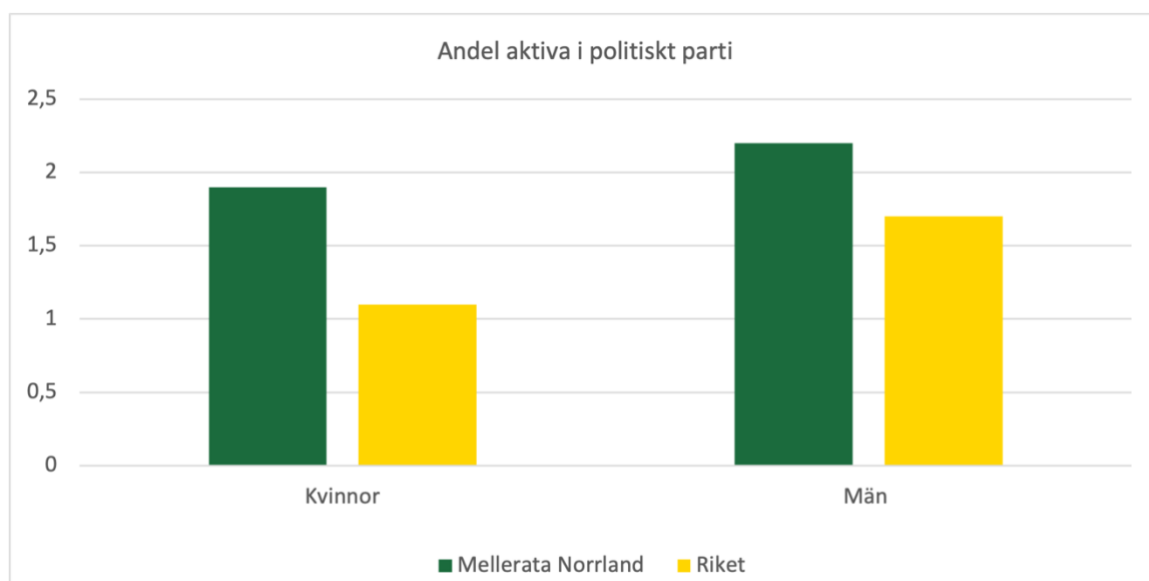

Figur 86. Överrepresentation av inrikes födda i procentenheter i Kommunfullmäktige mandatperioden 2018-22. Källa: SCB, undersökningen av förtroendevalda. Tabell 1:8.

Engagemang – första steget mot deltagande

För att bli vald till politiska poster krävs att du nomineras av ett politiskt parti, vilket nästan alltid förutsätter partimedlemskap. Den statistik som finns över politiskt engagemang täcker hela Mellersta Norrland, alltså Jämtlands län tillsammans med Västernorrlands län. Den visar att andelen som är aktiva (alltså engagerade utöver medlemskap) i ett politiskt parti är något högre i Mellersta Norrland än i riket: 2% jämfört med 1,4% i riket. 2,2% av männen är aktiva i ett parti jämfört med 1,9% av kvinnorna, vilket är en mindre könsskillnad än i riket. Detta gäller trots den på riksnivå tydliga kopplingen till utbildningsnivå: ju kortare utbildning du har, desto lägre deltagande. I Mellersta Norrland är alltså utbildningsnivån lägre, men partiaktiviteten ändå högre (Tabell 1:1).

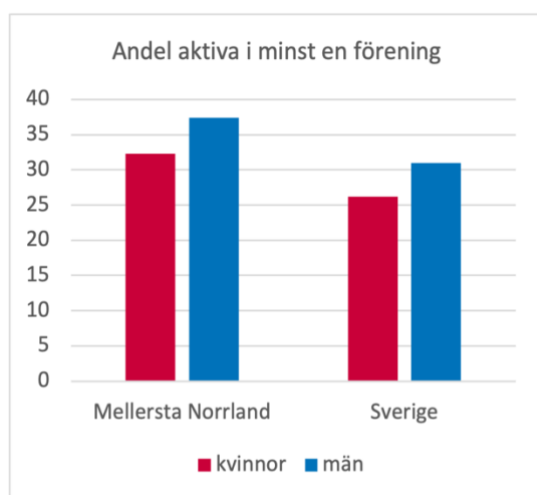
²¹⁹ Moss Kanter 1977

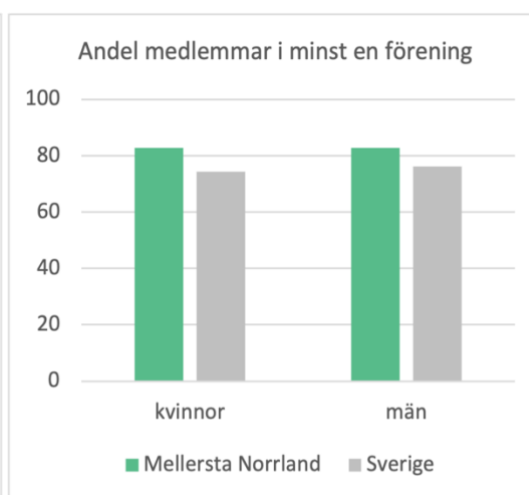
Figur 87. Andel aktiva i politiskt parti, Mellersta Norrland. Källa: SCB, ULF. Tabell 1:1.

En möjlig orsak till detta kan vara att partipolitiken upplevs närmare och mer tillgänglig i mindre kommuner. När alla känner alla blir avstånden också till politiker närmare. "Politikerna" är inte en främmande klass utan vårdbiträdet, butiksägaren eller förskolläraren. Partipolitiken kommer närmare och trösklarna för engagemang blir lägre.

En annan orsak till detta kan vara att föreningsaktivitet överlag är högre i Mellersta Norrland än i riket. 83% oavsett kön är medlem i en förening och totalt 34% (37% bland männen och 32% av kvinnorna) är också aktiva. Det är betydligt mer än i riket där 75% är medlemmar och 29% aktiva. Det kan också vara en del i det nätverkande kring maktpositioner och inflytande som nämnts nedan. (Tabell 1:3)

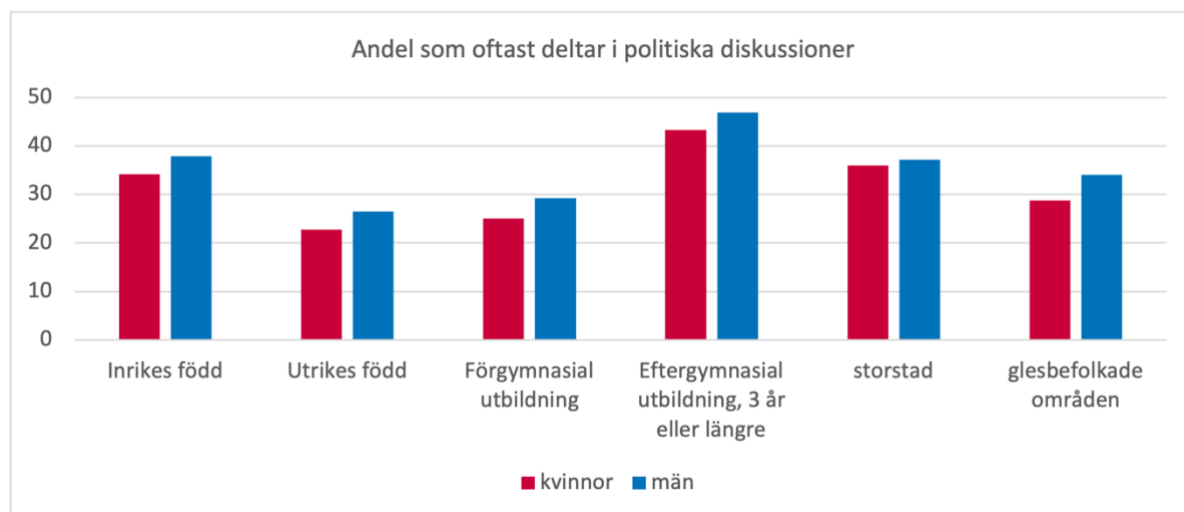
Figur 88. Andel aktiva i minst en förening. Källa: SCB, ULF. Tabell 1:3.

Figur 89. Andel medlemmar i minst en förening. Källa: SCB, ULF. Tabell 1:3.

Alla som är politiskt intresserade är inte aktiva i partier. Ser vi till hur många som oftast deltar i politiska diskussioner är den totala siffran ungefär lika stor i Mellersta Norrland som i riket, men könsskillnaden är mindre. I Mellersta Norrland deltar 32,1% av kvinnorna och 34,6% av männen oftast i politiska diskussioner. I riket är det 31,7% av kvinnorna 35,6% av

männen. Det politiska engagemanget är alltså på ungefär samma som på riksplanet, trots att nationella siffror visar att det är avsevärt högre i storstäderna. Kvinnorna drar upp detta värde: på nationell nivå är det ca 29% av kvinnorna i mindre städer och glesbefolkade områden som oftast deltar i politiska diskussioner, i Mellersta Norrland – som främst består av mindre städer och glesbefolkade områden – är det 31,7%. För män ser vi inte denna skillnad. (Tabell 1:2)

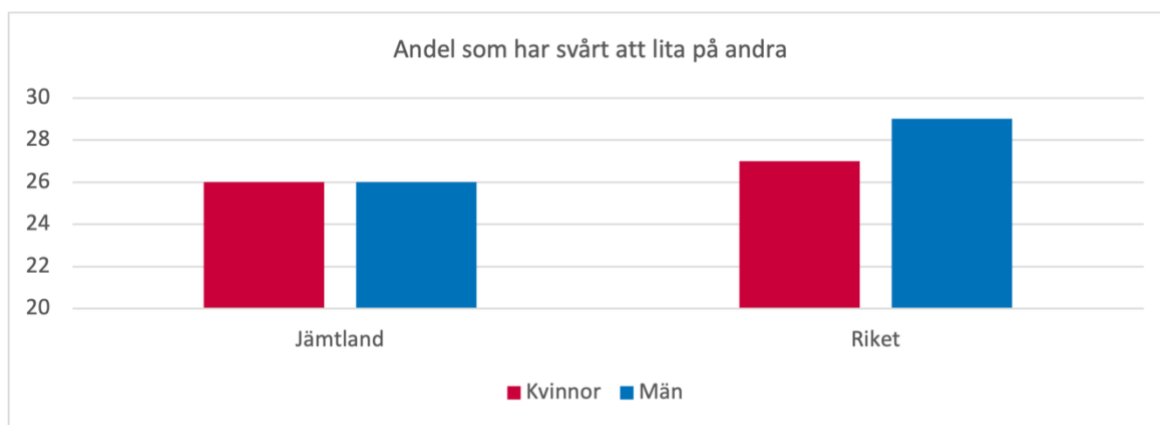
Figur 90. Andel som oftast deltar i politiska diskussioner. Källa: SCB, ULF. Tabell 1:2.

På nationell nivå ser vi hur engagemanget minskar ju längre bort från Sverige du är född: ju längre bort, desto mindre är sannolikheten att du deltar i politiska diskussioner. Bland födda i Sverige är det 36,1% som oftast deltar, bland födda utanför Europa är det 20,7%. Det finns också en socioekonomisk dimension: bland dem som har förgymnasial utbildning är det 27,3% som oftast deltar i politiska diskussioner, bland personer med lång eftergymnasial utbildning (mer än 3 år) är det 44,8% (Tabell 1:3).

Vi saknar statistik över politiskt deltagande bland HBT-personer. Bland personer med funktionsnedsättning tycks det på riksnivå inte vara någon större skillnad totalt i om de deltar i politiska diskussioner. Totalt 34% (32% av kvinnorna och 36% av männen) deltar oftast i politiska diskussioner. Något fler kvinnor med funktionsnedsättning än utan deltar oftast i politiska diskussioner: 34,3% jämfört med 31,2%. Om parti- och föreningsaktivitet saknas data för denna grupp (Tabell 1:3).

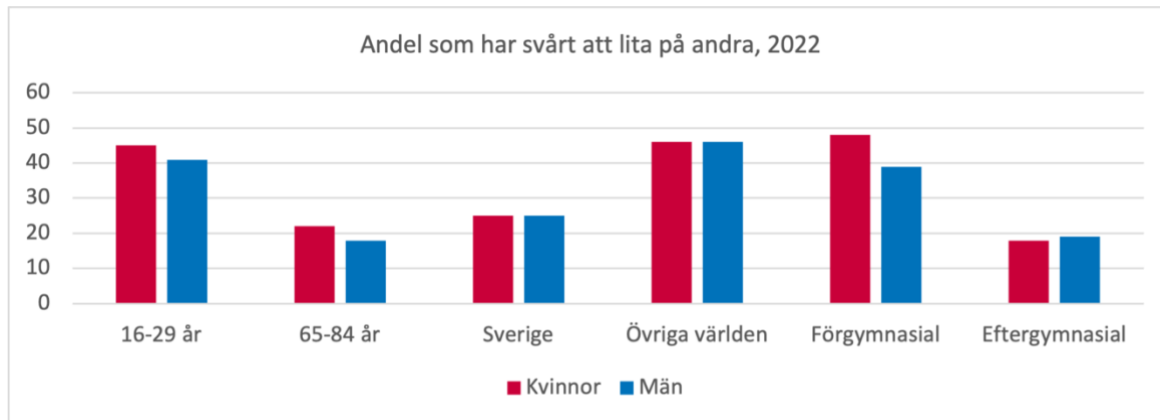
Att lita på andra

I Jämtlands län har 26% av invånarna svårt att lita på andra. Här finns ingen skillnad mellan män och kvinnor. I riket har 27% av kvinnorna och 29% av männen svårt att lita på andra. (Tabell 1:9) För kvinnorna är skillnaden marginell mellan riket och länet, men vi ser att männen har mindre svårt att lita på andra i Jämtlands län.

Figur 91. Andel som har svårt att lita på andra, 2018-22. Källa: Folkhälsomyndigheten, Hälsa på lika villkor. Tabell 1:9.

I riket ser vi skillnader utifrån ålder. Yngre har svårare att lita på andra än vad äldre har. I åldern 16-29 år har 45% av kvinnorna och 41% av männen svårt att lita på andra. Detta sjunker sedan och är nere på 22% bland kvinnorna och 18% bland männen i åldrarna 65-84 år (Tabell 1:9). Bland de allra yngsta och äldsta har kvinnor svårare för att lita på andra, och mitt i livet har männen svårare för det. Det är intressant att ställa svårigheten att lita på andra i relation till oro för att utsättas för brott. Leder svårigheter att lita på andra till mer oro? Yngre kvinnor har i stor utsträckning valt annan väg eller färdsätt på grund av oro att utsättas för brott och de är den grupp som utsätts mest för sexualbrott. Kan denna utsatthet göra att det är svårare att lita på andra? Dock ser vi även bland männen att de yngsta har svårt att lita på andra, så det är tydligt att det finns en åldersdimension som inte enbart beror på kön. I kapitlet om våld finns fler resonemang om utsatthet och rädsla.

Figur 92. Andel som har svårt att lita på andra, 2022. Källa: Folkhälsomyndigheten, Hälsa på lika villkor. Tabell 1:9.

Tendensen när det gäller bakgrund är att personer födda i Sverige eller i övriga Norden har lättast för att lita på andra. Det är svårare för personer från övriga Europa, och svårast för personer från övriga världen utanför Europa. Vi ser också en koppling till utbildningsnivå. Kvinnor med som högst förgymnasial utbildning har svårast för att lita på andra: 48% har svårt för det. För män med förgymnasial utbildning är det 39% (Tabell 1:9). Kan utländsk bakgrund spela in här? Vi vet att personer som kommer från världen utanför Europa har svårast för att lita på andra, och i denna grupp har en stor andel kvinnor som högst förgymnasial utbildning. Detta kan dra upp siffran för kvinnor med förgymnasial utbildning. För gymnasial och eftergymnasial utbildning finns ingen större skillnad mellan könen.

Kvinnor med eftergymnasial utbildning är de som har minst svårt för att lita på andra: bara 18% har det.

Bland personer med förgymnasial utbildning finns en överrepresentation av grupper som står långt från arbetsmarknaden. Det gäller till exempel utrikes födda, personer med funktionsnedsättning och personer med kort utbildning. Att inte ha ett arbete kan göra det svårare att känna sig som en del av samhället, vilket kan påverka tilliten. Många som ingår i dessa grupper och som har ett arbete har hårda jobb med tuffa villkor där de även kan bli utnyttjade av sin arbetsgivare, och det stärker inte tilliten. Den lägre tilliten till andra kan också påverka den psykiska – och i förlängningen fysiska – hälsan. Som vi såg i kapitlet om psykisk ohälsa är gruppen med kortast formell utbildning överrepresenterad bland personer med sämre psykisk hälsa.

Den jämtska gemenskapen

Historiskt var Jämtlands län ett rikt län med stora gårdar och självägande bönder. Livsvillkoren var – i jämförelse med andra platser, goda, klassklyftorna var små och sammanhållningen stark. Med industrialiseringen, där större industrier förlades utefter kusten, halkade Jämtlands län efter ekonomiskt.

I Jämtlands län finns en stark tradition av samverkan för att lösa lokala frågor. Som glesbygdslän med bara en större stad finns en vana vid att lösa saker på egen hand, med hjälp av varandra. Antalet nya kooperativ per invånare som startades 2008-2018 är exempelvis i Jämtlands län bland de fem högsta i landet, och bara Gotland har påtagligt fler²²⁰. Bygderörelser och byalag är starka och ideella krafter håller ihop lokal service som förskolor, butiker och små företag i traditionella näringar, i form av sociala företag, i gränslandet mellan ekonomi och civilsamhälle²²¹. I många fall är kvinnor centrala i dessa rörelser, i strävan efter att bevara å ena sidan lokal service som hotas av nedläggning, å andra sidan traditionella verksamheter sedan generationer tillbaka²²².

De högre nivåerna av tillit i Jämtlands län har troligen till stor del sitt ursprung i detta civilsamhälle. Jämtar känner varandra och litar på varandra. Mycket forskning har också pekat mot att starka civilsamhällen och småskaliga ekonomier också stärker demokratin²²³.

Makten över näringslivet

Som vi såg i kapitlet om ekonomi är andelen kvinnor på chefspositioner något högre i Jämtlands län än i riket. Det innebär dock inte alls självklart att kvinnor har större makt inom närings- och arbetslivet än i riket. Att andelen chefer som är kvinnor är högre beror troligen i första hand på att den offentliga sektorn – där kvinnor oftare än annars är chefer – är stor.

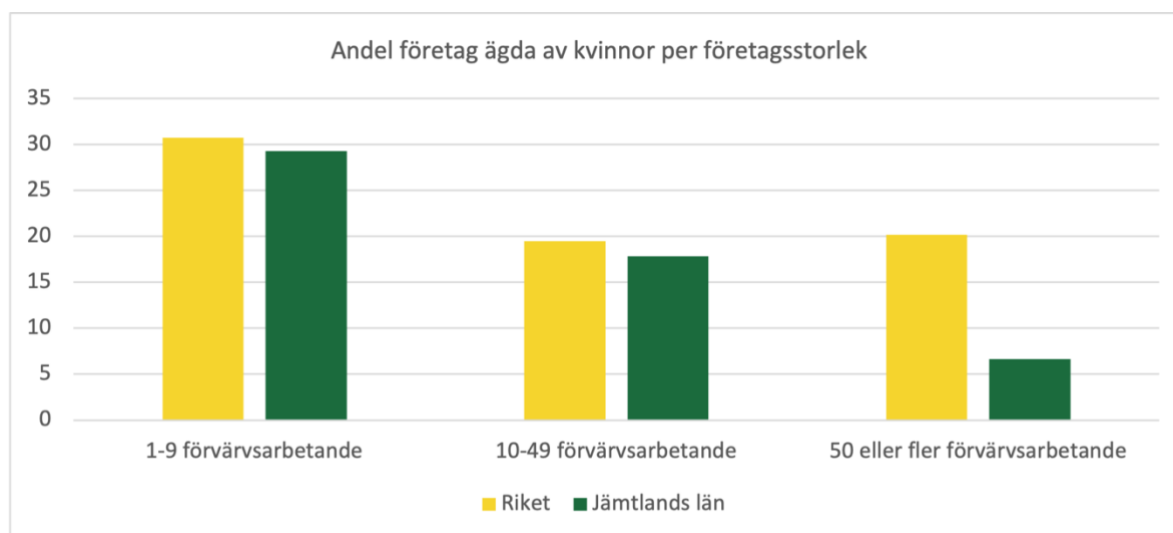
---

²²⁰ Svensk Kooperation 2020, s. 15

²²¹ Lillemor Sahlberg 2020, s. 128

²²² Lillemor Sahlberg 2020, s. 135

²²³ Robert D Putnam 1997

Figur 93. Andel företag ägda av kvinnor per företagsstorlek. Källa: SCB/Tillväxtverket. Tabell 2:2.

Men mönstret går igen när vi ser till vilka som har den yttersta makten i företagen. Av de 60 företag i länet som har fler än 50 anställda ägs visserligen bara 4, alltså 6% av kvinnor (Tabell 2:2) – jämfört med 20% i riket. Men i företagets styrelser sitter 25% kvinnor, som ordförande 18% kvinnor och av verkställande direktörer är 20% kvinnor. Samtliga siffror är en eller ett par procentenheter högre än i riket.

En orsak till den högre andelen kvinnor i ledande positioner kan vara just att företagen är mindre och oftare verkar inom offentlig sektor och på mindre marknader. 95% av länets företag har under 10 anställda jämfört med 92% i riket, och bara 0,6% av företagen i Jämtlands län har över 50 anställda jämfört med 1,5% i riket. (Tabell 2:2)

Det kan också finnas en lägre konkurrens om de högsta positionerna på mindre orter, jämfört med i en storstad. De försök som gjorts för att stärka kvinnors företagande och bygga nätverk för att stötta varandra kan ha haft effekt. Det är också viktigt att minnas att statistiken visar antalet positioner, inte antalet personer. En kvinna som sitter i fem styrelser räknas därför som fem i statistiken. Hur stor andel av styrelseaktiva personer som är kvinnor vet vi inte.

Nätverkande, samverkan och en dimmig makt

Det förefaller alltså som att det i Mellersta Norrland finns ett jämförelsevis starkt civilsamhälle: människor möts och organiserar sig i föreningsform, bildar Kooperationer och engagerar sig gemensamt i den lokala servicen. I kombination med närhet till beslutsfattare och korta beslutsvägar. När kommunerna är små skapas stora möjligheter till samverkan mellan politik/offentlighet, föreningsliv och näringsliv. Dessa former av samverkan – både formella och informella – kan vara mycket gynnsamma för både samhället och för de enskilda individerna. Men som vi ska se kan de också fungera exkluderande: alla har inte samma tillträde till nätverken.

I mindre regioner, såsom Jämtlands län, är risken att nätverken blir personbaserade och därigenom exkluderande. De bygger på personliga kontakter som ofta skapas redan i

skolåldern och som upprätthålls genom livet och skapar goda möjligheter till att exempelvis utveckla affärsidéer, skapa gynnsam politik för lokala intressen och arbetstillfällena för orten.

Men möjligheterna är inte lika för alla. Den starkt segregerade arbetsmarknaden innebär att kvinnors och mäns personliga nätverk ser olika ut. Mäns nätverk sträcker sig, som vi sett, in i både politikens och näringslivets högsta positioner, medan kvinnornas står utanför. Män har också en förkärlek för att välja andra män som liknar dem själva till styrelser, arbetslag med mera. Det underlättar både sociala och sakmässiga relationer och att nå konsensus.²²⁴ Samtidigt exkluderar det de grupper som inte är "likadana" – alltså som är män, och "rätt sorts män" – vilket enligt forskningen innebär vita, heterosexuella, normfungerande cis-män med samma utbildningsform och nivå som övriga i sammanhanget²²⁵.

I kapitlet "Kvinnor, motstånd & makt" av Gerd Lindgren i boken Göra jämställdhet beskrivs att: "Det framgår ... att det finns grupperingar som förekommer på många arenor och håller sig framme. Vissa familjer, intressen och vissa branscher är överrepresenterade när regionens framtid skall planeras." Det pekas ut resurser som är viktiga (bilar, trav, fastigheter och skog). Släktskap nämns som en viktig faktor för inflytande, platser (Åre) och vissa företag (Jämtkraft) som påtagligt påverkade av strukturerna.²²⁶

Omfattningen och påverkan av denna typ av nätverk är mycket svår att kartlägga i detalj. Att andelen kvinnor på höga positioner i näringslivet är relativt hög talar för att även kvinnor kan få tillgång till nätverken. Men konkretionen i beskrivningarna ovan gör det svårt att förneka att de alls existerar i Jämtlands län. Det är i så fall troligt att det inte är ett inkluderande klimat i nätverken som skapar kvinnors möjlighet att ta sig upp, utan snarare enstaka kvinnors förmåga att "vara rätt" – alltså att ha tillgångar och egenskaper, till exempel äga skog, tillhöra "rätt familj" och bete sig på rätt sätt. Dessa tillgångar och egenskaper kompenserar då för att hon är kvinna, men nätverken är fortsatt slutna för utomstående och nykomlingar.

Kontakterna i nätverken är i de flesta fall vardagliga och till synes alldagliga och oförargliga. Det gör dem också svårare att angripa och förändra. Ett slutet styrelserum med registrerade deltagare kan granskas och öppnas upp²²⁷. De där vardagligt utbytta orden efter en gemensam middag, älgjakten med gamla skolkompisarna, kompisarna som möts på lokala puben och som pratar mest om gamla minnen – men också byter några ord om en idé man fick i förrgår – de formar inte slutna rum utan en försiktig dimma som sänker sig över många sammanhang och inte blir synlig förrän på distans.

Det finns samtidigt ett motstånd mot männens informella nätverk. Jämtlands län har en stark tradition av kvinnliga företagare och politiker som med olika framgång utmanar eller tar sig in i maktens nätverk. I boken ovan nämns ett flertal namn och deras gärningar liksom flera försök att bygga egna nätverk för att lyfta varandra och balansera de manliga nätverkens inflytande.

---

²²⁴Gerd Lindgren 2015, s. 225

²²⁵T.ex. R.W. Connell 2005

²²⁶Gerd Lindgren 2015, s. 228

²²⁷Gerd Lindgren 2015, s. 226

Det är dock tveksamt i vilken mån motståndet lyckas skapa förändring på strukturell nivå. Många av de kvinnor som arbetat för jämställdhet tvingas både anpassa sig till männens nätverk och ta avstånd från kvinnornas, eller blir förflyttade till en position där de inte längre utgör ett hot²²⁸. Flera exempel tas upp i texten där individer förflyttats för att slå sönder nätverk eller avvärja obekväma individer. Kvinnor måste kunna beskrivas som "inte som andra kvinnor" för att få del av makten. Den som på allvar hotar maktens strukturer motas undan och förlorar sin plats²²⁹. Kvinnor som vill skapa strukturell förändring tvingas därför ofta välja mellan strukturell förändring på kollektiv nivå, och att själva lyckas med sina mål. För att nå jämställdhet inom maktutövande räcker det alltså inte att kvinnor är representerade i maktorganen – vilket vi sett är fallet i Jämtlands läns kommunfullmäktige. Det spelar också roll vilka kvinnorna är, och i vilken mån de kan och vill utöva ett inflytande på strukturell nivå.

Det växer alltså fram en bild där kvinnor är mycket aktiva i både företag, civilsamhälle och politik, men där de ändå utesluts från de viktigaste besluten.

Samma processer beskrivs av andra exkluderade grupper, exempelvis antirasistiska aktivister, och även om de inte finns utforskade i en jämtländsk kontext kan vi anta att exkluderingen av dessa grupper har liknande mekanismer. När makten fördelas utifrån personliga kontakter baserade på informella nätverk får igenkänning och identifikation ofta större utrymme: den inkluderas som på något sätt liknar dem som redan finns där.

Jämtlands län tillhör i sin tur den svenska periferin: en glest befolkad region med enbart en lite större ort och långt från den svenska maktens centrum i Stockholm. Maktstrukturerna internt i länet kan i någon mån läsas utifrån denna kontext. På samma sätt som kvinnor tvingas anpassa sig till männens villkor för att få delta, behöver jämtlänningarna förhålla sig till svårigheten att nå fram till "makten i Stockholm" med sina intressen. Att bygga starka nätverk som talar med en samlad röst kan vara ett effektivt sätt att göra detta.

Samernas särskilda rättigheter

Att Jämtlands län är ett samiskt förvaltningsområde innebär ett särskilt ansvar för att synliggöra samernas intressen i beslutsprocesser och att bjuda in till samråd i frågor som berör dem. Bland annat har Region Jämtland Härjedalen en samrådsgrupp som bjuder in i aktuella frågor och ett kompetensnätverk med syfte att mobilisera och samordna samisk kompetens. Också Sametinget har en viktig roll i att föra dialog med beslutsfattare kring frågor som berör de samiska samhällena och samisk kultur, även om dess roll endast är rådgivande.

Det finns alltså en hel del formella strukturer för att tillvarata samernas intressen. Men samerna är långt ifrån full delaktighet i samhället. Samiska intressen vad gäller mark, jakt och andra traditionella konfliktytor tenderar i slutändan att prioriteras ned i relation till majoritetssamhällets intressen.

---

²²⁸ Gerd Lindgren 2015, s. 230

²²⁹ Gerd Lindgren 2015, s. 226

I Sametingsvalet 2021 deltog nära 6 000 samer med sina röster, vilket utgör 65% av röstlängden. För att ingå i röstlängden görs en prövning utifrån sametingslagen: den har rösträtt som har samiska som språk i hemmet; har en förälder eller mor-/farförälder som haft samiska som språk i hemmet eller har förälder som varit upptagen i röstlängden. Den samiska röstlängden är alltså uppbyggd kring familjehistoria och självidentifikation. Ett bekymmer är dock att svenska statens historia av förtryck och kolonialisering av Sápmi skapar en skepsis bland samerna mot att registrera sig som same. Förmodligen gäller detta i synnerhet äldre generationer som ofta bär på egna minnen av försvenskningens mörkaste sidor. Den som inte registrerar sig som same förvägras möjligheten till inflytande över Sametingets politik och nås inte alltid av de insatser som görs av Sametinget. Detta kan också bidra till en bristande legitimitet hos Sametinget som rådgivande instans: kan det tala för "alla samer", och vilken skillnad gör det i praktiken?

Av Sametingets 53 ledamöter är 29 kvinnor²³⁰. Det återspeglar att kvinnorna är en bärande kraft i samiskt civilsamhälle och kultur. Samtidigt dominerar det samiska civilsamhället av kvinnor, i exempelvis samiska organisationer, institutioner och föreningar med inriktning mot språk, kultur och utbildning²³¹.

Som urfolk vars mark och kultur kolonialiserats och exploaterats i århundraden präglas de samiska folken av historiska och nedärvda trauman. Det präglar både relationen till majoritetssamhället, som fortsatt diskriminerar samerna både i personliga relationer och i beslutsfattandet, och relationerna inom det samiska samhället. Ett exempel är de formella strukturerna kring rennäringen. De påverkar rennäringen som sådan med reglering av antalet renar, områden som får nyttjas och liknande frågor, alltså renägarnas rätt att utöva sina verksamheter. Den har samtidigt inneburit att det finns en formell struktur kring rennäringen, ett kolonialmaktens erkännande av dess existens, som saknas för andra samiska intressen. En "riktig same" äger renar – trots att sametingets största parti är Jakt- och fiskesamerna. Tidigare folkförflyttningar, försvenskningens politik i bland annat skolor och liknande historiska oförrätter har också ställt olika grupper av samer emot varandra.

Majoritetssamhällets formaliserade krav på samisk verksamhet har också påverkat relationen mellan könen, både genom att införa nya och genom att förstärka befintliga maktstrukturer²³². Av de 12 samebyarna i Jämtlands län är det exempelvis endast en vars ordförande har ett kvinnonamn.

2016 antog Sametinget ett jämställdhetsprogram. Jämställdhetsprogrammet tar upp att det förekommer en marginalisering av samiska kvinnor, men att det kan vara svårt att tala utifrån positionen same och kvinna samtidigt. Ofta talar samiska kvinnor för samer generellt och betonar sin samiskhet – samtidigt som de i många situationer kan tvingas underordna sig som kvinnor. En sådan lojalitet mot det samiska kollektivet kan leda till att sådant som

---

²³⁰ Sametinget 2022a

²³¹ Sametinget 2021, s. 4

²³² Sametinget 2021, s. 25

våld mot samiska kvinnor tystas ner, vilket självklart påverkar samiska kvinnors hälsa, och det kan vara orsaken till att det inte har funnits en stark samisk kvinnorörelse²³³.

Kampen mot ojämlikhet, diskriminering och okunskap i det majoritetssvenska samhället har i många fall upplevts överskugga frågan om jämställdhet inom det samiska samhället²³⁴. När det samantagna utrymmet för att utöva sin kultur och sin ekonomiska verksamhet minskar genom krympande marker och liknande, då minskar också utrymmet för att arbeta med fördelning av de små resurser och den lilla makt som finns internt i det samiska samhället. Detsamma gäller andra interna maktrelationer, exempelvis synen på sexuell läggning, homosexualitet, maskulinitet och femininitet²³⁵. Viljan att bevara kulturer och traditioner kan också innebära en ovilja mot förändringar av de interna maktstrukturerna. Kritik kan uppfattas som ett hot och som ett brott mot lojaliteten mot den egna utsatta gruppen. Kanske är detta en orsak till att det saknas en stark samisk kvinnorörelse, trots att flera framträdande försvarare av samiska rättigheter varit kvinnor?²³⁶

Det är också svårt att definiera vad jämställdhet är i en samisk kontext: innebär det att kvinnor gör samma saker som männen, att sysslorna värderas lika, eller något annat? Frågorna väcks både inom rennäringen och inom annan samisk verksamhet, där exempelvis hårdslöjden ofta är högre värderad än mjukslöjden på marknaden.²³⁷ Och är det ens möjligt att säga vad som är en lika värdering – utifrån vilka mått? Ekonomisk värdering? Tillgång till positioner i samråd m.m.?

I många fall bidrar kvinnor mer än män till familjens ekonomi vilket borde ge makt över ekonomin, men samtidigt är det ofta männens sysslor som ses som "kärnan" i verksamheten och som därför ger positioner i exempelvis samebyn och i samrådsprocesser.

Exkluderingens konsekvenser

Om det är en ganska liten, specifik grupp män som inkluderas i maktens nätverk, så är gruppen som exkluderas stor och diversifierad. Med några undantag omfattar den samtliga kvinnor, men även en majoritet av männen. Utrikes födda, personer med funktionsnedsättning och homo-, bi- och transsexuella av alla kön är exempel på grupper som sällan uppfyller kriterierna och har rätt nätverk för att nå maktens dimma. Förmodligen är kopplingen mellan makt och höga inkomster svagare i Jämtlands län än i riket. Företagen är mindre och därmed de grupper som tjänar väldigt mycket pengar, och det är inte troligt att nätverken kan stanna inom dessa kretsar. Det är dock inte sannolikt att nätverken sträcker sig ut till de grupper som har det allra sämst ställt: sjuka, arbetslösa, personer som inte äger mark, skog eller företag eller har utbildning och familj som kan kompensera för att de inte äger.

---

²³³ Sametinget 2016b

²³⁴ Sametinget 2021, s. 24

²³⁵ Sametinget 2021, s. 25

²³⁶ Sametinget 2016b, s. 15

²³⁷ Sametinget 2021, s. 25

Samma mönster går igen hos samerna där det återigen är ägandet – av renar – som är centralt för det ekonomiska och politiska inflytandet. Kvinnor, som i lägre grad äger renar, och icke-renskötande samer, hamnar lätt utanför nätverk och processer för konkret påverkan. Detta kan också ses som en del av den majoritetssvenska kolonisationen: hur det koloniserade samhället tvingas anpassa sig till kolonistörens villkor och arbetsformer, och därmed föra in dess maktstrukturer i det egna samhället. Det bör dock påpekas att inte heller renskötande samer når in i majoritetssamhällets maktstrukturer.

De som står utanför makten har inte heller möjlighet att forma framtiden. Därigenom får deras intressen inte heller samma genomslag i utvecklingen. Strukturella och strategiska beslut som får stor påverkan under lång tid fattas ofta utan att deras intressen framförs och tas i beaktande. Att Jämtlands län är litet innebär lägre grader av segregation i lokalsamhället, vilket kan – om viljan finns – göra det möjligt att få med perspektiven indirekt, via andra personer, men det är omöjligt att avgöra i vilken mån så är fallet.

I relation till statsmakten är också de mäktigaste jämtlänningarnas makt begränsad. Val sker vart fjärde år och ett par myndigheter har kontor i Östersund, men överlag finns goda anledningar att anta att många jämtlänningar känner sig bortglömda och osynliggjorda i nationell politik.

När politiken och politikerna blir otillgängliga och upplevs "inte bry sig" minskar förtroendet för det politiska systemet. Två tredjedelar deltar inte aktivt i politiska diskussioner, alltså om frågor som mycket konkret rör deras framtida livsvillkor. Tillsammans med att den välfärd som styrs av politiken urholkas allt mer på grund av ett minskande befolkningsunderlag skapas negativa spiraler som riskerar att hota samhällets grundvalar.

Att öka den politiska inkluderingen är därför inte enbart en fråga om människors lika rättigheter – utan om hela samhällssystemets överlevnad.

Källor

Allbrightstiftelsen 2022; "Allbrihtrapporten 2022: Noll nya chefskvinnor";
https://static1.squarespace.com/static/5501a836e4b0472e6124f984/t/63760935a08ee147548f60e9/1668679996256/Allbrihtrapporten_2022.pdf

Arbetsförmedlingen 2019; "Arbetsmarknadsprognos Jämtland 2019-2020";
<https://arbetsformedlingen.se/statistik/analyser-och-prognoser/arbetsmarknadsprognoser/jamtland/arbetsmarknadsprognos-jamtland-2019-2020>

Arbetsmiljöverket 2017; "Genusperspektiv på olycksfall och dödsolyckor i arbetslivet": RAP 2017:4; <https://www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/kunskapsammanstallningar/riskfylld-arbetsmiljo---genusperspektiv-pa-olycksfall-och-dodsolyckor-inom-mansdominerade-yrken-och-branscher/>

Arbetsmiljöverket 2020a, "Arbetsmiljön 2019" Arbetsmiljörapport 2020:2;
<https://www.av.se/globalassets/filer/statistik/arbetsmiljon-2019/arbetsmiljostatistik-arbetsmiljon-2019-rapport-2020-2.pdf.pdf>

Arbetsmiljöverket 2020b; "Dödsolyckor i arbetet 1955-2019 efter kön. Arbetstagare";
<https://www.av.se/globalassets/filer/statistik/arbetsmiljostatistik-dodsolyckor-i-arbetet-kon-1955-2019.pdf>

Arbetsmiljöverket 2021; "Arbetsorsakade besvär 2020"; Arbetsmiljöstatistik rapport 2021:3;
<https://www.av.se/globalassets/filer/statistik/arbetsorsakade-besvar-2020/rapport-arbetsorsakade-besvar-2020.pdf>

Arbetsmiljöverket 2022; "Arbetssskador 2021 – län och kommun"; Arbetsmiljöstatistik rapport 2022:01; <https://www.av.se/globalassets/filer/statistik/arbetssskador-2021/arbetssskador-2021-2022-01-lan-och-kommun.pdf>

Asplund, Stig Börje 2018; "Platsens betydelse för pojkars och unga mäns läsning"; Svenskkläraren nr 1 2081; <https://www.svensklaraforeningen.se/platsens-betydelse-for-pojkars-och-unga-mans-lasning/>

Berg, Lisa & Hjern, Anders 2016; "Barn till separerade föräldrar. Hälsa, utbildning och sociala levnadsförhållanden i ett livsloppsperspektiv", Stockholms Universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten, Centrum för forskning om ojämlikhet i hälsa (CHESS)

Boverket 2016; "Trångboddheten i storstadsregionerna"; <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2016/trangboddheten-i-storstadsregionerna/>

BRÅ 2015; "Alkohol- och drogpåverkan vid misshandel, hot, personrån och sexualbrott",
https://bra.se/download/18.779f51ff14b839896444f1/1424700908919/2015_Kortanalys_Alkohol_och_drogp%C3%A5verkan.pdf

BRÅ 2019; "Otrygghet och oro för brott begränsar vardagslivet"; <https://bra.se/om-bra/nytt-fran-bra/arkiv/press/2019-01-15-otrygghet-och-oro-for-brott-begransar-vardagslivet.html>

BRÅ 2022; "Våld i nära relationer"; <https://bra.se/statistik/statistik-utifran-brottstyper/vald-i-nara-relationer.html>

BRÅ 2022a; "Brå gör fördjupad studie av hatbrott mot samer"; <https://bra.se/om-bra/nytt-fran-bra/arkiv/nyheter/2022-07-06-bra-gor-fordjupad-studie-av-hatbrott-mot-samer.html>

BRÅ 2022b; "Våld i nära relationer"; <https://bra.se/statistik/statistik-utifran-brottstyper/vald-i-nara-relationer.html>

Bylund, Christine 2022; "Anakrona livsvillkor. En studie av funktionalitet, möjligheter och begär i den föränderliga svenska välfärdsstaten"; Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet; <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1656718/FULLTEXT01.pdf>

Bäärnhielm, Sofie, Edlund, Ann-Sofie, Ghebru, Abeba, Johansson Olsson, Anne, Sundvall, Maria 2018; "Migration, psykisk ohälsa och trauma – ett studiehäfte för dig som möter asylsökande och flyktingar i ditt arbete"; Stockholms Läns Landsting, Transkulturellt Centrum

Chamy, Christy 2017; "Dålig ekonomi får kvinnor att återvända till våldsamma män"; Sveriges Radio P4; <https://sverigesradio.se/artikel/6637349>

Connel, R.W 2005; "Masculinities"; University of California Press

Diskrimineringsombudsmannen 2008; "Diskriminering av samer – samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv"; DO:s rapportserie 2008:1; <https://www.do.se/kunskap-stod-och-vagledning/publikationer-om-diskriminering/2008/diskriminering-av-samer>

Europeiska Socialfonden 2017; "Diskriminering i arbetslivet : Var den finns - och hur vi vet"; <https://www.esf.se/app/uploads/2021/01/Diskriminering-i-arbetslivet-version-2.pdf>

Evidens 2016; "Trångboddhet i Sverige – beskrivning av nuläget och diskussion om effekter"; HSB; https://www.mynewsdesk.com/se/hsb_riksforbund/documents/traangboddhet-i-sverige-beskrivning-av-nulaeget-och-diskussion-om-effekter-64435

Flint, Stuart W., Čadek, Martin, Codreanu, Sonia C., Ivić, Vanja, Zomer, Colene & Gomoiu, Amalia 2016; "Obesity Discrimination in the Recruitment Process: 'You're Not Hired!'"; Frontiers in Psychology 2016; 7:647; <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4853419/>

Folkhälsomyndigheten 2014; "Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer"; <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/682897c8422c4e63889ea99aa875e197/utv-halsan-bestamningsfaktorer-homo-bi-fina-2014.pdf>

Folkhälsomyndigheten 2015a, "Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner – en rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige"; <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/c5ebbb0ce9aa4068aec8a5eb5e02bafc/halsan-halsans-bestamningsfaktorer-transpersoner.pdf>

Folkhälsomyndigheten 2015b; "Utbildningsnivå och hälsa – hur hänger de ihop?"; <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/ca6067606d8847f7945e922642853caf/utbildning-halsa-faktablad.pdf>

Folkhälsomyndigheten 2017a; "Förskolans påverkan på barns hälsa – en genomgång av den vetenskapliga litteraturen"; <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/3addb7a81de44a8b8a8f4bfa29b8306c/forskolans-paverkan-barns-halsa-01086.pdf>

Folkhälsomyndigheten 2017b; "Sexualitet och hälsa bland unga i Sverige. UngKAB15 – en studie om kunskap, attityder och beteende bland unga 16-29 år";
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/11272529714342b390d40fe3200f48cf/sexualitet-halsa-bland-unga-sverige-01186-2017-1-webb.pdf>

Folkhälsomyndigheten 2019a; "Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) i Sverige 2017 – Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017";
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/publikationer-och-material/publikationsarkiv/s/sexuell-och-reproduktiv-halsa-och-rattigheter-i-sverige-2017/?pub=60999>

Folkhälsomyndigheten 2019b; "Suicidpreventiva dagen: Insatser krävs för att fler äldre ska vilja leva längre"; <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2019/september/suicidpreventiva-dagen-insatser-kravs-for-att-fler-aldre-ska-vilja-leva-lange/>

Folkhälsomyndigheten 2020; "Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter bland homo- och bisexuella samt transpersoner"; <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publikationer-och-material/publikationsarkiv/s/sexuell-och-reproduktiv-halsa-och-rattigheter-bland-homo--och-bisexuella-samt-transpersoner/>

Folkhälsomyndigheten 2022 (e); "Stress";
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/tolkad-rapportering/folkhalsans-utveckling/resultat/halsa/stress/>; 2022-10-28

Folkhälsomyndigheten 2022a; "Hälsa hos personer med funktionsnedsättning";
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/halsa-i-olika-grupper/funktionsnedsattning/>

Folkhälsomyndigheten 2022b; "Hälsans bestämningsfaktorer";
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/en-god-och-jamlik-halsa-pa-alla-nivaer/tema-folkhalsa/vad-ar-folkhalsa/sociala-bestamningsfaktorer/>

Folkhälsomyndigheten 2022c; "Regionernas roll att minska stigmatisering vid psykisk ohälsa";
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/utvecklingsarbete-minska-stigma>

Folkhälsomyndigheten 2022d; "Rekommendationer för fysisk aktivitet och stillasittande";
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/fysisk-aktivitet-och-matvanor/rekommendationer-for-fysisk-aktivitet-och-stillasittande/>

Funktionsrätt Sverige & RFSU, 2021; "Vill du ligga med mig då? – En kartläggning om sexuell hälsa hos personer med funktionsnedsättning och kronisk sjukdom";
https://funktionsratt.se/wp-content/uploads/2021/06/Vill-du-ligga-med-mig-da_Rapport.pdf

Företagarna 2020; "Kvinnors företagande – internationalisering och tillväxt",
https://www.foretagarna.se/contentassets/ca906c41b35f454cbf7a5ee4ce3736da/almi_rapport_kvinnors_foretagande_digital_uppslag_final.pdf

Försäkringskassan 2013; "Ojämsställd arbetsbörda -Föräldradedighetens betydelse för fördelning av betalt och obetalt arbete"; Socialförsäkringsrapport 2013:9;
<https://www.forsakringskassan.se/download/18.7cd2923018425d8c4fc371/1667230818774/ojamstalld-arbetsborda-socialforsakringsrapport-2013-9.pdf>

Försäkringskassan 2013a; "De jämställda föräldrarna. Vad ökar sannolikheten för ett jämställt föräldrapenninguttag?"; Socialförsäkringsrapport 2013:8;

<https://www.forsakringskassan.se/download/18.3b0dc6ef17db11eab724bb7/1649071616954/de-jamstallda-foraldrarna-socialforsakringsrapport-2013-8.pdf>

Försäkringskassan 2018a; "Närståendepenning bland kvinnor och män. Färre män än kvinnor vårdar svårt sjuka närstående"; Korta analyser 2018:5;

<https://www.forsakringskassan.se/download/18.3a5418591814e228e4413aa/1661265335159/narstaendepenning-bland-kvinnor-och-man-korta-analyser-2018-5.pdf>

Försäkringskassan 2018b; "Sjukfrånvaro, sektor och företagsstorlek" Korta analyser 2018:1;

<https://www.forsakringskassan.se/download/18.3a5418591814e228e4413a5/1661264426580/sjukfranvaro-sektor-och-foretagsstorlek-korta-analyser-2018-1.pdf>

Försäkringskassan 2020; "Inkomster efter barnafödande"; Korta analyser 2020:3;

<https://www.forsakringskassan.se/download/18.3ab4e9fc17db121eae64514/1649666070838/inkomstutveckling-efter-barnafodande-korta-analyser-2020-3.pdf>

Gauffin, Karl, Hogstedt, Christer & Östergren, P-O 2021; "Klass och hälsa"; i Daniel Suhonen, Göran Therborn & Jesper Weithz (red.) *Klass i Sverige. Ojämligheten, makten och politiken i det 21:a århundradet*; Lund: Arkiv förlag

Grander, Martin & Sandberg, Matilda, 2021; "Trångboddhet i Malmö: En studie av trångboddhetens ojämlika utbredning och konsekvenser"; Malmö Universitet, Institutionen för Urbana studier;

<https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1603145&dswid=52>

Heikkilä, Mia, 2016; "Hur kan jämställdhet främja elevers välmående i skolan och också höja deras skolresultat? – en kunskapssammanställning över svensk och internationell forskning"; Västra Götalandsregionen

Holmberg, Karin 1993; "Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par"; Göteborg: Anamma.

<https://docplayer.se/5473003-Varsta-avfolkningen-i-jamtland.html>

Hällgren, Karatina 2019; "Historiska trauman påverkar människor i generationer"; Nuorat 3/2019; <https://nuorat.se/historiska-trauman-paverkar-manniskor-i-generationer/>

IFAU; "IFAU:s forskning om diskriminering i arbetslivet";

<https://www.ifau.se/Press/Forskningssammanfattningar/diskriminering/> 2022-11-08

Inspektionen för socialförsäkringar 2012; "Sjukfrånvaro och vård av barn bland företagare – en analys av utvecklingen under 2000-talet"; Rapport 2012:8;

<https://isf.se/download/18.6e75aee16a591304896c92/1565330428314/Sjukfranvaro%20och%20vard%20av%20barn%20bland%20foretagare-ISF-Rapport%202012-08.pdf>

Inspektionen för socialförsäkringar 2021; "Pappor som inte använder föräldrapenningen – en analys av vilka pappor som tar ut noll eller få dagar av föräldrapenning och hur det har förändrats för barn födda åren 1994-2017";

https://isf.se/download/18.662d0bf917f44ad512c9e63/1646291871431/Rapport%202021-12%20Pappor%20som%20inte%20använder%20foraldrapenningen_ny.pdf

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) 2020; "Utvecklade arbetssätt och metoder kan minska risken för förlösningsskador"; lakttagelser i korthet nr. 5/2020;

https://www.ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/iakttagelser-i-korthet/2020/iakttagelseblad-forlossning-ivo_anc.pdf

Jacobsson, Alexander 2021; "Studien: 'Riktiga män' förödande för klimatet"; Expressen; https://www.expressen.se/nyheter/klimat/studien-riktiga-man-forodande-for-klimatet/?fbclid=IwAR0yIz9bp-wthjWNB6-EbDr98EvvXGq93yaU9h2qdFJwX4bjinPUieBeF_0

Jonvallen, Erica 2017; "Pojkars och flickors lärande – en sammanställning av forskning och erfarenheter. Med förslag på inriktning på fortsatt utvecklingsarbete"; <https://docplayer.se/amp/68956525-Pojkars-och-flickors-larande-en-sammanstallning-av-forskning-och-erfarenheter-med-forslag-pa-inriktning-pa-fortsatt-utvecklingsarbete.html>

Jämställdhetsmyndigheten 2021; "Maskuliniteter och ohälsa. Litteraturöversikt om maskuliniteter och ohälsa mellan år 2011-2020"; <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/xo3budcy/bilaga-4-maskuliniteter-och-ohalsa-1.pdf>

Lillemor Sahlberg 2000: "Värsta avfolkningen i Jämtland"; Ur: Hemort Sverige, Integrationsverket

Lindgren, Gerd 2015; "Kvinnor, motstånd och makt"; ur Lundström Catarina "Göra Jämställdhet – trettio års erfarenheter från Jämtland"; sid 216-239; <https://docplayer.se/6518806-Gora-av-catarina-lundstrom-maktanalys-av-gerd-lindgren-jamstalldhet-trettio-ars-erfarenheter-fran-jamtland.html>

Lindström, Sandra 2022; "Kvinnor går sönder för att män inte vill dela på ansvaret i hemmet"; <https://www.gp.se/debatt/kvinnor-g%C3%A5r-s%C3%B6nder-f%C3%B6r-att-m%C3%A4n-inte-vill-dela-p%C3%A5-ansvaret-i-hemmet-1.84089879?fbclid=IwAR2c1TTRGICNPB17Ej2PC9yir3WO4inqR6pZGl6u7LzX8G1c60yL1tVij34>

Lundälv, Jörgen 2016; "Funktionsnedsättning extra svårt för kvinnor"; <https://www.dagenssamhalle.se/chef-och-arbetsgivare/arbetsvillkor/funktionsnedsattning-extra-svart-for-kvinnor/>

Länsstyrelsen Jämtlands län 2022a; "Bostadsmarknadsanalys 2022 – en lägesbild över bostadsmarknaden i Jämtlands län"; https://www.lansstyrelsen.se/jamtland/om-oss/vara-tjanster/publikationer/2022/bostadsmarknadsanalys-2022--en-lagesbild-over-bostadsmarknaden-i-jamtlands-lan.html?TSPD_101_R0=088d4528d9ab2000a5fbf8ec037155b1099e6bfe584bd43ae18a56353a35911c8d04e2ea0082ceba087f2bf312143000767318b69b74732052db7b69300088091c6a392f40a83032eb79671f09434ca401e0a661bccdfe7af5cbd78241e7e0cb

Länsstyrelsen Jämtlands län 2022b; "På tal om kvinnor och män i Jämtlands län"

Länsstyrelsen Jämtlands län 2022c; "Uppföljning av den nationella strategin för att förebygga mäns våld mot kvinnor"

Moberg, Ylva; "Är lesbiska föräldrar mer jämställda?" Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering 2016:9; <https://www.ifau.se/globalassets/pdf/se/2016/r-2016-09-ar-lesbiska-foraldrar-mer-jamstallda.pdf>

Moss Kanter, 1977, "Some Effects of Proportions on Group Life: Skewed Sex Ratios and Responses to Token Women"; AJS Volume 82, No5 sid 965-990

MUCF 2016; "När livet känns fel – ungas upplevelser kring psykisk ohälsa";
<https://www.mucof.se/publikationer/nar-livet-kanns-fel>

Muleba, Joanna 2018; "'Det är liksom något som skaver...'. En etnografisk studie av erfarenheter och upplevelser av mellanförskap"; Kandidatuppsats, Uppsala Universitet

Myndigheten för delaktighet 2017a; "Föräldraskap och funktionsnedsättning. Självupplevda hinder för delaktighet"; Fördjupningsområde 1:2017;
<https://www.mfd.se/contentassets/bac9d217819f4cf3a083b0b0d214c238/2017-26-fordjupningsomrade-foraldraskap.pdf>

Myndigheten för delaktighet 2017b; "Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning"; 2017:29; <https://www.mfd.se/contentassets/bf6a1232cfac4da2ab2fc19ea7477adf/2017-29-mans-vald-mot-kvinnor-med-funktionsnedsattning.pdf>

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd 2021; "Ett jämställt föräldraskap";
<https://www.mfof.se/foraldraskapsstod/nationell-strategi-for-ett-starkt-foraldraskapsstod/tre-perspektiv/ett-jamstallt-foraldraskap.html>

Mårtensson, Lena 2011; "Hälsolitteracitet grundbult i patientmötet"; Läkartidningen 51/2011; <https://lakartidningen.se/klinik-och-vetenskap-1/2011/12/halsolitteracitet-grundbult-i-patientmotet/>

Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2013; "Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning"; NCK-rapport 2013:1; <https://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/481/nck-rapport-vald-mot-kvinnor-med-funktionsnedsattning-2013-1.pdf>

Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2022a; "Kostnader för mäns våld mot kvinnor";
<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-i-nara-relationer/valdets-kostnader/>

Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2022b; "Mäns utsatthet för våld i nära relationer";
<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-i-nara-relationer/mans-utsatthet-for-vald-i-nara-relationer/>

Nationellt Centrum för Kvinnofrid 2022c; "Hbtqi-personers utsatthet för våld i nära relationer"; <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-mot-hbtqi-personer/vald-i-nara-hbtqi-relationer/>

Nordin, Lissa 2005; "När man inte vill vara själv: Om vådan av att vara ensamstående man i norrländsk glesbygd."; i Don Kulick (red.) *Queersverige*; Stockholm: Natur och Kultur.

Nordiska ministerrådet 2021; "Hälsa, välmående och livsvillkor bland unga LGBTI-personer i Norden. En forskningsöversikt och kartläggning av insatser"; <https://pub.norden.org/temanord2021-527/temanord2021-527.pdf>

Norrlandspoden; 2014; "Vem är den norrländske mannen"; Tegpublishing; 20141204;
<http://www.tegpublishing.se/norrlandspoden/2014/12/04/vem-ar-den-norrlandske-mannen/>

Nätverket samisk hälsa 2019; "Strategi för samisk hälsa – en hälso- och sjukvård som bidrar till en god och jämlik hälsa för samer 2020-2030".

Poggats/Vaartoe, Tobias 2018; "Kartläggning av rasism mot samer i Sverige"; Sametinget; https://www.sametinget.se/kartlaggning_rasism

Putnam, Robert D 1996; "Den fungerande demokratin – medborgarandans rötter i Italien" ; SNS förlag

Region Halland 2015; "Arbetsmarknadsintegration i Halland – Befolkning, skola och utbildning, deltagande, utveckling och inkomster"; <https://docplayer.se/5825155-Arbetsmarknadsintegration-i-halland-befolkning-skola-och-utbildning-deltagande-utveckling-och-inkomster.html>

Region Jämtland Härjedalen 2018; "Hälsa på lika villkor. Rapport för Jämtland Härjedalen 2018".

Region Jämtland Härjedalen 2021a; "Återstående förväntad medellivslängd i Sverige och Jämtlands län".

Region Jämtland Härjedalen 2021b; "Skolevers hälsa och levnadsvanor. Länsrapport läsåret 2019-2020. Hälsosamtalen i skolan".

Region Norrbotten, Region Västerbotten, Region Jämtland Härjedalen & Region Västernorrland 2022; "Sexuell hälsa och rättigheter i norrlänen. En rapport baserad på undersökningen SRHR2017 i Norrbotten, Västerbotten, Jämtland och Västernorrlands län."

Region Stockholm; "Många med hög frånvaro har NPF"; <https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/temasidor/skola-och-npf/manga-med-hog-franvaro-har-npf/>; 2022-10-29

Region Västernorrland & Region Jämtland Härjedalen 2020; "Socioekonomisk analys, Mellersta Norrland"; <https://www.regionjh.se/download/18.3a2bee0717214e747e15a54/1589869115828/Socioekonomisk%20analys%20Mellersta%20Norrland,%20slutlig%20200518.pdf>

RFSL 2018; "Kunskap och erfarenheter av arbete med våldsutsatta HBTQ-personer"; <https://www.rfsl.se/wp-content/uploads/2019/10/Kunskap-och-erfarenheter-av-arbete-med-valdsutsatta-hbtq-personer.pdf>

RFSL Utbildning 2022; "Minoritetsstressmodellen"; <https://www.rfslutbildning.se/s/minoritetsstress>

RFSU 2021; "Vill du ligga med mig då? En kartläggning om sexuell hälsa hos personer med funktionsnedsättning och kronisk sjukdom"; https://www.rfsu.se/globalassets/pdf/vill-du-ligga-med-mig-da_rapport.pdf

Riksdagen 2021; "Uppföljning av nyanländas etablering – arbetsmarknadsstatus med särskilt fokus på kvinnorna"; <https://data.riksdagen.se/fil/0BB34BF1-6937-4EA7-8F55-DAA8C756DD08>

Riksförbundet HOBS 2022; "'Har du vunnit på Bingolotto för att ha råd att äta dig så tjock?' – bemötande av personer med övervikt eller obesitas inom vården"; <https://www.hobs.se/bemotanderapport>

Riksidrottsförbundet 2022; "Strategi 2025"; <https://www.rf.se/rf-arbetar-med/strategi-2025>

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) 2022; "Normaliseringsprocessen"; <https://www.roks.se/har-finns-kunskap/normaliseringsprocessen>

Sametinget 2014; "Analys av Sápmi – Regional SWOT inför Landsbygdsprogrammet och havs- och fiskeriprogrammet 2014-2020"; <https://www.sametinget.se/94733>

Sametinget 2016a; "Kunskapssammanställning om samers psykosociala hälsa"

Sametinget 2016b; "Sametingets jämställdhetsprogram"; <https://www.sametinget.se/103021>

Sametinget 2019a; "Läget i Sápmi – kartläggningar av samiskt näringsliv"; https://www.sametinget.se/kartlaggning_naringsliv_2019

Sametinget 2019b; "Áarjelsaemien dáehkie – seminarium om samiska språkens behov"; Luleå 12-14 november 2019; <https://www.sametinget.se/150923>

Sametinget 2021; "Kartläggning om jämställdheten i det samiska samhället"; https://www.sametinget.se/kartlaggning_jamstallldhet

Sametinget 2022 (a); "Sametingets politiker"; <https://www.sametinget.se/politiker>; 2022-10-10

Sametinget 2022; "Samerna i Sverige"; www.sametinget.se/samer, 2022-09-29

SCB 2020; "Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning"; https://www.scb.se/contentassets/cc3fe0436677446aae7b1ba19729c6a2/am0503_2021a01_br_am78br2101.pdf

SCB 2022 (d); "Närhet till mor- och farföräldrar minskar sjukskrivningar" <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2017/Narhet-till-mor--och-farforaldrar-minskar-sjukskrivningar/>; 2022-11-12

SCB 2022 (e); "Att jämföra inkomster för hushåll"; <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2016/Att-jamfora-inkomster-for-hushall/>; 2022-9-30

SCB 2022a; "Genomsnittlig tid för olika hemarbetsaktiviteter 2010, 2000 & 1990. Befolkningen 20–64 år. Alla veckodagar"; <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/tidsundersokningar/pong/tabell-och-diagram/tidsanvandningsundersokningen2/genomsnittlig-tid-for-olika-hemarbetsaktiviteter-2010-2000--1990.-befolkningen-2064-ar.-alla-veckodagar/>

SCB 2022b; Tema jämställdhet; <https://www.scb.se/hitta-statistik/temaomraden/jamstallldhet/>

SCB 2022c; "ULF-indikatorer och redovisningsgrupper i statistikdatabasen"; <https://www.scb.se/contentassets/0cd017fd7d7e458189d0027c8da56bd6/indikatorer-och-redovisningsgrupper-ssd-ulf-2021.pdf>

Skolverket 2009; "Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? – kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer"; <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65874a/1553961956522/pdf2260.pdf>

Socialstyrelsen 2011; "Insatser till kvinnor och män med funktionsnedsättning. Kartläggning och analys av könsskillnader inom LSS och SoL";

<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2011-12-22.pdf>

SOU 2004:43; "Den könsuppdelade arbetsmarknaden"; <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2004/04/sou-200443/>

SOU 2006:19; "Att återta mitt språk – åtgärder för att stärka det samiska språket"; <https://lagen.nu/sou/2006:19>

SOU 2014:81; "Yrke, karriär och lön – Forskningsrapport till Delegationen för jämställdhet"; <https://www.regeringen.se/contentassets/39a706638f934224959d60bb0c53fa60/yrke-karriar-och-lon---kvinnors-och-mans-olika-villkor-pa-den-svenska-arbetsmarknaden-sou-201481>

SOU 2017:92; "Transpersoner i Sverige. Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor"; <https://www.regeringen.se/4adda9/contentassets/3e2e892900fc4034a9d822413fdaefe7/transpersoner-i-sverige---forslag-for-starkt-stallning-och-battre-levnadsvillkor>

Specialpedagogiska skolmyndigheten 2021; "Utmaningar på vägen mot en likvärdig utbildning: En sammanställning av myndighetsrapporter mellan 2017-2021"; <https://webbutiken.spsm.se/globalassets/publikationer/filer/utmaningar-pa-vagen-mot-en-likvardig-utbildning---en-sammanstallning-av-myndighetsrapporter-mellan-20172021.pdf>

Stockholms Läns Landsting 2021; "Minoritetsstress i praktiken"; Vidga normen i praktiken; <https://catalog.lansstyrelsen.se/store/39/resource/33>

Svensk kooperation 2020; "Nya kooperativa företag 2008-2018 – Siffror, fakta och trender"; <https://svenskkoperation.se/wp-content/uploads/2020/06/nya-kooperativa-foretag-2008-2018-siffror-fakta-och-trender.pdf>

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) 2021; "Utmaningar för en jämställd äldreomsorg"; https://skr.se/download/18.544e1c0b1784a907392856c6/1617874786038/SKR_Faktablad_aldreomsorg.pdf

Szebehely, Marta & Ulmanen, Petra 2008; "Vård av anhöriga – ett högt pris"; Välfärd Nr 2 2008; <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:181965/FULLTEXT01.pdf>

Södra Lapplands forskningsenhet 2009; *Samernas hälsosituation i Sverige, en kunskapsöversikt*"; <https://www.sametinget.se/40268>

Tillväxtverket 2015a; "8 år med kvinnors företagande"; <https://tillvaxtverket.se/vara-tjanster/publikationer/publikationer-2015/2015-06-08-8-ar-med-kvinnors-foretagande.html>

Tillväxtverket 2015b; "Öppna upp! Nationell strategi för ett företagsfrämjande på lika villkor 2015-2020"; <https://tillvaxtverket.se/vara-tjanster/publikationer/publikationer-2015/2015-06-08-kortversionen-oppna-upp.html>

Tillväxtverket 2017; "Behov av stöd hos nyanlända nyföretagare"; <https://tillvaxtverket.se/vara-tjanster/publikationer/publikationer-2017/2017-01-18-behov-av-stod-hos-nyanlanda-nyforetagare.html>

Weilenmann, Leni 2021; "Fällande dom i fallet med 'kulturell svimning'; Vårdfokus;
<https://www.vardfokus.se/nyheter/regionen-falls-for-diskriminering-i-fallet-med-kulturell-svimning/>

Yrkesföreningar för fysisk aktivitet (YFA) 2022; "Rör dig mer och sitt mindre. Den som är fysiskt aktiv mår bättre, sover bättre och fungerar bättre. All rörelse räknas."
<https://www.fyss.se/for-vuxna/#>

Yrkeskollen 2022; "Vilken är medellönen för en renskötare?"
www.yrkeskollen.se/lonestatistik/renskotare/, 2022-11-02

Östersunds kommun, 2020; "Delrapport: Enkätundersökning om förutsättningar för ett aktivt och hälsosamt åldrande för äldre 65+ i Östersunds kommun";
<https://www.ostersund.se/download/18.64f06509174db22976b5013/1604594951930/Delrapport%20-%20Enk%C3%A4tunders%C3%B6kning%20om%20f%C3%B6ruts%C3%A4ttningar%20f%C3%B6r%20ett%20aktivt%20och%20h%C3%A4lsosamt%20%C3%A5ldrande%20f%C3%B6r%20%C3%A4ldre%2065+%20i%20%C3%96stersunds%20kommun.pdf>

Östersunds kommun, 2021; "Delrapport: Enkätundersökning om förutsättningar för ett aktivt och hälsosamt liv för personer med funktionsnedsättningar 18+ i Östersunds kommun";
<https://www.ostersund.se/download/18.4918e8b817938548acc5bb1f/1623419309503/Delrapport%20-%20enk%C3%A4tunders%C3%B6kning%20om%20f%C3%B6ruts%C3%A4ttningar%20f%C3%B6r%20personer%20med%20funktionsneds%C3%A4ttning%2018+%20i%20%C3%96stersunds%20kommun.pdf>

Statistikkällor

SCB statistikdatabas

SCB ULF/SILC (funktionsnedsättning) <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/undersokningarna-av-levnadsforhallanden-ulf-silc/pong/tabell-och-diagram/statistik-om-personer-med-funktionsnedsattning/tabeller-2021/>

SCB tidsanvändningsundersökningen: <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/tidsundersokningar/pong/tabell-och-diagram/tidsanvandningsundersokningen2/genomsnittlig-tid-for-olika-hemarbetsaktiviteter-2010-2000-1990.-befolkningen-2064-ar.-alla-veckodagar/>

Länsstyrelsen
Jämtlands län

Telefon: 010-225 30 00
jamtland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/jamtland